

FORORD

Da jeg høsten 1997 begynte på hovedfaget i nordisk språk og litteratur, hadde jeg lyst til å ta for meg et emne innenfor talemålsstudiet. Jeg valgte å bli med på prosjektet *Talemålsendring i Noreg* - TEIN, selv om dette prosjektet formelt ikke hadde tatt til på dette tidspunktet¹. På MONS 7 (Møte om norsk språk 7) i Trondheim den samme høsten, fortalte jeg professor Brit Mæhlum om interessen min for å arbeide med den språklige regionaliseringsprosessen i et område knyttet til Oslo. Vi diskuterte da mulighetene for å undersøke Hadeland, og jeg vil takke henne for entusiasmen hun viste prosjektet mitt.

Underveis i prosjektet er det mange som har bidratt til denne hovedfagsoppgaven. Jeg vil takke Bymålslaget for tildeling av hovedfagsstipend høsten 1997. En stor takk til alle ved Institut for dansk dialektforskning ved Københavns universitet. Her hospiterte jeg høsten 1998 som NORDPLUS-student, og ble tatt svært godt imot. Gjennom oppholdet der fikk jeg viktige faglige impulser. En spesiell takk til ph.d-student Ruth Horak fra Østerrike, som jeg delte kontor med, Asgerd Gudiksen for velvillig og nysgjerrig lesing av manusene mine, og Lise Theilgaard for hennes varme vesen.

Takk til de fem skolene på Hadeland hvor jeg foretok feltarbeidet mitt. På skolene møtte jeg bare velvilje til prosjektet. Også elevene som fylte ut spørreskjemaene og de seks som ble intervjuet, fortjener en stor takk! I forbindelse med prosjektet vil jeg også takke Kjersti Oppen for intervju i forbindelse med forprosjektet mitt, stud.polit Lise Grung for diskusjoner omkring språk og identitet, Ellen Berit Dahl og Kristin Bråthen.

De to veilederne mine, Eskil Hanssen (hovedveileder) ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap og Tore Kristiansen (biveileder) ved Institut for dansk dialektforskning, fortjener også en stor takk. Til slutt synes jeg det er viktig å takke gode medstudenter. Vi hadde en utrolig spennende og viktig sosiolingvistisk diskusjonsgruppe under alle middagene på Fredrikke og over matpakkene på pauserommet.

Blindern, oktober 1999

Tone Skramstad

¹ Prosjektet tok offisielt til høsten 1998 med konferansen "Språkleg variasjon og regionalisering" i Alversund, og blir finansiert av Norges forskningsråd og institusjonene som hører inn under prosjektet.

INNHold

FORORD	3
INNHold	5
TABELLER	12
FIGURER	13
 DEL I : TEORI OG METODE	
KAPITTEL 1 – TALEMÅLSVARIASJON OG ENDRING	15
Hadeland – et språklig kontinuum?	16
Regionalisering.....	16
Hadeland	17
Gran.....	17
Lunner	18
Jevnaker.....	18
Demografiske forhold.....	19
Næringsstruktur på Hadeland	19
Hadeland og Oslo	20
Kommunikasjon	20
Pendling.....	21
Talemålet på Hadeland	21
Andre undersøkelser	22
Hva skjer med lavstatus-talemålet?	23
Den oslospråklige påvirkningen	25
Oslospråklig påvirkning eller bokmålspåvirkning?	26
Min undersøkelse på Hadeland	27
Problemstillinger og hypoteser	27
Kapitteloversikt	28

KAPITTEL 2 – SPRÅK OG SAMFUNN – SOSIOLINGVISTIKKENS TEORETISKE BAKGRUNN	31
Hva er sosiolingvistikk?	32
Sosiolingvistikk eller språksosiologi?	32
Dialektbegrepet	33
Snakker alle dialekt?.....	34
Varietet	37
Dialekt og standard.....	38
Standard østnorsk	40
Inndeling av talemålet.....	40
Regionalspråk	41
Språksamfunn	44
Fokusert og diffus tale	46
Dialekt og identitet	46
Geografisk identitet	48
Regionale identiteter?	49
Sosiolingvistiske paradigmer.....	49
Labovsk sosiolingvistikk	49
Milroys nettverksstudier – post-labovsk sosiolingvistikk?.....	50
Mot en interaksjonell sosiolingvistikk.....	51
Fenomenologi	51
Mellom korrelasjon og interaksjon	51
En ny tradisjon.....	52
Forklaringsmodeller og teorier i sosiolingvistikken	53
Korrelasjonsanalyse.....	53
Implikasjonsanalyse	53
Den sosiale nettverksteorien.....	55
Den sosiale identitetsteorien.....	56
Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien	56
Korttids- og langtidsakkommodasjon.....	57
Markertthetsteorien.....	58
Språklig variasjon og endring.....	59
Indre og ytre faktorer.....	60
Språklig regionalisering.....	61
Region eller cirkumferens?.....	61
Språklig regionalisering – homogenisering og standardisering?	62
Språklige innovasjoner	63
Urban hopping	64

Forhold som kan tenkes å forklare språklig variasjon og endring	64
Sosiale faktorer i språkendringsprosessen	64
Språklige normer	66
Språklige normidealer	66
Språkholdninger	67
Bevisste og ubevisste språkholdninger	68
Åpen og skjult prestisje	70
 KAPITTEL 3 – VITENSKAPSTEORETISKE REFLEKSJONER	 71
Sosiolingvistikken tradisjonsgrunnlag	72
Sosiolingvistikken i Norge	73
På egne premisser – positivismestriden	74
Er det vitenskapelige revolusjoner i sosiolingvistikken?	76
 KAPITTEL 4 – METODE.....	 79
Individet eller gruppen? Metodiske refleksjoner innenfor studiet av talemål.....	80
Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk?	82
"Den metodologiske individualismen"	83
Naturvitenskap – humaniora	84
Metodisk kontinuum?	85
Metodetriangulering	86
Ulike former for metodetriangulering	86
Utvelging av informanter.....	87
Tilfeldig eller styrt utvalg?	88
The apparent time construct	90
Ungdomsspråk	90
Innsamling av data	91
Direkte og indirekte metoder	91
Spørreskjemaer	93
Intervju	94
Behandling av materialet.....	95
Statistisk analyse – kvantitativ behandling	95
Utvalg og populasjon	95
Signifikansnivået	96
Nullhypotesen og den alternative hypotesen	97
Hypotesetester	97
Kvalitativ behandling	98
Reliabilitet, validitet og forutinntatthet.....	98

Stabilitetstester	99
Ekvivalenstester.....	99
Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk.....	101
The observer's paradox	103
Over- og underrapportering	103
Metodevalg i denne undersøkelsen	103
Forprosjekt – intervju med Kjersti.....	104

DEL II: FELTARBEIDET

KAPITTEL 5 – FORKLARINGSTESER.....107

Faktorer som kan tenkes å beskrive og forklare språklig variasjon og endring på Hadeland.....	108
Alder	108
Kjønn.....	109
Geografisk tilknytning.....	110
Geografisk mobilitet.....	110
Relativ avstand til Oslo.....	110
Geografisk identitet	110
Foreldres dialektbakgrunn	110
Yrkeskategorier	111
Sosiale nettverk	112

KAPITTEL 6 – UNDERSØKELSEN MED SPØRRESKJEMAENE115

Informantene	116
Kriterier for valg av informanter	116
Språklige variabler.....	117
Kriterier for valg av de språklige variablene	118
Presentasjon av de språklige variablene	119
Spørreskjemaet.....	120
Presentasjon av spørreskjemaet.....	121
Kvantifisering ut fra spørreskjemaundersøkelsen.....	122
Dialekttrekanten.....	122
Avkrysninger	124
Kritiske punkter ved spørreskjemaet	124
Gjennomføring av undersøkelsen med spørreskjemaene	125
Å bruke informanter i en skolesituasjon.....	125
Gjennomføring av undersøkelsen i klasserommet.....	126

KAPITTEL 7– SAMTALE MED ET UTVALG INFORMANTER129

Kriterier for utvelgning av informantene til intervjuene.....	130
En presentasjon av informantene jeg intervjuet.....	133
Else	134
Geir	134
Henrik	135
Kari.....	135
Lars	136
Line.....	136
Bakgrunn for intervjuene.....	136
Målet med intervjuene	137
Språklige variabler i intervjusituasjonen	138
Intervju – dialog – gruppesamtale	139
Gjennomføring av intervjuene.....	140
Intervjusituasjonen	141
Transkripsjon av informantenes tale.....	143

DEL III: ANALYSE

KAPITTEL 8 – PRESENTASJON OG ANALYSE AV RESULTATENE FRA SPØRRESKJEMAENE	145
Frekvenser over bakgrunnsfaktorer.....	146
Alder	146
Kjønn	147
Geografi.....	147
Foreldrene til informantene	148
Pendling	150
Yrkesfordling.....	151
Opplevelser omkring dialektbruk	152
De språklige variantene fra spørreskjemaet.....	156
Saliens.....	158
Akkommodasjonsfaktorer	159
Sammenhenger mellom ulike bakgrunnsfaktorer	160
Foreldre	160
Trivsel.....	163
Alder.....	164
Kommune	164
Foreldrenes yrker.....	165
Hypotesetesting.....	165

KAPITTEL 9 – PRESENTASJON OG ANALYSE AV RESULTATENE FRA INTERVJUENE 169

Analyse av språket til de seks informantene – "hvordan de sa det de sa"	170
Presentasjon av språket til informantene	170
Else	171
Geir	173
Henrik	175
Kari	177
Lars	179
Line	181
Forholdet mellom faktisk og rapportert språkbruk	183
"Hva de sa" – innholdsanalyse.....	187
Forhold til dialekt	187
Hadelandsdialekten	187
Oslodialekten	189
Innflyttere	189
Stereotyper	190
Oslofolk	190
Hadelendinger	190
By og bygd	191
Språk og identitet.....	192
"Knoting"	193
Pendling	195
Hadeland – en enhet?	196
Akkommodasjon	197

DEL IV: AVSLUTNING

KAPITTEL 10 – SAMMENFATNING OG OPPSUMMERING..... 199

Sammenfatning av analysene	200
Alder	200
Kjønn	201
Identitet og tilknytning	201
Innflyttere	202
Yrker	202
Talemålet	203
Venner	203
Else, Geir, Henrik, Kari, Line og Lars – en oppsummering	204
Oppsummering og konklusjon.....	204
Oppfordring til videre forskning	207

LITTERATURLISTE.....	209
-----------------------------	------------

VEDLEGG

Vedlegg I: Spørreskjemaet.....	217
Vedlegg II: Spørsmål som fungerer som utgangspunkt for intervjusituasjonen.....	224
Vedlegg III: Dialekttrekanten med alle kryssene.....	228

SAMMENDRAG.....	229
------------------------	------------

TABELLER

<i>Tabell 1. Innbyggere, inn- og utflytting i kommunene på Hadeland</i>	19
<i>Tabell 2. Implikasjonsmodellen (etter Venås 1991a:164)</i>	54
<i>Tabell 3. Oversikt over utvelgingsprosessen fra spørreskjema til intervjuer</i>	132
<i>Tabell 4. Forholdet mellom mors oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt</i>	161
<i>Tabell 5. Forholdet mellom fars oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt</i>	161
<i>Tabell 6. Forholdet mellom mors arbeidssted og informantenes oppgitte dialekt</i>	162
<i>Tabell 7. Forholdet mellom fars arbeidssted og informantenes oppgitte dialekt</i>	162
<i>Tabell 8. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og om informantene har lyst til å bo der i framtiden</i>	163
<i>Tabell 9. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og oppgitt dialekt</i>	163
<i>Tabell 10. Forholdet mellom skoletype og oppgitt dialekt</i>	164
<i>Tabell 11. Forholdet mellom bokommune og oppgitt dialekt</i>	164
<i>Tabell 12. Forholdet mellom foreldrenes yrker og oppgitt dialekt</i>	165

FIGURER

<i>Figur 1. Næringsstrukturen på Hadeland (n = 26 766).....</i>	<i>19</i>
<i>Figur 2. Kart over Hadeland.....</i>	<i>20</i>
<i>Figur 3. Bymål – bygdemål. Illustrasjon etter Papazians begrepsbruk (1987).....</i>	<i>39</i>
<i>Figur 4. Inndeling av talemålet etter Karl-Hampus Dalstedt (illustrasjon etter tekst fra Venås 1997).....</i>	<i>41</i>
<i>Figur 5. Kontinuum-modeller (etter Auer og Hinskens 1996)</i>	<i>43</i>
<i>Figur 6. Språklige dimensjoner.....</i>	<i>44</i>
<i>Figur 7. Sosialt nettverk som er åpent og tett (etter Milroy 1980).....</i>	<i>55</i>
<i>Figur 8. Dialekttrekanten med språklige normidealer.....</i>	<i>67</i>
<i>Figur 9. Oversikt over inndeling av yrker i sosial status.</i>	<i>112</i>
<i>Figur 10. Prosentvis oversikt over fordelingen av kryssene informantene plasserte i figuren (n = 104)</i>	<i>123</i>
<i>Figur 11. Illustrasjon som viser hvordan de seks informantene har plassert krysset i dialekttrekanten</i>	<i>133</i>
<i>Figur 12. Oversikt over informantenes alderssammensetning (n = 108).....</i>	<i>146</i>
<i>Figur 13. Oversikt over hvilken kommune informantene er bosatt i (n = 101).....</i>	<i>147</i>
<i>Figur 14. Oversikt over bebyggelsestilhørighet (n = 75).....</i>	<i>148</i>
<i>Figur 15. Oversikt over hvor informantenes mødre har vokst opp (n = 107).....</i>	<i>148</i>
<i>Figur 16. Oversikt over hvor informantenes fedre har vokst opp (n = 105)</i>	<i>149</i>
<i>Figur 17. Oversikt over informantenes boforhold (n = 108).....</i>	<i>150</i>
<i>Figur 18. Oversikt over hvor informantenes mødre arbeider (n = 91).....</i>	<i>150</i>
<i>Figur 19. Oversikt over hvor informantenes fedre arbeider (n = 98).....</i>	<i>151</i>
<i>Figur 20. Oversikt over hvordan informantene fordeler seg etter yrkeskategorier (n = 101)</i>	<i>152</i>
<i>Figur 21. Spørsmål 8a (n = 108)</i>	<i>152</i>
<i>Figur 22. Spørsmål 9a (n = 108)</i>	<i>153</i>
<i>Figur 23. Spørsmål 10a (n = 108)</i>	<i>153</i>
<i>Figur 24. Spørsmål 8b (n = 78)</i>	<i>154</i>
<i>Figur 25. Spørsmål 9b (n = 49)</i>	<i>154</i>
<i>Figur 26. Spørsmål 10b (n = 32)</i>	<i>155</i>
<i>Figur 28 Oversikt over de språklige variantene fra spørreskjemaet.....</i>	<i>156</i>
<i>Figur 29. De språklige variantene fra spørreskjemaet.</i>	<i>158</i>
<i>Figur 30. Akkommodasjonsfaktorer (n = 49).....</i>	<i>159</i>
<i>Figur 31. Stereotyp oppfatning av en hadelending?</i>	<i>191</i>

DEL I – TEORI OG METODE

KAPITTEL 1

TALEMÅLSVARIASJON OG ENDRING

[...] Hadeland vert rekna som ein del av flatbygdene i Oppland, men det er vel ikkje heilt det rette ordet.

Dersom ein står på Kjørven litt sør for Lunner kyrkje, ser ein korleis dalføret opnar seg ved Gualia i sør. Nordover kan ein følge åsryggane i aust oppover mot Hvalbykampen, som hev seg over dalen med sine 770 m.o.h. Lar ein blikket gli nedetter frå den grankledde "toppen", vil ein snart møte åkrar og hamningar som skrår ned mot den flate dalbotnen, der elva Vigga går i krok og sving. Vigga har utspringet sitt frå nokre vatn ved vasskiljet mellom Hakkadal og Viggdalen og renn ut i Jarevatnet. Elva renn med andre ord i retning sør – nord. Litt over ei mil nedanfor utspringet sitt, ved Bilitt, kjem elva ned i det eigentlege dalføret.

Dersom ein igjen vender blikket nordover dalen frå Kjørven, vil ein straks leggje merke til den frittliggjande Hvalshøgda med si klynge av gardar, og litt sør for Hvalstoppen vil ein få auge på den store gravhaugen på Dynna. Ein ser korleis åkrane hallar ned mot elva. Dette er karakteristisk for dei såkalla "midtligardane" på Gran. Dei ligg på solsida midt i lia med god avrenning og god jord. Hadeland hører med til silurbygdene med varm og god kalkrik morenejord (Beate Kraggerud 1992:3).

Dialektene her i landet er i forandring. En sentral tendens i denne prosessen, er at de lokale varietetene graviterer mot et mer ensartet talemål. Sannsynligvis er slike prosesser kontinuerlige, men det er grunn til å anta at endringene i talemålet har akselerert de siste tiårene. I forsøk på å forstå talemålsendringer, blir det naturlig å trekke inn samfunnsmessige, geografiske og kulturelle endringer. Slike endringer kan ha mye å si for de sosiale aktørenes *identitetsopplevelse*.

For å undersøke de språklige endringene her i landet, har de nordiske instituttene ved de fire universitetene og Høgskolen i Agder, med støtte fra Norges forskningsråd, gått sammen om forskningsprosjektet *Talemålsendring i Noreg – TEIN*. Også i andre land i Europa blir den språklige endringsprosessen undersøkt. The European Science Foundation har startet et prosjekt med forgreininger i Europa: *Social dialectology: the convergence and divergence of dialects in a changing Europe* (se blant annet Auer & Hinskens 1996). Og i England står blant annet Paul Kerswill bak prosjektet *The role of adolescents in dialect levelling*.

I forbindelse med de store talemålsendringene som skjer i Norge, er det grunn til å tro at spesielt Østlandsregionen og Oslo spiller en sentral rolle. I denne avhandlingen vil jeg se på språklig variasjon og endring på Østlandet. Som en del av Østlandet har jeg valgt å ta for meg Hadeland.

Hadeland – et språklig kontinuum?

Regionen Hadeland befinner seg geografisk i Oppland fylke, nord for hovedstaden Oslo og sør for byen Gjøvik. Med denne beliggenheten antar jeg Hadeland utgjør et interessant språklig kontinuum: Nord for Hadeland finner vi det tradisjonelle opplandsmålet, og sørover ligger hovedstaden med språklige standarder vi kjenner til i hele landet. Hvilke språklige konsekvenser får denne beliggenheten?

Regionalisering

Innenfor feltet talemålsendring står særlig teorier om *språklig regionalisering* sentralt. "Språkleg regionalisering har sitt opphav i hierarkiske relasjonar mellom geografiske område. [...] [D]et geografiske området som står øvst i hierarkiet, vil vera kjernen i den språklege regionaliseringa" (TEIN 1999a:2). Utgangspunktet mitt er at

[e]n kan anta at det foregår en eller flere regionaliseringsprosesser på Østlandet [...], der tendensen er at regional variasjon i mindre områder avløses av nyere varieteter som dekker et større geografisk (og sosialt) felt, altså en konvergens av mindre varieteter, det en tidligere har kalt bygde- (og by-) dialekter (TEIN 1999b:1).

I forbindelse med teorier om regionalisering, er det spesielt viktig å undersøke om Oslo utgjør kjernen for Østlandsområdet. Hvordan manifesterer den språklige regionaliseringen seg

geografisk? Teorier om *urban hopping*² går ut på at fra den hierarkiske urbane kjernen, sprer språklige innovasjoner seg til mindre byer og tettsteder i nærheten, og deretter til mer spredt bebyggelse og rurale strøk.

Vi kan gå ut fra at den språklige regionaliseringen er betinget av ytre forhold. Økende kontakt mellom geografiske områder fører gjerne til en utjevning av dialektale forskjeller. En slik utjevning går gjerne i retning av det talemålet i regionen som har størst prestisje, både politisk, sosialt og kulturelt. Når Oslo er et såpass viktig senter for Østlandsregionen, har vi grunn til å anta at Oslo danner mønster for resten av regionen.

Hadeland³

Regionen Hadeland består av de tre kommunene Jevnaker, Lunner og Gran.⁴ Nord for Hadeland ligger Land, Toten og Gjøvik, og sørvest for Jevnaker kommune finner vi Hønefoss. Tradisjonelt er kommunene på Hadeland typiske jordbrukskommuner, men stadig flere får arbeid innen servicenæringen. Alle kommunene på Hadeland opplever en svak positiv befolkningsvekst. En del av den yrkesaktive befolkningen har arbeidsstedet sitt utenfor Hadeland, og de aller fleste av disse pendler til hovedstaden.

På Hadeland er det en rekke lag og foreninger i de tre kommunene, hovedsakelig idrettsorganisasjoner og dans- sang- og musikkgrupper.

Gran

Den største kommunen, Gran, ligger på begge sider av Randsfjorden, og befinner seg lengst nord på Hadeland. I Gran finner vi de tre tettstedene Brandbu, Jaren og Gran med til sammen 4400 innbyggere. Innbyggertallet i Gran kommune var pr. 1. januar 1999 på 12 635 personer. Gran kommune har et sammenlagt areal på 760 km². Av dette arealet består 63 % av skog, 10 % er jordbruksareal og 27 % er vann og annet.

Tradisjonelt er Gran en jord- og skogbrukskommune. I dag er 7 % direkte sysselsatte i landbruket, men mange arbeidsplasser kommer som indirekte følge av jordbruk. Industri, bygg og anlegg sysselsetter 24 % av den yrkesaktive delen av befolkningen. I servicenæringen arbeider hele 68 %. Varehandelen sysselsetter 650 personer i kommunen. Det er også en stor del av den yrkesaktive befolkningen på Gran som pendler til og fra jobb. I

² *Urban jumping* blir ofte oversatt til "by-hopping" på norsk. Jeg velger å bruke betegnelsen *urban hopping* i denne avhandlingen, fordi jeg mener *urban* konnoterer en annen betydning enn *by*.

³ Opplysningene om de tre kommunene er hentet fra brosjyremateriell jeg fikk tilsendt fra rådhusene mars-april 1998, samt med suppleringer fra verdensveven juli 1999.

⁴ Se kart Figur 2.

1996 hadde omtrent 1000 personer arbeidsplassen sin utenfor Gran kommunes grenser, i følge kommunens brosjyremateriell. Hovedtyngden av disse personene arbeider i Oslo.

I Gran kommune er det 10 grunnskoler, og de tre ungdomsskolene Bjoneroa, Brandbu og Gran. I tillegg har Gran to videregående skoler: Brandbu og Gran videregående skole. På Brandbu videregående skole er det allmenne, økonomiske og administrative fag, mens det på Gran videregående skole er yrkesfaglige linjer.

Gran kommune har en folkehøgskole, Vest-Oppland folkehøgskole, som befinner seg på Brandbu. Brandbu har også en høgskoleseksjon i skog, som administrativt ligger under Høgskolen i Gjøvik.

Lunner

Den sørligste kommunen i Oppland fylke er Lunner kommune. Kommunen har sentral beliggenhet i forhold til Oslo, Hønefoss og Gardermoen. Det er bosatt i overkant av 8000 innbyggere i kommunen. Også denne kommunen har lange tradisjoner innenfor jord- og skogbruksnæringen. I dag er Lunner Almenning den største bedriften i kommunen med omtrent 60 ansatte. Rundt 45 % av den yrkesaktive befolkningen i Lunner er pendlere, og de fleste av disse arbeider i Oslo.⁵

I Lunner kommune er ungdomsskolene Harestua barne- og ungdomsskole og Lunner ungdomsskole. Roa videregående skole har allmenne, økonomiske og administrative fag og yrkesfag. Rådhuset ligger på Roa. De største handelssentrene i kommunen er i Lunner sentrum og på Harestua.

Jevnaker

Jevnaker kommune er kanskje mest kjent for glassblåsing gjennom bedriftene Hadeland og Randsfjorden Glassverk. Hovednæringene er glass- og annen industri og også en del jordbruk. De største arbeidsplassene er på Norema – produsent av kjøkken- og baderomsinnredning, Hadeland Glassverk og Møller Energi. Innbyggertallet var 1. januar 1999 i underkant av 6000 personer, og den største andelen av innbyggerne er sysselsatte i private, kommunale og statlige tjenester. Det er mange som bor på Jevnaker som har arbeidsplassen sin i blant annet Oslo (se "Pendling" nedenfor). Handelssentret på Jevnaker er i hovedsak samlet rundt torget på "Nesbakken".

Kommunen ligger sørvest i Oppland fylke, og er den kommunen på Hadeland som er tettest befolket. I kommunen er det tre barne- og ungdomsskoler, men ingen videregående skole.

⁵ Opplysningene er hentet fra rådhuset i Lunner kommune, men baserer seg visstnok ikke på sikre tall.

Elevene går videregående skole i Gran og Lunner kommune, og det er i følge kommunen bare noen få fra Jevnaker som går på videregående skole på Ringerike.

Demografiske forhold

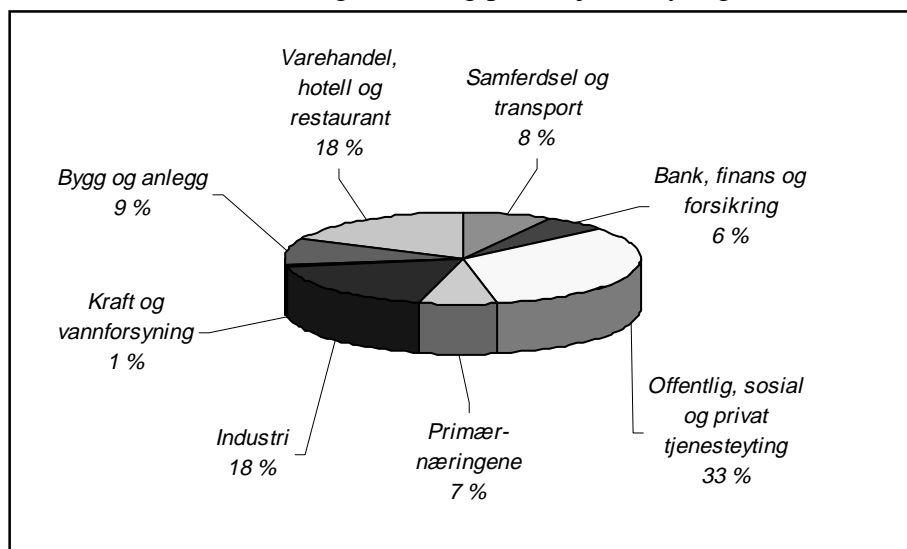
Tabellen nedenfor gir en oversikt over innbyggere, inn- og utflytting i de tre kommunene Gran, Lunner og Jevnaker. Vi ser at alle kommunene har en svak positiv vekst i befolkningstallet. Det forventes at antallet som ønsker å bo på Hadeland vil fortsette å øke, mye fordi Norges hovedflyplass fra oktober 1998 forandret beliggenhet fra Fornebu i Bærum til Gardermoen på Romerike. Hadeland har i denne forbindelse stor tro på den nye veiforbindelsen fra Hadeland til Gardermoen.

	Gran	Lunner	Jevnaker
Innbyggere 01.01.99	12 635	8 148	5 983
Innflytting i 1998	530	439	318
Utflytting i 1998	426	387	278

Tabell 1⁶. Innbyggere, inn- og utflytting i kommunene på Hadeland

Næringsstruktur på Hadeland

Som jeg tidligere har nevnt, er kommunene på Hadeland tradisjonelle jordbrukskommuner. Fra sektordiagrammet nedenfor ser vi at dette er en næringsstruktur som tilhører historien. I dag utgjør bare 7 % av næringslivet primærnæringene, mens den største gruppen sysselsatte arbeider innenfor offentlig, sosial og privat tjenesteyting.

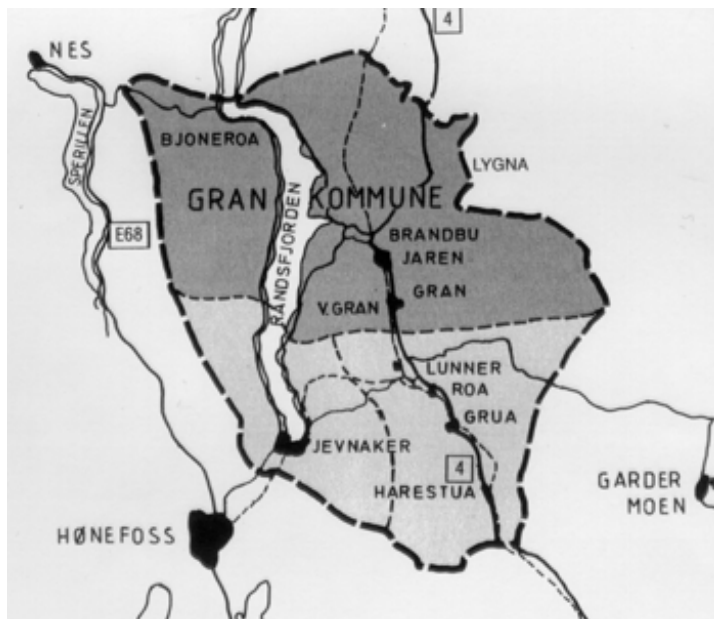
Figur 1. Næringsstrukturen på Hadeland (n = 26 766)

⁶ Opplysningene er hentet fra Statistisk sentralbyrå (SSB), *Folkemengd 1. januar 1999 og endringer i 1998. Førrels tal for kommunar*. SSB har også formidlet tabeller fra Folke- og bolig tellingen i 1990.

Vi kan forvente at en så stor forandring i næringsstrukturen vil ha innvirkning på talemålet til befolkningen på Hadeland.

Hadeland og Oslo

Avstanden fra Oslo til Hadeland er ikke stor (det er omtrent seks mil til Gran). Det er mange som bor på Hadeland og som arbeider i Oslo, og det er også mange som har valgt å bosette seg på Hadeland fordi avstanden til Oslo gjør at man befinner seg både nærme et sentrum og likevel i landlige omgivelser. Det er ikke uten grunn at Hadeland næringslivs "slagord" er "dønn på jordet og helt sentralt".

Figur 2. Kart over Hadeland⁷

Kommunikasjon

Riksveg 4, som er hovedankomsten fra Oslo til Gjøvik, Toten og Land, går gjennom Lunner og Gran på Hadeland. Også Gjøvikbanen går gjennom disse kommunene, med forstadstog til Jaren stasjon i Gran kommune. Gjennom Lunner kommune går også Bergensbanen.

Det er også en ny veiforbindelse mellom Hadeland og hovedflyplassen på Gardermoen. Mange mener denne veiforbindelsen vil bli en viktig øst-vestforbindelse i Norge. I en undersøkelse av Gjøvikmålet (*Talemål åt gjøvikensere – TÅG*, Evensen og Tveit 1990) kommenterer forfatterne at det er en vesentlig forskjell på Gjøvik og Hamar, selv om byene er omtrent like store og med omtrent like stor avstand til Oslo. Mens Gjøvik er endestasjon på Gjøvikbanen, er Hamar et stopp på veien på Dovrebanen og Rørosbanen. Evensen og Tveit

⁷ Kartet er hentet fra brosjyremateriale fra Gran kommune på Hadeland.

mener av denne grunn at språkstrukturene og påvirkningen fra Oslo er annerledes i Hamar enn i Gjøvik. De mener Hamar er mer påvirket av oslomålet enn Gjøvik. Hvis den nye veiforbindelsen mellom Hadeland og Gardermoen hovedflyplass får mye å si for bosettingen på Hadeland, kan dette ha betydning for språkstrukturene her. Kommunikative forhold er viktige i språkendringsprosesser.

Pendling

Det er vanskelig å vite eksakt hvor mange som pendler fra Hadeland til Oslo i forbindelse med arbeid. Den undersøkelsen som er offentliggjort, *Folke- og boligtellingsen*, ble foretatt i 1990⁸. Ut fra disse opplysningene tror man det er omtrent 1000 personer som pendler fra Gran kommune til andre steder i forbindelse med arbeid. Fra Lunner antar man det er omtrent 45 % av den yrkesaktive befolkningen som pendler. Jevnaker kommune hadde opplysninger om pendlere ut av Jevnaker fra "Pendlerundersøkelsen 1997", utført av Høgskolen i Buskerud mai 1997. Resultatene fra denne undersøkelsen viste at 6.3 % av yrkesaktive i Jevnaker pendlet. Men i undersøkelsen påpekes det at

[d]en relativt lave andelen fra Jevnaker kommune kan skyldes at vi ikke har klart å fange opp andelen av de som pendler over riksvei fire og med tog fra Jevnakerdistriktet. I denne undersøkelsen har vi dessverre ikke hatt muligheten til å fange opp disse pendlerne, fordi vi har konsentrert oss om pendlere som benytter buss fra Jevnaker om Hønefoss og deretter retning Oslo, samt bilpendlere over Bomstasjonen ved Skaret.⁹

Den usikkerheten som er knyttet til denne undersøkelsen gjør at prosentandelen kanskje ikke stemmer overens med virkeligheten, og derfor ikke trenger å være av så stor betydning for min undersøkelse.

Det som er sikkert er at en stor del av den yrkesaktive delen av befolkningen på Hadeland pendler, og at de fleste pendler til hovedstaden Oslo.

Talemålet på Hadeland

Praksisen for inndeling av norske målføre har vært noe ulik i dialektforskningen¹⁰. Etter dialektinndelingen til blant annet Helleland & Papazian (1981), hører talemålet på Hadeland til opplandsk. Opplandsk er fellesbetegnelse for talemålet på Hadeland, Toten, Hedmarken distrikt, Land, Solør og Odal. Det opplandske talemålet grenser mot østerdalsk, gudbrandsdalsk, valdresk-hallingdalsk og midtøstlandsk. Sentralt i det opplandske dialekt-

⁸ Jeg forsøkte å få tak i oversiktstall over andelen av folk som pendler i forbindelse med arbeid både ved å kontakte kommunene og skattemyndighetene. Dessverre eksisterer det ikke slike tall ut over "Pendlerundersøkelsen 97" som er utført av Høgskolen i Buskerud.

⁹ Utrag fra "Pendlerundersøkelsen 97", s. 5.

¹⁰ Se blant annet Amund B. Larsen (1897).

området finner vi byene Gjøvik og Hamar. Folkemålet i Oslo hører til det midtøstlandske dialektområdet.

Det har ikke blitt foretatt noen større talemålsundersøkelse av hadelandsdialekten i nyere tid. Arve Borg har beskrevet kjennetegn omkring dialekten i *Austlandsmål* (Skogstad 1974). Borg betegner talemålet på "Hedmarken", Hadeland, Toten og Land som "Vestopplandsk".

Allerede i denne beskrivelsen, viser Borg til et generasjonsskille i talemålet på Hadeland. Det er mange av de tradisjonelle hadelandsformene som Borg mener ikke er i bruk hos de unge på Hadeland lenger. Selv om Borg påpeker at han ikke har tatt for seg bymål og nyere drag i bygdemål i sitt oversyn, kommer han inn på enkelte trekk. Borg trekker også et skille mellom tettbygde strøk og spredt bebyggelse, og han antyder at det er forskjellig bruk av tradisjonell hadelandsdialekt avhengig av om vi befinner oss sør eller nord på Hadeland.

Det er 25 år siden boken til Skogstad kom ut. På bakgrunn av andre talemålsundersøkelser, som viser at yngre generasjoner i stadig mindre grad bruker det tradisjonelle talemålet, har vi derfor ingen grunn til å tro at skillet mellom den tradisjonelle hadelandsdialekten og det talemålet den yngre generasjonen bruker, er mindre nå enn da. Jeg vil nå raskt skissere enkelte av hovedtrekkene Borg kommer inn på i sin artikkel.

Arve Borg påpeker at spesielt i de sørligste bygdene på Hadeland vinner den lave vokalen fram hos de unge, slik at *Ænne* blir til *Anne*. De unge sier heller ikke *mænn*, men *mann*. I de nordligste bygdene står vokalene *æ* enda sterkt hos de unge. I følge Borg holder man i hele Oppland på de gamle diftongene. Men Borg (1974:34) kommer igjen inn på et generasjonsskille: "Dei yngre generasjonane på Hadeland ser ut til å ha mist kortdiftongane. Ei gammal målgrense mellom midtaustlandsk og Hadeland har såleis falli".

Tradisjonelt har språkbrukere på Hadeland hatt jamvekstsending i hunkjønnsord med kort vokal og etterfølgende konsonant og *j*. Men jamvekstsformene er i følge Borg på retur hos de unge sør på Hadeland. De bruker heller skriftmålsformer som også er vanlig i talemålet i byene (s 37). Hadeland er også en gammel *gv*-bygd, hvor norrøn *hv* har gått over til *gv*, slik at vi får *gvit* for *hvit*. Dette målmerket mener Borg er på sterk retur, for selv de eldre i Lunner og Jevnaker sier *hvit* (s 40). Borg mener også at omlydsformer er i tilbakegang på Hadeland, slik at de unge i Jevnaker og Lunner sier *aker*, *gnager* og *såver*.

Andre undersøkelser

I Norge er det gjort flere undersøkelser som ser på forholdet mellom talemålet i byen og på bygda. Sentral i denne forbindelsen er Brit Mæhlums (1986) undersøkelse av fire innflyttere

fra Land i Oppland til Oslo, Helge Omdals (1994) dr. grads-avhandling som ser på setesdøler som har flyttet til Kristiansand, og Unn Røynelands (1994) undersøkelse av fire sunnmøringer bosatt i Oslo. Disse studiene belyser språkbruk og språkendring ved flytting fra bygda til byen.

Det vanlige i norske talemålsstudier, har vært å undersøke en dialekt i et område, eller, som i de tre undersøkelsene jeg har skissert ovenfor, å se på hva som skjer med talemålet til personer som flytter fra bygda til byen. Vi kan også tenke oss et annet utgangspunkt: "Hva skjer med språkbruken til personer som snakker en bygdedialekt når det kommer folk til bygda med et annet og mer prestisjefyllt talemål enn deres eget?". Kristina Karlgård (1997:177) ser i sin undersøkelse på oppdalingers språklige møte med folk som snakker standard østnorsk, trondheimsdialekt og sambygdingsdialekt. Generelt kan vi spørre om hva som skjer med talemålet til språkbrukerne når de geografiske "grensene for talemålet" beveger seg.

Det er gjort undersøkelser som tar for seg dialekter på Østlandet i forhold til Oslo. Jeg vil her spesielt trekke fram to. Ellen Skolseg (1994) undersøkte i sin hovedfagsoppgave *Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo*. "Det er helt åpenbart at det er Oslo som har påvirket Romerike språklig i nyere tid", sier Skolseg innledningsvis (s 40). Også Marita Sørensen (1998) mener at oslospråklig påvirkning på mossingene er til stede, mye fordi "[v]eien til Oslo har blitt betraktelig "kortere" etter hvert som kommunikasjonsmidla har utvikla seg" (s 12).

Hva skjer med lavstatus-talemålet?

Undersøkelser har vist at det som vi tradisjonelt har forbundet med lavstatusmål, vinner terreng hos nye grupper av språkbrukere. Vi skal nå se på et utvalg av undersøkelser som ser på dette fenomenet.

Peter Trudgill (1974) undersøkte språket i Norwich i England. Tendensen han fant, var at unge menn fra arbeiderklassen språklig går motsatt av den nasjonale normen, det vil si at de bruker lavstatusformer i stedet for RP¹¹-engelsk.

I Danmark har forskere observert språkendringer på Næstvedegnen. Næstvedegnen ligger på Sydsjælland, 80 kilometer syd for København. Siden det fins beskrivelser av eldre (Brink og Lund 1975) og moderne (Gregersen og Pedersen 1991) københavnsk, og også av eldre sjællandsk (Ejskjær 1970), er det mulig å dokumentere endringene. Det viser seg at når talemålet blir endret, foregår det en uttynning av den tradisjonelle sjællandske dialekten og en

¹¹ Received pronunciation

utbredelse av de to københavnske sosiolektene. Og det er det lavkøbenhavnske målet som vinner terreng blant de unge i regionen Næstved. Tore Kristiansen (se bl.a. 1991a, 1991b, 1997) har i regionen Næstved sett på språkholdninger, og han konkluderer med at de ubevisste¹² holdningene, spesielt hos de unge språkbrukerne, er positive til det tradisjonelle lavstatusmålet lavkøbenhavnsk.

Når det gjelder undersøkelser i Norge, har Per P. Gulbrandsen (1977) i sin undersøkelse tatt for seg Tønsberg bymål. Han intervjuet både eldre og yngre informanter ved bruk av spørrelistene, og konkluderer med at det er folkemålet som vinner fram, på lik linje med hva Trudgill har funnet ut skjer i Norwich.

Ernst Håkon Jahr (1976) tar i en delstudie til TAUS (*Talemålsundersøkelsen i Oslo*) for seg bruken av tjukk l fra norrøn l¹³ i Oslo bymål. Han kommer i undersøkelsen fram til at det er flere voksne språkbrukere på østkanten enn på vestkanten som bruker tjukk l. Det er også flere menn enn kvinner som har tjukk l. Den samme tendensen ser han også i ungdomsinformant-gruppen sin. Men han påpeker at de yngre mannlige språkbrukerne i større grad bruker varianten tjukk l enn de eldre informantene. Dette kan vi muligens se på som en indikasjon på at bruken av tjukk l ekspanderer.

I en annen delstudie fra TAUS ser Knut Western (1976) på forholdet mellom a-ender og kjønn. Materialet hans er informanter fra øst- og vestkanten i Oslo. Western undersøker både 5. klassinger og voksne språkbrukere. Han kartlegger bruken av a-ender i hunkjønnsord bestemt form entall (*jenta*), og hankjønns- og intetkjønnsord bestemt form flertall (*gutta*, *husa*). A-ender i slike substantiver har tradisjonelt lav prestisje. Westerns resultater samsvarer godt med Jahrs undersøkelse av tjukk l (se ovenfor).

I *Talemålsvariasjon åt gjøvikensere (TÅG)*(1990), var Evensen og Tveit interessert i å se om talemålet i Gjøvik påvirkes fra Oslo. De mener "[d]et er rimelig å anta at talemålet til gjøvikensere påvirkes gjennom direkte og indirekte kontakt med standard østnorsk og talemåla i Oslo-området" (s 47). Men de tror Gjøvik er mindre påvirket enn Hamar, mye fordi Gjøvikbanen har Gjøvik som endestasjon, mens Hamar har gjennomgående togtrafikk. Hovedtendensen i språkundørsøkelsen var at informantene hadde høye dialektforekomster (s 161), og at informantene valgte folkemålsformer framfor standardformer der de ikke brukte dialektformer.

¹² Årsaken til at jeg har valgt å snakke om *ubevisste holdninger* og ikke *underbevisste holdninger*, er at jeg mener det *underbevisste* refererer til den psykoanalytiske retningen innenfor psykologien (jamfør Sigmund Freud).

¹³ Tjukk l kalles for retrofleks flap. Jeg vleger i det følgende å bruke den mer folkelige betegnelsen "tjukk l".

Ellen Skolseg (1994) så i sin hovedfagsoppgave at talemålet på Romerike går mot en folkelig oslovariant som har språktrekk fra det vi tradisjonelt har kalt Oslo øst-dialekten. Det viser seg at det også er det tradisjonelle østkantmålet som vinner terreng i drabantbyene i Oslo. Ragnhild Birkeland og Per Erik Møller (1983) undersøkte talemålet blant ungdommer i de to drabantbyene Oppsal og Stovner.

Hvis vi ser på disse undersøkelsene i sin helhet, tyder det på at det er tendenser til at det både i England, Danmark og Norge er de tradisjonelle lavstatusformene som vinner terreng blant språkbrukerne, og at det fra og i urbane sentra er lavstatusmålet som vinner fram.

Den oslospråklige påvirkningen

En etter hvert "vedtatt sannhet" er blant annet Helge Sandøy (1996:139) med på å formidle:

I og rundt Oslo er det heller ikkje dialekten med mest prestisje, dvs. dialekten frå Oslo vestkant, som breier seg til nye miljø. Språket i dei nye forstadene og drabantbyane er i hovudsak ei modifisert utgåva av det gamle målet frå austkanten i Oslo, det såkalla "vikamålet", enda ein kunne tru at nettopp i ei slik språklig smeltegryte kunne prestisjefaktoren verke sterkt.

Sandøy viser ikke til *hvilken* forskning som har vist denne tendensen. Også Martin Skjekkeland (1997:23ff) sier at det er det folkelige bymålet som har gjennomslagskraft:

Forskning har vist at det ikkje er "finspråket" i byen, men heller lågstatusvarianten (folkemålet) som har størst gjennomslagskraft. Det er dette språket som er "ekspansivt" og som kjem til å prega talespråket i regionen. [...] Dette språket spreiar seg i dag til fleire sosiale lag i bysamfunnet og deretter vidare til andre byar, og det får gradvis innpass i bymåla.

Heller ikke Skjekkeland henviser til noen undersøkelser som viser denne tendensen. Og Trygve Bull hevder (1980:14) at

[...] Vika-målet er den eneste østlandsdialekt som har noen virkelig ekspansiv tendens. Den påvirker ikke bare språket i Lillestrøm [...] eller "sovebyer" ikke alt for langt vekk, men også mer fjernliggende tettsteder, ja et gammelt bysamfunn som Hamar, hvor ungdommen i dag i overveiende grad sier *jæ kasta stein*, og i mindre grad *je kaste sten*.

Bull dokumenterer heller ikke denne observasjonen med undersøkelser. Jeg går ut fra at de undersøkelsene Sandøy, Skjekkeland og Bull referer til, er undersøkelsene jeg har skissert ovenfor (se "Hva skjer med lavstatus-talemålet?" s 23). Men spørsmålet er om disse undersøkelsene alene kan fortelle at det er det folkelige talemålet som vinner fram. Jeg mener vi må undersøke forholdet nærmere.

*Oslopråklig påvirkning eller bokmålpåvirkning?*¹⁴

I forbindelse med den språklige regionaliseringsprosessen, mener jeg det blir viktig å foreta visse avklaringer. Sigfrid Tvitekkja (1998) har undersøkt sosiolingvistiske forhold i Vinje i Vest-Telemark. Hun mener at (s 114f)

[t]ermen *regionalmål* løyner [...] kva som ser ut til å vera den språklege påverknadsfaktoren i dette området. På bakgrunn av å ha identifisert dei "nyare" språkformene som bokmålsformer [...], vil [hun] difor hevde at talemålsendringane i Vinje kommune peikar meir i lei av ei *bokmålisering* enn ei *regionalisering* av dialekten.

Tvitekkja mener derfor at vi *ikke* kan se på regionalisering og bokmålisering som to adskilte prosesser i Vest-Telemark.

Vigdis Thoengen (1994:3) bruker termen *bokmål* når hun i sin hovedfagsoppgave undersøker talemålsendring i Hallingdal: "Termen "bokmål" kan selvsagt diskuteres; jeg mener den er like (u)presis som "bymål" eller hva jeg nå ellers kunne valgt å kalle det østlandske bytalemålet som brer seg".

I artikkelen "Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag" (1987), refererer Eric Papazian til Helge Sandøy, som polemiserer mot det synet at normalmålet, det vil si bokmålet, i skrift eller tale, er en avgjørende faktor i språkendringsprosessen i Norge. I følge Sandøy¹⁵ kan vi ikke snakke om noen generell normalisering eller bokmålisering av dialektene (etter Papazian 1987:12). Mens Sandøy mener forklaringer på endringene som skjer er å finne i dialektene selv, heller Papazian mot det synet at vi heller ikke kan overse at normalisert talemål påvirker både by- og bygdedialektene.

Det faktum at Tvitekkja trekker slutningen om at det i Vinje heller er snakk om bokmålisering enn regionalisering, og at Vigdis Thoengen (1994) bruker termen *bokmål* i sin hovedfagsoppgave om hallingmålet, gjør at jeg må avklare hvilke begrep jeg velger å bruke i denne avhandlingen.

Arne Torp¹⁶ (1988, 1997) bruker begrepet *udanna østnorsk* for å beskrive det han mener er en motsetning til *dannet østnorsk*, som han mener er talt konservativt bokmål (riksmål). Udanna østnorsk blir derfor i taleform radikalt bokmål. Torp hevder at de tradisjonelle dialektene flere steder i landet er i tilbakegang hos yngre generasjoner, og "[...] blir erstatta av noe folk til dels

¹⁴ Se også "Kapittel 2 – Språk og samfunn".

¹⁵ Helge Sandøy holdt innlegget "Er det bokmålet som styrer oss?" på konferansen *Språkleg regionalisering* på Sotra 17. –18. september 1999. Også her tok han opp dette temaet.

¹⁶ Jeg mener det i denne sammenhengen er viktig å påpeke at Arne Torp er redaktør i *Språklig Samling*, som er medlemsbladet til *Landslaget for språklig samling*. Dette laget har tradisjonelt stått for et samnorsk språkpolitisk syn.

kaller bokmål, dels bymål" (1997:11). Også Marita Sørensen (1998:13) mener at mosse-dialekten ligger nært opp til talt bokmål, og har i sin hovedfagsoppgave både skrevet om mossedialekten og oslomålet, og mossedialekten og bokmålet.

Som vi har sett, er termen *bokmål* mye brukt både av folk innen fagfeltet og av språkbrukerne selv, for å beskrive talemålsvarianten av riksmålet. Når jeg likevel velger å ikke bruke denne termen her, kommer det av at jeg mener det er viktig å begrepsmessig skille mellom talemål og skriftmål. Slik jeg ser det er bokmål et skriftmål. Og blant annet Gulbrandsens (1977) undersøkelse av Tønsberg bymål, viser at trekk som vinner fram blant språkbrukerne er *sykkærn'* og *bibærn'*. Dette er ord som ikke kommer fra bokmålet, men fra oslomålet (Oslo øst-dialekten). Jeg kommer derfor til å bruke begrepene Oslo øst-dialekt og Oslo vest-dialekt videre i denne avhandlingen¹⁷. Oslo øst-dialekten vil da mer eller mindre referere til det Torp kaller *udanna østnorsk* i tale, mens Oslo vest-dialekt vil tilsvare det konservative talte bokmålet¹⁸.

Min undersøkelse på Hadeland

Et mål med min undersøkelse er å se nærmere på begrepet *språklig regionalisering* med utgangspunkt i oslomålet og regionen Hadeland. Som jeg har vært inne på, antydte allerede Arve Borg for 25 år siden at det opplandske talemålet på Hadeland blir påvirket av oslomålet.

Jeg er i min undersøkelse på Hadeland interessert i å se om talemålet til ungdommene er inne i en språklig dialektutjevningssprosess med talemålet i Oslo som påvirker. Ut over dette er jeg også interessert i å finne ut hvilken av de to tradisjonelle sosiolektene i Oslo som vinner fram, og se på hva slags sammenhenger det er mellom språkendringssprosessen og informantenes språkholdninger og normer. Gjennom undersøkelsen vil jeg altså også forsøke å finne årsaker til eventuelle endringer. Jeg er ikke i denne undersøkelsen opptatt av såkalt "ekte dialekt", og det er ingen beskrivelse av talemålet på Hadeland i sin helhet jeg foretar.

På bakgrunn av undersøkelsene jeg har skissert ovenfor, mener mange altså at vi kan si at oslomålet ekspanderer utover Østlandet. Man antar at denne språkendringen skjer som en språklig regionaliseringsprosess. Jeg mener det er nødvendig å undersøke helt konkret om dette er tilfelle.

Problemstillinger og hypoteser

Formålet med undersøkelsen er todelt:

¹⁷ Jeg kommer inn på begrepet dialekt senere, i "Dialektbegrepet" s 33.

¹⁸ Se også "Språklige variabler" s 117.

- I. Med utgangspunkt i talemålet blant ungdommer på Hadeland, ønsker jeg å foreta en empirisk undersøkelse. Jeg ønsker å se på språklig endring i regionen Hadeland, og forsøke å finne ut hvordan en eventuell oslospråklig påvirkning på Hadeland manifesterer seg. Med fenomenet regionalisering som utgangspunkt, og undersøkelsene jeg presenterte innledningsvis, blir mitt spørsmål om man kan si at dialektene over hele Østlandet er inne i en dialektutjevningssprosess med talemålet i hovedstaden Oslo som utgangspunkt.
- II. For å forsøke å forstå hvordan de eventuelle språklige endringene på Hadeland foregår, vil jeg ta i bruk, og eventuelt videreutvikle, det teoretiske og metodiske grunnlaget innenfor fagfeltet sosiolingvistik.

Fra undersøkelsene jeg refererte til ovenfor, kan jeg utlede to hovedhypoteser om talemålssituasjonen på Hadeland:

- H₁ Talemålet på Hadeland er i forandring, og det er de to sosiolektene i Oslo som vinner terreng blant språkbrukerne.
- H₂ Når dette skjer, er det det tradisjonelle lavstatusmålet i Oslo, Oslo øst-dialekten, som vinner fram.

Kapitteloversikt

Avhandlingen er delt opp i fire hoveddeler. I den første delen – *Teori og metode*, vil jeg i "Kapittel 2: Språk og samfunn – sosiolingvistikken teoretiske bakgrunn" se på sosiolingvistikken grunnlag, teorier og målsetninger. Det neste kapittelet, "Kapittel 3: Vitenskapsteoretiske refleksjoner" omhandler blant annet positivismestriden og paradigme-transformasjoner i sosiolingvistikken. I "Kapittel 4: Metode", ser jeg på metodebruk innenfor feltet sosiolingvistik, med utgangspunkt i forholdet mellom individet og gruppen. Jeg diskuterer kvantitative og kvalitative metoder, samt metodetriangulering.

Så kommer den andre hoveddelen av oppgaven, hvor jeg vil ta for meg *Feltarbeidet*. Her vil jeg i "Kapittel 5: Forklaringstester" komme med mulige faktorer som kan beskrive og forklare eventuell språklig variasjon og endring på Hadeland. Disse faktorene ligger til grunn for undersøkelsen med de to delundersøkelsene mine som jeg presenterer i de neste kapitlene. I "Kapittel 6: Undersøkelsen med spørreskjemaene" presenterer jeg utformingen av spørreskjemaet, og utvelgelsen av de språklige variablene, sosiale parametre og informantene jeg har brukt i spørreskjemaundersøkelsen. I "Kapittel 7: Samtale med et utvalg informanter" presenterer jeg informantene jeg har intervjuet og forteller om bakgrunnen for og gjennomføringen av intervjuundersøkelsen.

I den neste hoveddelen, *Analysen*, vil jeg i "Kapittel 8: Presentasjon og analyse av resultatene fra spørreskjemaene", ta for meg de resultatene jeg kom fram til ved hjelp av statistisk behandling av svarene fra spørreskjemaundersøkelsen. I "Kapittel 9: Presentasjon og analyse

av resultatene fra intervjuene", tar jeg tilsvarende for meg de resultatene jeg kom fram til i samtale med informantene.

Den siste delen, *Avslutning* er ment som en oppsummering, sammenfatning og konklusjon. Delen har ett kapittel: "Kapittel 10: Avslutning og oppsummering", som inneholder sammenfatning av analysene fra de to undersøkelsene mine, en oppsummering og en konklusjon.

KAPITTEL 2

SPRÅK OG SAMFUNN – SOSIOLINGVISTIKKENS TEORETISKE BAKGRUNN

OM AT FATTE
At fatte noget
er: at fatte,
hvor lidt der er
at fatte a' det.

(Piet Hein)

Hva er sosiolingvistikk?

Hva ligger i begrepet *sosiolingvistikk*? Sosiolingvistikk grenser på mange måter tett opp mot vitenskapelige disipliner som diskursanalyse, tekstlingvistikk og pragmatikk. Jeg har valgt å begrense meg til *talemålet* når jeg studerer og beskriver sosiolingvistikk. Termen *sociolinguistic* ble antakelig første gang brukt på trykk i 1952, men det er først fra Fergusons *Diglossia* fra 1959 at vi regner moderne sosiolingvistikk for grunnlagt (Mæhlum 1992:342).

Det er problematisk å definere termen *sosiolingvistikk*. Hymes sier (etter Figueroa 1994):

The term "sociolinguistics" means many things to many people, and of course no one has a patent on its definition. Indeed not everyone whose work is called "sociolinguistic" is ready to accept the label, and those who do use the term include and emphasize different things.

M. Thelander (1974:31) beskriver de ulike retningene innenfor språksosiologien. De mange retningene kommer nok av at språksosiologien har hentet forskere, metoder og begreper fra ulike vitenskapelige felt. Språksosiologien er derfor en svært tverrvitenskapelig disiplin med bidrag fra sosialpsykologien, sosialantropologien, sosiologien og språkvitenskapen. Ulike forskere har også konsentrert seg om forskjellige sider av språksosiologien: sosiolingvistikk, lingvistisk antropologi og psykolingvistikk er ulike forskningsområder innenfor språksosiologien.

I det følgende skal vi se på sosiolingvistikken som vitenskap. Jeg vil også ta for meg ulike teorier og modeller i talemålsstudiet, og diskutere begrep underveis.

Sosiolingvistikk eller språksosiologi?¹⁹

I teorier og studier innenfor språklig variasjon og endring, støter man som leser både på begrepet "språksosiologi" (the sociology of language) og "sosiolingvistikk" (sociolinguistics). Det at disse to begrepene både brukes om hverandre for å beskrive forholdet mellom lingvistikk og sosiale forhold, og i tillegg for å betegne hver sine emner innenfor paradigmet, kan være litt forvirrende.

Hva innebærer de to begrepene *språksosiologi* og *sosiolingvistikk*? I følge Peter Trudgill (1995) er språksosiologi en term som fremdeles ofte brukes synonymt med sosiolingvistikk av skandinaviske forfattere. Det kan virke som om *språksosiologi* har fungert som en nordiskspråklig oversetting av det anglo-amerikanske begrepet *sociolinguistics*. Samtidig representerer termene også ulike forskningsdisipliner. Hvis man tar for seg litteraturen fra

¹⁹ Jeg har nylig fått vite at Peter Trudgill har diskutert forholdet mellom sosiolingvistikk og språksosiologi i *Sociolinguistic patterns of British English* (1978). Dessverre har jeg ikke rukket å undersøke dette.

1970-tallet, ser det ut som om språksosiologi er den termen som brukes mest av de to. (Se for eksempel J. Engh (red) (1972), J. Kleiven (red) (1979) og M. Thelander (1974)). Verdt å merke seg er det også at Venås' norske innføringsbok innenfor disiplinen har undertittelen "sosiolingvistikk eller språksosiologi" (1991a). Kjell Venås forteller at sosiolingvistikk og språksosiologi defineres ulikt. Det Venås mener er felles for de to definisjonene, er vektleggingen av variasjon og mangfoldighet, den sosiokulturelle egenskapen ved språket og fokus på språkbruk, interaksjon og mening.

Jeg vil ta til orde for at vi får et mer bevisst forhold til definisjoner av begrepene *sosiolingvistikk* og *språksosiologi* innenfor det vitenskapelige talemålsstudiet i Norge. Også i Martin Skjekkellands dialektinnføringsbok fra 1997, blir de to begrepene brukt om hverandre. I og med at begrepene litt "bevisstløst" har blitt brukt både som synonymer og for å betegne ulike forhold, er det viktig at vi får et reflektert forhold til hva begrepene skal stå for.

Noen forskere mener at det er nødvendig å skille mellom *sosiolingvistikk* og *språksosiologi*. R. Wardhaug (1992:9) sier at *sosiolingvistikken* undersøker forholdet mellom språk og samfunn med håp om å bedre forstå strukturene i språk og hvordan språk fungerer i kommunikasjon. Sosiolingvistikk er studiet av språk i forhold til samfunnet. *Språksosiologien* forsøker å avdekke hvordan sosiale strukturer og prosesser kan bli bedre forstått gjennom studiet av språket. I språksosiologien undersøker man hvordan visse lingvistiske egenskaper karakteriserer noen sosiale arrangementer, altså studiet av samfunnet i forhold til språket. Bright (sitert etter Thelander 1974:29) sier om *språksosiologi*:

Språksociologin söker finna en systematisk samvariation mellan språkligt beteende och struktur - och kanske också visa på ett orsakssamband i den ena eller andra riktningen.

Vi kan oppsummere med Gunnstein Akselbergs synspunkt, (1994:155) som er at *språksosiologi* går ut på å studere språklig variasjon ut fra et samfunnsmessig synspunkt, mens *sosiolingvistikken* heller går inn på språklig variasjon ut fra et lingvistisk ståsted.

Grensene er likevel ikke absolutte. Mitt inntrykk er at *sosiolingvistikk* i dag har blitt et begrep som brukes også av norske forskere, slik at ikke *språksosiologi* brukes som en "oversatt" betydning av det engelske "sociolinguistics". I denne avhandlingen velger jeg videre å bruke termen *sosiolingvistikk* for å beskrive forhold som har med språk og samfunn å gjøre.

Dialektbegrepet

Innenfor en nasjonalstat finnes flere varianter av nasjonalspråket – varianter som kan variere etter lokaliteter eller sosiale forhold, og som vi gjerne kaller *dialekt*. Mange av informantene

fra spørreskjema-undersøkelsen²⁰ jeg hadde kom med kommentarer som "[...] jeg snakker ingen ordentlig dialekt [...]" og " [...] skulle ønske jeg snakket en reinere dialekt, slik man snakker i Bergen og Stavanger [...]". Det var flere som oppga ren hadelandsdialekt når de fikk spørsmål om hva slags dialekt de snakker (se "Kapittel 9" s 169). Likevel viste det seg at det ikke nødvendigvis var disse informantene som oppga at de bruker mange hadelandsformer.

Med bakgrunn i disse utsagnene, kan vi stille en rekke spørsmål. Hva er egentlig en dialekt? Brukes dialektbegrepet forskjellig innenfor vitenskap og blant folk flest? Hva har dialekt med identitet å gjøre? Jeg har også spurt informantene hva de forbinder med hadelandsdialekten og hva de synes er spesielt med den. Svært mange svarer her at den er "bred". Hva vil det egentlig si? Dessuten har jeg spurt ungdommene på Hadeland hva de synes om oslodialekten. Her er det mange som svarer at de ser på oslodialekten som en norm eller standard de bruker som et utgangspunkt for å "måle" mot andre dialekter. Dette tyder på at oslomålet for mange er en "nøytral" størrelse. Er oslomålet likevel en dialekt? Og er det én eller to dialekter i Oslo? Jeg vil i denne delen av oppgaven ta for meg dialektbegrepet sett i sammenheng med definisjonstradisjoner og dialektbrukeren. I den sammenhengen kommer jeg også til å komme inn på begrep som *standardtalemål*, *sosiolekt*, *regionalspråk*, *talemål* og *varietet*, og jeg vil klargjøre hvordan jeg velger å bruke begrep i denne avhandlingen.

Snakker alle dialekt?

Begrepet dialekt har blitt definert og brukt ulikt i dialektforskningen og innenfor generell språkvitenskap. Før jeg kan bruke ordet "dialekt" kreves derfor en viss avklaring av dialektbegrepet.

Dialekt er først og fremst et operasjonelt begrep som generaliserer de individuelle forskjellene innenfor et språk. Innenfor den tradisjonelle målføreforskningen har ikke denne generaliseringen av begrepet "dialekt" representert noe metodisk problem. Et mål for den tradisjonelle dialektologien har vært å finne den typiske dialekten for et geografisk avgrenset område. Det at talemålet som ble undersøkt hadde stor grad av arkaiske trekk, var et viktig kriterium informantene ble valgt ut fra. Dialektbegrepet i den tradisjonelle målføregranskingen blir derfor å betrakte som en idealisering eller systematisk forenkling av den faktiske virkeligheten.

Vi ser ofte på dialekter som undergrupper av språk. Men forholdet mellom språk og dialekt representerer ikke bare et språklig forhold, altså med dialekter som undergrupper av et språk. Andre forhold som kommer inn og bestemmer om et talemål er en dialekt eller et språk, er

²⁰ Jeg kommer tilbake til undersøkelsen i DEL II og DEL III.

historiske, politiske og geografiske aspekter. Tradisjonelt ser vi på et språk som den talenormen vi finner innenfor en nasjonalstat. Rent språkhistorisk kan vi si at norsk, svensk og dansk også kan være ulike dialekter av et språk. Likevel kommer geografiske, historiske og politiske aspekter inn og definerer at de er ulike språk. Jeg vil her komme inn på ulike måter å definere dialekt på.

Vikør (1994:55ff) skiller mellom fire definisjoner av begrepet "dialekt". Han forklarer dialektbegrepet lingvistisk, sosiologisk og psykologisk. Lingvistisk skiller han mellom to definisjoner:

Ein dialekt er ein varietet av eit språk som blir kjenneteikna av at han i seg sjølv utgjer eit komplett språkssystem, og såleis *kan* fungere som "språk" i seg sjølv, men som står så nær andre liknande språkvarietetar at dei saman må reknas som dialektar av eit språk.

Den andre lingvistiske definisjonen krever at dialekten i tillegg er knyttet til et bestemt geografisk område. Sosiologisk definerer Vikør dialekt til å være

[...] ein varietet som kunne ha fungert som "språk" i seg sjølv, men som ikkje er formelt standardisert og ikkje har noen skriftspråksdefinisjon direkte knytt til seg, og som i dei fleste moderne samfunn dermed har ein avgrensa definisjon som "nærspåk".

Den psykologiske definisjonen finner Vikør hos Sandøy (1987). Han hevder at en dialekt er den første talemålsvarietetet en person lærer, uavhengig av hva slags samfunnsposisjon eller status dialekten har ellers i samfunnet. Vikør påpeker at dette ikke er en *vanlig* definisjon av dialektbegrepet. Med denne definisjonen vil et skriftmålsnært talemål være dialekt for de som har det som sitt første talemål, mens for de som har gått over til denne varietetet som voksne vil den være "standardtalemål".

I følge Eric Papazian (1998:99) blir *dialekt* brukt på to ulike måter. Først og fremst har vi den tradisjonelle og trange betydningen av ordet, som definerer *dialekt* til å være en geografisk avgrenset variant av et nasjonalspråk. Dette er den definisjonen som Venås (1991a) bruker i sin innføringsbok. Ved siden av denne definisjonen trekker Papazian fram en "nyere" og "videre" definisjon, som han mener kommer fra "den engelske tradisjonen". Her er dialekt en hvilken som helst variant av et nasjonalspråk.

Med "den engelske tradisjonen" forstår vi gjerne forskere som J. K. Chambers, Peter Trudgill og Walt Wolfram. Wolfram (1997) har brukt dialektbegrepet slik: "The term dialect is used here to refer to any regional, social or ethnic variety of a language". M. A. K. Halliday (K. L. Berge (m.fl.) (red) 1998:107f) har også en vid definisjon av dialekt:

En dialekt, eller en dialektal variasjon, kan defineres som språkvariasjon i forhold til språkbrukeren. Det vil si at dialekten er noe man snakker vanligvis, i prinsippet avhengig av hvem man er. Og det betyr hvor du kommer fra enten geografisk ut fra lokale dialekter, eller sosialt ut fra sosiale dialekter. I det moderne urbane livet er selvfølgelig dialektmønsteret basert på sosiale forhold slik at dialektal variasjon reflekterer sosiale forskjeller i den sosiale strukturen i samfunnet.

Hallidays definisjon utelukker dermed regionale dialekter i et moderne urbanisert språksamfunn.

Helge Sandøy (1996) tar utgangspunkt i "den engelske tradisjonen" når han hevder at "alle snakkar dialekt". Han skiller også mellom den folkelige oppfattelsen av dialekt og den folkelige definisjonen. "Folk flest" ser gjerne på dialekt som et talemål som avviker fra en standard eller norm.

Dialekter er varianter innenfor den større enheten *språk*. Sandøy ser på dialekter som underenheter av språk. Vi kan fokusere på den språklige variasjonen som eksisterer i talemålet til folk ulike steder i landet – *geolekter*, sosiale grupperinger som for eksempel sosial status – *sosiolekter* og forskjeller på individnivået – *idiolekter*. Siden den største variasjonen vi finner er geografisk betinget, mener Sandøy det er mest vanlig å snakke om dialekter som stedbundne språkssystem. Selv om vi finner dialektale forskjeller på individnivå, er det ønskelig at en dialekt omfatter flere individer – en gruppe mennesker. Dette forutsetter at vi ved å beskrive en dialekt, må generalisere individuelle ulikheter. Sandøy sier at en dialekt derfor blir en "språkssystematisk idealisering", og dialektbegrepet blir dermed et operasjonelt begrep, hvor bruken av begrepet kan tilpasses situasjonen.

Som vi har sett, eksisterer det i hovedsak to delvis ulike definisjoner av *dialekt*: den nordiske definisjonen (blant annet Venås 1991a) og den engelske tradisjonen (blant annet Chambers & Trudgill 1980). Siden den største språklige variasjonen vi har funnet har vært geografisk betinget, har det i norsk tradisjon vært mest vanlig å snakke om dialekter som stedbundne språkssystem. Når befolkningen blir mer mobil og rurale områder urbaniseres, vil ikke dette geografiske kriteriet lenger være noe som oppfylles.

Venås mener følgende i 1979 (Venås 1997:42):

Også i eit moderne industrialisert og urbanisert samfunn vil eg tru at dei fleste kjem til å bu på same staden gjennom den største delen av livet, endå eg ikkje kjenner til eller kan vise til undersøkingar om dette.

Når artikkelen til Venås blir utgitt på nytt i 1997, har forfatteren en fotnote med en merknad om Helge Omdals avhandling *Med språket på flyttefot* fra 1994, som har med en oversikt over prosentvis tilflytting i norske kommuner. Omdal (1994:18) kommer fra disse oversiktene fram til at

[v]i kan derfor konkludere med at det er riktig å karakterisere en betydelig del av befolkninga som lite bufast. Dessuten får en inntrykk av at for mange er det å flytte etter noen få års opphold på et sted, en del av livsmønstret.

Også Olav T. Beitos (1958) beskrivelse av utviklingen i hallingmålet, viser de samme tendensene. Språkbrukere i Norge i dag lever altså ikke i små, isolerte enhetlige samfunn. De hører derfor ikke et ensartet talemål rundt seg. Innbyggerne i lokalsamfunnet representerer heller mange ulike dialekter og talemål.

Slik jeg ser det, blir det kanskje riktig også i Norge å ta i bruk en "ny" dialektdefinisjon. Jeg mener det ligger et normativt syn som kolliderer med deskriptiv vitenskap bak en inndeling av dialekt og talemål²¹ som to atskilte størrelser. Velger vi å beholde den tradisjonelle nordiske dialektdefinisjonen, mener jeg vi i stor grad opprettholder synet på *dialekt* som en statisk størrelse, slik at for eksempel *hadelandsdialekten* kun rommer et bestemt repertoar av for eksempel lingvistiske, fonologiske og morfologiske størrelser.

Varietet

Også *varietet* blir brukt i forbindelse med kategorisering av talemål. Ofte brukes begrepet *varietet* som en mer "nøytral" betegnelse enn *dialekt*, som gjerne ses på som snevrere og forbindes med geografisk betinget variasjon (jamfør "Dialektbegrepet" ovenfor). K. M. Petyt (1980:27) sier om varietet: "The more recent use of 'variety' is a neutral form for "any form of language considered for some purpose as a single entity"". Uproblematisk er det likevel heller ikke å bruke denne betegnelsen for å beskrive ulike varianter av talemål. Vi må være klar over at det som regel er andre faktorer enn de rent lingvistiske som er med på å avgrense et talemål. I tillegg har vi også forskjellige motivasjoner omkring hva kategoriseringen skal brukes til.

Når jeg definerer *dialekt* i denne avhandlingen, velger jeg å se på *dialekt* og *talemål* som likestilte, og bryter dermed med hva Venås (1991a) betegner som vanlig i nordisk forskningstradisjon. Jeg velger å bruke begrepene *dialekt*, *varietet* og *talemål* som synonymer. Med en slik alternativ og utvidet (Nesse 1999a) definisjonsbruk snakker alle mennesker dialekt.

²¹ *Talemål* er samtidig et samlebegrep for muntlig språk.

Dialekt og standard²²

Hvis vi tar utgangspunkt i den tradisjonelle definisjonen av dialekt, er det motsatte av dialekt en språkvarietet som ikke er stedbundet. Denne talemålsvarietetten kalles av mange normaltalemål eller standard. Mange mener (Sandøy 1996) at det er feilaktig og misvisende å kalle en talemålsvarietet for en normal eller standard. Da vil det jo tilsvarende være "noe" som er unormalt og "ikke-standard". Røyneland (1994) mener likevel det er greit å kalle noe for standard i anførselstegn, siden folk flest mener at normalisert talemål (spesielt oslomålet på vestkanten) er en standard. Arne Kjell Foldvik (1984:6) avviser at det fins et "overdialektalt talemål" eller en "overnorm" i Norge. Geirr Wiggen er av samme oppfatning (1984:3), og han begrunner synspunktet med at det ikke er noen grunn til å se på en bestemt uttale som mer riktig enn andre, og derfor bør heller ikke et talemål være en overnorm.

I Norge har vi altså ingen offisiell kodifisert talemålsform i dag. Det er likevel mange som vil hevde at det også her i landet er grunnlag for å snakke om en talemålsnorm eller standard. I praksis er dette normaltalemålet en varietet som ligger svært nært opp mot det skriftlige bokmålet. Mæhlum (1992:166f) mener at vi har to uoffisielle normer eller standardtalemål i Norge, nynorsk og bokmål. En definisjon av standardspråket tilpasset det norske språksamfunnet finner vi hos Papazian (1984:10):

Med *normaltalemål* eller *standardspråk* generelt mener man vanligvis en språkform eller språkvariant - i skrift eller tale - som fungerer som over- eller fellesnorm i et språksamfunn med ulike dagligspråk, i praksis som regel en stat. [...] Motsetninga til normalmål/riksspråk blir dermed *dialekt/målføre*, som nettopp er en ikke landsgyldig, lokal språkvariant, dvs. en språkform som bare brukes i en større eller mindre *del* av et land - en landsdel, et distrikt, ei bygd eller en by.

Papazians definisjon av normaltalemål eller standardspråk, representerer den tradisjonelle måten å se på dialekt og standard på.

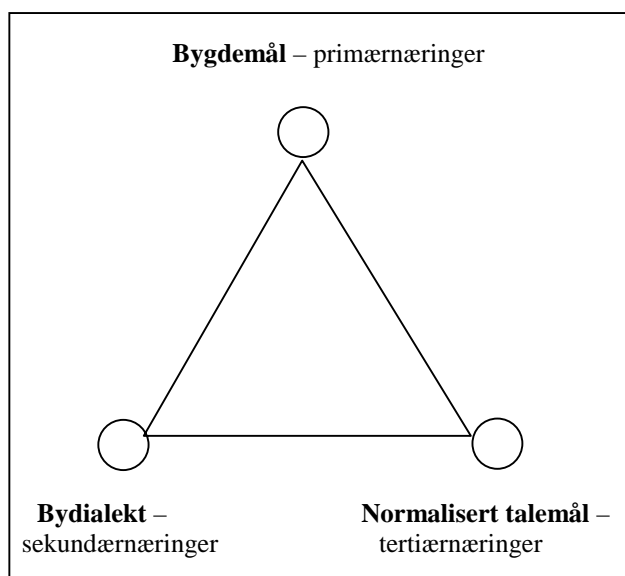
I artikkelen "Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag", utdyper Papazian (1987) hva han mener med termene *bymål/bydialekt*, *bygdemål* og *normalisert talemål*. *Bygdemål* blir det vi etter den tradisjonelle definisjonen (til bla Venås 1991a) kaller *dialekt*. Fordi det i byene brukes flere talemål, og Papazian inkluderer også tettstedene eller stasjonsbyene i denne sammenhengen, blir det viktig å skille de to hovedtypene av talemål i byene fra hverandre. *Bydialekten* har opphav i talemålet i distriktene, og representerer derfor det mest opphavlige talemålet i byen. I tillegg har de fleste større byer et *normaltalemål*, "[...] dvs. et mer eller mindre *landsgyldig* talemål – et *rikstalemål* – som vanligvis ligger nært opp til bokmål (eller riksmål)" (Papazian 1987:10). Slik Papazian ser det, er normalisert bytalemål dialektale uttalevarianter av bokmål.

²² Jeg kommer ikke til å komme inn på spørsmålet knyttet til om vi har et nynorsk standardtalemål i Norge. For en diskusjon knyttet til dette, se for eksempel *Språklig Samling 2/1984*.

Etter Papazian kan vi derfor dele norsk talemål inn i tre hovedtyper, og han poengterer også (s 11) at de tre språkgruppene fungerer som *sosiolekter* eller "samfunnsgruppespråk", slik at hver kategori normalt brukes av hver sine grupper av befolkningen i samfunnet.

Bygdemåla er naturlig nok særlig knytta til de yrkesgruppene som dominerer på bygdene, nemlig primær- eller første-næringene, mens bydialektene er særlig knytta til andre-næringene eller "arbeiderklassen". Normalisert talemål er særlig knytta til tredje-næringene eller "borgerskapet", og fungerer iallfall til dels som elitespråk – jf. betegnelser som "fint" eller "dannet" talemål. Også samsvaret med skriftmålet bidrar nok til denne vurderinga (s 11).

Fra Papazians definisjoner og avgrensninger kan vi framstille følgende modell:

Figur 3. Bymål – bygdemål. Illustrasjon etter Papazians begrepsbruk (1987)

Papazian har ikke selv laget denne figuren, men figuren åpner for muligheter for at språkbrukere også kan befinne seg *mellom* de tre hovedkategoriene. Ut fra artikkelen til Papazian ser det ikke ut som om Papazian åpner for dette. Jeg synes Papazian tar utgangspunkt i at samfunnet er svært fastlåst i forhåndsbestemte kategorier, slik også den tradisjonelle sociolingvistikken har blitt kritisert for å gjøre (se "Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien" s 56).

Likevel kan vi ut fra modellen i Figur 3 få et bilde av hvordan talemålssituasjonen i Norge grovt skissert kan ha vært eller kan være. Hvis jeg overfører situasjonen til å gjelde det området som jeg undersøker – Hadeland – vil *bygdemål* være den tradisjonelle hadelandsdialekten, *bydialekt* Oslo øst-dialekten og *normalisert talemål* vil være Oslo vest-dialekten. Men jeg tror ikke det er noen ekvivalens mellom næringsstruktur og talemålskategori. En slik fordeling vil være bare en liten del av sannheten. I tillegg mener jeg andre faktorer i stor grad vil være avgjørende for hvilke talemålsvarieteter språkbrukerne har. Disse faktorene vil jeg komme tilbake til i "Kapittel 8" og "Kapittel 9".

Standard østnorsk

Det er spesielt et normalisert *østnorsk* talemål de fleste opplever som en overregional standard i Norge, selv om man ikke mener at det skal være en nasjonal standard. Arne Vanvik (1980:23f) har forsøkt å definere *standard østnorsk*:

Vi skal særlig vise til den form for norsk uttale som er best kjent i vårt land. En kunne kalle den "dannet østnorsk", eller kanskje heller "standard østnorsk" [...]. Det er et vidt begrep, som det ikke er lett å avgrense. Det er en allment akseptert sørøst-norsk uttale som særlig finnes i Oslo-området. En kan f.eks. si at det er den uttale som brukes av de av NRK's medarbeidere som er fra Østlandet.

Standard østnorsk forbindes ikke med noen bestemt region på Østlandet. Mæhlum (1992:166f) opererer med termen *normalisert østnorsk* for å beskrive en normalisert eller standardisert talemålsnorm som ligger innenfor rammene av talt bokmål. Et slikt talemål vil i en rekke sammenhenger få status som en *supraregional* språkstruktur. Ofte vil også språkbruk som oppfattes som normalisert østnorsk uttale, fungere som en umarkert språklig strategi (se "Markertthetsteorien" s 58).

For meg blir diskusjonen om standardtalemålet interessant, fordi én av de varietetene som jeg beskriver og bruker i undersøkelsen er talemålet som geografisk har vært forbundet med Oslos vestkant. Siden jeg undersøker hvorvidt oslomålet vinner terreng på Hadeland, blir det viktig å undersøke hvilken av de to tradisjonelle oslovarietetene som sprer seg. Videre i denne avhandlingen velger jeg å bruke begrepene *standard østnorsk*, *normalisert østnorsk* og *Oslo vest-dialekten* for å beskrive det samme. Igjen kan jeg poengtere at jeg ser på standardtalemålet som en dialektvarietet.

Arne Torp (1988) mener at vi i tillegg til et "dannet østnorsk", altså det jeg beskriver som "standard østnorsk", ser framveksten av et "udanna" østnorsk talemål. Slik han ser det er vi i ferd med å få en språksituasjon i Norge i dag hvor vi har *to* former av østnorsk. Begge disse formene har en grad av overregional prestisje, og han mener at den folkelige varianten er den som i størst grad ekspanderer. Jeg velger ikke å bruke denne betegnelsen når jeg undersøker om det er det folkelige oslomålet som ekspanderer på Hadeland, men holder meg til "Oslo øst-dialekten" eller "det folkelige oslomålet" for å betegne dette talemålet.

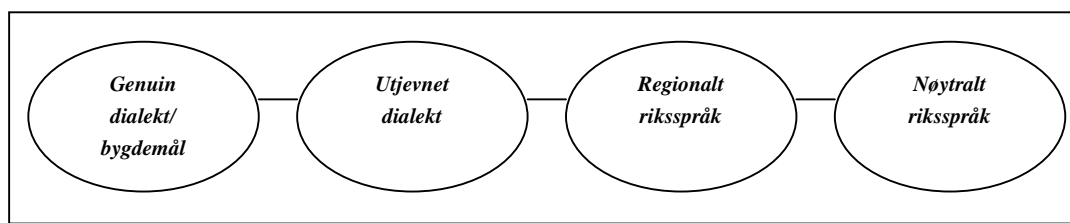
Inndeling av talemålet

Det eksisterer ulike metoder for inndeling av talemålet. Inge Lise Pedersen (1999) tar for seg inndelingstematikken og –problematikken i artikkelen "Hvornår er en kode ikke lenger den samme kode – og hvem avgjør det? Om forholdet mellom sprogbrugernes og sprogforskerens grænsedragning, spesielt i forbindelse med regionalisering". Pedersen skisserer grensetrekninger mellom talemålsvarieteter – spesielt hva angår varietetene mellom standardtalemålet og dialekten – innenfor den tradisjonelle dialektologiske forskningen,

strukturalistisk dialektforskning og variasjonslingvistikk. Innenfor tradisjonell dialektologisk forskning blir en dialekt i stor grad oppfattet som en enhet, og det er den genuine dialekten som er i fokus. Strukturalistisk orientert dialektologi ser som sin oppgave å studere dialektsystemet i enkeltdialekter. Med variasjonslingvistikken og William Labov kom såkalte "blandingsdialekter" mer i fokus. Enkelte forskere tar i dag til orde for at vi i større grad skal studere og bruke som utgangspunkt den folkelige bevisstheten omkring språklige normer og grenser mellom varieteter (Auer & Hinskens 1996, Preston 1996).

Kjeld Kristensen (1977, etter Pedersen 1999) undersøker språket i Vinderup i Danmark, og kommer fram til seks "trinn" mellom dialekt- og standardvarietetten, men kommenterer at grensene framkommer tilfeldig. Likevel påpeker han at det er mer enn ett blandingspråk på skalaen mellom dialekt og standardspråk.

Karl-Hampus Dahlstedt (etter Venås 1997) skiller mellom fire lag av talemålet i svensk:

Figur 4. Inndeling av talemålet etter Karl-Hampus Dalstedt (illustrasjon etter tekst fra Venås 1997)

Det er sannsynlig at språkforholdene er forskjellige i Norge og Sverige, slik at Figur 4 ikke betegner den *norske* språksituasjonen. Sverige har offisielt standardtalemål, og det har vi ikke i Norge.

Dahlstedt sier at den genuine dialekten/bygdemålet er kjennetegnet ved at den har en egen grammatikk. Den har liten geografisk utstrekning, og er lite forståelig for folk som snakker "høyspråk". I den utjevnete dialekten holder språkbrukeren på visse særdrag i grammatikken, men er nærmere høyspråket. Den geografiske rekkevidden er mer uklar. I det regionale riksspråket holder språkbrukeren på få og lettforståelige regionale drag, slik som språkmelodien og visse bøyningsparadigmer. Dette er et talemål som i følge Dalstedt har høy sosial status og når vidt geografisk. En språkbruker som snakker nøytralt riksspråk, er det ikke mulig å høre hvor kommer fra. Også dette er et talemål som har høy status. Med denne inndelingen kommer vi inn på begrepet regionalspråk.

Regionalspråk

Med regionalspråk har forskere tenkt seg en slags "mellomstasjon" mellom dialekten og standardspråket. "*Opstår der i selve dialektudtyndingsprocessen noget vi med rimelighed kan kalde for selvstændige, geografisk afgrænselige varieteter, altså regionalsprog?*" (Tore

Kristiansen 1992:208). Det vi leter etter, er altså grenser mellom dialekt og regionalspråk på den ene siden og regionalspråk og riksmål på den andre. Dette er grenser som det i praksis er vanskelig å trekke, noe jeg var inne på ovenfor.

Før vi beskæftiger os med om regionalsprog har en fremtid, må vi se på om det har en nutid og på hvad vi i det hele taget skal forstå ved begrepet. [...] [F]indes der noget [...] som vi [...] kan udskille og identificere som regionalsprog? (Tore Kristiansen 1992)

Kristiansen tar for seg den språklige dialektutjevningsprosessen i det 20. århundre, hvor det vi i "klassisk forstand" forbinder med dialekter, har blitt delvis eller helt borte i Danmark. Vi antar at denne prosessen har kommet lengre der enn i Norge, og det er derfor jeg vil skjele til danske forhold når jeg nå tar for meg begrepet *regionalspråk*.

Begrepet *regionalspråk* ble innført i dansk språkforskning av Inger Ejskjær. Etter fransk forbilde (Douzat – *le français regional*) definerer hun et regionalspråk som "et virkelig organisk sprog, der føles korrekt af sine brugere" (1964:65:9). Det vestjyske regionalspråket som hun beskriver, omtaler hun som "det sprog, som vi, der talte det, følte som rigsdansk" (samme verk:41). Slik blir kriteriene for regionalspråket ikke bare språklig, men også sosialt og mentalt bestemt (jamfør Preston 1996). I ettertid har det oppstått vanskeligheter med å bruke denne definisjonen (se for eksempel Jørgensen & Kristensen 1994). "Hvor mange skal i det hele taget oppleve en lokalfarvet sprogbrug som korrekt rigssprog før vi kan tale om et regionalsprog?" innvender Kristiansen (1992:225) mot Ejskjærs definisjon av regionalspråk. I tillegg er definisjonen snever, i og med at den definerer regionalmålet som en regional utgave av standardspråket, og utelukker de mer dialektnære språkbrukerne. En videre definisjon er Jul Nilsen & Pedersens (1991, etter Pedersen 1999): "[...] de lettere egnsprægede sprog som nu tales af store deler af befolkningen. Regionalsprogene indeholder en stor mængde rigsmålsformer og en mindre mængde lokale former".

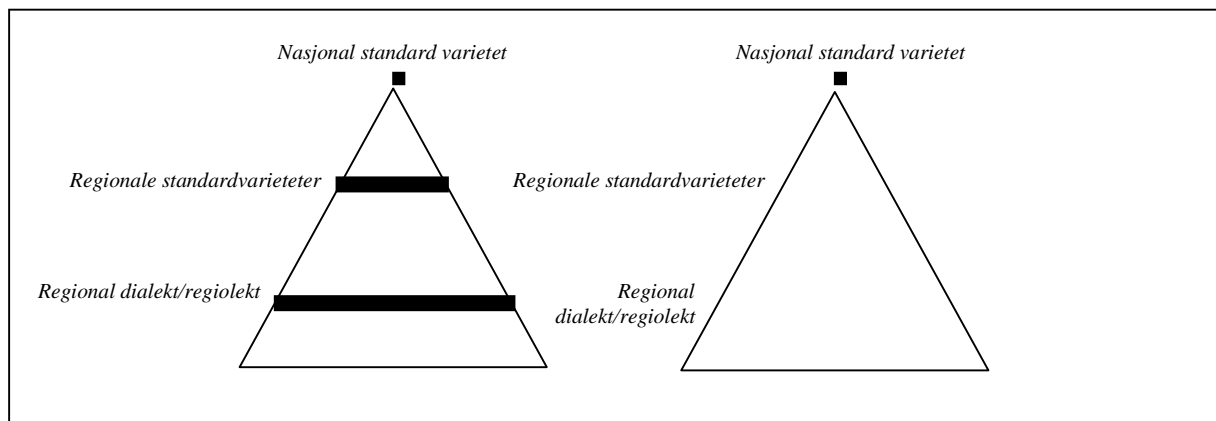
Inge Lise Pedersen kommer fram til at det fra danske undersøkelser ikke har vært mulig å *lingvistisk* avgrense "[...] entydige varieteter mellem den klassiske dialekt og standard-sproget" (1999:9). Er det likevel et mål for sosiolingvistisk forskning i Norge å forsøke å avgrense størrelsen? Det blir spesielt viktig å klargjøre hva vi forstår med begrepet *regionalspråk* i forbindelse med den språklige regionaliseringsprosessen som vi antar foregår (se "Språklig regionalisering" s 61).

I Norge har Venås (1997) sett på regionale variantene av standardtalemålet, slik at vi kan snakke om en *standard trøndsk* på lik linje med hva vi beskrev som *standard østnorsk* ovenfor. Vi kan altså høre på intonasjonen og leksikalske valg i et regionalspråk hvor i landet språkbrukere kommer fra, og begrepet vil i denne bruken samsvare med det Papazian (1987) betegner som et *normalisert bytalemål* (se "Dialekt og standard" s 38).

Venås (1997) er av den oppfatning at det i mindre grad vil være vekstvilkår for regionalmål i Norge i forhold til andre land. Vi er mindre formet av nasjonalmålet og mer av dialekten på stedet, mener Venås. I følge Venås vil vi heller nå en situasjon med det Dalstedt kaller *utjevnet dialekt*.

Talemålet i lokale sentrum vil ha mest å seia for utforminga av dei regionale variantane, og variantane vil feste seg best når fleire sentrum går saman om same språkdrag, og særskilt når dei samsvarar med normalmål. Særmerke i lydverk, bøyning og ordavleiing som vik mykje av i høve til det allmenne som standardtalemåla representerer, vil stå veigt og ha mindre sjansar til å halde seg (Venås 1997:36).

Også Peter Auer og Frans Hinskens (1996) har tatt for seg *regionalspråk*. Når de ser på forholdet mellom dialekt og standard, mener de at det kan eksistere flere typer kontinuum mellom de to varietetene:

Figur 5. Kontinuum-modeller (etter Auer og Hinskens 1996)

I figuren til venstre er varietetene klart avgrenset i forhold til hverandre. Dette er ikke tilfelle med situasjonen som er illustrert i figuren til høyre. Her er det heller intermediater mellom de to ytterpunktene. Auer og Hinskens foreslår altså en to- eller flerdimensjonal modell hvor en dialekt (for eksempel hadelandsdialekten) er i endring i forhold til flere dimensjoner eller nivåer samtidig: dialekt – regional dialekt og dialekt – standard.

Tore Kristiansen (1992) tar for seg Inge Lise Pedersens (1986, etter Kristiansen 1992) undersøkelse av talemålet i Vissenbjerg på Fyn i Danmark. Tilsvarende går han gjennom sitt eget prosjekt – en undersøkelse av språkholdningssituasjonen i Næstved på Sydsjælland. Kristiansen stiller spørsmål om det eksisterer regionalspråk på Fyn og Sjælland. Han kommer fram til at det ikke egentlig eksisterer noe regionalspråk hos språkbrukerne på Fyn og Sjælland. Denne konklusjonen begrunner han med at språkbrukerne selv ikke oppfatter noen naturlig grense mellom trinnene dialekt, regionalspråk og riksmål.

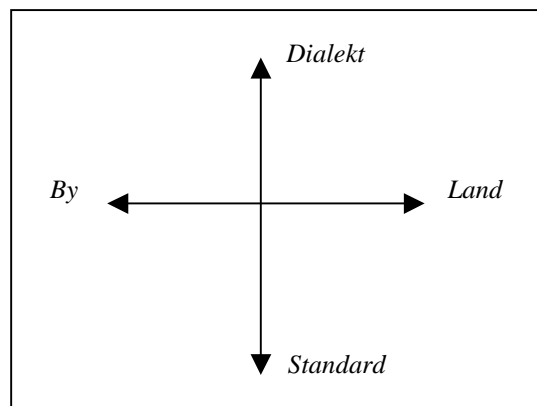
Et regionalsprog som særskilt sproglig varietet måtte være en sprogbrug der fungerede som udtryk for en regional geografisk tilknytning, et signal for at 'sådan taler vi her i vores region – til forskel fra jer andre – og det er vi godt tilfreds med!' (Tore Kristiansen 1992:244).

Han diskuterer normproblematikken i forhold til regionalspråkbegrepet. Det er altså sosiale aspekter som blir viktige i forbindelse med språkendringsprosessen.

Også Inge Lise Pedersen framhever betydningen av den *sosiale* dimensjonen, som i tillegg til dimensjonen standard – dialekt gjør at den språklige virkeligheten er flerdimensjonal heller enn endimensjonal. Når unge språkbrukere i Odder i Østjylland (Nyberg & Jul Nielsen, etter Pedersen 1999) og i Næstved på Sydsjælland (se for eksempel Tore Kristiansen 1997) tar i bruk "nyere" språkformer i en språkendringsprosess, viser det seg at de har et talemål med trekk som stammer fra (lav)københavnsk talemål.

Dermed legger Odder-undersøgelsen op til at man skelner klarere mellem københavnsk som storbyprog og som standardsprog. For de unge jyder [...] har de moderne rigsmålsformer formentlig et andet socialt indhold end de ældre rigsmålsformer, og de konnoterer snarere storby end standard (Inge Lise Pedersen 1999:11).

Vi ser at det dreier seg om en dimensjon som går på by – land og en som går på standard – dialekt.

Figur 6. Språklige dimensjoner

Det vil være interessant å undersøke hvordan dette forholdet er for språkbrukerne på Hadeland.

Språksamfunn

I forbindelse med den språklige situasjonen på Hadeland, blir det nødvendig å drøfte noen begrep. Hittil i avhandlingen har jeg hovedsakelig sett på Hadeland som en enhet, det vil si som ett språklig område. Dette vil i sin tur føre til at vi kan snakke om én språklig identitet på Hadeland, og samtidig også én sosial identitet til regionen som helhet. Spørsmålet blir om vi kan oppfatte Hadeland som ett språksamfunn. Diskusjonen blir sentral også i forbindelse med hva vi forstår med begrepet *identitet*, og begrepene *region* (se s 61) og *regionalspråk* (s 41).

Hadeland dekker et forholdsvis stort geografisk område, og vi finner ulike former for "samfunn" innenfor Hadeland, for eksempel både "tett" og "spredt" bebyggelse. Også geografisk kan vi spørre om vi heller skal snakke om språksamfunnet i de tre kommunene: Lunner, Jevnaker og Gran, eller tettstedene der, som Roa, Grua, Harestua, Gran og Jevnaker. For å finne ut om vi kan si at Hadeland er ett språksamfunn, blir det nødvendig å se på ulike definisjoner.

Når det gjelder avgrensning og forsøk på å definere hva et *språksamfunn* er, har forskjellige kriterier vært utslagsgivende for ulike definisjoner. Både lingvistiske og ikke-lingvistiske trekk har vært med på å avgjøre hva vi kan beskrive som et språksamfunn. Det er slik ingen enighet om hva som ligger i begrepet språksamfunn. La oss først se på ytterpunktene i et forsøk på å avgrense begrepet. Et språksamfunn kan bli bestemt lingvistisk: alle som snakker samme språk – eller lingvistisk kode, utgjør ett språksamfunn. Den andre ytterligheten går på det sosiale kriteriet identifisering: Alle som oppfatter seg selv som medlemmer av et bestemt språksamfunn, er det.

Labov beskriver *språksamfunnet* etter følgende kriterier (Labov 1989, etter Kerswill 1993):

- 1) Medlemmene i språksamfunnet må være innfødte
- 2) Det må være uniforme mønstre av lingvistisk variasjon i samfunnet
- 3) En delt sosial evaluering av lingvistiske parametre
- 4) Systematisk identitet av lingvistiske varieteter på alle lingvistiske nivåer.

Labov vektlegger her betydningen av *sosiale normer* (Labov 1978:120f):

The speech community is not defined by any marked agreement in the use of language elements, so much as by participation in a set of shared norms; these norms may be observed in overt types of evaluative behaviour, and by the uniformity of abstract patterns of variation which are invariant in respect to particular levels of usage.

Paul Kerswill har studert språklig variasjon i Bergen. Med bakgrunn i de undersøkelsene han har gjort, argumenterer han for en annen modell for språksamfunn. Dette språksamfunnet består av et storskala-samfunn, som inneholder hoveddelen av den innfødte befolkningen med ulike minoritetsgrupper. Kerswills modell for språksamfunn kommer nært opp mot Gumperz (1968, etter Kerswill 1993): "This universe is the speech community: any human aggregate characterised by regular and frequent interaction by means of shared body of verbal signs and set off from similar aggregates by significant differences in language use".

Richard Hudson (1980:25ff) har diskutert de mange forsøkene på å definere *språksamfunn*, og ender opp med å spørre om det i det hele tatt gir mening i å snakke om dette begrepet:

In other words, is it possible that speech communities do not really exist in society except as prototypes in the minds of people, in which case the search for the 'true' definition of 'speech community' is just a wild goose chase (samme sted:30).

Fokusert og diffus tale

I tilknytning til diskusjonen om *språksamfunn*, kommer vi inn på to begrep fra Robert Le Page (Le Page & Tabouret-Keller 1985). Fokusert ("focused") tale forekommer typisk i små, tette samfunn. Det eksisterer i et slikt språksamfunn sterke krefter som virker på individet og påvirker til konformitet. Diffus ("diffused") tale finner vi i samfunn hvor det er stor sosial mobilitet eller "intermingling" av sosiale eller etniske grupper. Her er lingvistiske normer vanskeligere å identifisere og språkbruken blir kanskje mer påvirket av for eksempel standardspråket. Som en oppsummering kan fokusering brukes om et nokså homogent språksamfunn, mens diffus heller karakteriserer en heterogen tilstand.

Når det gjelder Hadeland, ser vi ("Kapittel 8" og "Kapittel 9") at det er flere av innbyggerne som er innflyttere. Språklig fører kanskje dette til at språksamfunnet går fra å være fokusert (hvor "knoting" oppfattes som noe negativt) til diffust (hvor "knoting" er vanlig og ikke blir sett ned på)²³. Slik likner situasjonen på den Tove Bull (1991) beskriver i bygda Furuflaten. Her ser Bull at språksituasjonen går fra å være fokusert til en mer diffus situasjon, for både den inter- og intraindividuelle variasjonen er stor. Også for dette samfunnet er det problematisk å definere hva et *språksamfunn* er. Hun poengterer at definisjonen må være *dynamisk*, Den "[...] må kunne brukas på ulike nivå og ut frå ulike gradar av abstraksjon" (s 28).

Fram til nå har jeg valgt å se på Hadeland som ett *språksamfunn*. Vi har sett at dette ikke er helt uproblematisk. Jeg vil derfor komme inn på en diskusjon omkring dette etter at vi har sett på empirien i undersøkelsen ("Kapittel 8" og "Kapittel 9"). I nær tilknytning til denne diskusjonen står også *identitetsbegrepet*.

Dialekt og identitet

Venås (1991b:5) mener at "[i]dentitet har å gjera med sjølvbiletet og sentral sjølvoppfatning og med livsstil, noko ein kanskje kunne kalle menneskekjernen". Til denne definisjonen kan vi stille spørsmål til hva *menneskekjernen* er, og om det er én eller flere menneskekjerner? Som en fortsettelse fra kapittelet "Språksamfunn" (s 44), kan vi også spørre: Gir det mening å snakke om én språklig identitet?

²³ For "knoting", se s 193.

Omdal refererer til Steinsets (1975, se Omdal 1994) inndeling av *den totale identiteten* – summen av alle forestillingene vi har om oss selv, i fire komponenter. *Den virkelige identiteten* er en slags objektiv vurdering av hva vi er. Den vi ønsker å være er *den ideale identiteten*, og *den fryktede identiteten* er de forestillingene vi tar avstand fra. *Den krevde identiteten* er det vi vil at andre skal tro vår virkelige identitet er. Omdal viser også til andre inndelinger av identitet. Han mener identitetsbegrepet er sterkt forbundet til språkholdninger.

Det er ikke bare Omdal (1994:49) som mener at *identitet* er et komplekst begrep. Forholdet mellom språk og identitet er komplekst, og innenfor lingvistikken har forskere hentet definisjoner fra andre forskningsfelt om emnet *identitet*. Nettopp for å hjelpe til med å avklare hvordan de forskjellige vitenskapene sosialantropologi, sosiologi og (sosial)psykologi har problematisert begrepet *identitet*, ble det satt i gang et tverrfaglig seminar (Mæhlum 1993:2) i 1992. På dette tverrfaglige seminaret – *Hva er "identitet"?* – tar Karmela Liebkind opp identitet i forhold til det tospråklige individet. Hun sier om tospråklighet at "den är tvåspråklig som känner sig tvåspråklig och som identifieras som tvåspråklig av andra" (1993:44). Identitet er noe psykologisk:

[Identiteten] har att göra med hur vi uppfattar oss själva, hur vi definerar oss själva och vilke individer och grupper vi identifierar oss med. Därför har bara den som också *känner sig* tvåspråklig en tvåspråklig identitet (samme sted).

Mitt spørsmål blir hvordan en slik definisjon av tospråklighet kan ses i sammenheng med dialektdefinisjonen. Det er flere informanter i mitt materiale som *identifiserer* talemålet sitt med *hadelandsdialekten* (se "Kapittel 8" og "Kapittel 9"). Kan vi da også si at de er "hadelandsdialektale", uavhengig av den aktuelle språklige kompetansen? Liebkind mener også at man kan kjenne seg tospråklig uten at det er noen andre som oppfatter en som det. Er det mulig å overføre dette til dialektale forhold?

Identitet består av en *subjektiv* komponent – slik vi ser på oss selv, og en *objektiv* del – slik andre ser på oss. Disse to oppfatningene kan være forskjellige, og det kan også eksistere flere subjektive og objektive vurderinger om en og samme person samtidig.

I alle språksamfunn fins det flere språklige normidealer (se "Språklige normidealer" s 66) som brytes mot hverandre. Til språknormene er det knyttet ulike sosiale, personlige og psykologiske konnotasjoner. Forskjellige talemål har også ulik status. Geografiske, sosiale, kulturelle, politiske eller historiske forhold kan være med og bestemme statusen til ulike talemål.

I likhet med Le Page og Tabouret-Keller (1985) kan vi gå ut fra at vi som individer foretar språklige valg fra et register, og valgene gjør vi etter mønster av de gruppene av mennesker som vi ønsker å identifisere oss med. All språkbruk kan derfor oppfattes som uttrykk for

individuellt motiverte "acts of identity", hvor valg av lingvistisk kode er en form for identitetshandling. Dette er bakgrunnen for at vi kan snakke om språklige *strategier* (jmfør tittelen på Mæhlums doktorgradsavhandling fra 1992).

Brit Mæhlum (1992) har sett på forholdet mellom identitet og språkbruk i sin undersøkelse av språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. Språksamfunnet i Longyearbyen er spesielt fordi det ikke eksisterer noen opprinnelig dialekt der. Barn av innflyttere til Longyearbyen kommer fra flere steder på fastlandet. Hvilken språklig varietet har disse barna som sitt talemål? Mæhlum mener at språkbrukerne foretar bevisste og ubevisste valg. De fire språklige strategiene hun kommer fram til, er *interdialektal strategi*, *nordnorsk strategi*, *østnorsk strategi* og *foreldrestrategi*. Det eksisterer ikke noen absolutte grenser mellom disse fire strategiene.

Tilsvarende situasjoner i flerspråklige samfunn kaller Carol M. Scotton "*the multiple identity maxim*" (samme sted: 318). En person kan i språksamfunnet velge flere koder for å oppnå noe i en samtalesituasjon, og opererer dermed med en multippel identitet. Kan en slik dobbelt eller blandet sosial identitet forekomme blant språkbrukerne på Hadeland også?

Med det utvidede dialektbegrepet som er brukt i angloamerikansk fagspråk, mener jeg alle språkbrukere kan definere seg innenfor et språksamfunn. På den måten vil en språkbruker som mener hun/han snakker en dialekt, faktisk være språkbruker innenfor denne dialekten. Slik har dialektbegrepet like mye med identitet som med lingvistisk kompetanse å gjøre. Språksituasjonen som Mæhlum (1992) beskriver på Svalbard, er kanskje heller ikke så ulik hvordan fastlands-Norge vil være om noen generasjoner. "Er ikke flytting en del av det moderne menneskets identitet, og vil ikke knoting på samme måte være det talemålet som best er uttrykk for denne identiteten?" (Nesse 1999a). Slik vil vi i framtiden kanskje trenge den nyere definisjonen av dialekt, som går ut i fra at alle snakker minst én dialekt, slik jeg har vært inne på i "Dialektbegrepet" (s 33).

Geografisk identitet

Hvor er det 'egentlige' hjemmet til barn og unge i Longyearbyen, spør Brit Mæhlum (1992: 40ff), når det vanlige for befolkningen er å tilbringe store deler av året også på fastlandet, og de aller fleste bor på Svalbard en begrenset periode. Hva blir *hjemplassen* for dem? Denne problemstillingen, om skillet mellom *geografisk* og *sosial* identitet, blir interessant for de hadelendingene i materialet mitt som bor nærmest Oslo. Da tenker jeg spesielt på Harestua og Grua på Hadeland. Vil disse personene geografisk og sosialt identifisere seg selv med Hadeland, eller med Oslo? Hva svarer en som bor på Hadeland hvis vi spør hvor hun/han kommer fra?

Også i forbindelse med geografisk mobilitet er det interessant å vurdere betydningen av *hjemplass* for informantene. Mange av innbyggerne på Hadeland er innflyttere. Og mange av ungdommene har foreldre som ikke har vokst opp på Hadeland – foreldre som derfor har et annet talemål enn fra det geografiske stedet de bor på. Disse temaene vil det derfor bli viktig å komme tilbake til i analysen av materialet mitt (se "Kapittel 8" og "Kapittel 9").

Regionale identiteter?

Ovenfor så vi på hva vi forstår med begrepet *regionalspråk*. Vi tenker oss at dialektforskjeller mellom mindre lokalsamfunn viskes ut, og at det heller vokser fram større regionale talemålsvarieteter. Hvordan vil språkbrukerens geografiske tilhørighet da arte seg? Et sentralt spørsmål i forbindelse med språklig regionalisering (se s 61) og identitet, blir om vi i en fortsettelse av begrepet *geografisk identitet* kan snakke om *regionale identiteter*. "[H]vilke identiteter signaliserer den dialektneære og den standardneære varietet? lokal, regional eller national identitet?", spør Inge Lise Pedersen (1999:14).

I forbindelse med undersøkelsen jeg foretar på Hadeland, blir det derfor interessant å undersøke om informantene oppfatter Hadeland som én region. Ser innbyggerne på Hadeland som hjemplassen, eller er det heller de forskjellige *stedene* på Hadeland de føler identitesmessig som sin hjemplass? Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet når jeg under "Språklig regionalisering" (s 61) kommer inn på hva vi forstår med *region*.

Sociolingvistiske paradigmer

I denne delen vil jeg beskrive ulike tilnærminger sociolingvistikken har brukt og bruker for å forklare og forstå språklig variasjon og endring. Jeg har valgt å kalle de ulike retningene for *paradigmer*. Hvorvidt vi i denne forbindelsen kan snakke om paradigmer i Kuhns forstand, kommer jeg tilbake til i "Er det vitenskapelige revolusjoner i sociolingvistikken?" (s 76). I neste del – "Forklaringsmodeller og teorier i sociolingvistikken", ser jeg nærmere på hvordan modeller og teorier har forsøkt å forklare og forstå språklig variasjon og endring.

Labovsk sociolingvistikk

Termen "sociolingvistikk" har lenge vært ensbetydende med William Labovs metodiske og teoretiske grunnlag. Gunnstein Akselberg (1995:41ff) beskriver sociolingvistikken til William Labov som "Det labovske paradigmet". Med sine studier i 1960- og 70-årene på øya Martha's Vineyard, Massachusetts (Labov 1978), og i doktoravhandlingen om språket til grupper i New York (Labov 1982), introduserte og utviklet Labov sociolingvistikken som vitenskapelig disiplin. I arbeidene sine brøt Labov med den tradisjonelle dialektologien på flere punkter. Den tradisjonelle historiske dialektforskningen hadde ikke tatt for seg den sosiale faktoren ved språkbruk. Og verken innenfor strukturalismen eller generativ forskning ble noe annet enn språket som system undersøkt. Undersøkelsene til Labov har hatt en skoledannende

effekt, og språkvitenskapen ble gjennom hans undersøkelser introdusert vektlegging av språklig variasjon.

I hovedsak er den labovske tradisjonen en empirisk basert forskningsdisiplin. Først og fremst undersøker Labov i sine klassiske studier sammenhengen mellom språklige variabler og makrososiale faktorer som yrke, utdanning og kjønn. Han arbeider med *fonologiske variabler*, fordi han mener disse variablene er best egnet for sosiolingvistiske undersøkelser. Trekkene skal ha høy frekvens, ikke kunne holdes bevisst tilbake, være integrerende deler av større strukturer og lett kunne oversettes til tall på en lineær skala. Labov forsøkte å få med flere stillag i intervjusituasjoner. Dagligtale, språkbruken i det formelle intervjuet, lesestil, ordlister og minimale par er ulike stiler han tok i bruk. Korrelasjonsanalysen blir et utgangspunkt for forklaring av språkbruk. Etter modell fra sosiologien bruker sosiolingvistikken statistikk for å analysere materiale (se også "Korrelasjonsanalyse" s 53).

Mange studier er foretatt etter Labovs mønster, og spesielt sosiolingvistiske undersøkelser fra 1960- og 70-tallet, er gjort med labovske metoder. I Skandinavia fikk vi en "sosiolingvistisk bølge" etter Labovs undersøkelser. I 1971 tok prosjektet *Talemålsundersøkelsen i Oslo* – forkortet TAUS, til ved Universitetet i Oslo med Eskil Hanssen som prosjektleder. I kjølvannet av TAUS fikk vi i Norge undersøkelsene *Talemål hos ungdom i Bergen* – TUB, og *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*, også kalt *Trondheimsstudien*, av Fintoft og Mjaavatn. Disse tre store undersøkelsene og økonomiske satsningsområdene, tilhører det vi gjerne kaller "den tradisjonelle" sosiolingvistikken, og er den som i stor grad tar i bruk kvantifisering og korrelasjonsanalyse. Kritikken mot denne form for sosiolingvistikk har kommet fra flere hold, og er rettet mot flere forhold.

Milroys nettverksstudier – post-labovsk sosiolingvistikk?

Labov var i stor grad opptatt av gruppespråket på makroplanet. Kun i noen enkelttilfeller har Labov studert språket til enkeltpersoner – i forbindelse med studier av "lames" (Labov 1982:165ff). Nyere sosiolingvistikk er i større grad beskjeftiget med språklige og sosiale mikrostrukturer. Innenfor den post-labovske sosiolingvistikken finner vi blant annet Lesley Milroy. Hun har studert språklig variasjon i arbeiderstrøk i Belfast (Milroy 1980) (se "Den sosiale nettverksteorien", s 55).

Når Milroy undersøker språket i sosiale nettverk, retter hun samtidig en kritikk mot den tradisjonelle labovske sosiolingvistikken. Selv om Milroy i sine nettverksstudier arbeider videre på Labovs kvantitative metode og korrelasjonsanalyser, bruker hun samtidig antropologiske metoder ved datainnsamlingen. I Milroys nettverksmodell suppleres Labovs gruppebaserte metoder med fokus på enkeltindividet.

Akselberg ser på (1994) muligheten for å operere med et post-labovsk paradigme med Milroy. Etter en rekke kriterier undersøker Akselberg muligheten for dette, men kommer fram til at Milroy ikke representerer et nytt *paradigme* i lingvistikken. "Det er viktig å merke seg at Lesley Milroy arbeider innafor det labovske paradigmet, men at arbeidet hennar har ført til paradigmatransformasjon" (1994:172). Milroy representerer i følge Akselberg med sine studier derfor ikke et eget paradigme, men heller en videreføring av sosiolingvistikken til Labov med nye tilskudd.

Mot en interaksjonell sosiolingvistikk

I 1972 beskrev den amerikanske antropologen John Gumperz sammen med den norske sosiologen Jan Petter Blom den sosiolingvistiske situasjonen i Hemnesberget utenfor Mo i Rana. Metodisk benyttet Blom og Gumperz seg av antropologiske metoder som deltakende observasjon. I ettertid er det mye man kan kritisere denne undersøkelsen for (se for eksempel Venås 1991a og Mæhlum 1987), men jeg vil ikke komme inn på denne diskusjonen her. Årsaken til at jeg kommenterer studien, er fordi undersøkelsen i Hemnesberget ble foretatt tidlig på 1970-tallet, en tid preget av den labovske sosiolingvistikken i Norge, og med den også den kvantitative metodologien. Metoden Blom og Gumperz brukte i Hemnesberget, tilhører den kvalitative metodologien, og på mange måter kan vi si at denne studien er en tidlig interaksjonell studie i Norge.

Som en motsetning til den labovske tradisjonen, står den *interaksjonelle* sosiolingvistikken. Ved bruk av *fenomenologisk* teori forsøker den interaksjonelle sosiolingvistikken å løse mennesket fra de sosiale makrostørrelsene, ved å etablere mennesket som *intensjonalt* vesen.

Fenomenologi

Den vitenskapelige tradisjonen *fenomenologi* ble grunnlagt av Husserl rundt århundreskiftet. Retningen ble videreført som eksistensfilosofi av Heidegger, og i en dialektisk form av Merleau-Ponty og Sartre. Husserl kritiserer den "objektive illusjon" om en verden uavhengig av observatøren (etter Kvale 1981). Den positivistiske/empiristiske oppfattelsen av verden skjuler bevissthetens konstituering av disse fakta. Tradisjonelt var fenomenologiens område en intensjonal bevissthet, men den har senere blitt brukt også for å omfatte den menneskelige livsverden. Den klassiske hermeneutikkens område var litterære tekster. Senere har det skjedd en utvidelse av tekstbegrepet, slik at også samtale og handling er en del av hermeneutikken.

Mellom korrelasjon og interaksjon

Gunnstein Akselberg (1995) kommer med sin avhandling i en mellomposisjon mellom korrelasjonsanalyse og interaksjonell sosiolingvistikk:

Eg meiner det er viktig å problematisera korrelasjonane i sosiolingvistikken for å få større innsyn i dei sosiale tilhøva som styrer språklege realiseringar. Spørsmålet om kva for innhald som ligg i

korrelasjonstilhøva mellom språklege variablar og sosiale faktorar, har både epistemologisk og heuristisk interesse, av di korrelasjonsforståinga byggjer på ein ontologisk modell i det sosiolingvistiske paradigmet som Labov og Milroy arbeider innafor (s 25).

Akselberg problematiserer korrelasjonsforholdene, men erstatter likevel ikke det labovske paradigmet med et entydig interaksjonelt fenomenologisk fundert paradigme. Vi kan heller si at Akselberg tar utgangspunkt i makrososiale determinantforhold og gir de et fenomenologisk innhold. Individet blir slik *intensjonalt*, men samtidig utelukkes ikke muligheten for at mennesket påvirkes av faktorer i samfunnet.

En ny tradisjon

Selv om sosiolingvistikken i stor grad har vært dominert av den labovske tilnærmingen, har den interaksjonelle sosiolingvistikken hele tiden eksistert ved siden av. Men det er først i kjølvannet av kritikken mot den kvantitative tilnærmingen at den interaksjonelle sosiolingvistikken i særlig grad har kommet fram. Stadig flere forskere ønsker i dag å bryte med de positivistiske forskningsidealene som den labovske sosiolingvistikken har blitt kritisert for å stå for. (For en diskusjon om dette, se "På egne premisser – positivismestriden" s 74). Brit Mæhlum (1997:23) er av den oppfatning at et alternativ til den labovske tradisjonen er "[...] å forsøke å gjøre sosiolingvistikken til en mer spesifikt humanvitenskapelig, nærmere bestemt *hermeneutisk*, disiplin". Innenfor den hermeneutiske tradisjonen er det særlig vektlegging av fortolkning av den språklige atferden som er i fokus, og å sette den språklige atferden inn i en meningssammenheng.

Den interaksjonelle sosiolingvistikken kan oppfattes som en reaksjon mot den labovske sosiolingvistikken. Individets språkbruk har fått en mer sentral plass innenfor den interaksjonelle disiplinen. Metodisk analyseres enkeltindividet gjennom antropologers "case-studies", og individet studeres i interaksjon med sine sosiale omgivelser. Teorier som uttrykker den interaksjonelle dimensjonen, er *Den sosiale nettverksteorien* (s 55) hentet fra sosialantropologisk teori, og *Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien* (s 56) fra sosialpsykologisk forskning. Gjennom studiet av individets sosiale relasjoner, kan vi få innblikk i individets sosiale identitet, og med den som utgangspunkt tolke de språklige strategiene.

Det som i hovedsak skiller den interaksjonelle sosiolingvistikken fra den labovske, ligger slik jeg ser det i metodevalget (se "Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk?" s 82). Den interaksjonelle sosiolingvistikken er individorientert. Statistisk representativitet og generalisering blir dermed ikke noe metodekrav her.

Akselberg (1994:172f) trekker fram Brit Mæhlums (1992) doktorgradsavhandling som eksempel på en studie som har fjernet seg langt fra den labovske sosiolingvistikken. Mæhlum kombinerer akkommodasjonsteorien med den sosiale nettverksteorien, men operasjonaliserer

ikke begrepene. Også i hovedfagsoppgavene til Skolseg (1994) og Røyneland (1994) er det individentrerte studier. Skolseg tar for seg 19 informanter som hun intervjuer, mens Røyneland har fire informanter som blir intervjuet i to situasjoner.

Forklaringsmodeller og teorier i sosiolingvistikken

Vi skal nå gå inn på et utvalg teorier og forklaringsmodeller som brukes for å forklare språklig variasjon og endring. En teoretisk modell er en vitenskapelig konstruksjon som skal fungere som en strukturell ramme for et sammensatt datamateriale. I en modell retter vi fokuset på bestemte sider av den sammensatte virkeligheten, og vi må være bevisste det at vi ikke dekker alle sidene av virkeligheten ved å bruke modeller. Peter Achinstein (1971, sitert etter Mæhlum 1992) sier at "A model is always proposed with reference to some theory, the model having the same formal structure [...] as this theory". Mæhlum peker på (1992:131ff) at forholdet mellom modell og teori trenger å avklares ytterligere, for det eksisterer her ulike definisjoner.

I det følgende vil jeg se på teorier og modeller om språklig variasjon. Først vil jeg ta for meg *implikasjonsanalyse* og *korrelasjonsanalyse*. Dette er analysemetoder som fortrinnsvis har blitt brukt innenfor det labovske paradigmet. De neste modellene jeg skal se på, slik som *Den sosiale nettverksteorien*, *Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien* og *Markerthets-teorien*, har blitt brukt for å forklare teorier innen labovsk sosiolingvistikk og senere i stor grad også innenfor den interaksjonelle sosiolingvistikken.

Korrelasjonsanalyse

Med den labovske sosiolingvistikken (se "Labovsk sosiolingvistikk" s 49) kom det varierende talemålet til ulike sosiale grupper i fokus. Store datamengder samles inn og blir behandlet ved statistisk analyse (se "Statistisk analyse – kvantitativ behandling" s 95). Sosiale variabler blir satt opp mot språklige variabler for å se om det er samsvar mellom dem – om de korrelerer. Analysen blir også kalt *frekvensanalyse*, fordi ulike former for frekvenser framkommer som resultat.

Strengt tatt representerer ikke korrelasjonsanalysen noen teori eller modell, noe den også har blitt kritisert for. Metoden er hentet fra samfunnsvitenskapen, men inneholder ikke i seg selv teoretiske nyheter. Labov forsøkte å bygge en språk teori med utgangspunkt i noe han kaller *variabelregler* (se Venås 1991a:159ff). Men i sosiolingvistisk forskning har disse variabelreglene hatt liten betydning.

Implikasjonsanalyse

Et forsøk på å knytte en teoretisk overbygning til korrelasjonsanalysen, er *implikasjonsanalysen*. Modellen ble utviklet av David DeCamp (1971, etter Venås 1991a) og

har som utgangspunkt at alle språkbrukere har innebygd en generativ grammatikk for generering av setninger og varianter av disse. Implikasjonsmodellen går ut på at når vi som språkbrukere går over fra en stil eller språkbruksmåte til en annen, så viser det seg at det er en mengde varianter som byttes ut samtidig. Dette stilskiftet foregår som en slags "bryter", slik at når vi endrer stilen i en variant (for eksempel et leksem eller morfem), vil vi også gjøre det i flere andre varianter samtidig. Tospråklige skifter mer eller mindre ut hele språkkoden når de slår på denne "bryteren" og endrer på talespråket sitt. Mæhlum sammenfatter modellen slik (1986:186):

Et implikativt forhold innebærer at det hersker en *asymmetrisk* relasjon mellom to variabler – dvs. at a medfører b, mens b ikke nødvendigvis medfører a. I en implikasjonsanalyse undersøker en dermed muligheten for å finne en slik overordnet variasjonsstruktur på grunnlag av samspillet i språkdragsvekslingen.

Hvis vi ser på talemålet på Hadeland som eksempel, kan språkbrukerne velge mellom språklige varianter av en variabel, for eksempel mellom subjektsformen *dom/døm* : *de* og også mellom uttalen *'bensin* : *bensin*. Ved å velge den ene eller andre formen, foretar språkbrukeren ubevisst samtidig flere valg på lavere nivåer. Det som avgjør en variant eller en annen impliserer samtidig hvilke varianter som blir valgt på lavere nivå.

Modellen kan framstilles etter Guttmans skalogram:

t1	t2	t3	t4	
d	d	d	d	v1
d	d	d	s	v2
d	d	s	s	v3
d	s	s	s	v4
s	s	s	s	v5

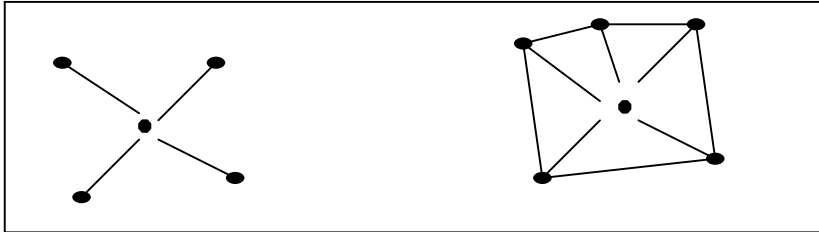
Tabell 2. Implikasjonsmodellen (etter Venås 1991a:164)

Tabell 2 tar utgangspunkt i et utvalg av språkbrukere med språktrekk (t = språktrekk), som hver har to realiseringer – enten dialektvarianten (= d) eller "standardspråk"-varianten (= s). Hvis dialekt- eller standardspråksgraden øker eller minker etter en skala ved implikasjon, kan vi bruke dette til å skille ut varieteter (v = varietet).

Implikasjonsanalyse har i flere undersøkelser blitt brukt som en metode for å forsøke å "måle" språkendring. I Norge er det spesielt to personer som har brukt denne modellen: Brit Mæhlum i undersøkelsen av språklige variasjonsmønstre til fire innflyttere i Oslo (1986), og Gjert Kristoffersen (1980) i en undersøkelse av dialektutvikling hos skolebarn.

Den sosiale nettverksteorien

Som medlemmer i et samfunn har vi individer ulike forbindelser til hverandre. Forbindelsene danner hva vi kaller et *sosialt nettverk*. Nettverksmodellen til Milroy (1980) baserer seg på to faktorer: Graden av *tetthet* (density) og *pleksiteten* i slike sosiale nettverk. Hvis mange aktører i et nettverk har kontakt med hverandre, er nettverket *tett*. Et *åpent* nettverk er derimot et nettverk hvor færre av deltakerne har kontakt med hverandre. Graden av pleksitet blir bestemt av graden av funksjoner aktørene i et nettverk har.

Figur 7. Sosialt nettverk som er åpent og tett (etter Milroy 1980)

Den sosiale nettverksteorien tar utgangspunkt i at individets nettverk er avgjørende for valg av språklige strategier. Nettverksmodellen vokste på mange måter fram som en reaksjon på den sterke fokuseringen på sosial klasse som hersket innen den tidlige sosiolingvistikken (se tidligere). Den enkelte språkbrukeren i et sosialt nettverk med andre mennesker, ble satt i fokus i Milroys teori.

Typisk for det tradisjonelle rurale samfunnet er et multiplekst samfunn²⁴, hvor for eksempel naboen din også er læreren din. Et tett og multiplekst samfunn har et nettverk som går etter "alle-kjenner-alle"-prinsippet. I et slikt miljø er språkbruken med stor sannsynlighet mer homogen enn i et urbant samfunn. Typiske urbane miljøer er heller preget av at relasjonene mellom menneskene er uniplekse, og språkbruken varierer i større grad både intra- og ekstra-individuelt.²⁵

Når det gjelder informantene i undersøkelsen min, forventer jeg at jeg vil finne begge typer nettverk hos dem. På Hadeland finner vi tettsteder og stasjons"byer", og også mer spredt befolkningstetthet. Jeg kommer ikke til å undersøke nettverk spesielt, men jeg vil forsøke å operasjonalisere nettverksmodellen i analysen av dataene jeg kommer fram til.

²⁴ Strengt tatt kan vi ikke snakke om *uniplekse* og *multiplekse* samfunn, for det er heller relasjonene mellom menneskene i samfunnene som er uni- eller multiplekse.

²⁵ Vi skal være klar over at Milroy gjorde sine undersøkelser i Belfast i Storbritannia. Det er sannsynlig at det urbane miljøet i Norge skiller seg fra det urbane miljøet i Storbritannia.

Den sosiale identitetsteorien

Den etterhvert klassiske *sosiale identitetsteorien*, har som grunnleggende hypotese at "[...] individuals define themselves in terms of their social group memberships and that group-defined self-perception produces psychologically distinctive effects in social behaviour" (Abrams & Hogg 1988:XI). De to grunnleggende kognitive prosessene som ligger til grunn for teorien, er *kategorisering* og *sosial sammenlikning*.

Mennesket forsøker å strukturere den uendelige mengden av stimuli som vi hele tiden utsettes for, og prøver å kategorisere inntrykkene i ulike kategorier. En slik kategoriseringsprosess skaper stereotype prosesser og kategorier. Også holdninger, meninger og andre utsagn er i denne sammenhengen sosiale stimuli. Vi kategoriserer også hverandre, og i denne prosessen tar vi utgangspunkt i oss selv, og i sosiale grupper:

The categorization of people – social categorization – is overwhelmingly with reference to *self*. [...] People tend to classify others on the basis of their similarities and differences to *self*; they constantly perceive others as members of the same category as self (ingroup members) or as members of a different category to self (outgroup members) (samme verk:21).

Vi kategoriserer også oss selv. Dette er den prosessen som gjør oss til medlemmer av ulike grupper:

The outcome of this process of self-categorization is an accentuation of similarities between self and other ingroups and differences between self and other outgroups, that is self-stereotyping (Samme sted).

Selvkategorisering innebærer:

- 1) Man må oppfatte seg selv som identisk med/ ha den samme sosiale identiteten som andre medlemmer av kategorien.
- 2) Man plasserer seg selv i den passende sosiale kategorien, og genererer kategorisk atferd i stereotype dimensjoner.

De seks informantene jeg intervjuer (se "Kapittel 9" s 169) oppfatter, slik jeg ser det, i stor grad sin egen språkbruk etter hvilken kategori/gruppe de identifiserer seg med. Den andre kognitive prosessen – *sosial sammenlikning* – har som utgangspunkt at vi gjør sammenlikninger mellom oss selv og andre. Sammenlikningsgrunnlaget er "the *subjective frame of reference*", og dette grunnlaget er avgjørende for hvordan noe/noen blir vurdert.

Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien

I et kommunikativt samfunn overfører vi informasjon til hverandre gjennom språk og kroppsgester, klær og andre ikke-verbale kanaler. Men språket er kanskje et av våre viktigste symboler på vår identitet.

Sosialpsykologer har kritisert den tradisjonelle sosiolingvistikken. Kritikken kan formuleres i følgende tre punkter (Giles, Robinson og Smith 1980, Smith, Giles og Hewstone 1980, etter Abrams & Hogg 1988):

- 1) Tradisjonell sosiolingvistikk er for taksonomisk og beskrivende, og har lagt for lite vekt på forklaring.
- 2) Fokuset har vært rettet mot korrelasjoner mellom utvalgte språktrekk og ikke-psykologiske sosiale størrelser (som klasse, kjønn og etnisk tilhørighet), uten å ta hensyn til den subjektive eller fenomenologiske betydningen slike størrelser har for individet.
- 3) Tradisjonell sosiolingvistikk er for sosialt deterministisk i sin framheving av hvordan sosiale strukturer bestemmer språkbruk.

Giles m.fl. tar derfor til orde for at fokuset må rettes mot den individuelle språkbruker

Hence, if we are going to understand why individuals acquire, use and react to language and its varieties in the way they do, we require a greater understanding of the dynamics of attitudes, motivations identities and intentions, that is, social psychological phenomena (Giles 1979:2).

Kritikken av den tradisjonelle sosiolingvistikken har mye til felles med kritikken som også Milroy (1980:132ff) fører. Reaksjonen er rettet mot at individet "forsvinner" i de sosiale grupperingene som blant annet Labov opererer med.

Med denne motivasjonen som utgangspunkt, har Giles og hans medarbeidere utviklet *Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien*²⁶. Teorien tar utgangspunkt i at når individer er i interaksjon med hverandre, vil en eller flere av samtalepartnerne modifisere språket sitt eller samtalestilen, slik at det alltid vil foregå en viss form for interaksjonell synkronisering mellom individet og individets sosiale omgivelser. De to hovedstrategiene i denne prosessen, er *konvergens* og *divergens*. Mens konvergens er en strategi som går ut på at samtalepartnerne tilpasser seg hverandre, er divergens en strategi hvor forskjellene mellom partnerne økes. Tilpasningen kan skje både bevisst og ubevisst, og det kan være flere grunner til at partene ønsker å minske eller øke den sosialpsykologiske avstanden mellom hverandre.

Korttids- og langtidsakkommodasjon

I akkommodasjonsteorien tar vi først og fremst utgangspunkt i språklig tilpasning som foregår i konkrete sosiale hendelser. Dette er det vi gjerne karakteriserer som *korttidsakkommodasjon* (Trudgill 1986:3ff). I studiet av språklig variasjon og endring er vi interessert i å undersøke hvordan språklig tilpasning foregår over lengre tid – *langtidsakkommodasjon*. Mæhlum mener følgende (1992:113):

²⁶ Teorien går ikke bare på lingvistisk, men også på ikke-lingvistisk atferd. Jeg konsentrerer meg her om den lingvistiske atferden.

Det er vel likevel god grunn til å forvente at mange av de prinsipielt samme psykologiske mekanismene og restriksjonene vil være virksomme under begge prosessene; den vesentligste forskjellen ligger trolig i tidsaspektet, med en motsetning mellom henholdsvis det punktelle og det vedvarende.

Sannsynligvis er vi mer åpne for språklig tilpasning i enkelte deler av livssyklusen vår. Mæhlum trekker fram geografisk mobilitet (slik som flytting) som en viktig faktor. Når det gjelder informantgruppen min på Hadeland, tror jeg språklig akkommodasjon kan bli spesielt viktig i forbindelse med at de begynner på videregående skole. Ungdommene går på ungdomsskole i nærmiljøet, men må som regel reise lenger for å komme til skolen når de begynner med videregående opplæring. De jevnaldrende på skolen vil da kanskje i større grad representere flere språklige varieteter, og ungdommene tilpasser muligens sin språklige kode over tid. For vi antar at valg av språklig kode er motivert ut fra individuelle behov for å markere en bestemt sosial identitet.

Markerhetsteorien

I følge Peter Trudgill (1986), har Labov (1978) lagt merke til at i de fleste språksamfunn er det noen språklige variabler som endres både i forhold til sosial klasse og stilistisk variasjon. Labov kaller disse variablene for *markører*. Andre variabler skifter bare avhengig av sosial klasse, og de variablene kaller han *indikatorer*. Labov foreslår at *markører* er høyere oppe i språkbrukerens bevissthet enn *indikatorer*. "Variables which have an especially high level of awareness associated with them are called *stereotypes*" (Trudgill 1986:10). Språkbrukeres høye bevissthetsgrad om en markør, gjør at hun/han modifierer uttalen av den i visse situasjoner.

Variables which are subject to stylistic variation as well as class, sex and/or age variation are referred to as MARKERS. Variables of the second type, [...] which are not involved in systematic stylistic variation, are called INDICATORS (Chambers & Trudgill 1980:83f).

Det virker som om språkbrukere er mindre bevisste de språklige variablene som er indikatorer, enn de er over variabler som er markører. Disse teoriene har også vært aktuelle i forbindelse med en norsk hovedfagsoppgave, og er anvendt på norske forhold: Elsa Kristiansens undersøkelse av *Holdninger til vikværsk* (1995), hvor hun tok for seg unge drammenseres holdninger til egen dialekt:

Mitt kriterium for å skille mellom språktrekk som er indikatorer eller markører, blir [...] i hvilken grad informantene er klar over at det er et markert språktrekk eller ikke. [...] De trekkene som i liten grad blir oppfattet som markert av informantene, vil jeg betegne som *indikatorer*. De språktrekkene som i større grad blir oppfattet som markert, vil jeg kalle for *markører* (1995:127).

Hvorfor er språkbrukere mer bevisste noen variabler enn andre? Fra erfaringer om undersøkelsen i Norwich (Chambers & Trudgill 1980), mener Trudgill at følgende punkter kan spille inn:

- 1) Høystatusvarianten samsvarer gjerne med skriftspråket, noe som kan bidra til at man har mer bevissthet omkring avvik.

- 2) Man har større bevissthet om språktrekk som er i endring.
- 3) Det er knyttet større grad av bevissthet til varianter som fonetisk skiller seg ut.
- 4) Fonologiske kontraster blir værende fordi det er knyttet større grad av bevissthet til disse variablene.

[...] [S]peakers modify their pronunciation of linguistic variables that are markers within the community. This is because of the *saliency* which attaches to markers and indeed turns variables into markers in the first place (Trudgill 1986:11).

Saliensen har sammenheng med stigmatisering, lingvistisk forandring, fonetisk avstand og fonologisk kontrast. Trudgill mener (1986:125) at språkformer som ikke blir imiterte, er enten ikke saliente eller ekstra mye saliente. Ekstra sterk saliens kan forhindre akkommodasjon.

Carol M. Scotton (1980, sitert etter Mæhlum 1992:315) sier at "[...] all linguistic choices are distinguished as either unmarked or marked in terms of the expectations of specific role relationship". Hun er opptatt av at språket har en interaksjonell funksjon, og språkbrukere hele tiden er i forhandlingssituasjoner hvor rettigheter og forpliktelser bestemmes av språkbrukerens valg av språklige koder. Selv om Carol M. Scotton har sett på kodeveksling mellom språk i Afrika, kan teorien om markerthet overføres til dialektale forhold i Europa og Norden. På Hadeland har ikke språkbrukeren valget mellom ulike språk, men valget ligger der mellom ulike dialekter og ulike kombinasjoner av disse dialektene. Dessuten vil språkbrukeren hele tiden kunne velge bort språklige varianter som er tydelige i det språklige landskapet på en eller annen måte.

På Hadeland kan kanskje både individets valg av tradisjonell hadelandsdialekt, eller bruk av oslomålets østlige eller vestlige variant, fungere som umarkerte språklige strategier. Jeg ønsker å bruke teorien om markerthet i undersøkelsen min av språk og normer til ungdommer på Hadeland. På Hadeland opplever språkbrukerne flere språklige normer, og de tre mest framtrepende er, slik jeg ser det, de to talemålene i Oslo og den tradisjonelle hadelandsdialekten. Språktrekk på Hadeland kan på den ene siden oppfattes som rurale, men de kan også oppfattes som urbane. Språklige markører finner vi slik jeg ser det altså ikke bare i de rurale dialektene.

Språklig variasjon og endring

Det er gjort flere forsøk på å forklare og forstå språklig variasjon og endring. Disse forsøkene på forklaring henger også sammen med paradigmatradisjoner. Som vi skal se, var det tidligere vanlig å se på språklige endringer som "naturlige" prosesser som skjer uavhengige av individet. I dag er det mer vanlig å forstå endringer ved å lete etter årsaker hos individet og de sosialpsykologiske prosessene.

Nedenfor kommer jeg inn på språklig nivellering, og jeg vil diskutere bruken av indre og ytre faktorer som forklaring på språkendring. En av de sentrale empiriske målene for prosjektet *Talemålsendring i Noreg*, er å prøve ut teorien om *språklig regionalisering* "[...] som geografisk mønster for språkendring" (prosjektbeskrivelse:2). Jeg vil derfor ta for meg dette begrepet, og se hvor teorien om regionalisering står i dag. I forbindelse med *språklige innovasjoner* kommer jeg også inn på teorien om *urban hopping*.

Indre og ytre faktorer

Hva er det som motiverer språklige endringer? Helge Sandøy (1987) mener vi kan forklare språkendringer på to måter, og skiller mellom indre og ytre *språkendringsfaktorer*. De språkendringene som ligger i språket selv, blir kalt *indre* faktorer, mens når årsaker til språkendring er å finne i samfunnsforhold, snakker vi om *ytre* faktorer. Av indre faktorer beskriver Sandøy (samme sted) *regelavgrensning, regelutviding, analogi, funksjonell tyngde og naturlighet*. Ytre faktorer mener han er *endringer i materiell og åndelig kultur, identitetsfunksjonen til språket, prestisje, skriftmålet, massemedia og samvirkende faktorer*.

Jeg mener det er flere problemer i forbindelse med bruk av en slik dikotomisk oppsetning av årsaksforklaringer på språkendring og språkvariasjon. Jeg tror ikke indre faktorer alene kan forklare språklige endringer. En språklig endring kan nok beskrives ved å vise til for eksempel analogi, men forklaringen på at endringen har fått et bruksområde, tror jeg vi må lete etter i de ytre forklaringene. Slik er jeg altså enig med Tvitekkja (1998:16f) i hennes polemikk mot Sandøys oppsetning. Etter Tvitekkjas syn kvalifiserer ikke *indre faktorer* som selvstendige forklaringer:

Etter mi meining ligg der ingen årsaker til endringar i språket sjølv [...]. Alle faktorar som kan endre språk, finn ein i utomspråklege tilhøve. Sjølv sagt kan ein seie at *potensialet* for språkleg endring ligg innom språket sjølv, men det er dei ytre faktorane som bestemmer om eit lån eller ein innovasjon skal slå rot i eit språksamfunn.

Hvis vi forklarer språklig endring med den *indre faktoren* "naturlighet", begraver vi muligheten for at språkendringen har foregått med bakgrunn i sosiale forhold. I Danmark har Tore Kristiansen kritisert den danske sosiolingvistikken manglende interesse for de sosialpsykologiske sidene av den radikale omformingen av språksamfunnet. Endringene har blitt oppfattet som "naturlige". En slik oppfatning av språkendringsprosessen kan bidra til at vi som språkbrukere lar endringene "gå sin gang" (1991b).

Innenfor forskningen var det tidligere vanlig å lete etter forklaringer til språkendringer i den "naturlige språkutviklingen". I følge Tore Kristiansen (1992) forblir vi da på språkbruksnivået for å forklare. Han mener vi i større grad må søke etter forklaringer til språklig endring på normidealnivået. Vi må finne forklaringer i sosialpsykologiske prosesser.

Kan vi si at sosiale faktorer determinerer språkbruk? Gjert Kristoffersen (1996: 231f) setter opp to polariserte hovedhypoteser som kan forklare språkendringer:

- 1) *Den deterministiske hypotesen* sier at språkbruk er 100 % determinert av sosiale faktorer.
- 2) *Den interaksjonistiske hypotesen* sier at språkbruk er et produkt av den enkelte språkbrukers tolkning av den til enhver tid foreliggende talesituasjon.

Vi må understreke at disse to hypotesene gir en svært dikotomisk framstilling. Den *deterministiske hypotesen* blir da et uttrykk for å forklare språklig variasjon ut fra sosiale gruppeforhold, slik tradisjonell labovsk sosiolingvistikk har blitt kritisert for å gjøre. I den *interaksjonistiske hypotesen* ser vi at individet selv er i stand til å velge, bevisst eller ubevisst, sine språklige strategier. Her flyttes derfor fokuset fra det synet som flere mener har dominert tidlig sosiolingvistisk forskning – det romantiske "språk er natur"-synet, til et interaksjonistisk paradigme hvor individuelle valg blir tillagt større vekt.

Språklig regionalisering

Det kan se ut som om vi er vitner til en språklig regionaliseringsprosess i samfunnet. Helge Gundersen (1993:3) forteller at "[d]ialektene beveger seg i retning av ulike *regionalmål*". Med regionaliseringsprosessen antar vi at språklige trekk fra et sentrumsområde sprer seg til en større region. Lokale dialektale trekk kan også spre seg slik at det oppstår nye språklige trekk som deretter sprer seg i regionen. Slik vil regionalspråket være satt sammen av språklige elementer med ulike opphav.

Den antatte språklige regionaliseringen er en prosess som fører til at det utvikler seg regionalspråk, og prosessen er sammensatt. Arne Torp (1997:11) mener å se resultater av denne prosessen på Østlandet, hvor basisen er det folkelige oslomålet, mens trondheimsmålet er utgangspunktet for regionalisering i Midt-Norge. Venås (1997:36) mener at regionalspråkene i Norge vil bli mer dialektfarget og i mindre grad vil bli formet av standardspråket, enn i andre land. Jeg har tidligere vært inne på begrepet *regionalspråk* (se s 41), som står i nær tilknytning til den språklige regionaliseringsprosessen.

Region eller cirkumferens?

For å få tak i hva *språklig regionalisering* er, mener jeg det blir viktig å definere begrepet *region*. Ordet kommer fra det latinske *regio*, som betyr område eller trakt²⁷. Inge Lise Pedersen (1999) mener region spesielt siden 1960-tallet har blitt brukt i politisk sammenheng, med en planlegging for hver enkelt landsdel, eller region.

²⁷ Bokmålsordboka (<http://dina.uio.no/ordboksoek.html> – 19. august 1999).

Regionalisme er derimod uttrykk for en regional identitet med en klar selvstendighet i forhold til national identitet, og den rummer et krav om (en vis grad af) politisk selvbestemmelse på et eller flere områder (samme sted, s 15).

I typeprosjektet til TEIN – "Regionalisering i Oslo-regionen", introduseres *region* som en "dimensjon". Det blir nevnt at "[b]egrepet region er aktuelt for å kunne foreta ei geografisk avgrensning", og i forståelsen av språklige prosesser (s 1). Det står ikke ut over dette hva prosjektet forstår med *region*.

Et sentralt spørsmål i tillegg til spørsmålet om hva som bestemmer grensene for en region og et regionalspråk, er hvor *liten* en region kan være. I Danmark diskuterer sosiolingvister muligheten for at Sjælland i det hele tatt har et regionaltalemål (Tore Kristiansen 1992). Gir det mening å snakke om et *regionalt* talemål i Setesdal, for eksempel? Eller gir det mer mening å trekke inn større geografiske områder, slik at Østlandet og Vestlandet er to regioner? Her har vi en viktig oppgave foran oss når det gjelder begrepsavgrensning.

I tillegg til begrepet *region* blir begrepet *cirkumferens* introdusert i prosjektbeskrivelsen til TEIN (1999a:2):

Når ein skal studera utbreiinga av den språklege regionaliseringa, kan vi stilla oss desse spørsmåla: Kor langt strekkjer ho seg? Kor langt strekkjer cirkumferensane seg? Kvar møtest to cirkumferensar?

Jeg synes det kan være problematisk å bruke begrepet *region*, spesielt fordi, som Pedersen påpeker (1999), begrepet allerede har blitt brukt i politiske sammenhenger. Kan vi kanskje i stedet bruke begrepet *cirkumferens* som et *alternativ* til begrepet *region*?

I tilknytning til det området jeg undersøker, mener jeg vi må se nærmere på om det gir mening å se på Hadeland som én region. Også i forbindelse med begrepet *språksamfunn* (se s 44), mener jeg definisjonen av hva som er en *region* og *cirkumferens* blir viktig. Det er viktig å diskutere betydningen av begrepet *cirkumferens*, og så vidt jeg kan se, har ikke TEIN definert dette begrepet²⁸.

Språklig regionalisering – homogenisering og standardisering?

I prosjektbeskrivelsen til *Talemålsendring i Noreg – TEIN*, "[...] forstås regionalisering som en prosess hvor språklige innovasjoner kan knyttes til et geografisk mønster for spredning". Målsetningen til prosjektet er å utarbeide teorier om språkendring gjennom studier av språklig regionalisering som utgangspunkt. "Språkleg regionalisering har sitt opphav i hierarkiske

²⁸ Begrepet eksisterer heller ikke i *Bokmålsordboka*: <http://dina.uio.no/cgi-bin/ceso/ordboksoek?bokmaal>, 4. oktober 1999.

relasjonar mellom geografiske område" (TEIN 1999a:2), og kjernen i prosessen vil være det geografiske området som står øverst i hierarkiet (TEIN 1999b:1). Inge Lise Pedersen (1999:17) peker på viktigheten av å definere og bruke begrepene i denne sammenhengen entydig:

Den norske sprogsituation er stadig væsentlig anderledes end nabolandenes, og et af de interessante spørgsmål som det foreliggende projekt kan bidrage til at besvare, er hvor anderledes den er. I den forbindelse er det særdeles vigtigt at begreberne 'regional' og 'regionalisering' bruges på en entydig og hensigtsmæssig måde [min utheving].

Her vil jeg si meg enig med Pedersen. Det må være en sentral oppgave for TEIN å klargjøre begrepene og bruken av dem. Her kan det da bli nødvendig å ikke bare beskrive lingvists analyse av språkbruksnivået. Som vi har sett fra "Regionalspråk" (s 41), er det også viktig å trekke inn de språklige normidealene i samfunnet, og undersøke språkholdninger. Fokuset må derfor rettes mot språkbrukerens nivå.

I forbindelse med undersøkelsen min på Hadeland, står diskusjonen om *språklig regionalisering* sentralt. Området jeg undersøker språklig variasjon og endring i, har hovedstaden Oslo og de mindre byene Gjøvik og Hønefoss i geografisk nærhet. Hvis vi velger å forstå prosessen regionalisering som en prosess som foregår på språkbruksnivået, blir begrepet *identitet* og *identifisering* sentrale begrep. I nær tilknytning til den språklige regionaliseringen, blir også teorien om *urban hopping* viktig, og den vil jeg derfor ta for meg nedenfor.

I en videre diskusjon om begrepet *språklig regionalisering*, trekker Pedersen (1999:17) fram et moment det er verdt å ta nærmere i øyesyn:

[...] regionalisering blot er en mer politisk korrekt betegnelse for standardisering (forstået som en proces), eller som en fase af standardiseringsprocessen. Det der skildres er en homogeniseringsproces der fører til en regionalt korreleret språkbrug, idet den lokale variation reduceres, både på makroniveau og på individniveau.

Også Tore Kristiansen (1999:8) kommer inn på en slik jamføring, når han hevder at

[...] standardiseringsprosessene er sterkere i Norge i dag enn på lange tider, vel især i form av det vi kan kalle regionalisering, utjevning av dialektale forskjeller til fordel for en felles regional standard.

Språklige innovasjoner

Det finnes flere teorier som forsøker å forklare hvordan språklig forandring skjer og vinner terreng blant nye språkbrukere. *Bølgeteorien* forsøker å forklare prosessen ved å sammenlikne med hvordan ringer i vann sprer seg ut fra et sentrum. Teorien er fra 1872 (Petyt 1980), og den beskriver ikke den fullstendige situasjonen en språkendringsprosess er. Hudson (1980, etter Skolseg 1994) har forsøkt seg med et alternativ, nemlig *frøteorien*. Her er metaforen en

blomstereng med forskjellige arter som vokser side om side. Noen arter sprer seg raskere enn andre, og flere arter konkurrerer slik med hverandre.

Urban hopping

Det er mye som tyder på at det er byer og tettsteder som i størst grad yter påvirkning på omkringliggende områder. Modellen om *urban hopping* (*urban jumping*), har som utgangspunkt en antakelse om at språklige novasjoner foregår i "hopp", ved at endringene sprer seg fra by til by. Man antar at spredningen skjer ved at innovasjonene først oppstår i en større by (urbant område), og deretter sprer den seg videre til mindre byer eller tettsteder, for i neste omgang å spre seg til mer rurale områder. I forbindelse med teorien om *språklig regionalisering*, blir urban hopping sentral i et forsøk på å forklare regionaliseringsprosessen (se "Språklig regionalisering" s 61).

Nærheten til Oslo er viktig for Hadeland. Oslo er den største byen i landet, den er hovedstad, og i stadig vekst. Her antar man at det oppstår mange språklige novasjoner som deretter spres videre. Siden Hadeland er del av Østlandsregionen, vil det være nærliggende å anta at nydannelser i språket vil komme til Hadeland som et ledd i den språklige regionaliseringsprosessen.

Forhold som kan tenkes å forklare språklig variasjon og endring

Menneskets atferdsmønster er mangeartet og svært komplekst. Det er derfor lite sannsynlig at vi kan presentere noen fullstendig modell eller teori som kan forklare språklig variasjon og endring. Likevel kan vi forsøke å se på ulike faktorer som kan tenkes å forklare endringer.

Sosiale faktorer i språkendringsprosessen

Når vi vokser opp og sosialiseres inn i et samfunn, er en viktig prosess i denne sammenhengen interaksjon med samfunnets fellesskap. I interaksjonen står *språket* som en sentral aktør. Sosialisering går ut på at individet tilpasser seg sine omgivelser og integrerer seg i forhold til et fellesskap. Larsson framhever at (1978, sitert etter Mæhlum 1992): "[...] socialization must be considered as a life-long process of movement in and out of a series of role relationships". De ulike sosialiseringsaktørene deles i den vestlige verden gjerne inn i tre grupperinger (Mæhlum 1992:67): (1) familie, (2) venner eller jevnaldrende gruppe (peers) og (3) barnehage/skole. Mæhlum trekker også inn en fjerde aktør som hun mener er sentral i forbindelse med språklig sosialisering: (4) etermediene. Med de ulike sosialiseringsaktørene som utgangspunkt, utvikles individets sosiale identitet(er).

Jeg har tidligere beskrevet "Den sosiale nettverksteorien" (s 55), hvor vi har sett at vi som individer er medlem av sosiale nettverk. Foreldre, jevnaldrende og barnehage/skole er sentrale nettverksforbindelser for individet.

Hvilke av de ulike sosialiseringensagentene har størst innvirkning på individet i sosialiseringensprosessen, og dermed også på språket? Her må vi skille mellom ulike kulturer, men

[i]nnenfor en vestlig kulturkrets har det imidlertid vært konvensjonen å betrakte familien, eller hjemmet, som den første primærgruppen, slik at foreldrene dermed blir tillagt rollen som barnets tidligste og primære imitasjons- og identifikasjonsmodeller. På den måten er det altså faren og særlig *moren* som blir regnet som de sentrale formidlerne av bestemte normer og verdier overfor barnet i de første leveårene (Mæhlum 1992:68).

Etter hvert mener Mæhlum at venner overtar som den viktigste aktøren i sosialiseringen.

I følge Ivar Frønes (1995) er det gjort nyere studier av barn og unges aktivitet og sosiale mønstre. Disse undersøkelsene har sett på forholdet mellom barn og unge i kontakt med jevnaldrende, og i kontakt med andre generasjoner. Studiene viser at den dominerende eldre generasjonen som de unge har kontakt med, er foreldrene.

Children and young people are together with their parents at home primarily in situations such as meals, joint family rituals or watching TV. Children are less actively together with their parents than with peers (Frønes 1995:153).

Eksempler på situasjoner hvor barn er sammen med foreldrene sine, er TV-titting og måltider. Fritiden brukes altså i liten grad sammen med foreldre.

Professional agents of socialization occupy a central position in the modern child's gallery of adults. Their influence can in general be identified by the position they have in the social contexts in which they are part of as educators, instructors, social workers, etc. who perform specific roles and functions (Frønes 1995:152).

Frønes påpeker at foreldre ikke er mindre viktige i sosialiseringensprosessen av denne grunn. Men det er et faktum at jevnaldrende er hovedaktører i interaksjon mellom unge. Det er med jevnaldrende barn og unge tilbringer mest tid. Hvilken rolle spiller de unges kontakt med jevnaldrende i sosialiseringensprosessen? Er graden av hvor mye barn og unge er sammen med jevnaldrende en avgjørende faktor i den språklige identifikasjonsprosessen? Dette er sentrale spørsmål som det blir viktig å se nærmere på i forbindelse med analyse av materialet fra undersøkelsen min.

Jeg vil presisere at den inndelingen i fire aktører som jeg har gjort her, er en grov forenkling av den faktiske situasjonen. Likevel vil det være praktisk å forsøke å kategorisere ulike mulige påvirkningsfaktorer, slik at jeg kan komme tilbake til disse kategoriene etter å ha gått gjennom empirien.

Når det gjelder vektlegging av den siste aktøren – massemediene, har Mæhlum sett på dette spesielt i Svalbard-undersøkelsen (1992). Tidligere har vi trodd at ikke språket i

massemediene er av noen stor betydning for den språklige sosialiseringprosessen. Mats Thelander trekker også fram dette punktet i sin opponering mot avhandlingen til Mæhlum (Thelander 1992:72):

Om etermediernas roll som språklig normeringsinstans har meningarna gått isär. När först radio och sedan TV kom spådde många att det skulle bli dialekternas snara undergång. De visade dock inga tecken på att dö så lätt, så i stället hävdades det att radio och TV nog inte betyder något alls för språkbruket ute i stugorna. Språk tillägnar man sig i interaktion och inte via envägskommunikation i medierna. Här vill BM [Brit Mæhlum, TS] återupprätta massemedierna och påstår att deras språkliga inflytande är av ganska stor betydelse.

Også Tore Kristiansen framhever etermediene som en viktig forklaring av de språklige endringsprosessene i Danmark (Kristiansen 1998b:19).

Språklige normer

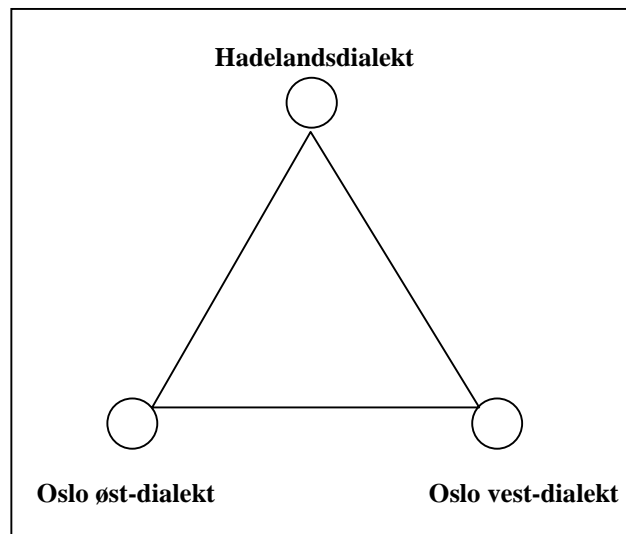
Vi kan ta utgangspunkt i språket som sosial verdi og som sosialt symbol. Ved å velge et slikt perspektiv, legger vi også mer vekt på språkbrukernes egne vurderinger av språk og forhold til språk.

Språklige normidealer

Med utgangspunkt i de undersøkelsene jeg refererte til innledningsvis, velger jeg å se det slik at de som vokser opp på Hadeland utsettes for tre språkvarieteter som de må forholde seg til. I tillegg til den lokale dialekten, hadelandsdialekten, har de den uoffisielle standardvarietet som sammenfaller med Oslo vest-dialekten. Den tredje varietet er Oslo øst-dialekten, eller det *folkelige* oslomålet. Disse tre talemålsvarietetene er det knyttet ulike stereotypier og holdninger til.

Etter Tore Kristiansen (1991a) velger jeg å kalle kombinasjoner av språklige trekk og sosiale betydninger for *språklige normidealer*. Oslo vest-varietetet stiller seg i en særstilling fordi den samtidig med å være en talemålsvarietet geografisk bestemt til vestkanten i Oslo, uoffisielt har fungert som et muntlig standardtalemål. Vi har ingen offisiell talemålsvarietet i Norge i dag, men mange vil nok hevde at det er dette talespråket som fungerer som en standard eller norm i Norge. Denne varietet oppfattes derfor av mange som en høystatusvarietet og som et uttrykk for korrekt talemål. Oslo øst-dialekten knytter vi tradisjonelt til arbeiderklassen og den har derfor tradisjonelt blitt sett på som et "stygt" lavstatusmål. Hadelandsdialekten står for det lokale talemålet, og mange vil si at det er typisk bondsk og traust å snakke en slik dialekt.

For å illustrere de tre normidealene som ungdommene på Hadeland forholder seg til, har jeg valgt å ta utgangspunkt i en illustrasjon som Tore Kristiansen (1991a) har brukt for å beskrive de språklige normidealene på Næstvedegnen²⁹.

Figur 8. Dialekttrekanten med språklige normideal

Med dette utgangspunktet forutsetter jeg altså at det i hovedsak eksisterer tre stereotyper for talespråk på Hadeland. Informantene kan ha ulike oppfatninger om hva de tre normidealene representerer, noe som er svært interessant i seg selv. Dette vil jeg komme tilbake til i "Kapittel 8" og "Kapittel 9".

Språkholdninger

Når man vokser op (socialiseres ind) i et sprogsamfund, tilegner man sig – ud over selve sproget – opfattelser og holdninger knyttet til forskellige slags sprogbrug. De unge udvikler opfattelser af den sproglige variations betydning, af hvordan variationen vurderes i samfundet. Samtidig udvikler de deres egne holdninger til den sproglige variation der omgiver dem. Disse opfattelser og holdninger indgår med vægt i de unges sociale identitetsdannelse (Tore Kristiansen 1997:177).

Med språkholdninger forstår vi vanligvis de forestillingene, vurderingene og atferdsmønstrene som finnes i tilknytning til språkforskjeller – det gjelder både allment i språksamfunnet, på sosialt gruppenivå og hos enkeltindividet. Et av målene i undersøkelsen min på Hadeland, er å

²⁹ Figuren har jeg hentet fra Tore Kristiansens undersøkelse av språklige normideal i Næstved, 80 kilometer syd for København (se blant annet 1991a, 1991b). Jeg bruker likevel figuren forskjellig fra ham, for han lar informantene lytte til tre klare eksempler på henholdsvis *københavnsk*, (*eldre*) *sjællandsk* og *høykøbenhavnsk*. Språkprøvene ble betegnet som 1, 2 og 3, og utgjorde slik sirklene/hjørnene i trekantfiguren som informantene har fått utlevert. Oppgaven for informantene er å bruke de tre språkprøvene som referansepunkter, og deretter sette ett kryss for å vise sitt eget talespråk i forhold til disse. Når jeg ikke valgte å gjennomføre undersøkelsen på denne måten, kommer det av at jeg synes det er vanskelig å redusere utenomspråklige faktorer, slik at det kun er de språklige variablene som skiller de tre språkprøvene fra hverandre. Jeg valgte likevel å bruke figuren fra Tore Kristiansen som et utgangspunkt for min egen undersøkelse.

undersøke om eventuelle språkforandringer i regionen kan ha sammenheng med språkbrukernes språkholdninger.

Siden språkholdninger derfor blir en del av undersøkelsen min på Hadeland, vil jeg her kort presentere enkelte sider ved språkholdningsstudiet. Det å undersøke holdninger til språk er en komplisert prosess. For det første er holdningsundersøkelser i seg selv vanskelige, fordi vi går ut fra at holdninger er sammensatt. For det andre er språk ikke et entydig begrep for språkbrukerne, for det kan dreie seg om holdninger til enkelttrekk i språket, til enkelte varieteter eller holdninger til språkbruk i enkelte situasjoner. Språkholdningsstudiet er en tverrvitenskapelig disiplin, hvor både sosialpsykologi, sosiolingvistikk og lingvistikk har bidratt.

Vi regner vanligvis med at holdninger består av tre komponenter:

- kognitiv (viten)
- affektiv (følelse)
- konativ (atferd).

Det har blitt brukt ulike teknikker for å forsøke å måle språkholdninger. Ryan/Giles/Hewstone (1987-1988, etter Omdal 1994) mener vi kan dele teknikkene opp i følgende kategorier:

- 1) Analyse av et samfunns forhold til og behandling av språkvarieteter
- 2) Direkte målinger ved å bruke spørreskjema eller intervju
- 3) Indirekte målinger ved evaluering av talemål.

Jeg vil komme tilbake til direkte og indirekte metoder i "Kapittel 4".

Bevisste og ubevisste språkholdninger

Holdninger kan være *bevisste* eller *ubevisste*, og de kan derfor også komme til uttrykk på forskjellig måte. Ofte vil holdningene vi har mot noe være selvmotsigende, i den forstand at vi mener en ting åpent, gjerne ut fra hva det forventes at vi skal mene, mens vi kanskje dypere sett har en annen holdning, enten bevisst eller ubevisst. Når vi forsøker å undersøke språkholdninger, vil ikke alltid resultatet bli riktig på grunn av dette forholdet. Trudgill har denne erfaringen fra sin studie av talemålet i Norwich (1972:184):

For example, many informants who initially stated that they did not speak properly, and would like to do so, admitted, if pressed, that they perhaps would not *really* like to, and that they would almost certainly be considered foolish, arrogant or disloyal by their friends and family if they did.

Når man fanger opp de bevisste holdningsmønstrene i samfunnet, det vil si at informantene er klar over at det er språket og holdningene til dette vi som forsker er ute etter, vil det altså framkomme et mønster som ikke nødvendigvis stemmer med den *virkelige* situasjonen. Hans

Jørgen Ladegaard³⁰ har undersøkt slike bevisste holdninger i Danmark, ved hjelp av *matched guise*-teknikken³¹. Han har kommet fram til at riksmål vurderes jevnt over positivt, eldre høykøbenhavnsk vurderes positivt på statusdimensjonen og negativt på solidaritetsdimensjonen, regionale dialekter vurderes negativt på statusdimensjonen men positivt i forhold til solidaritet, og lavkøbenhavnsk blir vurdert negativt i begge dimensjoner. Det samme mønsteret framkommer når Tore Kristiansen utfører en såkalt "hitliste"-test (se for eksempel 1997), det vil si en vurderingsskala av ulike talemålsvarieteter i Danmark.

Disse undersøkelsene illustrerer at det eksisterer en "herskende ideologi" i samfunnet om hvilke dialekter vi liker "best" og "dårligst". De unge i Næstvedregionen, 80 kilometer syd for København, snakker lavkøbenhavnsk (Jørgensen & Kristensen 1994). Altså snakker de det talemålet de åpent vurderer til å være det mest negative. Vi kan tenke oss tre muligheter for sammenhengen mellom faktisk språkbruk og språkholdninger. Det ene er at endringer i språkbruken fører til endringer i språkholdninger. Dette har vært det vanlige synet innenfor sociolingvistisk forskning. Det andre er det motsatte forholdet, altså at endringer i språkholdninger fører til endringer i språkbruken. Et tredje alternativ er at det rett og slett ikke er noen sammenheng mellom språkendringer og språkholdninger. Spørsmålet blir hvordan vi kan undersøke de *ubevisste* språkholdningene, slik at vi kan se om de muligens avviker fra "den herskende ideologien".

Tore Kristiansen søker å avdekke disse ubevisste språkholdningene ved "dialektmasketesten" (*matched guise*-teknikken). Etter gjentatte undersøkelser her, kan Kristiansen konkludere med følgende (1997:186):

[...][lav]københavnsk opvurderes kraftigt blandt de unge som helhed betragtet, og [...] de unges holdninger til [lav]københavnsk – i modsætning til hvad vi kunne konstatere mht. rigsdansk og sjællandsk – udvikles frit og uafhængigt af deres (bevidst tilkendegivne) opfattelser.

Hvordan kan jeg forsøke å nå fram til slike ubevisste språkholdninger hos informantene i undersøkelsen min? I spørreskjemaet kommer det klart fram i innledningsteksten at jeg er ute etter å undersøke språket og holdningene de har om språkbruken. Men i intervjuene forsøker jeg å la samtalen dreie seg om den situasjonen informantene opplever ved å bo på Hadeland, både språklig og generelt (se "Kapittel 9"). Slik håper jeg at tolkningen min av resultatene fra spørreskjemaene sammen med tolkningene av svarene som kommer fram i undersøkelsen skal hjelpe meg med å avdekke språkholdningsmønstre blant ungdommer på Hadeland.

³⁰ Ph.d-avhandling fra Danmark. Referansen kommer fra Tore Kristiansens innlegg på språklig instituttseminar 16. april 1999 ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.

³¹ Jeg kommer også inn på *matched guise*-teknikken i "Kapittel 4".

Åpen og skjult prestisje

Det er knyttet ulike holdninger til forskjellige dialekter – dialektene har forskjellig prestisje. Ved *åpen prestisje* er normer bestemt av språkforskere, lærere, media eller andre autoriteter. Den sosiale vurderingen baserer seg på et udefinert og allment akseptert sett av sosiale normer. Når språkformer blir vurdert positivt på tross av disse normene i samfunnet, har vi å gjøre med *skjult prestisje*. Her dreier det seg ofte om positiv sosial betydning om den språklige varieteten (Walt Wolfram 1997).

Tradisjonelt har lavstatusdialektene vært såkalte "blandingsdialekter", gjerne bydialekter. De "rene" dialektene, som lingvistisk skiller seg fra standardtalemålet og fra bytalemålet, har nytt høyest "åpen" prestisje. Når språkbrukere velger å "holde på" et talemål som det i samfunnet er knyttet lav prestisje til, mener vi at dette har sammenheng med den skjulte prestisjen.

Arvid Strømsodd (1979) arbeider etter en hypotese om at vi foretrekker geografisk fjerne dialekter framfor geografisk nære. Han antok ut fra dette at hans informanter fra en vestlig og en østlig bydel i Oslo ville ha mindre til overs for dialekter på Østlandet enn for andre dialekter i Norge.

Det vil være aktuelt å se nærmere på prestisje i forbindelse med ulike dialekter i forbindelse med undersøkelsen på Hadeland.

KAPITTEL 3

VITENSKAPSTEORETISKE REFLEKSJONER

KOSMISK PERSPEKTIV

Det tomme, bare
verdensrum!
Kun sandflugt-skyer her –og-der.-
Små spredte punkter,
rummende
millioner sandkorn hver-i-sær.
Om én af disse småsten
vandrer 9 små støvfnug blideligt.-
På ét af dem går De og jeg
og tar Dem bom højtideligt.

(Piet Hein)

Sosiolingvistikkenes tradisjonsgrunnlag

Studiet av talemålsvariasjon ble fundert som vitenskapelig disiplin fra midten av forrige århundre. Metoder og målsetninger har endret seg mye siden disse tidlige systematiske studiene tok til. Retningen *sosiolingvistikk* ble gjennom forskningsarbeider fra midten av 1960-tallet introdusert som en del av talemålsstudiet. Dette nyere talemålsstudiet må ses i sammenheng med den tradisjonelle dialektologiske forskningen.

Interessen for dialektale forskjeller ble først systematisk observert med junggrammatikken. *Junggrammatikerne* opererer med en hypotese om at språkutviklingen fra klassisk språk til moderne språk kan forklares ut fra unntaksløse lydlover. "A sound change [...] always affects an entire speech community in a uniform manner" (Bynon 1977:173). De antar ut fra dette at det er slektskap mellom moderne språk, og slik oppsto det rundt århundreskiftet en interesse for å kartlegge utbredelsen av språktrekk. Innenfor den junggrammatiske forskningen i Norge, arbeidet forskere som Hjalmar Falk, Marius Hægstad, Didrik Arup Seip og Gustav Indrebø (Jahr & Lorentz 1993:12). Amund B. Larsen og Alf Sommerfelt var i følge Jahr og Lorentz (1993:12) tidlige avvikere fra den junggrammatiske tradisjonen.

Målføregranskningen har vært preget av junggrammatikken i sitt metodiske, vitenskaps-teoretiske og teoretiske grunnlag (Jahr & Lorentz 1993:12). De unntaksløse lydlovene gjorde det mulig å forklare språklige overganger med bevis fra dialektene. *Dialektgeografien* kan sies å være "a set of methods for gathering evidence of dialect differences systematically" (Chambers & Trudgill 1980:17). Disiplinen sto sterkt innenfor den tradisjonelle dialektologien. Forskerne forsøkte å vise hvordan lyder og former i moderne dialekter har blitt utviklet fra lyder og former fra tidligere språkstadier. Den tradisjonelle dialektologiske forskningen ble altså født som en historisk orientert disiplin.

Kristin Bakken (1998: 78) påpeker at forskere innenfor nordisk språkvitenskap før krigen ikke arbeidet innenfor strukturalistiske rammer:

Strukturalistisk teori som preget lingvistikken ute i verden fra ca 1920 (eksemplifisert ved navn som f eks Leonard Bloomfield, Roman Jakobson og Otto Jespersen), fikk svært seint nedslag hos dem som syslet med språkvitenskap her i landet. [...] Dermed er det klart at nordisk språkvitenskap før krigen *ikke* blei drevet innenfor strukturalistiske rammer. Nordistene [...] arbeidet innenfor den historisk-filologiske tradisjonen. Metodene og prioriteringene deres var enten junggrammatiske eller pre-junggrammatiske.

Den komparative metoden var ledende, og interessen var i størst grad knyttet til de historiske aspektene ved språket. De moderne dialektene ble sett på som reflekser av eldre språkstadier, og i Norge var dette det norrøne språkstadiet.

I Norge hadde studiet av dialekter også et klart språkpolitisk motiv. Dialektene representerte broen over dansketidens språk tilbake til det "genuine" norske. Under nasjonalromantikken i det forrige hundreåret vokste derfor talemålsstudiet fram gjennom søkingen etter talemålet fra en tidligere kulturell "gullalder". Denne "ideologien" holdt seg lenge.

Siden forskere innenfor dialektgeografien var spesielt interesserte i å beskrive disse "genuine" dialektene, ble det viktig å bruke bestemte informanter. Disse informantene kalles gjerne for "NORMs", etter Chambers & Trudgill (1980:22):

[...] the majority of informants has in all cases consisted of *nonmobile, older, rural males*. For want of an established term to characterise this population, [...] we will refer to them as NORMs, an acronym based on the description given in the preceding sentence.

Det var altså viktig at informantene i minst mulig grad var påvirket av andre dialekter, for det var det *homogene* språkssystemet som skulle kartlegges. Selv om allerede tidlig forskning viste at det homogene språksamfunnet ikke eksisterer, har dialektologisk forskning fram til i dag vært preget av synet på dialekter som avgrensede systemer. Heller ikke språkvitenskapen som helhet har latt det heterogene språksamfunnet være objekt for undersøkning, og flere forskere har kritisert dette lite reelle synet på språk (se blant annet Susanne Romaine 1995).

Med Ferdinand de Saussure og *strukturelisteriske* metoder, kom heller ikke språklig variasjon til å bli fokus for undersøkning. Selv om strukturalismen la grunnlaget for synkrone språklige studier, ved å definere *langue* som den kollektive språklige bevisstheten og *parole* som individets språkbruk, kom ikke det heterogene språket i fokus. Fremdeles var det språket som system forskere var ute etter å kartlegge. Labov (1978:186f) kaller dette for "the Saussurean paradox" (se "The observer's paradox" s 103).

Sosiolingvistikken i Norge

Norge blir trukket fram som et land med relativt tidlige sosiolingvistiske studier, eller "pre-sosiolingvister", som Brit Mæhlum kaller dem (1996a:183). Før "sosiolingvistik" ble et begrep, ble det foretatt undersøkelser i sosial urban dialektologi i Norge. Mest sentral er kanskje Amund B. Larsen, som i sine studier av norske bymål også tok for seg språklig variasjon. Larsen innførte også begrepet *naboopposisjon* (Larsen 1907, Larsen & Stolz 1912, Berntsen & Larsen 1925, Larsen 1935, etter Mæhlum 1996b). Også Anders Steinsholt var et unntak i så måte, for med den longitudinelle studien av Hedrumsmålet introduserte Steinsholt begrepene *målbryting* og *språkmisjonærer* i talemålsforskningen (1964 og 1973).

Det kan i denne sammenhengen være verdt å legge merke til det tidsmessige "gapet" mellom Larsen og Steinsholts studier og fram til nyere sosiolingvistik. For selv om Norge ser ut til å ha vært relativt "tidlig" ute med studier av språk med perspektiv på sosial variasjon og endring, forsvant tydeligvis interessen for denne disiplinen fram til 1960- og 70-tallet.

Hovedstrømmen av forskere innenfor talemålsstudiet etter Larsens tid, arbeidet med undersøkelser hvor de dyrket fram den "idealisererte" dialektnormen.

Moderne *norsk* sosiolingvistik, tok i følge Peter Trudgill (1995) fart fra tidlig på 1970-tallet. Han trekker da spesielt fram de to større talemålsprosjektene i Oslo og Bergen, TAUS – *Talemålsundersøkelsen i Oslo*, og TUB – *Talemål hos ungdom i Bergen*. Disse undersøkelsene vokste fram i kjølvannet av den svenske undersøkelsen av talemålet i Lund (Bengt Loman 1972). En rekke sosiolingvistiske hovedfagsavhandlinger ble publisert ved universitetene i Norge i årene som fulgte (se Brit Mæhlum 1996b:192f for en kort oversikt).³²

Vi kan se på sosiolingvistikken både som et brudd med og som en videreføring av den tradisjonelle dialektologien. En diskusjon om denne problemstillingen vil jeg komme tilbake til etter en avstikker om positivismestriden (se "Er det vitenskapelige revolusjoner i sosiolingvistikken?" s 76).

På egne premisser – positivismestriden

Positivismestriden var en sentral teoretisk debatt i Norge i løpet av 1960 og i begynnelsen av 1970-årene (Rune Slagstad 1980:9). Utgangspunktet for denne striden var kritikken av positivismen som filosofisk teori. Innenfor positivismen arbeider forskere med begrepet *enhetsvitenskap*, " [...] dvs. at det er én begrepsramme som er gyldig og felles for alle vitenskapelige disipliner enten det er natur-, ånds- eller samfunnsvitenskap" (samme verk:15). Etter hvert utviklet debatten seg til en diskusjon om samfunnsvitenskapens grunnlag sett i forhold til naturvitenskapen.

Det var August Comte som med verket *Cours de philosophie positive* (se Kjørup 1996:289) grunnla positivismen som filosofisk retning. Denne positivismen tilhører opplysningstiden og 1800-tallet, og var en reaksjon mot romantikken. Comte framla et positivistisk program, og mente at matematikken i størst grad realiserte positivistiske idealer. Vårt århundres positivisme, nypositivismen, hadde sitt utspring i Wien (Wienerkretsen). På grunn av nazismens frammarsj flyktet etter hvert mange av positivistene til USA, og vi fikk dermed en sterk positivisme i USA.

Det oppsto etterhvert sterke reaksjoner mot det positivistiske herredømmet over åndsvitenskapen. Spesielt filosofen Hans Skjervheim kritiserte positivismedominansen og den empiristyrte forskningen innenfor samfunnsvitenskapen. Han tok også et oppgjør med Arne

³² Også Andreas Bjørkums (1966) undersøkelse *Årdalsmål hjå eldre og yngre: ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk* representerer et viktig bidrag innen tidlig norsk sosiolingvistik.

Næss sin behavioristiske vitenskapsteori (Akselberg 1994). Positivismekritikken fikk også følger innenfor de humanistiske fagene, og dermed også for sosiolingvistikken. Anne Brautaset (1974) kom i denne forbindelsen med et sterkt Skjervheim-inspirert diskusjonsinnlegg: *Nordisk språkforskning og den faglige selvforståelse* (se også nedenfor).

I tillegg til sosiale og demografiske endringer i samfunnet, mener Brit Mæhlum (1996:188) at "*det ideologiske klimaet*" var med på å skape grobunn for sosiolingvistikken i Norge. Selv om det faktisk at svensken Bengt Loman og dansken Mogens Baumann Larsen tok med seg sosiolingvistiske impulser fra USA, var det ikke disse to forskerne alene som dro i gang den sosiolingvistiske bølgen i Norden. Med "*det ideologiske klimaet*" mener Mæhlum (samme sted) "markant økende politisk engasjement", "opptatthet av samfunnsspørsmål", "radikalisering i forhold til ulike normer og verdier", "opprør mot de fleste autoriteter" og "positivismekritikk": "[...] [I] realiteten kan en vesentlig andel av de akademiske tumultene fra 1960- og 70-tallet sies å springe ut av en viss anti-positivistisk ideologi" (samme sted). Mæhlum knytter altså de to "opprørene" – *sosiolingvistikken* som en reaksjon på dialektologien, og *positivismedebatten* som en reaksjon på det positivistiske paradigmet innenfor samfunnsvitenskapene, til hverandre.

Forholdet mellom den nyere disiplinen sosiolingvistik og positivismedebatten, kommer blant annet til uttrykk i arbeidet til Anne Brautaset (1974), som relaterer språkforskningen til opposisjonen mellom en *positivistisk* og en *dialektisk* vitenskapsforståelse. Brautaset argumenterer for et oppgjør med positivismen, og fremmer at studier av språket i bruk må være målet for ikke-positivistisk forskning. Det fagkritiske tidsskriftet *Ventil* fra 1970-årene hadde tilsvarende profil. Også Geirr Wiggen (1974) tok i sin hovedfagsoppgave et kraftig oppgjør mot positivismen som teoretisk overbygning, og fremmet en hermeneutisk tilnærming til språket som studieobjekt. Mæhlum (1996) mener at debatten som ble satt i gang med *Ventil* i 1970-årene ikke ble fulgt opp. For denne tidlige sosiolingvistikken ble, slik Mæhlum ser det, nettopp et uttrykk for positivistisk tenkning, med ønske om å forstå språklig variasjon og endring ut fra årsaksforklaringer. Dette er grunnlaget for at Mæhlum har satt i gang en nyere positivismedebatt, hvor hun tar utgangspunkt i den labovske sosiolingvistikkenes ensidige fokus på *gruppen* framfor *individet*. Hun ser kvantitative labovske metoder som en videreføring av positivismen, "[...] og slaktar det svinet endå ein gong" (Venås 1991a: 192).

Akselberg mener (1994:167) at positivismens rolle i vitenskapen indirekte virket inn på utviklingen i sosiolingvistikken. Han ser på den tradisjonelle labovske sosiolingvistikken som behavioristisk, mens den post-labovske eller neo-labovske sosiolingvistikken reflekterer behaviorismekritikken. Slik ser Akselberg et skille i sosiolingvistikken. Spørsmålet blir om det er mulig å snakke om paradigmer innenfor disiplinen.

Er det vitenskapelige revolusjoner i sosiolingvistikken?

Med *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) innførte fysikeren og vitenskaps-historikeren Thomas Kuhn en ny måte å se på utviklingen til vitenskapshistorien på. Før tenkte man seg en jevn utvikling i vitenskapen hvor forskerne bygde videre på hverandre i kontinuerlige prosesser. Kuhn tok i dette verket utgangspunkt i *normalvitenskap* og *revolusjoner* i vitenskapen. Mellom de såkalte revolusjonene i vitenskapen er det rolige perioder. I disse rolige periodene blir det gjort normalvitenskap: forskning som med grunnlag i en eller flere allerede eksisterende vitenskaper driver med videre vitenskapelig praksis. Et paradigme er tenkemåten innenfor forskningsfeltet, og viser seg i et sett av felles symbolske generaliseringer, modeller og forbilder (Kjørup 1996:108). Når det er mange problemer vi ikke kan løse med de forutsetningene paradigmet innebærer, oppstår en krisetilstand i forskningen. Denne krisetilstanden blir fulgt av et paradigmeskifte. Vi får da et nytt paradigme med nye hypoteser.

Kuhn fremmer teorien om paradigmeskifte innenfor naturvitenskapen. Spørsmålet om det finnes såkalte paradigmer innenfor sosiolingvistikken i Kuhns forstand, blir strengt tatt et spørsmål om vi kan snakke om paradigmeskifter innenfor humanistisk forskning overhodet. Med positivismedebatten friskt i minne ("På egne premisser – positivismestriden" s 74), husker vi at det er store forskjeller mellom naturvitenskapen og humanvitenskapen. Til tross for denne forskjellen hevder Kjørup (1996:115) at vi kan skildre utviklingen i humanistisk forskning ved paradigmebegrepet til Kuhn. Nye paradigmer blir presentert av nye generasjoner som en reaksjon på den eksisterende vitenskapen. Det finnes mange eksempler i humaniora på at et nytt paradigme blir ført fram av en ny generasjon grunnet nye syn på hva som er objektet i vitenskapen. Men selv om det er en overgang fra et paradigme til et annet, så avløser ikke paradigmen hverandre på tilsvarende måte som i naturvitenskapen. Flere paradigmer eksisterer side om side og kan virke supplerende, mener Kjørup.

Hvis vi ser på humaniora på denne måten, kan man da si at det har vært paradigmeskifter innenfor lingvistikken? Esther Figueroa påpeker (1994:8) at Kuhns versjon av historien er for kategorisk og dessuten mangler betraktninger om utviklende prosesser. Problemet, mener Figueroa, blir at Kuhns vitenskapssyn ikke passer inn i lingvistikken forskning hvor vi gjennom historien finner konkurrerende paradigmer som eksisterer innenfor samme tidsrom. Dell Hymes (1974, sitert etter Figueroa 1994) er inne på det samme når han sier

"[...] In the case of the linguistics, at least, other approaches than the dominant ones continued, and indeed sometimes emerged contemporaneously. [...] The paradigmatic community, however, has never come to be equivalent to the whole of the discipline [...] Each new 'paradigm' simply has not succeeded in establishing complete authority."

Samtidig som Kuhns paradigmesyn kan være problematisk å bruke innenfor lingvistikken, mener Figueroa at Kuhns bruk av begrepet *normalvitenskap* er nyttig. I lingvistikken har vi ulike skoleretninger som vi trenger å plassere i forhold til hverandre. Er de ulike lingvistiske skolene en fortsettelse av allerede eksisterende skoler, eller representerer de heller et brudd med de? Figueroa mener det er fornuftig å ta i bruk Kuhns begreper *normalvitenskap* og *revolusjonerende vitenskap* for å sammenlikne de sosiolingvistiske retningene, og det er viktig å kunne se sosiolingvistiske retninger som revolusjoner i vitenskapen.

Så tilbake til om vi kan operere med paradigmeskifter innenfor sosiolingvistikken. Spørsmålet er om sosiolingvistikken virkelig var så revolusjonerende (Mæhlum 1996b:180). For å undersøke dette forholdet blir det nødvendig å ta utgangspunkt i den disiplinen som sosiolingvistikken eventuelt er en revolusjon i forhold til, nemlig den tradisjonelle dialektologien. Mæhlum (samme sted) beskriver først den jevne overgangen mellom dialektologien og sosiolingvistikken. Hun peker på forhold som at lingvistikken "*alltid* har inneholdt et sosialt aspekt" (s 181), også tradisjonelle dialektologiske granskninger har hatt en sosial dimensjon. I nær tilknytning til dette, peker også Mæhlum på enkelte dialektologer som kan kvalifisere til tittelen *pre-sosiolingvister* (se "Sosiolingvistikken i Norge" s 73). Dette var språkforskere som var opptatt av sosiale og psykologiske prosesser. Et annet forhold Mæhlum tar opp, er de store samfunnsmessige endringene som kanskje førte til et naturlig skifte av fokus innen dialektologien, og bidro til at forskere innenfor talemålsstudiet gikk fra å studere de "genuine" dialektene til heller å studere språklig variasjon og endring. Mæhlum mener at den overgangen som skjedde, "muligens kvalifiserer til betegnelsen "paradigmeskifte" – en påstand [hun] imidlertid velger å la stå ukommentert her" (1996:186).

Slik jeg ser det er det ikke uproblematisk å se på sosiolingvistikken som en revolusjon i forhold til den tradisjonelle dialektologien. Både det faktum som Mæhlum peker på, nemlig at det er flere likheter enn forskjeller mellom disiplinene, og at dialektologien har eksistert ved siden av sosiolingvistikken som forskningsdisiplin, bidrar til dette problemet. Likevel mener jeg det gir mening å operere med paradigmebegrepet i talemålsstudiet. Vitenskapen foregår i følge Kuhn ikke som en lineær prosess, men som sprangvise og diskontinuerlige revolusjoner. Med Kuhns paradigmesyn er vår vitenskapelige kunnskap om virkeligheten bestemt av paradigmer. De enkelte paradigmenes innbyrdes usammenliknbare, og det er derfor ikke mulig å påstå at ett paradigme (den tradisjonelle dialektologien) er riktigere enn et annet (sosiolingvistikken). Vi må huske på at vi i dagens sosiolingvistik er avhengige av tradisjonelle dialektologiske undersøkelser for å kunne si noe om omfanget av språklig endring i dialekter i dag.

KAPITTEL 4

METODE

KUNSTEN AT FÅ EN IDÉ
Kunsten er ikke
at få en idé.
Enhver kan med lethed få to-
Kunsten er den
mellom to eller fler
ganske almind'lige
hverdagsiér
at se
hvilken en
der er og.

(Piet Hein)

I studiet av språklig variasjon og endring, har sosiolingvistisk forskning anvendt både kvantitative og kvalitative metoder. Vi kan reflektere over hvilken av disse metodene sosiolingvistikken er best tjent med – hvilken uttrykker best forholdet mellom språklige og sosiale forhold (Akselberg 1997a:23)? I det følgende vil jeg se på metodebruk generelt, og i sosiolingvistisk forskning spesielt. Med metode forstår jeg "[...] et sett av regler for innsamling, bearbeiding og tolkning av data" (Engelstad 1985:7).

Et sentralt spørsmål vi skal ta for oss er om språk snakkes av grupper eller av individer (jamfør Rekdal 1986). Med bakgrunn i dette spørsmålet må vi ta stilling til hva som skal være objekt for undersøkning. Som en fortsettelse av denne diskusjonen, er det naturlig å komme inn på den til tider dikotomiske framstillingen av kvalitative og kvantitative metoder i språkforskningen. Det overordnede valget av metode kan også få betydning for utvelging av informanter og innsamling og behandling av data. Vi må også huske på at det er flere metodiske forholdsregler vi må ta når vi driver med feltarbeid. En rekke av de problemstillingene jeg kommer inn på i dette kapitlet, vil tangere problemstillinger jeg har tatt for meg under teori og vitenskapsteori ("Kapittel 2" og "Kapittel 3").

Individet eller gruppen? Metodiske refleksjoner innenfor studiet av talemål

Når vi velger å studere språklig variasjon og endring med utgangspunkt i et kollektiv eller individer, foretar vi samtidig et overordnet valg av kvalitativ og kvantitativ metodikk. Forholdet mellom individet og kollektivet er en diskusjon som har gått igjen i samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning. Problemstillingen er derfor også sentral innenfor sosiolingvistisk metodikk.

Olaug Rekdal tar for seg forholdet mellom individ og gruppe i artikkelen "Snakkes språket av grupper eller av personer?" (1986)³³. Også Mæhlum (1991) ser på denne problematikken i "Er det språket til individet eller språket til kollektivet som er lingvistikkenes forskningsobjekt? Et historisk oversyn". Som vi skal se, kan ordskiftet omkring denne problematikken på mange måter sies å være grunnpilaren i metodediskusjonen innenfor sosiolingvistikken. Jeg velger derfor å ta utgangspunkt i dikotomien individ – kollektiv i framstillingen, selv om forholdet er mer komplekst enn som så.

Med utgangspunkt i en delundersøkelse fra TAUS-materialet (*Talemålsundersøkelsen i Oslo*), ser Olaug Rekdal (1986) på gruppens og individets språkbruk. Rekdal stiller gruppenivået opp mot individnivået. Hun har delt inn 36 personer fra østkanten og vestkanten i Oslo, med ni individer i hver av de fire sosiale gruppene KØ, MØ, KV og MV³⁴. Innenfor hver av disse fire

³³ I følge Mæhlum (1997:18) er artikkelen til Rekdal (1986) opprinnelig fra 1976.

³⁴ KØ = Kvinne Øst, MØ = Menn Øst, KV = Kvinne Vest, MV = Mann Vest.

grupperingene var det beregnet statistiske gjennomsnittsverdier for bruken av språklige trekk. Da Rekdal gikk ned på individnivået, oppdaget hun at det bak en gruppes statistiske gjennomsnitt befinner seg en stor individuell spredning. Rekdal splittet de ni enkeltindividene i hver sosiale gruppe opp, og rangerte individene i forhold til hverandre etter fallende frekvens. Hun kom da fram til en jevn fordeling, og individene fra samtlige av de fire sosiale kategoriene befant seg spredt i fordelingen. Det viser seg da at vi har å gjøre med et kontinuum, hvor det ikke er noen plataer som det er naturlig å dele informantene etter. I forbindelse med denne undersøkelsen stiller Mæhlum (1997:20) spørsmålet: "[E]r kanskje de individuelle ulikhetene så fundamentale at det ikke er mulig å finne fram til relevante sosiale parametre?" Ved å bruke to alternative metoder, kan vi altså komme fram til svært ulike opplysninger med det samme materialet som utgangspunkt. Det er grunn til å spørre om den gruppebaserte undersøkelsen har gitt oss resultater vi kan stole på. I så fall har vi med spørsmålet om validitet å gjøre (se "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet" s 98).

Mæhlum (1991) tar for seg hvordan ulike lingvistiske retninger eller skoler har sett på motsetningen mellom enkeltindividet og større kollektiv av enkeltindivider som beskrivelsesnivåer. I den tradisjonelle dialektologien, slik den har blitt praktisert over store deler av Europa på 1800- og 1900-tallet, mener Mæhlum at individet ikke har hatt noen vesentlig posisjon. Eventuelle individuelle forskjeller innenfor gruppen av språkbrukere har i stor grad blitt eliminert. Amund B. Larsen uttrykte prosedyren som en "skjønsmessig utjævning av små forskjelligheter" (1926, sitert etter Mæhlum 1991). Slik var det kollektivets konforme språkbruk som var forskningens utgangspunkt og mål. Innenfor den tradisjonelle dialektologien ble framstillingen slik et idealisert system av isoglosser og dialekter. På denne måten ble ikke dikotomien individ – kollektiv problematisert, for språkbruken til noen få enkeltpersoner ble uttrykt som et større kollektivs språklige mønstre (samme sted:162).

Også innenfor strukturalismen og den transformasjonelle grammatikken, er det kollektivet og ikke individet som har blitt forskningsobjektet. Her er det også mange som er av den oppfatning at det har foregått en "idealisering" og "generalisering" av individene.

Med Labovs sosiolingvistikk ble informantutvalgets betydning aktualisert. Han ønsket å studere *la parole*, individets språk. Labov ville derfor undersøke den faktiske språkbruken til individer i ulike kommunikative situasjoner. Vi må understreke at Labov innførte en helt ny metodikk innenfor studiet av talemål. William Labov uttrykte en av sine grunnleggende forskningsintensjoner på bakgrunn av Ferdinand de Saussures manglende fokus på individet. Det er et paradoks at Saussure ønsker å undersøke *språkbruk* i sosiale kontekster, men likevel tar for seg *språkssystemet* i forskningen sin. Labov uttrykker paradokset slik (1972:186f):

The science of parole never developed, but this approach to the science of language has been extremely successful over the past half-century. [...] Linguistics has thus been defined in such a way as to exclude the study of social behavior or to the study of speech.

Det er vanlig å betrakte etableringen av sosiolingvistikken i form av et eget fagfelt som et paradigmeskifte innenfor språkvitenskapen. Likevel peker Mæhlum (1988, 1991, 1992, 1997) på at individet ikke har fått noen større plass innenfor "det labovske paradigmet". En karakteristikk av språket til ulike sosiale grupper eller klasser gir ikke en beskrivelse av *den enkeltes* språk.

I Labovs sosiolingvistikk (se "Labovsk sosiolingvistikk" s 49) brukes i hovedsak kvantitative metoder for å undersøke korrelasjonsforhold mellom ulike språklige og sosiale variabler. De fleste sosiolingvistiske undersøkelser er basert på gruppeanalyser. Slike analyser går ut på at de personene man undersøker blir delt inn i grupper som er kjennetegnet ved ulike sosiale eller biologiske faktorer. En slik presentasjon kan gi et konstruert bilde av virkeligheten, og mye informasjon kan gå tapt ved forenkling, mener Hovdhaugen (1979) og Mæhlum (1991). Annen kritikk som er rettet mot sosiolingvistisk forskning, er at kvantitative verdier som dokumenteres ofte mangler fortolkende eller forklarende kommentarer (Mæhlum 1988). Videre mener Mæhlum (samme sted) at

[e]n primær oppgave for kulturvitenskapelige disipliner er vel nettopp å være meningsfortolkende, forsøke å oppnå innsikt i subjektets intensjoner og motivasjoner – vise til vesentlige og interessante sammenhenger.

Kritikken som har vært rettet mot mangel på metodisk refleksjon innenfor sosiolingvistikken, har til en viss grad bidratt til en sterkere methodediskusjon og metoderefleksjon innenfor feltet. Diskusjonen er samtidig sterkt knyttet til kritikken som har vært rettet mot manglende teori innen sosiolingvistikken.

Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk?

Det eksisterer mange framstillinger som skiller mellom kvalitative og kvantitative metoder, men Engelstad (1985:7ff) mener det ikke gir noen mening å snakke om kvalitative og kvantitative metoder i sin alminnelighet. Vi kan likevel beskrive kvalitative og kvantitative metoder ved å si at kvalitative metoder arbeider mer på individnivå enn gruppenivå, og også at de i større grad enn kvantitative metoder arbeider i dybden. Kvantitative metoder forsøker ofte å uttrykke sosiale størrelser med tall, gjerne for en videre bearbeiding av statistisk analyse. Distinksjonen mellom metodene refererer til ulike metodiske prinsipper for innsamling og behandlingsnivå, og jeg vil derfor komme inn på disse forskjellene nedenfor (se "Utvelgning av informanter" s 87, "Innsamling av data" s 91, og "Behandling av materialet" s 95).

Kvantitative og kvalitative metoder har blitt forsøkt definert ved flere anledninger, men det er særlig de etterhvert så klassiske definisjonene til Hellevik (1977) som er mye referert (se blant annet Akselberg 1997a, Tvitekkja 1998). Det er vanlig å definere metodene ved å karakterisere metodenes typiske egenskaper. I metodelitteratur har det ofte blitt satt opp en skjematisk framstilling som illustrerer forskjellene mellom metodene (f.eks. Grønmo 1982, Madsen 1981, Mæhlum 1992, Røyneland 1994). Slike framstillinger har ved flere anledninger blitt kritisert, bl.a. for å bruke en

[...] klar overvekt av hon[n]jørord på den kvalitative siden ("følsomhet, livsnærhet, (helhetlig) forståelse"), mens [ord] på den kvantitative siden er noe mer negativt belastet ("livsfjernhet, manipulator, tilskuer"),

som Hovdhaugen (1992:84) sier om Brit Mæhlums skjematiske framstilling. En slik "favorisering" av metode mener jeg også Grønmo (1982) foretar, selv om han innledningsvis sier at han likestiller de to metodene. Jeg mener at Grønmo oppskatter kvantitative metoder framfor kvalitative, blant annet når han sier at kvalitative metoder er mindre nøyaktige og at det ikke er mulig å generalisere resultatene i kvalitative undersøkelser. Vi skal likevel ha i minne at Grønmos artikkel utkom i 1982, og at det i dag, 17 år senere, kanskje er større grad av allmenn aksept for *kvalitativ* metodikk enn det var da.

"Den metodologiske individualismen"

Brit Mæhlum er den sosiolingvistiske forskeren i Norden som i størst grad har tatt til orde for en *kvalitativ* sosiolingvistikk (Mæhlum 1986, 1988, 1991, og spesielt 1992 og 1997). Hun mener labovske gruppebaserte studier ikke er tilstrekkelige for å beskrive og forklare språklig variasjon og endring, eller individets strategiske språkvalg i et kollektiv. Perspektivet er flyttet i kvalitativ sosiolingvistikk, til et nivå hvor individet studeres i interaksjon med et sosialt nettverk (Mæhlum 1991). Mæhlum argumenterer med blant annet utfallet av Rekdals undersøkelse (1986) (se ovenfor s 79), når hun understreker at individuell inter- og intravariasjon skjules i gruppebaserte studier. Også Gjert Kristoffersen har drøftet bruken av kvantitative metoder i *Språklig variasjon. Ei kritisk drøfting av bruken av kvantitative metoder i språkvitenskapen* (1984).

Prosjektet som Mæhlum fremmer, kaller hun "den metodologiske individualismen", og hun fremmer et ønske om individsentrering i sosiolingvistiske studier. Mæhlum sier (1997:26):

[...] jeg hevder at de største og mest spennende utfordringene nå ligger i studier der individet representerer det primære analytiske nivået. Dét betyr vel å merke ikke at gruppebaserte undersøkelser på sin side skulle være unyttige, irrelevante, enn si illegitime. Saken er snarere at vi gjennom de siste tiårene har fått så vidt fylldig dokumentasjon på hvilke sammenhenger det i varierende grad er mulig å påvise mellom språkbruk og makrososiale forhold, at det rett og slett ikke er på dette nivået at de største utfordringene ligger lenger.

Avslutningsvis i artikkelen fra 1991, konkluderer Mæhlum med at distinksjonen mellom kollektivet og individet viskes ut når målet med forskningen er individet i *interaksjon* med eller som en del av et kollektiv (se "Mot en interaksjonell sosiolingvistik" s 51).

Naturvitenskap – humaniora

Hittil i metodediskusjonen har jeg tatt utgangspunkt i diskusjonen om individet som en motsetning til kollektivet. På et mer vitenskapsteoretisk grunnlag, kan metodediskusjonen på mange måter sies å inngå i en dikotomi mellom *humaniora* og *naturvitenskap*, eller som Jürgen Habermas (1974:19f) sier det: motsetningen mellom de historisk-hermeneutiske vitenskapene og de empirisk-analytiske vitenskapene (se også "Kapittel 3"). Begge metodene har kommet til sosiolingvistikken fra andre fagområder. Kvantitative metoder er fundert innenfor positivismen og med naturvitenskapen som et utgangspunkt, mens kvalitative metoder har bakgrunn fra hermeneutikken og fenomenologien. Mellom de to sosiolingvistiske metodene kvalitativ og kvantitativ sosiolingvistik, opplever vi derfor ofte en debatt fundert på fagteoretiske og idealistiske motsetninger.

Kritikken som har blitt rettet mot kvantitative metoder, kan samtidig forstås som en kritikk mot positivismens ideal (se "På egne premisser – positivismestriden" s 74). Som en reaksjon mot positivismen, har kritikere beskyldt forskere som arbeider innenfor den kvantitative metodikken for å forsøke å "måle" menneskelig atferd. Kritikerne tar til orde for at menneskelige egenskaper og verdier må studeres i en *interaksjon* med et kollektiv, og at vi ikke kan måle menneskelig atferd, bare registrere og forsøke å forstå. Tilhengere av kvalitative metoder fremmer en mer fenomenologisk, hermeneutisk og tolkende tilnærming til studiet av forholdet mellom språk og omgivelser.

Jeg vil nå forsøke å konsentrere metodediskusjonen vi har vært inne på ovenfor. I forrige kapittel ("Kapittel 3") så vi på sosiolingvistikkens bakgrunn og forutsetning. Og i "Kapittel 2" så vi på ulike tradisjoner innenfor sosiolingvistikken. Vi har derfor sett at den interaksjonelt funderte sosiolingvistikken kan sies å ha vokst fram på bakgrunn av en reaksjon og kritikk mot kvantitativ labovsk sosiolingvistik. La meg nå ta for meg denne kritikken mot kvantitative analysemetoder.

I hovedsak vil jeg si at protestene mot det kvantitative paradigmet går ut mot to forhold: For det første er mange av den oppfatning at individet ikke har blitt vist den interessen som vi skulle forvente ut fra Labovs intensjon. For det andre mener flere at det kvantitative paradigmet i for stor grad har ivret etter å overføre positivismens idealer til lingvistikken.

Vi så ovenfor at Labovs forskningsintensjon (Labov 1978: 186f) var å finne de empiriske dataene i språksamfunnet og arbeide med dem der. Hans ønske var å studere *la parole* –

individets språklige ytringer i sine naturlige omgivelser. I ettertid ser vi at undersøkelser som er utført etter Labovs metoder tar for seg sosialt betinget variasjon i hovedsak i grupper. Slike studier har vi sett kanskje ikke får fram de individuelle ulikhetene (jamfør Rekdal 1986). Mæhlum (1991) mener at betydningen av individuell variasjon derfor ikke har blitt viet den oppmerksomheten vi kunne vente ut fra Labovs ønsker. Bare i en enkelt undersøkelse går Labov ned på individnivået, og det er når han studerer språkbruken til såkalte "lames".

La oss nå gå over til det andre punktet i kritikken mot den kvantitative metodikken. Som vi så i "Indre og ytre faktorer" (s 60), har Gjert Kristoffersen satt opp to polariserte alternative hypoteser som kan forklare forholdet mellom sosiale og språklige faktorer. *Den deterministiske hypotesen* sier at språkbruk er 100 % determinert av sosiale faktorer. *Den interaksjonistiske hypotesen* sier at språkbruk er et produkt av den enkelte språkbrukers tolkning av den til enhver tid foreliggende talesituasjon (etter Kristoffersen 1996:231). Kristoffersen mener kvantitative baserte studier kan uttrykke sammenhenger, men ikke årsaksforhold. Sett fra den deterministiske hypotesen, eller innenfor den labovske metodikken, er språkbrukeren i følge Kristoffersen et hjelpeløst offer. Språkbruk kan her forutsies i naturvitenskapelig forstand. Den interaksjonistiske hypotesen ser heller på individet som et selvstendig individ som handler innenfor bestemte rammer. I alt for mange undersøkelser mener Kristoffersen talemålsforskningen er dominert av naturvitenskapens idealer om kontrollerbare omgivelser. Sosiale normer blir behandlet som naturlover, men han påpeker at sosiale normer *ikke* er lover i den forstand at de ikke kan brytes.

[D]e kvantitative metodene etablerer sammenhenger mellom to eller flere faktorer, f. eks sosialgruppe og språkbruk, men de gir oss ingen sikre holdepunkter om noe årsak/virknings-forhold mellom disse. At to størrelser synes avhengige av hverandre, vil ikke si det samme som at verdien på den ene bestemmer verdien på den andre (samme sted:231).

Ved å forsøke å ta i bruk naturvitenskapens begrepsrammer og anvende disse på samfunns- og åndsvitenskaper, mener Kristoffersen at de tradisjonelle sosiolingvistiske studiene i for stor grad er positivistisk orientert.

Fra positivismestriden i "Kapittel 3" kjenner vi til reaksjonene på 60- og 70-tallet mot positivismens idealer. Med bakgrunn i denne debatten, og i kritikken jeg har presentert ovenfor, mener jeg vi kan se at i forbindelse med metodediskusjonen har vi å gjøre med en motsetning mellom *humaniora* og *naturvitenskap*. Vi må være klar over at denne dikotomien blir en grov forenkling av forholdene, og dette er noe vi skal se nærmere på nå.

Metodisk kontinuum?

Selv om beskrivelsene av de to metodene ofte blir framstilt sterkt dikotomisk og skjematisk, er det samtidig en realitet at de fleste som uttaler seg om metoder i dag påpeker at vi ikke må se på metodene som dikotomier. Det er heller snakk om et kontinuum, hvor kvantitativ og

kvalitativ metodikk utgjør hver sin ende av en skala (se blant annet Fog 1981, Grønmo 1982, Hammersley 1992, Madsen 1981). Den ene metoden avviser ikke den andre, og det er heller ikke slik at den ene metoden er mer *vitenskapelig* enn den andre. Uenigheten mellom tilhengerne av de to metodene har sitt utgangspunkt i forskjellige vitenskapsteoretiske retninger (Fog 1981).

Hammersley (1992) ønsker å utfordre ideen om at det eksisterer to metodiske paradigmer i sosialvitenskapene. Ved å atskille metodene mener han at vi ikke bare skaper begrensning i bruken, men også at dette "[...]carries some danger" (s 39).

The current idea seems to be that if one uses pencil and paper, especially squared paper, and if one uses numerical symbols, especially Arabic notation, one is using quantitative methods. If however, one discusses masses of data with concepts of 'more' or 'less' instead of formal numbers, and if one indulges in the most complicated correlations but without algebraic symbols, then one is not using quantitative methods (Martyn Hammersley 1992:41).

Hammersleys poeng er at ikke en gang erklærte paradigmatilhengere, slik vi kan si Mæhlum er ut fra hennes "metodologiske individualisme", kan unngå å gjøre bruk av "den andre metodikken".

Metodetriangulering

Med *metodetriangulering* sikter vi til bruk av flere metoder ved studiet av et fenomen (Kalleberg 1982:33). Burgess (1982, sitert etter Brannen 1992) kaller fenomenet "multiple research strategies". Termen *triangulering*³⁵ kommer opprinnelig fra bruk i psykologiske rapporter (Chambbell og Fiske 1959, etter Brannen 1992), og er videreutviklet av Denzin (1970, etter Brannen 1992). I dag bruker vi begrepet om å ta i bruk mer enn én metode i undersøkning, og det kan derfor også dreie seg om å kombinere flere typer data. Det er flere forskere som mener vi slik oppnår en mer ønskelig vitenskapelig praksis:

På grunn av den sosiale realitets egenart og vekselvirkningen mellom forskeren og dem som utforskes, er det ønskelig å bruke flere metodiske tilnærminger i hver enkelt undersøkelse (Kalleberg 1982:32).

De ulike metodene egner seg til å belyse forskjellige aspekter av virkeligheten, og kan derfor supplere hverandre. Madsen (1981) mener vi her kan snakke om "dialektisk materialisme".

Ulike former for metodetriangulering

Tanken bak metodetriangulering, er at metodemangfoldighet gir bedre resultater enn metodeensidighet. Kvalitative og kvantitative metoder utelukker ikke, men utfyller heller hverandre. Vi kan f.eks. bruke forskjellige typer data om samme fenomen for å styrke datagrunnlaget. Det finnes ulike former for triangulering. Grønmo (1982) beskriver fire ulike

³⁵ Termen 'triangulering' er hentet fra landmålingsfaget.

metoder for å kombinere kvalitative og kvantitative metoder. Vi kan bruke kvalitative undersøkelser som forberedelse til kvantitative, etterfølgende undersøkelser. Her er den primære hensikten å hente inn et empirisk grunnlag for så å kunne utarbeide gode måleinstrumenter for innsamling og registrering av kvantitativt innsamlede data. Labov brukte antropologiske innsamlingsmetoder (det sosiolingvistiske intervjuet) forut for en kvantitativ behandling av data.

En annen måte å kombinere kvalitative og kvantitative metoder på, er å la kvalitative undersøkelser være en oppfølging av kvantitative undersøkelser. Jeg har valgt å kombinere metoder på en slik måte i undersøkelsen min. Først hadde jeg en kvantitativ undersøkelse med spørreskjema, og i etterkant foretok jeg kvalitative intervjuer med et utvalg av informantene. Grønmo fremmer også muligheten for å arbeide simultant med kvalitative og kvantitative metoder under data-innsamling og data-analyse. Han advarer mot å samle inn data kvalitativt, og kvantifisere disse dataene under analysen:

Det kan tenkes at man under den kvalitative data-innsamlingen gir avkall på eller forkaster de krav til struktur og presisjon som de kvantitative analyseteknikkene forutsetter, selv om man deretter likevel bruker slike teknikker under data-analysen. [...] I verste fall kan slike framgangsmåter karakteriseres som en form for *kvasistatistikk* (Grønmo 1982:120).

Røyneland (1994) har kombinert kvalitative og kvantitative måter på en slik måte i sin hovedfagsoppgave om språket til innflyttere fra Sunnmøre til Oslo. Hun har kvantifisert de språklige variablene som hun har samlet inn kvalitativt. Hennes oppfatning av Grønmos (1982) artikkel, er at den primært er rettet mot samfunnsvitenskapelig forskning. Innenfor sosiolingvistisk forskning mener Røyneland³⁶ at en kvantifisering av kvalitativt innsamlede data kan fungere godt.

Utvelging av informanter

Det overordnede valget av metode vil få betydning for alle trinn i prosessen. Kvantitative metoder har tradisjonelt operert med mange informanter som er trukket fra en større populasjon. Det har vært et overordnet mål at informantutvalget skal være et representativt utvalg, slik at det er mulig å si noe generelt om populasjonen (Venås 1991a:154). Formålet for kvantitativ sosiolingvistikk er altså å gi et bredt og nyansert bilde av en språksituasjon. Dette er vanligvis ikke et krav hos forskere som arbeider med kvalitative metoder. Røyneland (1994) har i sin "individsentrerte studie" kommentert dette forholdet:

Føremålet med denne granskninga er [...] ikkje å seie noko *representativt* om korleis den språklege tilpassinga til sunnmøringar i Oslo er. Ut frå fire einskildtilfelle ynskte eg å syne korleis tilpassinga *kunne* arte seg (1994:96).

³⁶ Muntlig samtale høsten 1997.

Hovdhaugen (1992:84) kommenterer denne formen for utvelgning av informanter. Han mener at han etter å ha lest avhandlingen til Mæhlum (1992)

[...] har lært lite [...] både om språket på Svalbard rent deskriptivt og om den sosiolingvistiske variasjonen der. Derimot har [han] lært svært mye om Svalbard og om noen enkeltindivider i svalbardsamfunnet.

Når det gjelder hvor mange informanter vi bør ha for at vi skal kunne fortelle noe om populasjonen, mener Venås (1991a) at "[f]or mange føremål reknar ein at eit utval på 30 eller fleire individ er stort nok til å gje pålitelege opplysningar om populasjonen" (s 154). Jeg vil påpeke at det i forbindelse med utvelgning av informanter dreier seg om mer enn *antall* informanter. Jeg synes vi vanskelig kan sette opp et generelt tall, fordi det primært dreier seg om forholdet mellom utvalg og populasjon, og også hva slags egenskap som undersøkes.

Tilfeldig eller styrt utvalg?

I samfunnsvitenskapelige metoder har det vært vanlig å velge informanter tilfeldig, slik at informantene er forsøkt valgt på et "objektivt" grunnlag. Labov innførte i 1966 bruk av "tilfeldig" utvalg i sin undersøkelse *The social stratification of English in New York City*, og med disse utvalgsmetodene innførte han samtidig en helt ny analysemetodikk i talemålsstudiet. Lesley Milroy (1987:19) sier:

Labovs' sampling methods are important and distinctive in that they were part of a larger, principled program for the quantitative study of language variation, which itself was designed to address important theoretical problems in linguistics.

Ved *tilfeldig utvalg* trekker vi tilfeldig ut fra populasjonen de informantene som skal være med i undersøkelsen. Alle medlemmene i populasjonen har ved tilfeldig utvalg like stor sannsynlighet for å være med i utvalget. En vanlig prosedyre er å ta i bruk tilgjengelige lister over populasjonen, som telefonkatalogen eller folkeregisteret.

Problemer med å benytte seg av et *tilfeldig utvalg* er flere. Hvor representativt er egentlig utvalget i *Trondheimsstudien* (Fintoft & Mjaavatn 1980)? Utgangspunktet er tilfeldig valgte personer registrert i *Trondheim Adressebok*, men bare 28 % av de kontaktede personene var tilgjengelige eller villige til å være med i undersøkelsen.

Faren ved et slikt frafall, er at utvalget kan bli positivt eller negativt skjevt. De som ikke er villige til å delta i undersøkelsen kan skille seg ut fra resten av populasjonen. Med henvisning til Labovs erfaring fra undersøkelsen av språket i New York, mener Fintoft og Mjaavatn (s 12) at frafallet ikke er av betydning. Også Chambers og Trudgill (1980:57) oppfatter frafall av potensielle informanter som lite vesentlig:

People who refuse to give their views on controversial social questions may well have different views on those questions from those who agree to help, and it is therefore important to try and persuade reluctant interviewees to take part. This seems not to be the case with language. There is

no reason to suppose that speakers who refuse to take part in such surveys have linguistic characteristics different from those who do.

Jeg mener det er betenkelig å begrunne denne antakelsen med én undersøkelse utført av Labov. Som Wiggen og Aalen (1982) påpeker, er det vanskelig å generalisere fra Labovs erfaring i forbindelse med en undersøkelse utført under helt andre forhold. Det vil være å gjøre Labovs erfaring til en lov, noe jeg mener vi ikke uten videre kan gjøre.

Også TAUS støtte på det samme problemet som Fintoft og Mjaavatn. Informantene ble plukket ut etter *Oslo Adressebok*, men det oppsto også her en rekke problemer i forbindelse med denne formen for tilfeldig utvalg:

Det viste seg [...] at denne formen for tilfeldig utvalg ble *meget* tilfeldig [...]. Ofte var personen på arbeid, bortreist, syk, flytta eller død – og ofte kunne de vise seg å være innflyttere.

Forskerne i TAUS valgte å bytte metode underveis. De tok kontakt med *Oslo folkeregister*, og plukket deretter ut informanter strategisk. De regner derfor ikke med å ha et *representativt utvalg* av Oslos befolkning.

Ved å foreta et *styrt utvalg*³⁷ kan vi velge informanter ut fra kjennskap til populasjonen. Utgangspunktet er da at informantene tilfredsstillende visse kriterier. Fordelen med et styrt utvalg er at vi lettere kan få tak i folk som er villige til å være med i undersøkelsen, og det blir sannsynligvis mindre bortfall av informanter underveis. Faren med å forta en slik utvelgning er at forskeren kan være forutinntatt, og bevisst eller ubevisst forsøke å velge informanter som vil verifisere hypotesene (se "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet" s 98).

I sosiolingvistiske undersøkelser er det mest vanlig å la utvalget av informanter bli foretatt etter skjønsmessig utvelgning. Sigfrid Tvitekkja (1998:50f) er i sin hovedfagsoppgave inne på problematikken omkring det å velge informanter tilfeldig. Hun mener det ikke er et fordelaktig valg i sosiolingvistiske undersøkelser, og begrunner dette hovedsakelig med utgangspunkt i at personer som er bosatt i et bestemt område, ikke nødvendigvis snakker det talemålet vi er ute etter å undersøke. Tvitekkja kritiserer Fintoft & Mjaavatn (1980) sitt utgangspunkt. De fyller begrepet "trondheim bymål" med innhold ved å tilfeldig velge informanter som har vokst opp i Trondheim. På denne måten kan språklige "isolat" "[...] få meir å seie for innhaldet i ein gjeven dialekt enn dei faktisk burde", mener Tvitekkja (s 51). Slik jeg ser det er prosedyren derimot mulig hvis vi arbeider med et utvidet dialektbegrep. Siden jeg har valgt å bruke det utvidete dialektbegrepet i denne undersøkelsen (se "Dialektbegrepet" s 33), mener jeg det gir mening å arbeide med tilfeldig valgte informanter.

³⁷ *Styrt utvalg* blir også kalt *strategisk valg* og *skjønsmessig utvelgning*.

The apparent time construct

En vanlig måte å undersøke endring over tid på, er ved såkalte *longitudinelle* undersøkelser. Dette er undersøkelser som går ut på å følge de samme informantene over tid. Anders Steinholts undersøkelser av hedrumsmålet (Steinholt 1964 og 1973) kan ikke ses på som en longitudinell studie i streng forstand, for han undersøkte ikke språket til de *samme* informantene da han 30 år etter den første undersøkelsen kom tilbake til Hedrum.

Det har ikke vært vanlig å bruke slike longitudinelle undersøkelser når vi ser på språklige endringer hos de samme informantene over tid, i såkalt "real time" (Trudgill 1986). Mer vanlig er det å undersøke språklig variasjon og endring i "apparent time", tilsynelatende tid. Da går vi ut fra at lingvistiske forskjeller mellom generasjoner er et resultat av at språket har endret seg over tid. Vi tror den yngre generasjonen vil fortsette å prate slik de gjør nå også når de blir eldre, og tilsvarende har den eldre generasjonen av språkbrukere snakket slik de gjør nå siden de var unge.

En av farene med å undersøke språklig variasjon og endring på denne måten, er at de aktuelle forskjellene mellom generasjonene kan være uttrykk for en midlertidig forskjell. Endrer folk talemålet sitt etter ungdomsårene? Det at ungdom snakker annerledes enn besteforeldregenerasjonen behøver altså ikke bety at de kommer til å snakke slik når de selv blir en besteforeldregenerasjon. Kjetil Jensen (1996) har i sin hovedfagsoppgave valgt å bruke analysemodellen "the apparent time construct". Han understreker at "[v]ed hjelp av synkron data vil en aldri kunne *dokumentere* diakrone prosesser, bare *prognosisere*" (s 8).

Ungdomsspråk

Vi tror språket til unge språkbrukere først stabiliserer seg ved en viss alder. På bakgrunn av undersøkelsen til Labov om språket i New York (Labov 1978), mener Trudgill (1986:34) vi kan si at talespråket til språkbrukere stabiliserer seg rundt 14-års alderen.

De ungdomsskoleelevene jeg har med i undersøkelsen av talemålet til ungdom på Hadeland, er av denne grunn alle over 14 år. Selv har jeg valgt å foreta en synkron undersøkelse med diakrone aspekter. Jeg har ikke foretatt en longitudinell studie, og har valgt å undersøke ungdomsgenerasjonen på Hadeland.

Fra tidligere undersøkelser (se Ulla-Britt Kotsinas 1994:167ff) vet vi at ungdommer er språklig kreative og nyskapende. Mange innovasjoner i talemålet til ungdom har senere vunnet innpass i allmennspråket. Dette gjør at studier av ungdommers talemål og språkholdninger kan fortelle noe om de tendensene som er i ferd med å skje med språket. Kotsinas hevder at "[ä]ven ett innlån som följd av dialektkontakt eller språkkontakt til en varietet där draget tidligare inte använts kan betraktas som en innovation" (samme sted:172).

Paul Kerswill har arbeidet mye med språklig variasjon og endring hos barn og ungdom. Han mener (1993:34) at:

Children have been seen as the main agents of change, because of what is assumed to be their greater ability to modify their speech, and because of their particular social network structures.

Slik blir ungdommers talemål spesielt interessant i undersøkelsen min, hvor jeg arbeider med språkkontakt i Oslo-regionen.

Innsamling av data³⁸

Også når det gjelder innsamling av data, vil det overordnede metodevalget i kvalitative og kvantitative metoder være avgjørende. Datainnsamlingen kan foregå på flere måter, både ved indirekte og direkte metoder. Vi kan også samle inn data ved deltakende observasjon (jamfør for eksempel Blom & Gumperz 1972).

Direkte og indirekte metoder

Direkte metoder går rett og slett ut på at vi direkte spør informantene hva de tror eller mener, eller vi spør informantene hvilke språklige realiseringer de har av ulike språklige varianter. En direkte utspørring kan i praksis foregå på flere måter. Enten kan vi bruke spørreskjema med for eksempel ulike språklige varianter (Papazian 1997, Kvåle – hovedfagsoppgave under arbeid), eller vi kan stille informantene spørsmål i en intervjusituasjon, enten ved å bruke spørrelister (Tvitekkja 1998, Evensen og Tveit 1984), eller med muntlige spørsmål og en samtalesituasjon (Røyneland 1994).

Med en direkte utspørring har vi muligheter til å gå nærmere inn på spørsmålene som vi stiller informantene, og vi kan klargjøre eventuelle misforståelser underveis. Ulempen er at informantenes svar i stor grad vil avhenge av hvordan de opplever situasjonen. Hvis vi samtidig er ute etter talemålet til informanten, må vi være klar over at en intervjusituasjon lett kan føre til at språkbruken blir mer formell enn det som er vanlig for språkbrukeren i dagligtale (se "The observer's paradox" s 103).

Med *indirekte metoder* er ikke informanten klar over hva som blir undersøkt, det vil si at informantene ikke blir direkte spurt om språkbruk eller holdninger til språk. Labov brukte en indirekte metode da han undersøkte realiseringen av /r/ i New York City (1966). Det er spesielt i forbindelse med språkholdningsstudiet at indirekte metoder er brukt i sociolingvistikken, mye fordi språkholdninger er komplekse og vanskelige å undersøke (se "Språkholdninger" s 67).

³⁸ Strengt tatt kan vi stille spørsmål ved om vi samler inn *dataene*. Materialet vi samler inn er egentlig ikke data på dette tidspunktet, men det blir data når vi *behandler* materialet som data.

I "Matched guise-teknikken" (Lambert m fl 1960), eller den modifiserte utgaven "verbal guise-teknikken", forsøker vi å registrere folks reaksjoner på språklige varianter eller varieteter. Rammefaktorer ut over de språklige forsøker vi å holde konstant. Forsøkspersonene lytter til båndopptak av språkprøver, og personene de hører skal plasseres på en vurderingsskala. Det er vanlig å bruke en trinnskala, og egenskapene som skal vurderes faller som regel innenfor dimensjonene 'status' eller 'solidaritet'. Tore Kristiansen (blant annet 1991a, 1991b, 1997) har brukt teknikken i ulike versjoner i sine undersøkelser av språkholdninger i Næstved på Sydsjælland. I Norge har Elsa Kristiansen (1995) brukt denne teknikken da hun i hovedfagsoppgaven sin undersøkte ungdommer i Drammen sine holdninger til eget talemål.

Tore Kristiansen bruker både direkte og indirekte metoder for å samle inn datamaterialet til Næstved-undersøkelsen. Hans interessante konklusjon i denne forbindelsen, er at språkholdninger han har samlet inn indirekte ikke samsvarer med de språkholdningene han har samlet inn direkte. Dette mener han kommer av at det ikke nødvendigvis er noe samsvar mellom *bevisste* og *ubevisste* språkholdninger³⁹. Slik han ser det, er det de ubevisste språkholdningene han får tak i når han benytter den indirekte "matched guise-teknikken" (se Tore Kristiansen 1991a, 1991b, 1997).

Jeg mener det kan være problematisk å bruke indirekte metoder i datainnsamlingen. Er det etisk forsvarlig å "lure" folk i et forsøk? I *Talemålsundersøkelsen i Oslo* (TAUS) (Eskil Hanssen mfl. 1976), fikk informantene vite at de var med på et sosiologisk prosjekt om boforhold, mens forskerne egentlig var ute etter talemålet deres⁴⁰. En av årsakene til at det kan være problematisk å "lure" informanter på denne måten, er at forsøkspersoner mister tiltro til vitenskapelig forskning, og på bakgrunn av dette ikke ønsker å delta i empiriske undersøkelser senere.

Selv har jeg valgt å bruke direkte utspørring av mine informanter. Informantene er klar over at jeg er interessert i å vite om språket deres og holdninger og meninger om ulik språkbruk. Kanskje oppnår jeg også en grad av tillit fra informantene når jeg spiller med "åpne kort". Spørsmålene i spørreskjemaet er derfor direkte, og jeg har også stilt opp ulike realiseringer av noen språklige varianter hvor informantene skal krysse av ved de realiseringene de mener de bruker (se "Kapittel 6").

³⁹ Foredrag på Språklig instituttseminar: "Sosial identitet og dialektenes død (- i Danmark)". Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, 26. april 1999.

⁴⁰ La meg i denne sammenhengen understreke at dette var en vanlig prosedyre for undersøkning da forskere innenfor TAUS-prosjektet foretok sine undersøkelser. I ettertid har derimot denne diskusjonen blitt tatt opp, kanskje spesielt innenfor psykologiske studier.

Spørreskjemaer

Jeg vil gå nærmere inn på innsamling av data ved bruk av spørreskjemaer, fordi jeg selv har valgt å bruke spørreskjema som den ene innsamlingsmetoden i undersøkelsen min. I "Kapittel 6" – "Undersøkelsen med spørreskjemaene", kommer jeg inn på en grundigere presentasjon av mine egne valg i denne forbindelsen.

Når vi bruker spørreskjema, får vi mulighet til å undersøke en større gruppe informanter enn ved intervjuer. Skriftlige spørsmål i skjemaet kan være både *åpne* og *lukkede*. Mens de åpne spørsmålene krever fri formulering fra informantene, har de lukkede avkrysningsmuligheter.

Et skjema med lukkede spørsmål er "lettere" å fylle ut for informantene. Forskeren har forhåndsbestemt kategoriene, og informantenes oppgave blir å krysse av der hvor det passer best for informanten. Ved bruk av slike lukkede spørsmål, er det derfor viktig at forskeren har tenkt nøye gjennom de mulige kategoriene, slik at vi ikke "mister" noen potensielle svar.

Labov (1966) tok i bruk spørreskjema i muntlig intervju av informanter. Intervjuene var *strukturerte*, og alle informantene ble stilt de samme spørsmålene (se "Intervju" nedenfor). Også Trudgill og Tzavaras (1984) brukte spørreskjemaer da de undersøkte språket til den albanske gruppen "arvantis" i Hellas. I den indirekte metoden "matched guise", er det vanlig å bruke spørreskjema for å forsøke å registrere folks reaksjoner på ulike talemålsvarieteter (jeg kommer inn på denne teknikken i "Kapittel 2" og "Direkte og indirekte metoder" s 91, se for øvrig Lambert mfl. 1960, Tore Kristiansen 1991a, 1991b, Elsa Kristiansen 1995).

Jeg mener det er en viss fare for "biasing", eller forutinntatthet, ved lukkede spørsmål i spørreskjema. Forskeren kan utelate kategorier, og dermed få de svarene hun/han er ute etter (se "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet" s 98). Jeg har forsøkt å løse dette problemet ved å la det være alternative svar-muligheter for informantene i tillegg til de forhåndsbestemte kategoriene, og ved å kombinere åpne og lukkede spørsmål.⁴¹ De lukkede spørsmålene er det lettere å kategorisere ved databehandlingen enn *åpne* spørsmål. Men fordelene med åpne spørsmål er at informantene i større grad får mulighet til å komme med hva de "egentlig" mener.

Et problem vi må være oppmerksomme på ved bruk av spørreskjema for innsamling av data, er at vi går ut fra at informantene er ærlige i svarene sine. Her kan det ligge mulige feilkilder. Vi bør av denne grunn være spesielt oppmerksomme når informantene fyller ut skjemaet. Ser de ut til å ta oppgaven på alvor? Et slikt problem kan vi forsøke å gjøre noe med ved å etterprøve metodene (se "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet" s 98). Ofte brukes

⁴¹ Se spørreskjemaet vedlegg I.

skoleklasser som informanter i spørreskjema-undersøkelser. Dette har blitt kritisert av blant annet Fasold (1984), fordi vi risikerer at elevene presenterer skolens holdninger i svarene sine. Jeg tror dette problemet kan være mindre i skoleklasser i Norden, fordi den offentlige skolen her i mindre grad representerer et syn som bryter med samfunnet for øvrig.

Intervju

En annen metode for å samle inn et datamateriale på, er muntlige innsamlingsmetoder i form av intervju av enkeltpersoner eller grupper av personer. Dette er den andre innsamlingsmetoden jeg har brukt, og jeg vil komme tilbake til teknikken i "Kapittel 7" – "Intervju – dialog – gruppesamtale".

Grovt sett skiller vi gjerne mellom *strukturert* og *ustrukturert* intervju. I et strukturert intervju styres intervjuet av forskeren, og det er vanlig at forskeren arbeider ut fra forhåndsbestemte spørsmål eller spørrelister. Slik har det vært vanlig å samle inn informasjon innenfor den tradisjonelle dialektologien. I en norsk hovedfagsoppgave brukte Evensen & Tveit (1990) strukturert intervju i form av spørrelister da de samlet inn talemålsvarianter fra informanter i Gjøvik. De valgte å kalle intervjuformen for en "utfyllingsdialog".

I det *ustrukturerte intervjuet* forsøker intervjueren(e) å skape en mest mulig naturlig samtale. Det legges vekt på en god dialog mellom forsker og informant, og forskeren har en viktig rolle som tilhører. Som tilhører blir det en viktig oppgave å stille relevante spørsmål og gripe fatt i problemstillinger, uten å virke styrende. Med et kvalitativt forskningsintervju, menes et intervju hvor formålet er å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden (Kvale 1981).

Det "sosiolingvistiske intervjuet" (Labov 1972) har blitt mye brukt som metode for innsamling av empiri innenfor den labovske sosiolingvistikken. Målet med et slikt intervju, er å få tak i "the vernacular", eller "hjertespråket" (Mørk 1983, etter Venås 1991a:107). Det "sosiolingvistiske intervjuet" består av en formell og en uformell del. I den formelle delen er intervjueren interessert i informantens ulike syn på språk. Siden det er intervjueren som leder samtalen, har samtalen form av et ustrukturert intervju. I den uformelle delen av samtalen er det meningen at spontan tale skal komme fram, og samtalen er derfor et ustrukturert intervju. I denne delen er hovedpoenget for intervjueren å få tak i et stort språklig materiale, hvor hjertespråket kommer fram. For å oppnå dette, skal intervjueren forsøke å bryte den hemmende situasjonen ved for eksempel å få informanten til å snakke om noe som engasjerer følelsesmessig.

For Labov er det viktigste ved intervjuet *produktet* som kommer fram. Slik skiller "det sosiolingvistiske intervjuet" seg fra "det kvalitative forskningsintervjuet" (se for eksempel Steinar Kvale (1981)), hvor også selve produksjonsprosessen er sentral.

Behandling av materialet

Også ved databehandlingen blir metodevalget det grunnleggende valget. Forskere som arbeider innenfor kvantitativ metodikk, har ofte samlet inn et stort data-materiale. Dette materialet er det nødvendig å kvantifisere, og her er det vanligst å bruke statistisk analyse. Forskere innen kvalitativ metodikk har heller samlet inn et mindre materiale, gjerne i form av intervjuer, deltakende observasjon eller gruppesamtaler. Det legges stor vekt på fortolkning av ytringer til informanter, og analysen krever et dybdenivå basert på forskerens refleksjoner.

I undersøkelsen av språk og holdninger til ungdommer på Hadeland, har jeg kombinert kvalitative og kvantitative metoder. Jeg har samlet inn et stort kvantitativt materiale, som består av 108 spørreskjemaer. I tillegg har jeg seks intervjuer. Bearbeiding og analyse av disse to settene av data krever ulik behandling. Hva ligger til grunn for behandlingen av dataene som er kvantitativt og kvalitativt innsamlet?

Statistisk analyse – kvantitativ behandling

For å foreta kvantitative analyser, er statistikk et viktig hjelpemiddel. Når vi bruker statistiske metoder, er det viktig å være klar over at statistikk ikke gir "sanne" svar, men heller hjelper oss å beregne hvor sannsynlig et fenomen kan være. Statistiske metoder kan hjelpe oss til å få en oversikt over dataene, enten i form av ulike fordelinger eller ved gruppering av dataene på andre måter.

Utvalg og populasjon

For at vi skal kunne si noe generelt om populasjonen som vi har trukket et utvalg fra, må utvalget være representativt for populasjonen. Ved tilfeldig uttrekning har alle medlemmene i en populasjon i utgangspunktet like stor sannsynlighet for å bli valgt (se "Utvelging av informanter" s 87). I sosiolingvistiske undersøkelser er det ofte problematisk å operere med et tilfeldig utvalg. Som vi har vært inne på tidligere (se "Naturvitenskap – humaniora" s 84), er det også mange som stiller seg kritiske til å foreta tilfeldig utvelging av informanter i sosiolingvistiske undersøkelser (se Wiggen & Aalen 1982, Tvitekkja 1998:50f). Ofte er det heller ikke mulig å operere med slike tilfeldige uttrekninger.

Mange sosiolingvistiske undersøkelser arbeider med utgangspunkt i skoleklasser når utvelging av informanter foretas (Tore Kristiansen 1991a, 1991b, Røyneland dr. gradsprosjekt under arbeid, Tvitekkja 1998). Årsaken begrunnes ofte med at dette er en praktisk og tidsbesparende metode. Slik blir ikke utvalget i streng forstand et tilfeldig utvalg, men likevel kan vi si at utvalget er tilfeldig i den forstand at ingen av informantene er valgt for å verifisere forskerens hypoteser. Jeg har også valgt informantene i undersøkelsen min ved å ta utgangspunkt i fem skoleklasser.

Signifikansnivået

Hvor stor er sannsynligheten for at de forskjellene vi finner mellom forskjellige grupper i et utvalg skyldes en tilfeldighet? Vil vi også med et annet utvalg fra den samme populasjonen finne de samme forskjellene mellom gruppene i utvalget? Bare hvis sannsynligheten for å komme fram til det samme resultatet er stor, kan vi gå ut fra at resultatene også gjelder for populasjonen i sin helhet.

Hvor liten er sannsynligheten for at forskjellene vi observerer er en følge av variasjon i fordelingene og ikke uavhengige variabler? Det sannsynlighetsnivået vi er villige til å behandle våre observerte forskjeller som signifikante under, kalles signifikansnivået til en test. Valg av signifikansnivået går ut på å velge hva vi vil skal gjelde som et meget lite sannsynlig resultat. Hvis vi er villige til å forkaste nullhypotesen hvis sannsynligheten, p , for å oppnå vår observerte forskjell er mindre eller lik 0.01, velger vi et signifikansnivå på 0.01, $p \leq 0.01$. Dette nivået har jeg valgt i forbindelse med den kvantitative undersøkelsen ("Kapittel 8").

Mange som arbeider kvantitativt i sosiolingvistisk forskning, opererer ikke med statistisk hypotesetesting. De velger heller å sammenlikne tall og prosenter med hverandre. Faren med å bare operere med slike "tendenser", er at det er vanskelig å bestemme hva som skal til for å kalle noe en tendens. Inge Lise Pedersen (1995:158) kommer inn på hva hun mener om tendenser i forbindelse med opponeringen til Gunnsteins Akselbergs dr.art-avhandling:

I stedet for signifikans regner han [Gunnstein Akselberg, T.S] med tendenser. Det mener han at kunne gjøre fordi han ikke bruker signifikansudregningen [...] til at falsifisere eller verifisere en hypotese således at én signifikanstest er nok, men til at måle hvor sterk sammenhengen er mellom variablerne i de forskjellige relationer, og der ligger oftest mer end én tabel til grund for testningen. Det regnes således ikke for problematisk at det stor set kun er tendenser der dukker op. Og det drøftes ikke nogen steder hvad der skal til for at kalde det en tendens, om det skal være 10 % eller 20 %.

I norske undersøkelser er det flere som har arbeidet med tendenser i stedet for signifikans⁴² (se for eksempel Eric Papazian 1997). Jeg mener Inge Lise Pedersen har et viktig poeng. For enten vi skal bruke statistikken til å teste hypoteser eller til å gi et overblikk over en situasjon, er det fremdeles statistikken som skal avgjøre om resultatene skyldes en tilfeldighet eller har en betydning. Og Pedersen har et godt poeng når hun mener:

⁴² I denne forbindelsen vil jeg påpeke at en mulig årsak til at mange forskere opererer med tendenser i stedet for signifikans, kan skyldes mangel på statistikk-kyndig personale. Da jeg selv skulle analysere datamaterialet mitt, var det ingen ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap som kunne hjelpe meg. Jeg tok kontakt med Institutt for lingvistiske fag, og fikk der navn på en rekke personer ved Matematisk institutt og Institutt for sosialøkonomi. Her var det heller ingen som hadde mulighet til å hjelpe meg. Andre kan ha møtt på tilsvarende problem i "jakten" på statistisk ekspertise.

Jeg kan ikke se rettere end at hvis man regner tendenser for sikre nok, har man i virkeligheden opstillet et nyt – lavere – signifikansniveau. Kan vi tillade os det? Og skal dette niveau i det mindste defineres? (samme sted:158f)

Ved å operere med tendenser i et tallmateriale, bør resultatene brukes med en viss forsiktighet, slik at vi ikke opplever "kvasistatistikk". Vi kommer nok en gang inn på diskusjonen innledningsvis i dette kapitlet, hvor Rekdals (1986) undersøkelse illustrerer at statistiske framstillinger kan skjule faktiske forhold. Det blir også sentralt i denne sammenhengen å komme inn på "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet", som vi skal komme tilbake til nedenfor (s 98).

Nullhypotesen og den alternative hypotesen

Ved hypotesetesting er det viktig å være klar over hva vi tester. Det er vanlig å sette opp en *nullhypotese* (H_0). Nullhypotesen sier at det ikke er noen forskjell i populasjonen i forhold til den/de egenskapen(e) vi undersøker i utvalget. Den alternative hypotesen, også kalt *den eksperimentelle hypotesen* (H_1), sier at det *er* en forskjell mellom de to populasjonene (Butler 1985). Hypotesetesten er altså basert på at vi på et teoretisk grunnlag kan avgjøre hvor ofte det resultatet vi får i utvalget vårt vil inntreffe, forutsatt at nullhypotesen er sann.

I hypotesetesting er målet å finne nok bevis for å forkaste nullhypotesen. Man forsøker ikke å støtte en av de to hypotesene. Vi kan aldri bevise at nullhypotesen er feil, eller at den alternative hypotesen er riktig.

Hypotesetester

For å teste forskjellen mellom to sett av data for signifikans, velger vi en *parametrisk* eller en *ikke-parametrisk* hypotesetest. Det som gir sikrest resultat, og som har størst diskriminatorisk styrke, er parametriske tester. Bruk av en parametrisk test stiller krav til "målenivået" for den avhengige variabelen. Vi har fire målenivåer:

- 1) *Nominalnivå*, når vi skiller mellom kategorier som gjensidig utelukker hverandre
- 2) *Ordinalnivå*, når kategoriene også er ordnet etter rang
- 3) *Intervallnivå*, når det også er mulig å måle avstanden mellom kategoriene
- 4) *Kvotientnivå (ratio-level)*, når intervallskalaen har et absolutt nullpunkt.

Målenivået skal minst være intervallnivå for at det skal være mulig å bruke en parametrisk test. Jeg arbeider i undersøkelsen med nominal- eller ordinalnivå i kategoriene, noe som krever ikke-parametriske tester.

Når målenivået er nominalnivå, bruker jeg χ^2 -testen (kji kvadrat). Testen prøver ut om to variabler i en krysstabulering er uavhengige. I praksis vil dette bety at vi tester en nullhypotese om at det ikke er noen forskjell mellom frekvensene vi har funnet og teoretisk forventede frekvenser i tabellens celler.

I forbindelse med χ^2 -testen, hevder Butler (1985) at det i en 2x2-tabell ikke bør være noen celle med forventet frekvens under 5. Antallet celler med forventet frekvens under 5 bør heller ikke overstige 20 %. Da kan testen være mindre pålitelig. Der hvor det gir innholdsmessig mening, kombinerer jeg derfor i min analyse celler når det er problemer med de 5 forventede verdiene.

Kvalitativ behandling

Kvalitativt innsamlet materiale er i hovedsak samlet inn i form av intervjuer eller deltakende observasjon. Jeg vil her ta for meg *intervjuet* når jeg ser videre på kvalitativ databehandling.

I et kvalitativt forskningsintervju kan intervjuet være rettet mot informantens *livsverden*. Begrepet livsverden ble introdusert av fenomenologiens grunnlegger Husserl (se "Fenomenologi" s 51). Husserl mener at all menneskelig tenkning er intensjonalt, det vil si at den er rettet mot noen eller noe. Gjennom intervjuet søker vi som forskere å forstå *meningen* med fenomener i denne livsverdenen.

Kvale (1981) mener at det eksisterer et kontinuum mellom det å *beskrive* og det å *fortolke* i en intervju-undersøkelse. Intervjuet foregår gjerne slik at den intervjuede spontant beskriver sin livsverden rundt et tema. Undervis kan den intervjuede oppdage nye sammenhenger, og intervjueren tolker, og kan rette opp eller fortsette samtalen. Til slutt ser intervjueren på det ferdige intervjuet. Dette innebærer tolkning av den intervjuedes selvforståelse, å tolke "mellom linjene", og intervjueren trekker også mer teoretiske refleksjoner inn.

Slik bryter kvalitativ databehandling med de metodiske kravene vi kjenner fra positivistisk vitenskapsteori (se "På egne premisser – positivismestriden" s 74). Behandlingen og tolkningen av datamaterialet er basert på hermeneutisk metodikk, og hviler på en subjektiv førforståelse. Innenfor hermeneutikken tolker vi "teksten" som helhet først, og deretter går vi tilbake og tolker enkeltdelene. Når vi har kommet fram til en indre sammenheng i teksten som er fri for logiske motsigelser, kan tolkningsprosessen sies å være ferdig:

Et annet princip er, at tolkningen af mening standser, når man er kommet frem til en god Gestalt, til en indre sammenheng i teksten, og som er fri for logiske modsigelser. På tilsvarende vis vil tolkninger af et interview standse, når tolkningen af de enkelte temaer i interviewet udgør et rimeligt mønster, indgår i en konsistent helhed; og hvis der foreligger en modsigelse mellem de enkelte deltolkninger, er der indbyrdes forhold mellem modsigelserne klarlagt så langt som muligt du fra teksten (Kvale 1981:176).

Reliabilitet, validitet og forutinntatthet

I forbindelse med metode, blir det naturlig å stille krav til *reliabilitet* (pålitelighet) og *validitet* både i tilknytning til innsamling og behandling av data. Mens reliabiliteten er et mål på i hvor

stor grad vi kan stole på det vi har målt, er validiteten et uttrykk for i hvor stor grad vi måler det vi ønsker å måle.

Stabilitetstester

Generelt bør graden av reliabilitet og validitet være høyest mulig. For å oppnå høy reliabilitet, må en ny uavhengig måling gi tilnærmet identiske resultater (Hellevik 1977:155ff). Muligheten for å etterprøve resultater i sosiolingvistiske undersøkelser er ofte vanskelig.

Jeg vurderte om informantene jeg intervjuet skulle fylle ut det samme spørreskjemaet som de hadde fylt ut et halvt år tidligere på nytt. Hellevik (1977: 161) kaller dette *stabilitets-tester*, og de går ut på at hvis ungdommene i undersøkelsen virkelig mente det de hadde svart, ville de også svare likt som sist. Slik ville jeg ha muligheten til å undersøke om måleapparatet mitt (spørreskjemaet) målte det jeg ønsket å måle. Likevel valgte jeg å ikke foreta en slik re-test. Hvis vi bruker de samme informantene for å undersøke om de vil gi de samme svarene på nytt, vil vi ikke nødvendigvis kunne måle reliabiliteten av undersøkelsen likevel. Tidsaspektet kommer inn og virker slik at informantene har en annen forståelseshorisont enn de hadde ved første innsamling. De vil også bevisst eller ubevisst huske at de har vært med på undersøkelsen tidligere, slik at svarene ikke nødvendigvis vil bli de samme som sist. Flere av informantene kommenterte at mye hadde forandret seg fra mai (1997) til desember/januar (1997/1998). Hos ungdommer er det et sett av faktorer som påvirker sosialiseringen, og dermed også språket og holdningene til språket.

Vi kan stille spørsmål til i hvor stor grad det lar seg gjøre å etterprøve data som er samlet inn kvalitativt. Intervjuer og gruppesamtaler lar seg vanskelig rekonstruere. Slik vil det være problematisk å oppnå høy reliabilitet og validitet i undersøkelsene til Mæhlum (1986, 1992), Røynealand (1994) og Skolseg (1994). I kvantitative undersøkelser er det også vanlig å operere med prosenter. I kvalitative undersøkelser er det mer vanlig å operere med "pseudo-frekvenser", slik som Skolseg (1994) som bruker ord som "mange" og "høyfrekvent" når hun beskriver talemålet til informantene sine. Hovdhaugen (1992) påpeker at Mæhlum (1992) bruker uttrykk som "den relativt høye frekvensen", og faren med slike uttrykk er at vi ikke vet hva som menes med høy frekvens i denne sammenhengen. Det blir ved slik mangelfull informasjon vanskelig å etterprøve behandlingen av dataene.

Ekvivalenstester

Ved *ekvivalenstesting* (Hellevik 1977:162) er vi ute etter å kontrollere intersubjektiviteten i databehandlingen. Idealet er da at flere forskere behandler det samme materialet og sammenlikner resultatene. Dette er det vanskelig å gjennomføre ved bruk av intervjuer. Kravene om reliabilitet og validitet er altså primært rettet mot undersøkelser som i større grad er naturvitenskapelige, eller positivistiske. Det blir vanskeligere å tilfredsstille disse kravene

når vi forsøker å foreta målinger på menneskelige egenskaper. Kristoffersen (1996: 224) kommer inn på denne problematikken:

Idealet om mest mulig kontrollerbare omgivelser ved en måling er hentet fra naturvitenskapen, men det er et spørsmål om det lar seg overføre til samfunnsvitenskapene og de humanistiske vitenskapene som noe annet enn et ideal det er vanskelig å oppfylle fullt ut.

Hvordan skal vi likevel teste reliabilitet i sosiolingvistiske undersøkelser? En måte er å gjenta målinger for å undersøke om resultatene blir de samme. Tore Kristiansen (1991a, 1991b) har undersøkt språkholdninger på Sydsjælland blant annet ved å bruke "matched guise-teknikken". Han har oppnådd de samme resultatene ved gjentatte målinger, og mener derfor å ha målt det han er ute etter å måle, nemlig folks ubevisste holdninger til språk. En annen måte å undersøke om metoden er reliabel på, er ved å bruke flere metoder for å undersøke den samme problemstillingen (alternative tester) (Hellevik 1977: 162). Dette er en metode som også Tore Kristiansen bruker (1991a, 1991b).

Jeg har i min undersøkelse valgt å kombinere spørreskjema med intervjuer. I intervjuene har jeg muligheten til å undersøke om jeg har oppfattet de svarene informantene har gitt i spørreskjemaet. Siden de to metodene mine ble foretatt med et halvt års mellomrom, må jeg likevel være oppmerksom på at informantene kan ha forandret språkbruk og holdninger og meninger om språk i mellomtiden.

I forbindelse med innsamling av data blir også problemet med forskerens eventuelle forutinntatthet ("biasing") sentralt. "'Bias' is a term used to cover systematic errors in both qualitative and quantitative investigations" (Wynn 1995: 110), og det finnes ulike typer av slike "feil". Spesielt i forbindelse med utvelging av informanter eller valg av variabler og kategorier, er det viktig å være oppmerksom på at vi ikke må være forutinntatte. Ved slike valg må vi ikke lete etter bestemte informanter eller variabler som kan oppfylle hypotesene våre. Vi må heller ikke miste den objektive distansen til materialet vi arbeider med.

Det kvalitative forskningsintervjuet, som jeg har beskrevet ovenfor, har ofte blitt fratatt en vitenskapelig status. Det er vanskelig å oppfylle kravene om reliabilitet, validitet, objektivitet, presisjon og representativitet i kvalitative undersøkelser. Enderud (1979, etter Kvale 1981) mener disse tradisjonelle metodekravene er irrelevante innenfor intervjumetodikken. Han stiller opp alternative datavurderingskriterier: nyhetsverdi, forståelsesverdi, teoriutviklings-teori, bevissthetsutvidelsesverdi og problemløsningsverdi.

Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk

Når vi tar i bruk spørreskjema for innsamling av data (se "Spørreskjemaer" s 93), oppstår det ofte et spørsmål om vi kan stole på rapportert språkbruk. Vi skal være forsiktige med å stole på folks egne opplysninger om hvordan de selv mener de snakker, for undersøkelser har vist at folk oppgir at de snakker forskjellig fra det de faktisk gjør (Chambers & Trudgill 1980, Trudgill 1983, 1974). Det at det kan være en forskjell mellom det språket folk bruker til vanlig og det språket de oppgir at de bruker, trenger ikke nødvendigvis bety at informantene bevisst forsøker å "pynte på" sannheten. Mer sannsynlig er det at folk rett og slett ikke har noen "faktisk" oppfattelse av sitt eget språk. Informanter som blir bedt om å oppgi det språket de snakker til vanlig, oppgir dermed kanskje det språket de ønsker å snakke, eller slik de tror at de snakker.

Det vanlige er at folk tror de snakker mer standardnært enn de faktisk gjør, og dette forklarer Trudgill med at det standardnære talespråket har *åpen prestisje*. Men Trudgill har gjort en undersøkelse som viser at folk tror de snakker mer folkemålsnært enn de faktisk gjør (Trudgill 1983). Han så i sin Norwich-studie et mønster som viste at "[...] in each social class group, male speakers have higher scores (more low status /n/ variants) than the female speakers" (Chambers & Trudgill 1980:72). Menn bruker altså mer lavstatusvarianter enn kvinner. Det er vanlig å forklare avviket mellom oppgitt og faktisk språkbruk med prestisje. Språkbrukere tillegger seg selv de talemålsvariantene som har høy prestisje. Når menn i Norwich tror at de snakker mer lokalt og lavsosialt enn de faktisk gjør, forklarer Trudgill fenomenet med "covert prestige" – *skjult prestisje*, etter Labov. Årsaken til at menn tror det er knyttet høyere prestisje til folkemålsformene i Trudgills undersøkelse, er fordi dette er talemålsformer som konnoterer maskuline egenskaper:

[...] WC [working class, T. S.] speech, like many other aspects of WC culture, has, in our society, connotations of masculinity, since it is associated with the roughness and toughness supposedly characteristic of WC life, which are, to a certain extent, considered to be desirable masculine attributes. They are not, on the other hand, considered to be desirable feminine characteristics. On the contrary, refinement and sophistication are much preferred (Trudgill 1974: 94f).

Denne formen for prestisje "[...] is prestige in the sense of being favourably regarded by one's peers, and of signalling one's identity as a member of a group" (Chambers & Trudgill 1980). Et interessant spørsmål i tilknytning til Trudgills undersøkelse fra Norwich, er i hvor stor grad vi kan si at dette forholdet stemmer i nordiske undersøkelser.

Karen Margrethe Pedersen gjengir i sin artikkel "Selvrapportering – kan det brukes til noget?" (1991) sine erfaringer fra et sosiolingvistisk prosjekt på Langeland i Danmark. I artikkelen tar Pedersen utgangspunkt i rundt 50 intervjuer. Hun har sammenliknet lydband fra intervjuene med resultatene fra spørrelistene. Spørrelisten brukte Pedersen i avslutningen av hvert intervju.

Hun leste opp en rekke ord, og ba informantene svare på: "[...] hvordan du mener du uttaler de ord, når du taler med din familie herhjemme til daglig" (s 111). Hun var interessert i å undersøke hvor stor overensstemmelse det var mellom språkbruken på båndet og den rapporterte språkbruken.

Det viste seg at den rapporterte språkbruken er mer dialektal enn den språkbruken som finnes på båndet. Hun ser to mulige forklaringer på dette. Enten så er den rapporterte språkbruken ikke korrekt, fordi folk rapporterer at de bruker mer dialekt enn da faktisk gjør. Dette mener hun kommer av at dialekten har skjult prestisje, og at informantene derfor har en positiv holdning til dialekten. Eller så rapporterer informantene at de bruker flere dialektformer enn de gjør fordi de ønsker å glede språkforskeren og tror de gjør det ved å rapportere dialektbruk. En annen og mer sannsynlig årsak, mener Pedersen kan være at den rapporterte språkbruken er den riktige fordi informantene snakker mer dialekt i samtale med sin familie og sine nærmeste venner, enn i samtale med en dialektforsker.

Ved å vise til to case-studies fra sin undersøkelse, argumenterer Pedersen for denne siste muligheten.

Jeg tror, at både Stens og Janes [de to informantene, T. S.] selvrapportering i store træk er korrekt, og at ordlisten avslører, at de taler mere dialektalt til daglig med familien, end de gør under mit besøg (samme sted: 19).

Hun mener dermed at det er mulig å stole på den oppgitte språkbruken, for den kan uttrykke om språkbrukeren snakker mer dialektalt til daglig, og den kan gi inntrykk av hvor dialektalt personen snakker. Samtidig kan vi stille spørsmål ved selve intervjusituasjonen, for Pedersen stoler altså mer på den oppgitte språkbruken enn språkbruken som kom fram gjennom samtalen med henne. Pedersen mener det er vanskelig å tenke seg selve intervjusituasjonen annerledes. Dette er et problem som kalles *over-* eller *underrapportering* av talemål (se nedenfor).

Pedersen konkluderer i sin undersøkelse med at vi kan stole på den *oppgitte* språkbruken fra informantene hennes, mens vi på bakgrunn av Trudgill kommer fram til noe annet. Dialektenes stilling i Norge stiller seg nok i en særstilling i forhold til både det engelske og det danske språksamfunnet. Det er mulig at undersøkelser i Norge viser bedre samsvar mellom oppgitt og faktisk språkbruk, fordi det ikke er så mange fordommer knyttet til talemål her i landet. Dialektbruk i Norge er mer akseptert. Nina Berge Rudi (hovedfagsoppgave under arbeid) har undersøkt talemålsvariasjon og endring i Gudbrandsdalen og Hallingdal. Hun har sett på forholdet mellom rapportert og faktisk språkbruk, og mener at det i hennes materiale samsvarer godt med hverandre. Spørsmålet er det aktuelt å diskutere i tilknytning til mitt datamateriale også, for informantene mine oppgir talemålet de mener de bruker i spørreskjemaet. I tillegg intervjuer jeg et utvalg av informantene mine og tar opp samtalene på

bånd ("Kapittel 9"). Jeg mener det er interessant i seg selv hvis informanten oppgir at hun/han snakker en annen dialekt enn det de oppgitte språkformene tyder på.

The observer's paradox

I forbindelse med Pedersens undersøkelse, kommer vi inn på det Labov (1978) kaller "the observers' paradox". Hvordan kan vi undersøke hvordan personer snakker når de ikke blir systematisk observert, når vi bare kan finne ut dette ved systematisk observasjon? Labov mener at en måte å unngå paradokset på, er å få tak i samtaler som forsøkspersonene har utenfor intervjuet, for eksempel telefonsamtaler. En annen metode er å få personen til å involvere seg så mye i noe at hun/han ikke er bevisst språkbruken sin. Et spørsmål som kan komme til å vekke en slik reaksjon, er "Har du vært i livsfare noen gang?". I *Prosjekt Bysociolingvistik* i København, mener Gregersen og Pedersen (red) (1991) at de har kommet unna dette problemet ved å la samtalen med informantene vare lenge. Men Pedersen (1991:120) er av den oppfatning at en lengre samtale ikke ville ha endret situasjonen i hennes undersøkelse.

Over- og underrapportering

Som språkforskere ønsker vi å få tak i et muntlig datamateriale hvor informanten ikke er klar over at det er språket vi ønsker å undersøke. Vi tror at en person som er klar over at det er språkproduksjonen hennes/hans vi ønsker å se på, i større grad vil rette oppmerksomheten sin mot språkbruken. Dermed blir ikke språket til informanten nødvendigvis slik det pleier å være i dagligdagse situasjoner.

Siden vi som sosiolingvister er interessert i å undersøke språket til personer når det ikke blir systematisk observert, blir målet å skape en situasjon hvor språkbruken til informanten er mest mulig "vanlig" for informanten. En måte vi kan gå fram for å få til dette på, er ved å skape en situasjon som i størst mulig grad svarer til hva informantene forventer. Som regel forventer informanten at initiativet kommer fra intervjueren, og at det blir stilt spørsmål som hun/han skal svare på (Hans Gordon 1971). Hvordan kan vi likevel prøve å legge forholdene til rette for en fortrolig samtale? En måte å forsøke å løse dette problemet på, kan være ved å la utgangspunktet for samtalen være forhåndsbestemte temaer.

Metodevalg i denne undersøkelsen

Som jeg allerede har vært inne på, ønsker jeg å kombinere kvantitativ og kvalitativ metode. Slik blir metodevalget en *triangulering* i form av en kombinerings av kvantitativ og kvalitativ metodikk. I undersøkelsen har jeg valgt å foreta en kvantitativ innsamling av data forut for en kvalitativ innsamling. Først har jeg gjennomført en kvantitativ undersøkelse med spørreskjemaer i fem skoleklasser på Hadeland, med til sammen 108 informanter. Et halvt år

senere hadde jeg intervjuer med seks av disse informantene, og dette utgjør det kvalitative materialet.

Bakgrunnen for valget av metodetriangulering, er at jeg mener resultatene fra spørreskjemaene alene ikke er nok for å vise og forklare eventuell språklig variasjon og endring på Hadeland. Mens skjemaene egner seg til å beskrive situasjonen, søker jeg etter årsaker hovedsakelig i intervjuene, som går mer i dybden. Jeg tror det er mulig å komme fram til informantenes holdninger, normer og oppfatninger gjennom å tolke det de forteller meg i spørreskjemaene og intervjuene. Slik oppnår jeg forhåpentligvis både å få *oversikt* og *innsikt*, og jeg kombinerer kanskje "det beste fra to verdener". I tillegg valgte jeg å ha et "forprosjekt" i form av et intervju. Jeg kommer tilbake til en grundigere presentasjon av undersøkelsen med spørreskjema og undersøkelsen med intervjuer i "Kapittel 6" og "Kapittel 7", og vil nå skissere forprosjektet.

Forprosjekt – intervju med Kjersti

Jeg kommer ikke selv fra Hadeland. Siden jeg ønsker å undersøke språklig variasjon og endring blant ungdommer på Hadeland, syntes jeg det var en fordel å ha et *forprosjekt* i form av et intervju med en person fra Hadeland. Jeg hadde derfor en samtale med en bekjent som har vokst opp på Hadeland, men som har studert og vært bosatt i Oslo etter fullført videregående skole. Slik fikk jeg muligheten til å undersøke om mine "dagligdagse" oppfatninger hadde noe for seg (jamfør Fog 1981).

Jeg ville ikke at Kjersti skulle kjenne til problemstillingene mine før vi pratet sammen. Derfor lot jeg henne bare vite at jeg var interessert i språk og identitet på Hadeland, og at jeg ønsket at hun skulle komme med sine refleksjoner. Siden intervjuet med Kjersti fungerer som bakgrunnsmateriale i undersøkelsen min, velger jeg å ikke gjengi intervjuet i sin helhet, men heller presentere et sammendrag.

Kjersti befinner seg i begynnelsen av 30-årene, og er derfor i en annen fase av livet enn de informantene jeg bruker i *hovedundersøkelsen*. De siste ti årene har hun studert og jobbet i Oslo. Hun er også en representant for unge mennesker på Hadeland, men hun er eldre og har sannsynligvis et annet perspektiv på Hadeland enn de informantene jeg har brukt. Kjersti har vokst opp på gård i Lunner, og moren hennes er fra Hønefoss. Moren arbeider som saksbehandler i en privat bedrift, mens faren kommer fra Lunner og er bonde.

Samtalen jeg hadde med Kjersti er derfor en slags innledning til undersøkelsen min på Hadeland. Vi traff hverandre på en kafé, og jeg tok notater fra samtalen underveis. Jeg var interessert i de erfaringene Kjersti har i forbindelse med oppveksten på Hadeland.

Kjersti har et talemål som jeg ikke forbinder med hadelandsdialekten. Hun har heller ikke "tjukk l", og bruker lite a-ender. Jeg vil karakterisere talemålet hennes til være nær Oslo vest-dialekten. Kjersti mener hun aldri har snakket "hadelandsdialekt", og at dette var noe hun fikk kommentarer for da hun begynte på Brandbu videregående skole.

Hun kommer inn på at Lunner og Jevnaker har gitt slipp på tradisjoner som Gran og Brandbu stadig beholder. I Gran kommune mener Kjersti det fortsatt er mange gårdsbruk i drift, og mange av ungdommene er aktive i bygdeungdomslag. Av disse er det mange som snakker "den tradisjonelle" hadelandsdialekten.

Kjersti tok også opp betydningen av innflyttere på Hadeland. Spesielt byggefelt på Grua og Harestua har mange innflyttere, og Kjersti mener at trender og moter først kommer til disse tettstedene på Hadeland. Her orienterer ungdommene seg også i stor grad mot Oslo. Mens folk på Jevnaker nok heller reiser til Hønefoss enn til Gran for å handle.

Kjersti mener å se et skille i dialektbruk ved 50-åringer. Hun mener hennes egen generasjon er den første som velger å ikke bruke dialekt. Et annet punkt som hun mener hører sammen med dette, er at hun også tilhører den første generasjonen som i stor grad ikke ønsker å ta over gårdsbruk etter foreldrene.

Etter samtalen med Kjersti, satt jeg igjen med et inntrykk av at det vil være interessant å foreta en sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet blant ungdommer på Hadeland. Mange av de observasjonene Kjersti har gjort, viser at talemålet på er i stor forandring, og at oslomålet trolig er en sterk påvirker. I tillegg antydte hun en del av de bakgrunnsfaktorene som jeg ønsker å undersøke, slik som forholdet mellom geografisk lokalitet og mobilitet på Hadeland.

DEL II – FELTARBEIDET

KAPITTEL 5

FORKLARINGSTESER

GRUK

Gruk om løsning af problemer.

Jeg sad og skrev og søgte svar
på de problemer, jeg nu har.

Da kom en flue til mit bord
og slog sig ned blant mine ord
og tænkte på en fluemage...
og på en oversukret kage...
og på en solplet på en væg...
og på om lidt at lægge æg.

Dèr sad den i min fine skønskrift
og tænkte på sin sult og kønsdrift.

— — —

Jeg ramte fluen med et smæk,
og nu er *dens* problemer væk.

(Piet Hein)

Faktorer som kan tenkes å beskrive og forklare språklig variasjon og endring på Hadeland⁴³

I "Kapittel 1 – Talemålsvariasjon og endring" (s 15), presenterte jeg de to hovedhypotesene for undersøkelsen min på Hadeland. Jeg var i "Kapittel 2 – Språk og samfunn – sosiolingvistikkenes teoretiske bakgrunn" (s 31) inne på fire sosiale faktorer som kan bidra til en forståelse av språklig variasjon og endring i et språksamfunn. I forbindelse med min undersøkelse på Hadeland, har jeg valgt å ta for meg visse bakgrunnsfaktorer som jeg undersøker. Disse faktorene mener jeg kan bidra til å forklare og forstå den språklige prosessen på Hadeland. Faktorene undersøker jeg betydningen av i feltarbeidet og analysen i forbindelse med spørreskjemaundersøkelsen ("Kapittel 6" og "Kapittel 8") og i samtalen med et utvalg informanter ("Kapittel 7" og "Kapittel 9"). Jeg har valgt å kalle dette kapittelet for *forklaringsteser*, og å presentere tesene i et eget kapittel. Årsaken til denne framstillingen er at de neste to delene, *Feltarbeidet* og *Analyse*, har utgangspunkt i forklaringstesene som jeg ønsket å undersøke.

Kan det tenkes at den språklige situasjonen på Hadeland har sammenheng med geografisk tilknytning, kjønnsstilhørighet og sosiale kategorier? Faktorene jeg presenterer som mulige forklaringer, bygger på tidligere undersøkelser, på egne observasjoner og på samtalen med Kjersti i forprosjektet. Her vil jeg presentere ulike teser som muligens kan forklare den språklige variasjonen og endringen som jeg ut fra mine to hovedhypoteser undersøker om skjer på Hadeland.

Alder

Ungdomstiden er en tid hvor vi i særlig stor grad identifiserer oss med ulike sosiale grupperinger, og gruppeidentiteten er spesielt viktig i denne perioden av livene våre. Sannsynligvis vil det være forskjell på ungdommer avhengig av hvilken aldersgruppe de tilhører. Ungdommer som er rundt 15 år er ungdomsskoleelever, mens ungdommer rundt 18 år er elever på det videregående skoletrinnet. Ungdomsskolene befinner seg som regel i nærmiljøet, mens de videregående skolene gjerne er plassert i tettsteder. Dette kan bidra til at de språklige forholdene for ungdommene endrer seg når de skifter skolenivå fra ungdomsskoletrinnet til videregående skole. Dessuten kan vi regne med at bevisstheten til språk og språkholdninger i større grad har stabilisert seg hos ungdommer som er rundt 18 år enn de som er rundt 15 år.

⁴³ Når jeg her og i det følgende snakker om "ungdommer på Hadeland" og "ungdommene på Hadeland", refererer jeg først og fremst til forhold knyttet til de ungdommene jeg undersøker.

Kjønn

Empiriske sosiolingvistiske undersøkelser har vist at kvinner i større grad enn menn skifter til "korrekt" språkbruk i formelle situasjoner (se for eksempel Labov 1978, Trudgill 1972). I undersøkelser som ser på forholdet mellom faktisk og rapportert språkbruk (se "Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk" s 101), viser det seg at kvinner overrapporterer språkbruken sin mens menn underrapporterer. Det vil si at kvinnene mener de snakker "finere" enn de faktisk gjør. Det er vanlig å tolke disse resultatene dithen at kvinner er språklig mer usikre enn menn, og forklare det med at kvinner står sosialt svakere enn menn. Kvinner har derfor et behov for å kompensere språklig, mens menn, som har høyere sosial status, i større grad kan benytte seg av språklige subnormer.

Årsaken til at det er interessant å se på kjønn som en egen parameter, kommer av at disse tidligere undersøkelsene har vist at gutter og jenter både vurderer talemål ulikt og også har forskjellig realisering av talemålsformer.

Hvordan skal vi forholde oss til forholdet mellom det sosiale og det biologiske kjønn? På engelsk skiller vi mellom "*gender*" og "*sex*", mens vi på norsk skiller mellom det sosiale kjønn og det biologiske kjønn. De fleste samfunn opererer med inndeling i to sosiale kjønn, det *maskuline* og det *feminine*⁴⁴. Coates (1993:4) gjør oss oppmerksomme på at selv om det er vanlig å behandle kjønnskategorien med binære opposisjoner, er det viktig å være klar over at det heller er snakk om et kontinuum mellom de to sosiale kjønnene.

Det konstateres uten videre at den sosiale parameter *køn* [...] er givet og har to værdier. Så enkelt er det nu ikke alle der mener der forholder sig, da det jo ikke er det biologiske *køn* men en social parameter, og *køn* kan antage flere sociale former (Inge Lise Pedersen 1995:150).

I forbindelse med parameteren kjønn er det, som Inge Lise Pedersen påpeker, viktig å være bevisst terminologien.

Innenfor sosialpsykologi har det også vært vanlig å operere med et "aksekors" for å beskrive de sosiale kjønnene. Her tenker man seg de sosiale kjønnene *maskulin*, *feminin*, *androgyn* og *udifferensiert*. Selv om dette er en interessant metode å dele opp kjønnsparameteren på, ser jeg for meg at det i praksis er vanskelig å operere med slike kategorier. Jeg vil derfor ta for meg kjønn som en parameter med to kategorier, og ønsker å undersøke om det er noen forskjell mellom gutter og jenter i materialet mitt, i lys av det mønsteret vi kjenner til fra andre undersøkelser.

⁴⁴ I en kronikk i Aftenposten 13. juni 1999, fremmer medie- og kvinneforskeren Wencke Mühleisen at tokjønnsmodellen bør utvides til en flerkjønnsmodell. Hun mener også at kjønn ikke er noe vi *er*, "men at kjønn er noe vi *gjør* [...] Dermed ligger fokus på kjønn ikke som en tilstand, en essens eller et substantiv, men som en prosess, en aktivitet, et verb. Å gjøre kjønn betegner selve den aktive, betydningsskapende prosessen".

Geografisk tilknytning

Det er grunn til å anta at eventuelt tidligere bosteder, tilknytning til nåværende bosted på Hadeland og forholdet til områder i nærheten av Hadeland, også vil være av betydning for informantenes språkbruk.

Geografisk mobilitet

Hvis informantene, eller foreldrene til informantene, har bodd en større eller mindre periode et annet sted enn Hadeland, er spørsmålet hvilken språklig effekt dette kan få. På Hadeland har kommunene en svak positiv vekst i befolkningen, og det er derfor grunn til å anta at dette også har sammenheng med tilflytting til kommunene på Hadeland. Kanskje har Hadeland, på samme måte som Os i Hordaland (Aarseth 1976) blitt et "sovested" for tettere byområder. Jeg er interessert i å undersøke om de informantene som har innflytterforeldre har et annet talemål enn de som har foreldre fra Hadeland. Det er også interessant å se hvilke eventuelle språklige konsekvenser vi kan se av at foreldre pendler i forbindelse med arbeid til områder i nærheten av Hadeland. I denne forbindelse er det også interessant å se på "pendling" til Oslo, både i forbindelse med arbeid om med andre aktiviteter.

Relativ avstand til Oslo

Det er interessant å undersøke om det er forskjell i språklig variasjon og forandring mellom de tre kommunene på Hadeland. Ut fra teorien om *urban hopping* (se "Urban hopping" s 64) er det interessant å undersøke om den oslospråklige påvirkningen er størst i tettstedene og minst i de mer rurale områdene på Hadeland. Dessuten vil jeg undersøke om geografisk avstand til Oslo er av betydning for språket. Jeg ønsker derfor å finne ut om det er forskjeller mellom språket nord og sør på Hadeland.

Geografisk identitet

Som en følge av de to faktorene jeg presenterte ovenfor, blir det interessant å undersøke hvilken tilknytning informantene har til hjemplassen sin. Det er sannsynlig at ungdommene kjenner tilhørighet til stedet der de bor. Hvis informanten for en kortere eller lengre periode har bodd andre steder enn på Hadeland, er jeg interessert i å undersøke de språklige konsekvensene dette forholdet eventuelt kan få. Jeg antar at en del av ungdommene utfører mange sosiale aktiviteter i Oslo. Hvilken betydning kan slike aktiviteter få for oppfattelsen av geografisk identitet? Dette spørsmålet mener jeg det blir spesielt interessant å ta opp for de av informantene som bor nærmest Oslo.

Foreldres dialektbakgrunn

Med bakgrunn i tidligere undersøkelser er det grunn til å anta at morens talemål har større betydning for språkinnlæring enn farens. Trudgill (1986:35ff) kom i Norwich-undersøkelsen fram til at det er viktig for språkbrukeren å ha foreldre fra samme geografiske sted for å

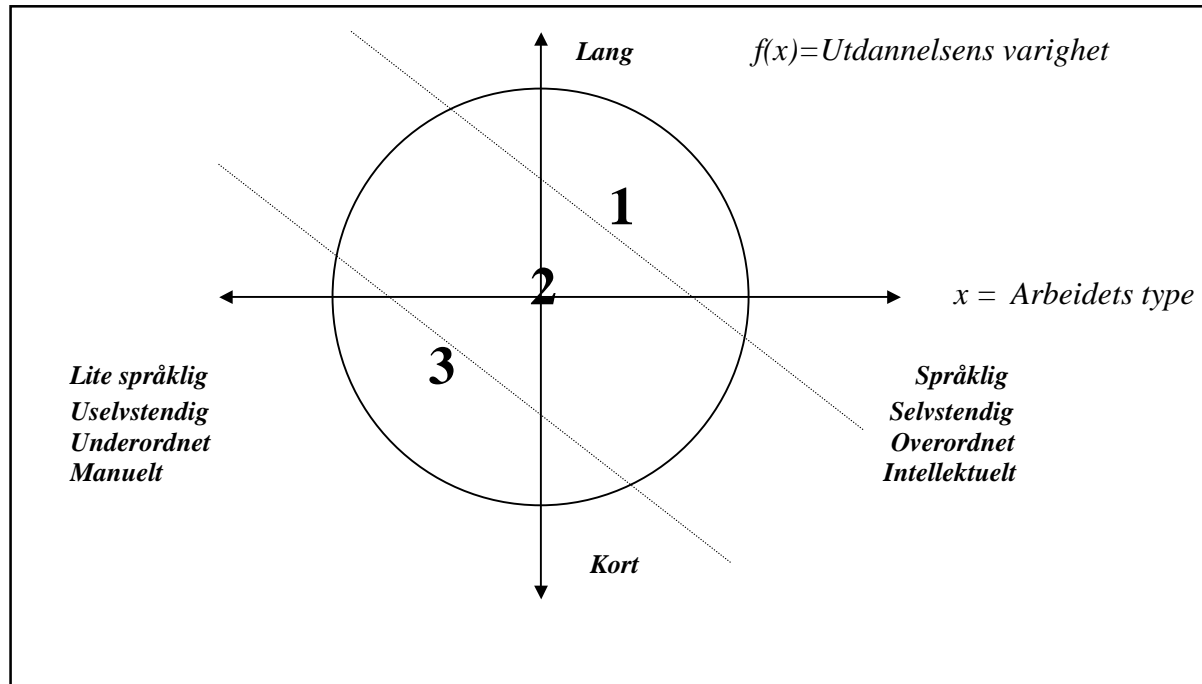
mestre spesielle fonologiske språktrekk. Hvis ikke begge foreldrene kom fra Norwich, viste det seg at morens talemål var avgjørende for språket til informantene. Jeg er interessert i å undersøke om informanter som har mødre fra et annet område enn Hadeland, har mindre tradisjonelle talemålsformer i talemålet sitt.

Yrkeskategorier

Jeg var interessert i å se om det var noe samsvar mellom foreldrenes yrke og informantenes (barnas) talemål og holdninger til talemål, og valgte derfor å kategorisere foreldrene etter yrker. I forskjellige undersøkelser har inndeling i sosial status blitt foretatt på ulike måter. I et urbant samfunn blir det naturlig å dele inn informantene etter sosial lagdeling. En slik inndeling beskriver Chambers og Trudgill (1980:59) som en kompleks prosess. Informanter har blitt inndelt etter faktorer som yrke, inntekt, utdanning og boforhold.

I sin undersøkelse i New York opererte William Labov (1966) med sosioøkonomiske klasser etter yrke, utdanning og inntekt. Han brukte allerede eksisterende opplysninger fra en sosiologisk analyse, og delte klassene inn i tre: lavklasse, arbeiderklasse og mellomklasse. Den egentlige overklassen falt utenfor. I sin hovedfagsoppgave delte Elisabeth Selj (1978) sine informanter fra Hov i Land inn i tre kategorier: (1) Jord- og skogbruk, (2) industri, bygg og anlegg og (3) service-yrker. Informantene i hennes undersøkelse kommer fra et sosioøkonomisk samfunn som kan sammenliknes med Hadeland. I *Talemålsundersøkelsen i Oslo – TAUS* (Eskil Hanssen 1978) fungerte hjemstedet til informantene som sosial status, henholdsvis Frogner i Oslo som høy status og Vålerenga i Oslo som lav status.

Som utgangspunkt for kategorisering av yrker, har jeg brukt Tore Kristiansens modell (1991a) for plassering av stillingsbetegnelser i tre kategorier, henholdsvis lav (3), middels (2) og høy (1). Informantene blir plassert etter foreldrenes stillingskategori. Hvis foreldrene faller i ulike kategorier, oppgir jeg bare den høyeste kategorien. Tilsvarende velger jeg også den høyeste yrkeskategorien for foreldre som har forskjellige yrker. Hvis opplysningene om foreldrenes yrke er upresise eller ufullstendige, har jeg utelatt kategorisering. Av samme årsak har jeg også latt være å kategorisere yrkesbetegnelser som "student", "uføretrygdet", "arbeidsledig" og "hjemmeværende". Modellen tar hensyn til grad av språkbruk i yrket, utdanningsgrad og samtidig yrkets form. Indirekte i modellen vil også inntekt favnes, for inntekt er som regel avhengig av utdanningsnivå og arbeidets art.

Figur 9. Oversikt over inndeling av yrker i sosial status.

Vi var to personer som uavhengig av hverandre gikk gjennom listen av yrker til foreldrene som informantene hadde oppgitt, og forsøkte å plassere yrkene i modellen gitt ovenfor. Innplasseringen er derfor gjort på grunnlag av enighet mellom to uavhengige personer. Med basis i denne modellen delte vi foreldrene i yrker i hovedsak etter disse gruppene:

- 1) Folk med høyere utdanning, høyere funksjonærer, lærere og selvstendige med større virksomhet.
- 2) Folk med mellomutdannelser, lavere funksjonærer, selvstendige med mindre virksomhet og jord- og skogbruk.
- 3) Faglærte og ufaglærte arbeidere. Håndverkere uten selvstendig virksomhet.

Sosiale nettverk

Selv om jeg i undersøkelsen min ikke ser på sosiale nettverksstrukturer direkte, mener jeg at også slike strukturer sannsynligvis er avgjørende for språkbruken til informantene. Hvilke språklige konsekvenser får det om vennene til informanter er innflyttere med et annet talemål enn den tradisjonelle hadelandsdialekten? Lesley Milroy fant i sin undersøkelse i Belfast (1980) ut at de informantene som hadde svakest bånd til lokalsamfunnet, i større grad er utsatt for ytre språklig påvirkning. Jeg ønsker derfor å se på om sosiale nettverksstrukturer kan være med på å forklare språklig grad av tradisjonelle former i talemålet på Hadeland.

Jeg er også interessert i å undersøke om det er en sammenheng mellom informantenes sosiale interessefelt og språklig variasjon. Et viktig mål med Gunnstein Akselbergs (1995) undersøkelse på Voss, var å undersøke sammenhengen mellom sosiale felt og språkformer

hos informantene. Jeg vil undersøke om det kan være en slik sammenheng hos informantene mine på Hadeland.

KAPITTEL 6

UNDERSØKELSEN MED SPØRRESKJEMAENE

AT FATTE
OG AT FOR-FATTE
Litterært gruk.

Enhver, som kan gribe
en pen og slå klatter,
har ret
til at kræve
at kaldes forfatter.

Men dét,
der er forskellen
mellem forfatterne,
det står
på det tomme
papir mellem klatterne.

(Piet Hein)

I dette kapitlet vil jeg komme inn på den første delen av feltarbeidet mitt: undersøkelsen med spørreskjemaene. Ved utformingen av spørreskjemaet og selve utføringen av undersøkelsen, var det hele tiden viktig at jeg tok hensyn til at jeg har valgt en todelt metodetriangulering i undersøkelsen. Hvordan kunne jeg på best mulig måte kombinere bruk av spørreskjemaer med de etterfølgende intervjuene (se "Kapittel 9")?

Informantene

Siden tidligere undersøkelser (Paul Kerswill 1993, Ulla-Britt Kotsinas 1994, Tore Kristiansen 1991a) viser at ungdommer ofte er innovatører i en språklig forandringsprosess, har jeg valgt å bruke ungdomsgenerasjonen som informanter i min undersøkelse (se "Ungdomsspråk" s 90).

Kriterier for valg av informanter

Som et utgangspunkt er det ikke informantene jeg har valgt, men heller skolene informantene går på og klassetrinnet. Selv om informantene i streng forstand ikke er valgt tilfeldig, mener jeg at dette statistisk sett ikke skaper noe problem for undersøkelsen min. De er tilfeldig valgt i den forstand at jeg ikke har kunnet velge informanter som jeg mener vil oppfylle hypotesene mine, men i statistisk forstand er ikke informantene tilfeldig valgt (se "Utvelging av informanter" s 87).

Av praktiske årsaker valgte jeg skoleklasser til undersøkelsen. Med skoleklasser har jeg mulighet til å samle inn et forholdsvis stort datamateriale, og siden jeg selv ikke er fra Hadeland var det også greit å ta kontakt med skoler. Jeg er klar over at det er knyttet ulemper til et slikt valg, og jeg vil derfor ta for meg en diskusjon om dette nedenfor (se "Å bruke informanter i en skolesituasjon" s 125).

I utgangspunktet var jeg usikker på om jeg skulle velge informanter fra det videregående skoletrinnet eller ungdomsskoletrinnet. En fare ved å velge videregående skoler, er at de videregående skolene ofte er lagt til tettsteder som i større grad fungerer som normerende sentra enn ungdomsskolene, som heller ligger i nærmiljøet til elevene. En slik normering kan også ha form av en språklig forandring. Det kan derfor være en mulighet for at elevene normaliserer talemålet sitt etter det talemålet som har høyest prestisje på skolen eller i gruppen. Kjersti ("Kapittel 4") er inne på dette fenomenet når hun forteller om sin egen skolegang på Hadeland. Slik ser jeg altså en ulempe ved bare å velge den videregående skolen. Samtidig er det sannsynlig at ungdommer som er eldre har utviklet et mer bevisst forhold til språk og holdninger til språk. Jeg antok derfor at det ville være lettere å gjennomføre dialogene med elevene fra det videregående skoletrinnet enn med elever fra ungdomsskoletrinnet. Resultatet ble at jeg endte opp med å velge *både* ungdomsskolen og den

videregående skolen, og jeg håper at jeg på denne måten har oppnådd et mer nyansert bilde av språksituasjonen blant ungdommer på Hadeland.

Et annet kriterium for valg av informanter, var at jeg ønsket at alle de tre kommunene på Hadeland skulle være representert i undersøkelsen. Jeg forsøkte derfor å finne én ungdomsskole og én videregående skole fra hver kommune. Jevnaker kommune har ikke noen videregående skole. Fra kommunekontoret fikk jeg vite at elevene fra Jevnaker i størst grad går på videregående skole i Lunner eller Gran kommune, mens et lite mindretall går på skole på Ringerike. Resultatet ble derfor til sammen fem skoleklasser fra skolene Jevnaker barne- og ungdomsskole, Lunner ungdomsskole, Roa videregående skole, Brandbu ungdomsskole og Brandbu videregående skole.

Når jeg valgte skoler tok jeg både praktiske og geografiske hensyn. Jeg ønsket å ha en geografisk spredning på skolene, og i tillegg måtte skolene ligge slik til at det var greit å foreta feltarbeidet på en økonomisk og tidsmessig mest gunstig måte. Fra kommunekontorene fikk jeg oversikt over hvilke skoler som var på Hadeland. Gjennom samtalen med Kjersti (se "Forprosjekt – intervju med Kjersti" s 104), fikk jeg kjennskap til de norsklærerne hun hadde hatt på ungdomsskolen og den videregående skolen. Jeg tok derfor kontakt med dem, og fra disse lærerne fikk jeg tips om andre lærere på noen andre skoler jeg hadde valgt ut. En annen metode jeg også brukte, var å ringe til kontoret ved skolen, presentere prosjektet mitt i korte trekk, og be om å få snakke med en norsklærer. Begge metodene fungerte godt, og jeg gjorde avtaler med norsklærere på skolene. I neste omgang sendte jeg brev til skolene for å få godkjent prosjektet fra rektorene.⁴⁵

Etter spørreskjemaundersøkelsen hadde jeg 109 besvarte spørreskjemaer. Det viste seg at en av informantene hadde flyttet til Hadeland fra Vestlandet for mindre enn to år siden. Denne informanten valgte jeg å utelate fra utvalget mitt, hovedsakelig fordi jeg ikke hadde flere informanter i hennes kategori. Informanten hadde også besvart spørreskjemaet som "vestlending", så svarene hennes var ikke så relevante for min undersøkelse. Hvis det hadde vært flere informanter i utvalget i denne kategorien, kunne det ha vært interessant å sammenlikne denne gruppen med resten av utvalget.

Språklige variabler

Det er vanskelig å undersøke de samme språklige variantene gjennom et spørreskjema som i intervjuer. I de to undersøkelsesmetodene jeg har brukt i undersøkelsen, har jeg derfor brukt

⁴⁵ Jeg var også i kontakt med Datatilsynet, for å undersøke om jeg måtte søke om konsesjon til å gjennomføre undersøkelsen min. Det viste seg at undersøkelsen min oppfylte de kriteriene som er bestemt, slik at dette ikke var nødvendig.

litt forskjellige språklige variabler. Nedenfor tar jeg for meg de språklige variablene som jeg har undersøkt i spørreskjemaet⁴⁶, mens jeg i "Kapittel 7" tar for meg språklige variabler jeg i tillegg har undersøkt i intervjuene.

Kriterier for valg av de språklige variablene

En *språklig variabel* kan være en fonologisk størrelse, slik Labov i sine studier (Labov 1966) innførte for å kunne undersøke "fri variasjon". Men språklige variabler kan også være prosodiske forhold, leksikalske og morfologiske trekk. De språklige variantene jeg har med i spørreskjemaet, faller innenfor forskjellige kategorier av språklige variabler.

De språklige variantene som er representert i spørreskjemaet, ønsket jeg skulle være sentrale og frekvente i den tradisjonelle hadelandsdialekten. Jeg har tidligere ("Kapittel 1") fortalt at Arve Borg har beskrevet talemålet på Hadeland i *Austlandsmål* (Skogstad 1974). Hadeland har gjennomgått en rekke samfunnsmessige endringer på årene etter at denne boken kom ut, og jeg antar at slike endringer også kan resultere i at språket forandrer seg. Arne Aarseth (1976:498) mener at "[d]et som særleg kjenneteiknar Os, er [...] den akselererande utviklinga frå eit jordbrukssamfunn til eit samfunn som fyrst og fremst livnærer seg med handel og industri". En slik næringsutvikling skjer også på Hadeland. På bakgrunn av dette, mener jeg det er grunn til å anta at det er mindre forekomster av den tradisjonelle hadelandsdialekten i dag. Er det de to oslovarietetene som erstatter de tradisjonelle hadelandsformene?

Målet har ikke vært å kartlegge den språklige variasjonen blant ungdommer på Hadeland i sin helhet. Jeg ønsker at de variantene jeg undersøker skal fange opp en eventuell oslospråklig påvirkning på den tradisjonelle hadelandsdialekten, fordi jeg er interessert i å se på den språklige regionaliseringen. Derfor er det også viktig å ha med det jeg har valgt å kalle Oslo øst- og Oslo vest-dialektale trekk. Jeg har kommet fram til variablene blant annet gjennom å se på undersøkelsene til Mæhlum (1986) og Evensen & Tveit (1990). De undersøker standardvarieteten i forhold til henholdsvis torpedialekten og gjøvikdialekten. I tillegg har jeg benyttet meg av idéer fra samtalen med Kjersti i forprosjektet ("Kapittel 4").

Siden variantene er presentert skriftlig, var det også viktig at jeg valgte ord som lar seg framstille skriftlig. For å redusere muligheter for misforståelser, leste jeg opp de to uttalene av "*bensin*" og "*bensin*" høyt for informantene.

Med disse kriteriene som utgangspunkt, kom jeg fram til ti språklige variabler som jeg presenterte med 13 ulike varianter i spørreskjemaet. Enkelte av variablene er det dermed flere realiseringer av.

⁴⁶ Se vedlegg I.

Presentasjon av de språklige variablene

Jeg har valgt å stille ordene opp i skjemaet uten å sette de inn i noen setning. Det er sannsynlig at en "innsettingsmetode" gjør at informantene i større grad greier å "tenke seg til" hva de faktisk sier, når ordet er plassert i en kjent kontekst (se for eksempel Papazian 1997). Siden jeg har valgt å undersøke de språklige realiseringene til informantene også i intervjuene, mener jeg det ikke var nødvendig å legge så stor vekt på språklige variabler i spørreskjemaet som hvis jeg hadde valgt å bruke denne metoden alene. I tillegg ønsket jeg å bruke spørreskjemaet for å kartlegge litt av den språklige variasjonen som eventuelt kom fram.

Jeg har valgt å dele inn variantene fra skjemaet i følgende kategorier⁴⁷:

1) *Æ/A*

I hadelandsdialekten er det tradisjonelt vanlig å si *mænn*, *ælle*, *kæn* osv.. Jeg ønsker å undersøke om denne fonologiske variabelen fortsatt er i bruk, eller om språkbrukerne heller går over til å bruke oslovariantene *mann*, *alle*, *kan*. Mæhlum (1986:79) peker på at det virker som om kvaliteten på konsonanten bak vokalen er avgjørende for om realiseringen blir *æ* eller *a*. I spørreskjemaet undersøker jeg *mænn* mot *mann*.

2) *Æ/E*

Tradisjonelt har hadelandsdialekten hatt den fonologiske variabelen *æ* for *e*. Den tradisjonelle hadelandsdialekten har derfor *hæst*, *ænda*, *hælst* hvor oslomålet har *hest*, *enda*, *helst*. I spørreskjemaet undersøker jeg *hæst* mot *hest*.

3) *E/I*

I spørreskjemaet har jeg også tatt med den tradisjonelle varianten (*å*) *helse*, som i oslomålet realiseres som (*å*) *hilse*.

4) *PRESENS*

Det later til at sterke verb i presens og svake ja-verb i hadelandsdialekten blir brukt med tostavellesformer og uten i-omlyd i sterke verb. De enstavede dialektformene *bLæs*, *kjæm*, *ligg*, *syng* og *græv* tenderer til å gå over til *bLæser*, *ligger*, *synger* og *græver* (Mæhlum 1986:76). I tillegg ser det altså ut som om i-omlyden er i ferd med å forsvinne fra disse verbene, slik at vi får former som i Oslo øst-målet: *bLåser* og *graver*, eller *blåser* for Oslo vest-dialekten. I spørreskjemaet har jeg med variantene (*nå*) *ligg* – (*nå*) *ligger*, (*nå*) *græv* – (*nå*) *græver* – (*nå*) *graver* og (*nå*) *kjæm* – (*nå*) *kommer*.

5) *SUPINUM SVAKE VERB*

Det virker som den tradisjonelle hadelandsformen *har kaste* blir forlatt til fordel for oslomålets to former *har kastet* eller *har kasta*. Jeg har med en variant av denne variabelen i spørreskjemaet: *har hoppe* – *har hoppa* – *har hoppet*.

⁴⁷ Jeg presenterer språklige varianter i kursivert tekst, og framstiller ordene nært opp mot ortografien. Se også "Transkripsjon av informantenes tale" s 143.

6) SUPINUM STERKE VERB

Variabelen omfatter i tillegg til egentlige supinumsformer også partisippkonstruksjoner av sterke verb. Den dominerende rotvokalismen er \emptyset , som i *kømmi*, *børi* og *søngi*. Også Oslo øst-dialekten har sterke supinum med bøyingsallomorfen *i*, som i *finni* og *bryti*. Disse formene er likevel forskjellige fra formene i hadelandsdialekten, fordi rotvokalismen vanligvis er den samme som i infinitiv. I Oslo vest-dialekten er den normale realiseringen *kommet*, *funnet* og *sunget*. I spørreskjemaet undersøker jeg varianten *har kømmi* – *har kommi* – *har kommet*.

7) JE/JEG

Personlig pronomen første person entall blir innenfor dialektvarietetten uttalt *je*. Osloformene faller sammen i uttalen *jæi*. I spørreskjemaet har jeg valgt å skrive *jeg*, for jeg mener dette er den realiseringen som i minst grad medfører misforståelser hos informantene.

8) DOM/DEM-DE

Variabelen omfatter personlig pronomen 3. person flertall, flertallsformen av påpekende pronomen og den bestemte artikkelen foran adjektiv. Hadelandsvarianten av det personlige pronomenet som subjekts- og objektsform er *dom*. Osloformene er *de* og *dem* for Oslo vest-varianten og *dæm* og *døm* er Oslo øst-formene.

9) ITTE/IKKE

Hadelandsuttalen av nektingsadverbet er *itte*, mens oslouttalen er *ikke*. Jeg lar også varianter av *ikke* telle for belegg under denne varianten, som *ha'kke*, *vi'kke*, *e'kke* og *ska'kke*.

10) TRYKK

Ord som opprinnelig er fremmedord, har tradisjonelt trykket på den første stavelsen i hadelandsdialekten, slik det er i alle dialekter på Østlandet. Som eksempler kan jeg nevne *'interessant*, *'dialekt* og *'bensin*. Også i Oslo øst-dialekten realiseres derfor trykket slik. Ved klassifiseringen av variabelbeleggene vil jeg la trykkforskyvning mot venstre i fremmedord på denne måten telle som forekomst for hadelandsdialekten. Oslo vest-dialekten har ikke trykkforskyvning mot venstre i fremmedord: *intere'ssant*, *dia'lekt* og *ben'sin*. I spørreskjemaet undersøker jeg bare én variant av denne variabelen: *'bensin* - *ben'sin*. Sannsynligvis vil språkbrukerne realisere trykk-variabelen ulikt i ulike varianter. Dette er et forhold jeg ikke får undersøkt i spørreskjemaet, for jeg har valgt å bare ha med en variant. Likevel håper jeg denne varianten vil gi en antydning om hvor mange som bruker dette trekket.

Spørreskjemaet⁴⁸

Det var mange valg jeg måtte ta i forbindelse med utformingen av selve skjemaet. Hvor mange spørsmål ville jeg ha med? Hvilken type spørsmål var jeg ute etter å få svar på? Ville jeg legge vekt på å samle inn den språkbruken informantene mener de har, eller var jeg heller ute etter å forsøke å kartlegge sosiale bakgrunnsvariabler?

⁴⁸ Spørreskjemaet er gjengitt som vedlegg I.

Presentasjon av spørreskjemaet

I forarbeidet til utformingen av spørreskjemaet, kom jeg fram til at jeg ikke primært ønsket å fokusere på de språklige variablene. Siden utgangspunktet for undersøkelsen er at jeg vil se på om og eventuelt hvordan oslomålet vinner fram blant ungdommer på Hadeland, synes jeg det var viktig å legge vekt på meningene og holdningene informantene har til ulike forhold. Vi har sett at som et ledd i sosialiseringprosessen tilegner vi oss samtidig med språk også holdninger og stereotypier om ulike former for språkbruk ("Kapittel 2"). Jeg ønsket derfor at spørreskjemaet også skulle ta for seg spørsmål om informantenes egen oppfatning av språkbruk og erfaringer med språkbruk.

I mange undersøkelser med spørreskjemaer er språklige variabler det primære undersøkelsesobjektet. Ellers er spørreskjemaer blitt brukt som innsamlingsmetode i forbindelse med språkholdningsundersøkelser (se "Spørreskjemaer" s 93) Jeg ønsket at spørreskjemaet skulle ta for seg forskjellige emner, slik at jeg fikk undersøkt mange av forklaringstesene mine (se "Kapittel 5") gjennom spørsmål i skjemaet. I tillegg ville jeg at spørreskjemaet skulle være som et utgangspunkt for de etterfølgende intervjuene med et utvalg av informantene, som jeg tar for meg i "Kapittel 7" og "Kapittel 9".

Jeg oppfordret ungdommene til å komme med kommentarer til spørsmålene mine, lage egne svaralternativ og bruke baksiden av arkene hvis de hadde behov for det. Svarene som kom fram ved avkryssninger, kvantifiserer jeg for videre analyse (se "Kvantifisering ut fra spørreskjemaundersøkelsen" s 122). De svarene som kom fram under åpne spørsmål og kommentarer, har fungert som bakgrunn for intervjuene mine.

Jeg har forsøkt å dekke flere av underhypotesene mine i spørreskjemaundersøkelsen. I tillegg til spørsmål om alder, kjønn og opplysninger om foreldrene og bosted, har jeg bedt informantene svare på spørsmål om trivsel på Hadeland, akkommodasjon, vurdering av dialekter forskjellige steder i Norge og hvor typisk ulike grupper av folk på Hadeland snakker hadelandsdialekt. Når det gjelder spørsmål om dialekt/talemål, har jeg bedt informantene oppgi den dialekten de selv mener at de snakker. Dette har jeg gjort ved å be dem sette et kryss i "dialekttrekanten", som jeg tidligere har presentert (se Figur 8. Dialekttrekanten med språklige normidealer i "Språklige normidealer" s 66).

De kunne enten krysse av i en av sirklene og dermed hevde at de snakker en "ren" dialekt. Alternativt kunne de krysse av inne i trekanten, enten på linjene eller i selve flaten, på det stedet som de selv mente ga det beste bildet av hvordan deres eget talemål er som en "mellomting". De hadde også mulighet til å skrive ned den dialekten de mente de snakket hvis dialekten deres falt utenfor trekanten.

Informantene har også fått andre spørsmål. Har de opplevd å få kommentarer på, bli rettet på eller at noen har gjort narr av talemålet deres? Videre lurer jeg på om de mener at talemålet deres har forandret seg opp gjennom oppveksten, og om de er fornøyd med dialekten sin som den er. Informantene har også beskrevet hva som er karakteristisk ved hadelandsdialekten, og hva de tror oslofolk synes om hadelandsdialekten.

Til slutt i spørreskjemaet har jeg stilt opp 13 språklige varianter. Alle formene har minst to svaralternativer: én hadelandsform og én osloform. Der det er variasjon mellom Oslo øst-varianten og Oslo vest-varianten, er det tre alternative former å velge blant.

Det siste jeg spør informantene om, er om de kan tenke seg å være med videre i undersøkelsen for en samtale.

Kvantifisering ut fra spørreskjemaundersøkelsen⁴⁹

Spørreskjemaene ble besvart med 100 % oppslutning. Svarene som kom fram i spørreskjemaene har jeg kvantifisert og lagt inn på data ved å bruke SPSS/PC+. Underveis har det vært noen vurderinger jeg har måttet foreta i forbindelse med kvantifiseringen av svarene, og jeg vil her komme inn på disse.

Dialekttrekanten

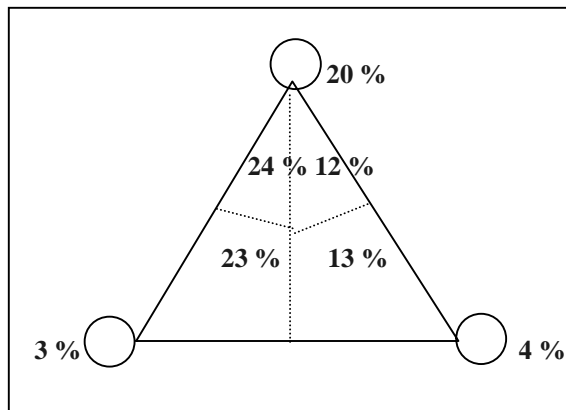
Når jeg har plottet alle kryssene fra informantene inn i "dialekttrekanten"⁵⁰, fordeler kryssene seg slik at jeg har valgt å dele kryssene inn i åtte kategorier. Den ene kategorien gjelder de språkbrukerne som valgte å ikke sette krysset sitt i figuren, men som mener at deres talemål faller utenfor dialekttrekanten. Det var bare fire av de 108 informantene satte krysset slik. Disse informantene svarte: (1) "litt bergensk", (2) "litt bergensk, blanding av Toten/Hadeland og Oslo", (3) "ingen spesiell dialekt egentlig. Men litt hadelandsdialekt kanskje. Men i og med mamma og pappa er fra Kongsvinger/Valdres har jeg noen ord derfra også", (4) "Prater litt Hadeland, Toten og oslodialekt". Den siste av disse fire informantene (4) har foreldre som kommer fra Hadeland og har selv også bodd hele livet på Hadeland. Stefaren er fra Oslo.

Kryssene konsentrerer seg øverst ved hadelandsdialekten, det vil si at det er flest som har valgt å sette krysset i dette området. Det ser derfor ut som om informantene "psykologisk" tar utgangspunkt i hadelandsdialekten når de setter krysset sitt i figuren. Hadelandsdialekten blir slik jeg ser det et utgangspunkt, og derfra plasserer de krysset sitt enten i kategorien hadelandsdialekten/Oslo øst-dialekten eller i kategorien hadelandsdialekten/Oslo vest-dialekten. Mange av kryssene akkumulerer seg rundt "midtpunktene" på linjene eller inne i

⁴⁹ I metodekapittelet ("Kapittel 4"), har jeg tatt for meg statistisk analyse og kvantitativ behandling av data.

⁵⁰ For en oversikt over dialekttrekanten hvor jeg har plottet inn alle kryssene, viser jeg til vedlegg III.

selve trekanten. Jeg har derfor valgt å dele trekanten inn i syv kategorier, én for hver av de tre sirklene, og fire mellomkategorier.

Figur 10. Prosentvis oversikt over fordelingen av kryssene informantene plasserte i figuren (n = 104)

Sirklene representerer den "rene" dialekten av henholdsvis hadelandsdialekten, Oslo øst-dialekten og Oslo vest-dialekten. Mellomkategoriene har jeg streket opp slik at det er like langt mellom hadelandssirkelen og Oslo øst-sirkelen som det er mellom hadelandsdialekten og Oslo vest-sirkelen. Normalen fra linjen mellom Oslo øst-dialekten og Oslo vest-dialekten går opp til sirkelen med hadelandsdialekten. Midtpunktet på normalen danner utgangspunktet for de fire kategoriene. Ut fra denne inndelingen kan jeg få et inntrykk av hvordan kryssene i trekanten fordeler seg.

Det viser seg at kryssene fordeler seg jevnt innenfor hver av de to oslodialekt-kategoriene (se Figur 10), mens forholdet mellom de to oslokategoriene danner et skille. Derfor ser det ut som om det ikke er graden av hadelandsdialekt som er det avgjørende, det vil si avstanden mellom hadelandsdialekten og oslodialektene i figuren. Hvilken oslodialekt informantene identifiserer talemålet sitt med ser ut til å være av større betydning. Dette mener jeg vi kan se fra prosentfordelingen mellom de ulike kategoriene. Hvis vi legger kategoriene for de to oslodialektene sammen, ser vi at det er omtrent dobbelt så mange informanter som plasserer krysset sitt i kategorien Oslo øst-dialekten (47 %) som Oslo vest-dialekten (25 %).

Det var enkelte tvilstilfeller ved kategoriseringen hvor kryssplasseringen falt på grensen mellom to kategorier. Her valgte jeg å kvantifisere 50 % av kryssene i hver sin kategori. Det forekom også enkelte andre tvilstilfeller under kvantifiseringen av svarene fra spørreskjemaene. Mange av informantene som svarer "ja" på spørsmål 13, "Er du fornøyd med dialekten din sånn som den er nå?"⁵¹, krysser likevel i trekanten for å vise hvordan de ville ha snakket hvis de ikke var så fornøyd. For disse informantene har jeg i hvert enkelt tilfelle vurdert hvordan jeg har valgt å se kryssplasseringen.

⁵¹ Se spørreskjemaet, vedlegg I.

Avkryssninger

Når det gjelder de andre avkryssningsmulighetene informantene hadde, har jeg kvantifisert ved å la hver kategori være uavhengig av de andre kategoriene. Hvis informantene har satt flere kryss der hvor de bare skulle sette ett kryss, har jeg vurdert svaret for hver enkelt informant. Jeg har da sett svaret i sammenheng med andre svar i skjemaet, og forsøkt å danne meg et helhetsbilde. Her har jeg vurdert hvorvidt ett, flere eller ingen av kryssene skal telle.

Kritiske punkter ved spørreskjemaet

I ettertid har jeg kommet fram til enkelte kritiske punkter ved spørreskjemaet. Noen av disse manglene kom fram under selve spørreskjemaundersøkelsen, andre under bearbeidingen av dataene. Jeg velger her å kommentere de manglene jeg selv har kommet fram til, og forsøker samtidig å komme inn på eventuelle betydninger disse manglene kan ha for resultatene i undersøkelsen.

Innledningsvis i spørreskjemaet ber jeg informantene om "[...] bare [å sette] ett kryss for hvert spørsmål (med mindre det blir sagt at du kan sette flere kryss)". Ved å begrense svarene på denne måten, kan jeg ha gått glipp av nyanser i svarene. Med mulighet til å sette flere kryss, kunne informantene i større grad vise sin usikkerhet i svaret. Der hvor informantene likevel har valgt å besvare spørsmålene med flere kryss, har jeg i hvert enkelt tilfelle vurdert kvantifiseringen. Gjennomgående i spørreskjemaet har jeg tatt med svaralternativet "annet/andre". Informantene hadde derfor mulighet til å gi svaret sitt her, så det er ikke sikkert jeg har gått glipp av så mange opplysninger.

Et annet aspekt ved spørreskjemaet er at de språklige variantene jeg har stilt opp (spørsmål 18) i større grad burde ha favnet om skillet mellom de to Oslo-varietetene. Slik variantene framstår nå, er det mulighet for at jeg ikke i stor nok grad tar for meg "spennet" i talemålet på Hadeland. Jeg håper å kunne dekke dette spennet gjennom intervjuene (se "Kapittel 7" og "Kapittel 9").

Når det gjelder navnene på de tre språkvarietetene jeg har brukt i dialekttrekanten (spørsmål 7 og 13), kan vi spørre oss hvorvidt begrepene er forståelige for språkbrukerne på Hadeland. Har informantene referanser til disse begrepene? Forut for hver utdeling av spørreskjemaer i klassene presiserte jeg hva jeg mente med de to varietetene Oslo øst-dialekt og Oslo vest-dialekt. Her oppsto det sjelden noen spørsmål, så jeg synes det virket som om varietetene var velkjente. Jeg valgte også bevisst å kalle alle varietetene for "dialekt". Slik ble de tre varietetene likestilte størrelser. Under intervjuopptakene framgikk det derimot at et par av informantene ikke forbandt noe spesielt med disse begrepene. Gjennom samtalen kom det likevel klart fram at de hadde god kjennskap til de to varietetene " på hver sin side av

elven/elva", selv om de kalte alt for "oslomål" eller "byspråk". Det virker derfor som om dette ble avklart underveis.

I spørreskjemaet spør jeg om informantenes fødested (spørsmål 1). I etterkant fant jeg ut at dette spørsmålet ikke var relevant. På Hadeland er det ikke noe sykehus, så ingen av informantene mine er født på Hadeland. Likevel regner jeg med at jeg har fått tak i de opplysningene som er relevante i denne sammenhengen, siden jeg spør informantene om hvor lenge de har bodd på Hadeland.

Jeg oppdaget også en annen svakhet ved skjemaet. Selv om jeg muntlig presiserte for ungdommene at de skulle skrive *stedet* de bor/har bodd på Hadeland, så var det mange som skrev kommune. Dette gjorde det vanskeligere å kvantifisere svarene her, og jeg fikk nok færre belegg enn jeg kunne ha fått hvis jeg også skriftlig hadde poengtert dette forholdet.

Selv om jeg har kommet fram til enkelte mangler ved spørreskjemaet, mener jeg at skjemaet i sin helhet fungerte godt. Dette illustreres kanskje også ved at de få spørsmålene jeg fikk underveis fra informantene ikke dreide seg om noe jeg betrakter som "større" problemer.

Gjennomføring av undersøkelsen med spørreskjemaene

Før jeg kunne gjennomføre selve undersøkelsen, var det flere avgjørelser som måtte tas. Det er mange faktorer som kan påvirke de resultatene som kommer fram i spørreskjemaundersøkelsen, og jeg måtte derfor foreta en rekke avgjørelser både i forkant av og i etterkant av undersøkelsen. Hvordan virker det inn at testen foregår i en skolesituasjon? Hvilke refleksjoner gjorde jeg meg underveis i undersøkelsen? Hvordan fungerte undersøkelsen i sin helhet?

Å bruke informanter i en skolesituasjon

I undersøkelsen har jeg valgt å bruke informanter i skoleklasser. Det har vært rettet mye kritikk mot å velge skolesituasjonen som et utgangspunkt for språklige undersøkelser. Kritikken formuleres av blant annet Richard D. Day (1982:128):

Perhaps we turn to the schools for subjects because school children are readily available, packaged and labelled. They are sitting in their rooms and all that is required is for the researcher to obtain permission and show up. It has been well established that different circumstances – including setting – call for different language varieties, [...] even in apparently monolingual speech communities. The school setting demands the use of a standard code.

Day peker på to forhold her. Det første er at elever og studenter blir brukt i undersøkelser av *praktiske* årsaker. Det andre han trekker fram, er konsekvensene en slik situasjon kan få for resultatene. En formell skolesituasjon fremmer bruk av en standardvarietet, mener Day. Dette

gjør at vi risikerer å få lite pålitelige resultater i undersøkelser av denne typen (se "Reliabilitet, validitet og forutinntatthet" s 98).

Dette forholdet kan vi nok si forsterkes når vi også kjenner til at Creber og Giles (Giles & Coupland 1991) har utført en undersøkelse om statusen til "Received Pronunciation" (RP). De testet statusen til standardvarieteten i to ulike kontekster: på skolen og på ungdomsklubben. Creber og Giles kom fram til at statusen til RP var svekket når undersøkelsen ble foretatt på ungdomsklubben. I Norge har Birkeland og Møller (1983) i en hovedfagsoppgave undersøkt språket blant ungdommer i to drabantbyer i Oslo. De valgte å bruke ungdomsklubber som et utgangspunkt for innsamling av materiale. Med bakgrunn i undersøkelsen til Giles & Coupland (samme verk) håper de at situasjonen slik ble mer uformell, og at de derfor i større grad kom fram til den *faktiske* språkbruken til ungdommene.

På tross av denne kritikken som har blitt reist mot testing av ungdommer i en skolesituasjon, har jeg valgt å bruke skolene på Hadeland som et utgangspunkt for undersøkelsen min. I og med at jeg gjennomfører en kvantitativ undersøkelse, ønsker jeg at det utvalget av informanter jeg bruker i undersøkelsen i størst mulig grad kan sies å representere ungdommer på Hadeland. Siden jeg var interessert i ungdommer som er i alderen 15-16 og 17-18 år gamle, ville det være en svært stor prosess å skaffe tilsvarende tilfeldig valgte informanter på andre måter. Jeg støtter meg også til at testing på skoler har blitt gjennomført i flere norske undersøkelser (se blant annet Eric Papazian 1997, og hovedfagsoppgavene til Elsa Kristiansen 1995, Sigfrid Tvitekkja 1998, Nina Berge Rudi (upublisert hovedfagsoppgave) og Karen Marie Kvåle (upublisert hovedfagsoppgave)). I tillegg er det sannsynlig at elever på skoler i Norge har et annet forhold til dialekter og standradtalemål enn i engelskspråklige land (se også "Dialekt og standard" s 38).

Forut for undersøkelsen forsøkte jeg altså å være bevisst i forhold til å bruke skolen som testsituasjon. Like fullt er det viktig at jeg reflekterte over det problematiske forholdet med skolen som utgangspunkt for undersøkelsen.

Gjennomføring av undersøkelsen i klasserommet

I mai 1998 brukte jeg én skoletime i hver av de fem skoleklassene, og jeg var selv til stede mens elevene fylte ut det syv sider lange spørreskjemaet. Innledningsvis, før jeg delte ut skjemaene, brukte jeg noen minutter på å presentere meg selv og gå gjennom spørreskjemaet sammen med elevene. Jeg tegnet og beskrev på tavlen der hvor jeg mente noe kunne være uklart. I tillegg oppfordret jeg elevene til å skrive kommentarer til spørsmålene hvis det var noe de var uenig i eller hadde meninger om. Under de språklige variablene fikk informantene beskjed om å skrive inn språkformer som de mente de brukte, hvis de ikke var representert på

listen. Jeg gjorde dem også klar over at det var mulig å sette kryss i flere rubrikker hvis det var ønskelig. Hvis det var noe de lurte på, var jeg hele tiden tilgjengelig for spørsmål.

Siden jeg selv var til stede og presenterte prosjektet mitt, og ikke læreren gjennomførte undersøkelsen for meg, håper jeg å ha redusert muligheten for at spørreskjemaet skulle likne på en skoleprøve. I tillegg er det sannsynlig at elevene i større grad svarte ærlig på spørsmålene mine når de hørte presentasjonen min av undersøkelsen.

Selve utfyllingen av skjemaene gikk greit. Det så ikke ut som om elevene hadde problemer med å forstå spørreskjemaet. Noen av elevene trengte hjelp, men det var aldri noe som var avgjørende for resultatene de trengte hjelp til. Det var også enkelte av elevene som samarbeidet, men i utgangspunktet oppfordret jeg dem ikke til å gjøre det. Jeg tror et eventuelt samarbeid kunne påvirke informantenes svar. Forut for undersøkelsen vurderte jeg muligheten for å operere med "par-svar", slik at informantene besvarte spørreskjemaet to og to. Denne metoden gikk jeg imidlertid bort fra, hovedsakelig fordi jeg ønsket individuelle svar fra informantene.

Noen små problemer oppsto underveis. Spesielt når det gjaldt spørsmål 12, "Hva synes du om dialekter forskjellige steder i Norge?", var det mange som stusset over "Telemark". Hvis de ikke kjente til denne dialekten og derfor ikke hadde et forhold til den, ga det heller ingen mening at de skulle fylle ut denne rubrikken. Jeg ba derfor disse elevene la rubrikken stå tom. De av informantene som hadde skilte foreldre og bodde under andre boforhold, f. eks sammen med steforeldre, fikk beskjed om å fylle ut for steforeldre under "annet".

Noe jeg ikke hadde vært forberedt på, var at noen av elevene ble ferdige før resten av klassen. Disse elevene forstyrret nok til en viss grad for de andre elevene. Problemet var størst i den første skoleklassen jeg var i. Det er jo ikke til å komme bort fra at selv om jeg fulgte de samme prosedyrene i alle skoleklassene og la vekt på å skape situasjonen mest mulig lik, så virket det nok inn at dette var den første skoleklassen jeg var til stede i. I den neste skoleklassen jeg var i fikk jeg en idé fra en av elevene. Eleven ønsket å skrive hva han syntes om oslomålet. I de neste tre skoleklassene jeg var i, skrev jeg dette spørsmålet opp som et tilleggsspørsmål på tavlen. Dette spørsmålet bidro til at skoletimen ble brukt fullt ut. Samtidig fikk jeg flere opplysninger jeg kunne bruke som utgangspunkt for samtalen med et utvalg av informantene.

Det var forskjeller mellom de fem skoleklassene i forhold til i hvor stor grad informantene virket interesserte. Flere av elevene i to av skoleklassene kom bort til meg etter skoletimen og sa at de syntes opplegget mitt virket spennende, eller at de håpet jeg ville komme tilbake og fortelle om resultatene. Det var også i disse skoleklassene elevene brukte lengst tid på å fylle

ut skjemaet. Dette kan ha å gjøre med hvordan læreren har presentert meg for skoleklassen sin, eller også om elevene hadde snakket om dialekten i skoletimene. Andre forhold kan selvfølgelig også ha virket inn. På tross av de små forskjellene som kom fram under forløpet, vil jeg si at situasjonen var svært lik i de fem skoleklassene, og jeg var godt fornøyd med innsamlingsprosessen.

KAPITTEL 7

SAMTALE MED ET UTVALG INFORMANTER

DETALJER OG NUANCER

Ved en bog fuld af små fakta.

Der må kun stikke få
af de små fakta frem,
hvis de store skal ha
deres chancer.

Detaljer er til
for at dyrkes af dem,
som dog ikke fatter
nuancer.

(Piet Hein)

Denne neste delen av feltarbeidet, som består av samtaler med et utvalg av informantene, baserer jeg i hovedsak på spørreskjemaundersøkelsen. I undersøkelsen med spørreskjemaene har jeg lagt grunnlaget for utvelging av informanter og mange av de språklige variablene. Meningen er at metodetrianguleringen både skal fungere som en supplerende prosess, hvor de to metodene utfyller hverandre, og som en form for samarbeid, hvor de to metodene er avhengig av hverandre.

Kriterier for utvelging av informantene til intervjuene

Svarene fra spørreskjemaundersøkelsen utgjorde utgangspunktet for hvilke informanter jeg ønsket å bruke videre til intervjuene. I første omgang har jeg altså valgt ungdommer i spørreskjemaundersøkelsen, ved å bruke ungdomsskole- og videregående skoleelever på Hadeland. Dette betyr at jeg igjen måtte ta stilling til utvalgs-kriterier i forbindelse med informantene, denne gangen med spørreskjemaene som utgangspunkt og med intervjuene i tankene.

I norske sosiolingvistiske undersøkelser har det vært vanlig å stille krav til personenes føde- og oppvekstssted, alder og hvor lenge personen har bodd på hjem-plassen. Det pleier også å være krav til begge eller den ene av foreldrenes geografiske tilhørighet. Gunnstein Akselberg (1995) opererer med et slikt "tradisjonelt" krav til informantene sine i undersøkelsen av sosiolingvistiske forhold på Voss. For å være informant må man være født og oppvokst i samme skolekrets som man bor, og minst en av foreldrene må være fra Voss. Inge Lise Pedersen (1995:147) hevder i sitt opponentinnlegg mot Akselberg at

[d]isse meget strenge kriterier for lokalt tilhørsforhold er formentlig medvirkende til at den sociale spredning blandt informanterne bliver ringe. [...] Udelukkelsen af alle ikke blot tilflyttere men også Vossinger af første generation får lokalsamfundet til at fremtræde som mer homogent end det egentlig er.

Pedersen mener altså at informantutvalget i Akselbergs undersøkelse kan være for snevert.

Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) stilte krav til informantene om " [...] at de skulle være født og oppvokst i Oslo" (Hanssen 1976).

I språkundørsøkelser fra større byer (Oslo og Trondheim) stilles det ikke krav til foreldrenes geografiske tilhørighet. Vansker med å finne informanter med foreldre fra samme by har en klar sammenheng med at en stor del av befolkningen i de norske byene har til alle tider vært innflyttere fra landsbygda og andre byer (Evensen & Tveit 1990:68).

Et slikt utvalgs-kriterium kan altså ha sammenheng med at disse undersøkelsene er foretatt i større byer, hvor en vet at en større del av befolkningen er innflyttere.

Jeg mener det ikke gir mening å utelate innflyttere ved utvelging av informanter. Innflyttere, og barn av innflyttere, er viktige språklige medlemmer i samfunnet. Ofte kan kanskje nettopp

innflyttere være personer som er språklige innovatører i et språksamfunn. Inge Lise Pedersen (1995) trekker også fram *Flyttemotivundersøkelsen* til Helge Omdal (1994) som argument for å la innflyttere være med i et informantutvalg. Undersøkelsen hans viser at andelen av folk som aldri har skiftet bostedskommune er mindre enn 25 %. Jeg har i min undersøkelse valgt å se på geografisk mobilitet, både i form av innflytting til Hadeland og det at enkelte kan ha bodd andre steder enn på Hadeland i en periode, som en mulig årsak til eventuell språklig variasjon og forandring på Hadeland (se "Kapittel 5").

Slik jeg ser det, vil det derfor være uaktuelt på et prinsipielt grunnlag å utelate innflyttere som informanter i min undersøkelse. Men som jeg tidligere har nevnt (se "Kapittel 6"), har jeg valgt å utelate én av de totalt 109 svarene fra spørreskjemaundersøkelsen. Vedkommende hadde bodd mindre enn to år på Hadeland, og det var ingen andre som stilte i samme kategori som denne personen.

Da jeg skulle velge ut informanter fra spørreskjemaundersøkelsen til intervjuene, var det første kriteriet at informantene måtte ha svart i spørreskjemaet at de var villige til å bli med videre i undersøkelsen for en samtale. Ut over den ene personen jeg utelot, beholdt jeg alle informantene som grunnlag for utvelging av informanter til intervjuene.

Av de 108 informantene fra spørreskjemaene, var det i alt 63 personer som hadde sagt seg villige til å være med på en samtale. Med dette antallet som utgangspunkt, kunne jeg ha valgt å vilkårlig trekke ut det antallet ungdommer jeg ønsket å snakke med. En slik utvelging valgte jeg likevel ikke å foreta. Det er en viss sannsynlighet for at utvalget kan bli "skjevt" ved en slik vilkårlig utvelgelse fra populasjonen på 63 personer (se "Utvelging av informanter" s 87). Dessuten hadde jeg ingen garanti for at de informantene jeg ville få som resultat av en vilkårlig utvelgelse stadig var interesserte i og hadde anledning til å være med videre.

Med utgangspunkt i svarene som de 63 personene hadde kommet med i skjemaet, ønsket jeg å velge seks informanter for en samtale. Målet mitt var å la de seks informantene illustrere ulike normative funksjoner i språksamfunnet på Hadeland. Siden jeg ønsket at intervjuene med informantene skulle gå i dybden og ha en varighet på rundt en time, var antallet på seks informanter stor nok arbeidsmengde. Individene er derfor strategisk valgt, og jeg ønsket å velge slik at individstudiene representerer ulike aspekter og ytterpunkter fra datamaterialet etter spørreskjemaundersøkelsen. Jeg valgte å ta utgangspunkt i hvordan personene hadde plassert krysset i "dialekttrekanten". Det var fire personer som ikke syntes deres dialekt lot seg innplassere i trekantfiguren. Ved utvelgelsen til intervjuene tok jeg ikke med disse. Av de 59 kryssene som var igjen, ønsket jeg derfor å velge seks personer for intervju.

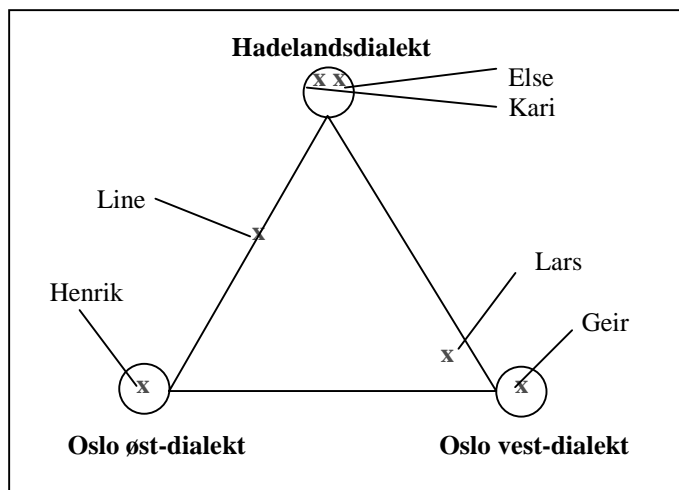
På bakgrunn av tidligere undersøkelser (se "Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk" s 101), ønsket jeg å undersøke hvorvidt den rapporterte språkbruken i trekanten korresponderer med den faktiske språkbruken i samtalen. I tillegg ønsket jeg å få med "spennet" i populasjonen jeg undersøker, og dette spennet regner jeg med kom fram i figuren. I tillegg til å velge intervjuobjekter ut fra hvor krysset var plassert i figuren, tok jeg derfor også hensyn til hvordan de hadde krysset av for de språklige variablene.

I utgangspunktet satte jeg opp tre alternative kombinasjoner av informanter som jeg ønsket å intervju. Årsaken til at jeg gjorde det, var at jeg ikke visste om jeg ville få tak i de informantene jeg ønsket å intervju. Det viste seg imidlertid at det ikke var noe problem å komme i kontakt med de informantene jeg ønsket å snakke med. I en tabell kan vi se hvordan utvalget ble foretatt og hvordan utfallet ble:

Tabell 3. Oversikt over utvelgingsprosessen fra spørreskjema til intervjuer

<i>Oversikt over informanter som har svart at de vil være med på en samtale og krysset i trekanten</i>		<i>De seks informantene jeg valgte ut for en samtale</i>			
<i>Egenoppfatning av dialekt</i>	<i>Totalt antall å velge fra</i>	<i>Kjønn</i>	<i>Bosted</i>	<i>Fødselsår</i>	<i>Rapportert språkbruk</i>
<i>Hadelandsdialekt</i>	<i>13</i>	<i>Jente</i>	<i>Nordre Brandbu</i>	<i>1980</i>	<i>Flest hadelandsformer</i>
		<i>Jente</i>	<i>Jevnaker + Kalvsjø</i>	<i>1983</i>	<i>Få hadelandsformer, mye alternering</i>
<i>Oslo øst-dialekt</i>	<i>3</i>	<i>Gutt</i>	<i>Harestua</i>	<i>1980</i>	<i>Ingen hadelandsformer</i>
<i>Oslo vest-dialekt</i>	<i>3</i>	<i>Gutt</i>	<i>Gran</i>	<i>1980</i>	<i>Ingen hadelandsformer</i>
<i>Hadelandsdialekt/ Oslo øst-dialekt</i>	<i>26</i>	<i>Jente</i>	<i>Lunner</i>	<i>1983</i>	<i>Få hadelandsformer</i>
<i>Hadelandsdialekt/ Oslo vest-dialekt</i>	<i>14</i>	<i>Gutt</i>	<i>Lunner</i>	<i>1980</i>	<i>Ingen hadelandsformer</i>

Jeg har her valgt å se på de informantene som har satt kryss i mellomkategorien hadelandsdialekt/Oslo øst-dialekt som én kategori og hadelandsdialekt/Oslo vest-dialekt som en annen. Årsaken til at jeg har delt svarene opp slik, er at resultatene fra kvantifiseringen av "dialekttrekanten" viste at det er forskjellen mellom disse to kategoriene som er av betydning (se "Kvantifisering ut fra spørreskjemaundersøkelsen" s 122). De seks informantene jeg valgte å intervju har krysset slik i "dialekttrekanten", for å vise talemålet sitt slik de mener det er:

Figur 11. Illustrasjon som viser hvordan de seks informantene har plassert krysset i dialekttrekanten

Når vi ser kryssfordelingen slik, kan det kanskje virke merkelig at jeg har valgt å intervju to gutter som har krysset av i nærheten av eller i sirkelen til Oslo vest-dialekten. Likeledes har jeg valgt to jenter som har krysset av for hadelandsdialekten. Årsaken til denne fordelingen er at informantenes kryssplassering i figuren ikke var det eneste kriteriet jeg valgte informanter fra populasjonen ut i fra. For å få et mest mulig representativt utvalg blant de ungdommene jeg skulle intervjuer, la jeg vekt på geografisk spredning, lik fordeling mellom kjønnene og at jeg hadde med informanter både fra ungdomsskoletrinnet og den videregående skolen. Jeg ønsket også å få med både informanter med foreldre fra Hadeland, og med foreldre som er innflyttere til Hadeland. Og i tillegg til disse kriteriene forsøkte jeg altså å oppnå en spredning i hvordan informantene har krysset av i dialektfiguren.

Gjennom spørreskjemaene forsøkte jeg å kartlegge svarene til informantene, slik at jeg gjorde meg kjent med de informantene jeg ønsket å intervjuer. Jeg la vekt på at de seks informantene skulle karakterisere ungdommer på Hadeland på hver sin måte. Likevel er det vanskelig å si noe om jeg har kommet fram til de seks mest "typiske" informantene i materialet mitt.

En presentasjon av informantene jeg intervjuet⁵²

Hver av informantene har gitt en rekke bakgrunnsopplysninger om seg selv i form av svar i spørreskjemaet. I tillegg har jeg fått ytterligere opplysninger gjennom intervjuene. Med

⁵² Av hensyn til lov om personvern, er navnene på informantene selvsagt ikke identiske med de virkelige personene. For at leseren lettere skal forbinde noe med informantene, har jeg valgt å finne navn med samme forbokstav som stedet informantene kommer fra. Else kommer fra Eidsand, Geir fra Gran, Henrik fra Harestua, Kari fra Kalvsjø, Lars og Line fra Lunner. I presentasjonen av informantene har jeg valgt å presentere dem i navnenes alfabetiske rekkefølge.

utgangspunkt i disse opplysningene vil jeg her presentere hver enkelt informant som jeg intervjuet. Alle informantene har bodd hele livet sitt på Hadeland.

Else

I trekantfiguren i spørreskjemaet har Else (født 1980) satt krysset sitt i hadelandsdialekt-sirkelen. Til sammen er det 21 personer som har satt krysset sitt her. Hun ser derfor på talemålet sitt som den "rene" hadelandsdialekten, uten innslag av oslomålene. Når det gjelder de oppgitte språklige variablene, har hun oppgitt mange tradisjonelle hadelandsformer (69 % av 100 % mulige). Selv om Else er en av de få informantene i materialet som oppgir stor grad av hadelandsformer, mener hun at hun sier *ikke, nå græver/nå graver, nå kommer og nå ligger*. Dette er former som jeg kategoriserer som oslomål.

Else har noen ganger fått kommentarer fra vennene sine på at hun har hadelandske ord og uttrykk som det er vanskelig å forstå. Men talemålet hennes har aldri blitt rettet på eller blitt gjort narr av. Hun er fornøyd med dialekten sin slik som den er, og synes også at hadelandsdialekten er fin.

Begge foreldrene til Else har vokst opp på Hadeland, moren er fra Gran og faren fra Nordre Brandbu. Det er også i Nordre Brandbu (Eidsand) at Else er bosatt på gård. Faren er statsansatt, og moren arbeider i skoleverket. Else går siste året på Brandbu videregående skole. Hun trives godt på Hadeland, og vil fortsette å bo der i framtiden. Helst vil hun fortsette å bo på gård, og hun tenker å gå på lærerhøgskolen på Hamar fra neste år. Valget av utdanning har sammenheng med at læreryrket er greit å kombinere med gårdsbruk. Ved siden av skolen driver Else med folkedans. Det er ikke så mange på Hadeland som har folkedans som fritidsinteresse. I ferier er hun mye i Valdres. Else kan minst av alt tenke seg å flytte til Oslo. Hun er heller ikke mye i Oslo, for hun savner ingen tilbud på Hadeland.

Geir

Som en av fem informanter i det totale materialet, har Geir (født 1980) satt krysset i sirkelen til Oslo vest-dialekten. Han har heller ikke oppgitt at han bruker noen hadelandsformer. Blant de osloformene det er mulig å krysse av for både Oslo øst-form og Oslo vest-form, oppgir Geir at han har flest Oslo vest-former.

Begge foreldrene til Geir er innflyttere til Hadeland. Moren kommer fra Bergen, og faren fra Sverige. Men Geir mener at foreldrene i liten grad snakker slik de opprinnelig har gjort. Moren snakker standard østnorsk, og faren snakker en slags blanding av svensk og norsk. Foreldrene pendler fra Gran til arbeidet sitt, moren til Gjøvik og faren til Oslo.

Noen ganger har vennene til Geir kommentert dialekten hans. Da har han fått beskjed om at han har svenske innslag i språket. Vennene har også noen ganger gjort narr av dialekten hans. Geir synes hadelandsdialekten er litt stygg, men Oslo vest-dialekten synes han er fin. Han mener at han ikke kan karakterisere hadelandsdialekten fordi han har så dårlig kjennskap til den.

Geir trives godt på Hadeland, men han vet ikke om han vil fortsette å bo der. Han går siste året på videregående skole, og skal kanskje i militæret fra høsten av. Deretter har han planer om å studere realfag ved Universitetet i Oslo. På fritiden spiller han sjakk og driver en del med internett og dataprogrammering. Tidligere drev han en del med friidrett. Geir er ikke så ofte i Oslo.

Henrik

Henrik (født 1980) er blant tre informanter som har krysset av for Oslo øst-dialekten. Det er ingen hadelandsformer blant de språkformene han har krysset av for i spørreskjemaet.

Foreldrene til Henrik er også innflyttere. Moren er fra Sverige og faren fra Vestlandet. Henrik bor på Harestua, og har tidligere bodd på Grua. Begge foreldrene pendler til jobb i Oslo, hvor moren er innkjøpsleder og faren markedsjef.

Også Henrik trives godt på Hadeland, men han vet ikke om han vil fortsette å bo der. Nå går han det siste året på videregående skole. Etter skolen kan han tenke seg å studere organisasjonspsykologi. I helgene arbeider Henrik innenfor restaurantbransjen i Oslo. Gjennom jobben kommer han i kontakt med ungdommer fra hele Oslo. Henrik drar ofte til Oslo. Både fordi han jobber der, i helgene og tidligere også noen ettermiddager i uken, men også for å være der sammen med venner.

Kari

Kari (født 1983) har også satt krysset i hadelandsdialekt-sirkelen. Men i motsetning til Else, har Kari oppgitt få tradisjonelle hadelandsformer. Men for en del av de språklige variablene, mener hun at hun alternerer mellom den tradisjonelle hadelandsformen og en osloform.

Noen ganger har vennene til Kari kommentert dialekten hennes. Hun har fått beskjed om at det ikke heter *ha'kke*, men *har ikke*. Gjennom oppveksten mener Kari at talemålet hennes har endret seg. Hun mener dialekten hennes *både* har blitt mer lik Oslo øst-dialekten *og* litt nærmere hadelandsdialekten.

Foreldrene til Kari er begge fra Hadeland. Moren er fra Jevnaker og faren fra Lunner. De er skilt, så hun veksler på å bo hos moren (Jevnaker) og faren (Kalvsjø). Faren hennes jobber

som selger, og han pendler en god del til Oslo. Moren er sekretær og jobber på Hadeland. Selv om Kari trives godt med å bo på Hadeland, vet hun ikke om hun vil fortsette å bo der.

Kari går siste året på ungdomsskolen, og ønsker å fortsette med noe hun holder på med på fritiden, nemlig drama. Alternativene for henne da, er å gå på en videregående skole på Gjøvik eller å ta drama som valgfag på Brandbu videregående skole. Kari var oftere i Oslo før enn hun er nå. Nå blir det bare en gang i blant.

Lars

Lars (født 1980) har satt et kryss ned mot høyre i trekanten for å markere talemålet sitt slik han mener det er. Det er til sammen 27 personer som har plassert krysset sitt i den samme kategorien. Han har ingen hadelandsformer i det oppgitte talemålet sitt.

Moren til Lars kommer fra Narvik, og faren er fra Lunner på Hadeland. Begge foreldrene jobber på Hadeland, moren i omsorgssektoren og faren i skolevesenet. Lars bor i Lunner, og trives passe godt med å bo på Hadeland. Han vil ikke fortsette å bo der. Nå går Lars det siste året på videregående skole, og han kan godt tenke seg å dra til utlandet til neste år. Muligens kommer han til å studere psykologi senere. På fritiden er Lars mye i Oslo eller Hønefoss. Begge stedene for å være sammen med venner.

Line

Line (født 1983) er en av 48 personer som har satt krysset i trekanten på aksene mellom hadelandsdialekten og Oslo øst-dialekten. Hun har ingen hadelandsformer i den oppgitte språkbruken sin, men når jeg snakker med henne mener hun at hun bruker mye hadelandsdialekt.

Foreldrene til Line er fra Oslo. Faren hennes er maler, og jobber mest i Oslo. Moren jobber innenfor omsorgsyret på Hadeland. Line bor i Lunner, og trives godt på Hadeland. Sannsynligvis vil hun fortsette å bo der. Nå går Line siste året på ungdomsskolen, og til neste år har hun lyst til å begynne på landbruksskole. Da må hun bo på internat på skolen på Lena på Toten. På fritiden driver hun mye med hester, og hun har en egen hest. Line er ikke mye i Oslo.

Bakgrunn for intervjuene

Som jeg tidligere har nevnt, er det undersøkelsen med spørreskjemaene som ligger til grunn for de seks intervjuene jeg utførte. Hva ønsket jeg å oppnå ved å benytte meg av spørreskjemaer kombinert med intervjuer? Hvordan ville jeg komme fram til materialet?

Målet med intervjuene

Ut fra forklaringstesene jeg presenterte i "Kapittel 5", var det en rekke spørsmål jeg ønsket å få belyst i intervjuene. Jeg organiserte intervjuene etter bestemte temaer som jeg ville ta opp⁵³. I tillegg til generelle temaer som jeg gikk inn på i alle intervjuene, var det mitt ønske at hvert enkelt individ på hver sin måte skulle bidra til utformingen av samtalen.

Fra spørreskjemaene hadde jeg fått besvarelser fra 108 ungdommer på Hadeland. Det var mange meninger og synspunkter som kom fram i disse skjemaene, og jeg ønsket med intervjuene å komme fram til dybden i disse. Et annet mål med intervjuene var å få tak i informantenes faktiske talemål, slik at jeg kan undersøke hvordan talemålet deres stemmer med hva de har oppgitt i spørreskjemaet.

Jeg valgte å la temaene i intervjuene kretse rundt forklaringstesene mine. Derfor gikk jeg inn på individenes syn på og forhold til Oslo, deres oppfatninger av stereotyper på Hadeland, dialektbegrepet og samtaler rundt hva en dialekt er og hvem som snakker dialekt. I tillegg snakket vi om "dialekttrekanten", og hva som karakteriserer de tre normene (se Figur 8. Dialekttrekanten med språklige normidealer" s 67) Dette syntes jeg var en spesielt interessant problemstilling, blant annet fordi Else og Kari begge har krysset av for "hadelandsdialekten" i dialektfiguren, men de har krysset av svært ulikt hva angår språklige varianter. I tillegg snakket vi om fritidsinteresser, venner, foreldrene og yrkene til foreldrene. Jeg forsøkte å kartlegge den språklige variasjonen som hadde kommet fram i spørreskjemaene.

Vi har tidligere vært inne på (se "Intervju" s 94) at for Labov (1978) er det sosiolingvistiske intervjuet først og fremst en metode for å komme fram til det naturlige språket, eller "hjertespråket" (the vernacular). Også Nordberg (1982:106) mener at vi i sosiolingvistiske intervjuer er ute etter å fange det uformelle hverdagsspråket. Dette gjør at vi ønsker å bryte de reglene som vanligvis gjelder for intervjusituasjonen i et intervju, og få informanten til å snakke fritt, introdusere nye emner, stille spørsmål og fortelle historier. Labov mener at samtalen i prinsippet kan dreie seg om hva som helst, fordi han først og fremst er interessert i hvordan informanten realiserer de språklige variablene.

Med samtalene var jeg interessert i å komme fram til et dobbelt produkt: *både* den naturlige og spontane talen *og* innholdet i samtalen. Hvordan kunne jeg oppnå dette? Jeg forsøkte å la temaene være styrende for samtalen, men samtidig lot jeg informantene få snakke fritt om det som opptok dem også. Jeg tror lengden på intervjuene også var avgjørende i denne sammenhengen. Siden jeg var ute etter en mest mulig naturlig situasjon, både språklig og tematisk, tror jeg det var viktig at intervjuene varte rundt en time. Slik oppnådde jeg

⁵³ Se vedlegg II for en oversikt over spørsmålene jeg hadde som utgangspunkt.

sannsynligvis større grad av fortrolighet mellom informanten og meg, noe som kanskje også gjorde at intervjuproduktet ble en kombinasjon av naturlig tale og temaer som jeg ønsket å samtale om.

Språklige variabler i intervjusituasjonen

Til grunn for de språklige variablene jeg valgte å undersøke i samtalen med informantene, ligger de språklige variantene jeg undersøkte i spørreskjemaene. I tillegg til disse ti variantene har jeg valgt en variabel som det var vanskelig å undersøke gjennom et skjema. Jeg fortsetter nummereringen fra "Kapittel 6: "Presentasjon av de språklige variablene" (s 119), og jeg begynner derfor her med 11.

11 a) og 11 b) TJUKK L

I hadelandsdialekten, som i "folkelig" østlandsk for øvrig, er det vanlig å bruke tjukk l. En tradisjonell forskjell mellom Oslo øst-dialekt og Oslo vest-dialekt er "tjukk l" eller retrofleks flap⁵⁴. Tjukk l kan stamme fra norrøn *l* eller fra norrøn *rΔ*. Jeg har valgt å dele opp variabelen tjukk l i a) og b), grunnet dette ulike opphavet. Jeg ser likevel ikke på tjukk l som to variabler, for den fonologiske realiseringen er den samme i dag, både for den som kommer fra norrøn *rΔ* og fra norrøn *l*.

Siden tjukk l er noe vi finner både i hadelandsdialekten og Oslo øst-dialekten, vil jeg la belegg under denne variabelen klassifiseres under hadelandsdialekten. I den tradisjonelle Oslo vest-dialekten har det ikke vært vanlig med tjukk l⁵⁵. Hvis informantene ikke har tjukk l i talemålet sitt, vil jeg derfor klassifisere beleggene under Oslo vest-dialekten.

Som Østlandet for øvrig, har også Hadeland kløyvd infinitiv. Jamvekt resulterer i infinitiv-former som *vara*, *laga* og *læsa*. Oslo øst-dialekten har også kløyvd infinitiv. I sin hovedfagsoppgave om talemålet til ungdommer i to drabantbyer i Oslo, fant Birkeland og Møller (1983) ut at jamvektsformene var på vei ut av talemålet til ungdommene. Ellen Skolseg valgte å ha jamvektsformer som en sentral språklig variabel i undersøkelsen sin på Romerike (1994). Hun konkluderer med at "[d]et ser ut til at jamvektsformer står relativt sterkt på øvre Romerike, men ikke så sterkt på nedre Romerike" (samme sted:251). Jamvektsformer ville det derfor være svært interessant å undersøke på Hadeland også. Likevel har jeg valgt å ikke ta med jamvektsformer i oppgaven. Da jeg hadde hørt gjennom samtalen jeg tok opp på bånd, var det svært vanskelig å høre om ungdommene sa for eksempel *gjøra*

⁵⁴ Jeg velger å kalle det tjukk l.

⁵⁵ Ernst Håkon Jahr (1976) ser i en delundersøkelse fra TAUS på tjukk l i to bydeler i Oslo, henholdsvis Frogner på Oslo vest og Vålerenga i Oslo øst. Han kommer da fram til at det er flere unge enn eldre informanter som bruker tjukk l i talemålet sitt, og tolker dette som at tjukk l vinner terreng blant nye språkbrukere.

eller *gjøre*. Jeg mener det derfor er vanskelig å undersøke dette trekket som en egen språklig variabel i mitt materiale.

Intervju – dialog – gruppesamtale

Når jeg kaller opptakssituasjonen for et intervju, har det sammenheng med at utgangspunktet for samtalene med informantene var spørsmål og stikkord som jeg hadde skrevet ned på forhånd⁵⁶. Samtalene med ungdommene bar derfor preg av en spørsmål – svar-struktur. Likevel var opptakene i like stor grad samtaler, for informantene og jeg pratet om det som falt oss inn der og da. Slik jeg ser det, blir det riktig å kalle situasjonen for et uformelt intervju.

Bengt Nordberg (1982) mener det er feilaktig å kalle en slik situasjon for et "uformelt intervju", fordi en slik betegnelse viser til en selvmotsigelse. Han hevder at et intervju ikke kan være uformelt. Nordberg fremmer termen "dialog" for å beskrive en opptakssituasjon som er en mellomting mellom intervju og gruppesamtale. Vi kan sette opp et kontinuum med symmetrisk – asymmetrisk intervju. Her vil jeg karakterisere dialogene jeg hadde med informantene som mer symmetriske enn asymmetriske.

Birkeland og Møller (1983) intervjuet to og to informanter sammen da de undersøkte talemålet blant ungdommer i to drabantbyer i Oslo. Også Ellen Skolseg (1994) valgte en slik løsning da hun intervjuet folk på Romerike. En opptakssituasjon kan virke uformell og kunstig, og folk snakker også forskjellig i ulike situasjoner og sammen med ulike mennesker. I mange undersøkelser hvor intervjuet er valgt som metode, har valget falt på gruppesamtaler. Situasjonen som oppstår med gruppesamtaler, er en mer trygg situasjon for informantene. Bortsett fra tilstedeværelsen av båndopptakerutstyr og språkforsker, er situasjonen temmelig normal for informantene. Nordberg (1982:107) peker på en stor fordel med gruppesamtalen:

Det vore helt oacceptabelt om någon i gruppen under inspelningen förstälde sig och talade på ett sätt som inte var det som normalt brukades i talgemenskapen eller mellan de enskilda talarna.

Medlemmene i gruppen utøver en normkontroll på hverandre. Denne kontrollen gjør at det er sannsynlig at informantene i større grad snakker slik de virkelig gjør, og at påvirkningen fra språkforskeren og selve den kunstige situasjonen reduseres. På denne måten unngår man i stor grad det problemet som Labov kaller observatørens paradoks (se "The observer's paradox" s 103):

[...] the aim of linguistic research in the community must be to find out how people talk when they are not being systematically observed; yet we can only obtain this data from systematic observation (Labov 1978:181).

⁵⁶ Se vedlegg II.

Gjennomføring av intervjuene

Jeg valgte å snakke med informantene mine én og én. Hovedsakelig har jeg valgt dette fordi jeg ønsker å oppnå mest mulig fortrolighet mellom informanten og meg. Selv om jeg risikerer å miste de fordelene man kan oppnå ved gruppesamtaler, tror jeg fordelene kan være like mange ved intervjuet slik jeg valgte å gjennomføre det. Jeg synes jeg har fått bekreftet at valget mitt var et rimelig valg, fordi situasjonen fungerte godt. Dessuten er det lettere å få tak i den faktiske språkbruken til informanten når det ikke er mange stemmer på lydbåndet.

Det er mulig at mitt talemål kan ha påvirket hvordan informantene mine snakket under intervjuet. I Brit Mæhlums undersøkelse (1986) av vekslingsprinsipper mellom dialekt- og standardvarieteter hos fire personer som har flyttet fra Nordre Land til Oslo, "[...] valgte [hun] å la informantene bli intervjuet av to personer som snakker henholdsvis et sterkt normalisert språk og landingdialekt [...]"(s 55). Slik ble informantene intervjuet i to ulike situasjoner, hvor det som i hovedsak skilte de to situasjonene fra hverandre er nettopp talemålet til intervjueren. Det samme prinsippet benyttet Unn Røyneland (1994) seg av i sin undersøkelse om innflyttere fra Sunnmøre til Oslo.

Jeg er ikke selv fra Hadeland, og snakker det man kan kalle et umarkert østnorsk. Etter gjennomgang av kommentarene fra spørreskjemaene, var det ikke mitt inntrykk at det talemålet jeg har representerer noe som avviker fra det ungdommene hører til daglig på Hadeland. Jeg valgte derfor å gjennomføre intervjuene med meg selv som intervjuer. Noe det kan være verdt å bemerke i denne sammenhengen, er at jeg både bevisst og ubevisst tilpasset meg språket til informantene jeg samtalte med. Gjennom de seks intervjuene foregikk det derfor en klar konvergering av talemålet mitt, slik at det ble mer likt det talemålet de snakker. Jeg brukte ingen typiske hadelandske ord eller uttrykk, men større grad av retrofleksjer som tjukk l og a-endinger i preteritum av verb. Også Peter Trudgill (1986) viser til en akkommodasjon av sitt talemål i samtale med informanter.⁵⁷

Fra intervjuene med to av informantene, virker det også som om jeg også ble oppfattet som en person som kom fra Hadeland. Kari og jeg snakker om hva hun forbinder med det hun kaller "vanlig hadelandsdialekt", og hun sier da at det er "sånn som du og jeg prater". Når jeg spør Geir om han kan tenke seg å bo på Hadeland senere, spør han meg om jeg kan tenke meg å flytte tilbake til Hadeland. Han blir tydelig forbauset når jeg forteller ham at jeg ikke kommer fra Hadeland. Nå kan det jo være at årsaken til at disse informantene går ut fra at jeg kommer fra Hadeland rett og slett kommer av at de ikke kan tenke seg muligheten for at jeg

⁵⁷ Ernst Håkon Jahr (1979) har også gjennomført en tilsvarende undersøkelse.

undersøker Hadeland som område uten at jeg kommer derfra. Likevel synes jeg disse ytringene tydelig demonstrerer at mitt talemål ikke representerer noe uvanlig på Hadeland. Jeg snakker altså slik de er vant til å høre til daglig.

Mange som har intervjuet ungdommer, har hatt problemer med å få intervjuet til å bære preg av samtaler.⁵⁸ Hvis den personen du intervjuer hele tiden kommer med unnvikende og korte svar, vil vekk fra situasjonen og i det hele tatt ikke ser ut til å trives, kan det være vanskelig å gjennomføre intervjuet med det formålet du hadde i tankene. Selv synes jeg ikke at jeg møtte på dette problemet. Det var forskjellig hvor interesserte de seks informantene var i samtalen med meg, men det var ingen av dem som var uinteresserte. Mitt inntrykk er at informantene snart kom i en situasjon hvor de likte seg, og de temaene vi tok opp i samtalen var de interesserte i å diskutere.

Det at samtalsituasjonen med informantene fungerte så godt som den gjorde, synes jeg er illustrerer at vi også i samtale med ungdommer kan hente ut verdifull informasjon om språk og normer.

Intervjusituasjonen

Jeg ønsket som nevnt å gjennomføre intervjuene på en slik måte at intervjuene bar mest mulig preg av naturlig samtale. Nå er jeg klar over at det kan være litt selvmotsigende å gjennomføre en naturlig samtale med fremmede mennesker og med båndopptaker og mikrofoner. Men på tross av at situasjonen i utgangspunktet kan virke formell og kunstig, forsøkte jeg å skape en samtalsituasjon. Dessuten la jeg vekt på å fortelle informantene at spørsmålene jeg stilte ikke hadde riktige eller gale svar. Hvis jeg fikk spørsmål om hva undersøkelsen min gikk ut på, sa jeg at jeg var interessert i å se hvordan ungdommer på Hadeland prater.

For å få intervjuene til å bære preg av naturlige samtaler, begynte jeg alltid med innledende spørsmål som kunne sette i gang talestrømmen hos informantene. I tillegg forsøkte jeg å skape en fortrolig situasjon, så der i samtalen hvor det var naturlig, kom jeg med mine egne innspill og erfaringer til temaene vi snakket om. Dette synes jeg fungerte godt. Et tillitsforhold ble bygget opp mellom meg og informantene, og samtalen var i stor grad et subjekt-subjekt forhold. Samtalen hadde jeg lagt opp slik at jeg stilte spørsmål og tok initiativ til samtale, og slik virket det også som informantene forventet at det skulle være. De startet ikke med en talestrøm i det øyeblikk de kom inn døra, men samtalen tok raskt form, og ved flere av intervjuene synes jeg tiden gikk veldig fort unna. Alle de seks intervjuene varte i minst tre

⁵⁸ Flere av deltakerne på konferansen "Språkleg variasjon og regionalisering" (Alversund 6. - 7. november 1998) kom inn på dette problemet.

kvarter, og to intervjuer varte i godt over en time. To av ungdommene virket mindre interessert enn de fire andre, men også med disse to synes jeg samtalen fungerte godt.⁵⁹

Samtalene fant sted på skolene i skoletiden. Jeg avtalte tidspunkt og sted med lærerne, så tok de kontakt med de elevene som var aktuelle. Vi brukte ledige klasserom eller skolens møterom til opptakene. For å ta opp samtalen på bånd brukte jeg en liten båndopptaker med to myggmikrofoner.

Alternativt kunne jeg ha gjort opptakene på steder som ungdommene selv valgte. Da ville elevene kanskje være tryggere på situasjonen. Faren ved å gjennomføre intervjuene på skolen, er også at elevene kan komme til å forbinde samtalen med det de pleier å gjøre i skoletiden, og forsøke å tenke hva som er rett og galt før de svarer. Hvorfor valgte jeg likevel denne løsningen?

En årsak til at jeg valgte å gjennomføre intervjuet på skolene, er at dette var praktisk lønnsomt for meg. Dessuten ønsket jeg ikke å bruke fritiden til elevene. En av elevene jeg tok kontakt med privat, forsøkte jeg å gjøre en avtale med om tid og sted for intervjuet. Nå viste det seg at dette var en meget travel person. Han arbeidet i helgene, og var opptatt hver kveld hele uken. Vi kom derfor raskt fram til at han var lettest tilgjengelig på skolen i skoletiden.

En annen faktor som kan ha påvirket valget av skolerommet, er at jeg synes det var viktig at det ikke var noen andre til stede i det fysiske rommet intervjuet ble foretatt i. Dette for å øke muligheten for at ungdommene kom med de reelle meningene sine. I det første intervjuet jeg gjennomførte, satt informanten og jeg i et ugunstig lokale de første minuttene. I dette rommet kom det med jevne mellomrom inn flere elever for å hente bøker. Det var tydelig å se at hun jeg intervjuet var flau og helst ikke ville snakke noe særlig da. Samtalen ble en helt annen etter at vi kort tid etter byttet rom. Hvis jeg hadde gjennomført intervjuet hjemme hos informantene, på kafé eller i et annet offentlig rom, ville jeg i større grad risikere å møte slike situasjoner som jeg mener kan virke hemmende på den fortrolige samtalen. Det at samtalen ble tatt opp på skolen i skoletiden virket det ikke som informantene hadde noen problemer med.

⁵⁹ Jeg merket ikke noen forskjell på det første og det siste intervjuet. Sannsynligvis har dette sammenheng med at dette ikke var mine første intervjuer. Sammen med Karen E. Lybeck (University of Minnesota, USA) arbeidet jeg høsten 1997 og våren 1998 som lingvistisk medarbeider tilknyttet arbeidet med ph.d-avhandlingen hennes "The Role of Acculturation and Social Networks in the Acquisition of Second Language Pronunciation". Her intervjuet jeg ni amerikanere i Norge i to omganger, tilsammen 18 intervjuer. Intervjuene mine på Hadeland var derfor ikke de første sosiolingvistiske intervjuene jeg foretok.

Transkripsjon av informantenes tale

Transkripsjon innebærer overføring av et materiale fra muntlig til skriftlig form, eller selve overføringsprosessen. Når det gjelder gjengivelse av de muntlige samtalene, har jeg valgt å legge vekt på at teksten skal være leservennlig. Transkripsjonen av opptakene har jeg derfor forsøkt å legge tett opp mot normalortografi, slik at man kan kalle transkripsjonen for en grov transkripsjon. Jeg vil altså forsøke å bruke så lite lydskrift som mulig for å øke lesbarheten. Dette betyr at en rekke former inneholder grafiske markeringer som ikke samsvarer med uttalen. Jeg har for eksempel valgt å skrive "det", selv om t-en er stum ved uttale. Videre har jeg ikke brukt noen lydskrifttegn. For den retroflekse lyden "tjukk l"⁶⁰, vil jeg skrive "L". De andre retrofleksene har jeg valgt å utelate i transkripsjonen, siden jeg ikke har valgt å undersøke de som språklige variabler. Dette gjelder også for assimilasjon. Trykkplasseringen i ord markerer jeg med en apostrof (') ved begynnelsen av den aksentuerte stavelsen. Jeg har ikke angitt tonemforhold, fordi dette ikke er et språklig trekk jeg undersøker.

Jeg har valgt å ikke transkribere hele materialet fra intervjuene⁶¹. Alle seks intervjuene har jeg hørt gjennom fire ganger hver. Først hørte jeg gjennom intervjuene og transkriberte der hvor jeg ønsker å ha sitater. Enkelte steder i intervjuet har jeg bare skrevet ned stikkord. Jeg har kontrollert denne transkripsjonen ved å gå gjennom intervjuene igjen tre måneder etter første gang. Når det gjelder tellingen av forekomster av belegg på de språklige variablene, har jeg også gjort denne tellingen i to omganger. Som tilhører til lydbånd kreves det høy grad av konsentrasjon, og det kan derfor være vanskelig å få med seg alt som blir sagt. Jeg håper jeg har redusert muligheten for at jeg har hørt feil ved å lytte til opptakene gjentatte ganger.

I den transkriberte teksten bruker jeg to punktum (..) for å markere kort pause, og tre punktum (...) for å markere lengre pause. Ellers er lyder som ikke er direkte tale plassert i parenteser. Jeg skiller ikke mellom store og små bokstaver, men gjengir alt i små bokstaver.

⁶⁰ Retrofleks flap.

⁶¹ Jeg mener at det ikke er nødvendig for forståelsen av og fortolkningen av undersøkelsen min å transkribere de over seks timene med intervjuer i sin helhet.

DEL III – ANALYSE

KAPITTEL 8

PRESENTASJON OG ANALYSE AV RESULTATENE FRA SPØRRESKJEMAENE

T. T. T.
Erindringsvers.

Jeg har skrevet et sted,
hvor jeg daglig må se,
det manende tankesprog:
T. T. T.

Når man føler hvor lidet
man når med sin flid,
er det nyttigt at mindes, at
Ting Tar Tid.

(Piet Hein)

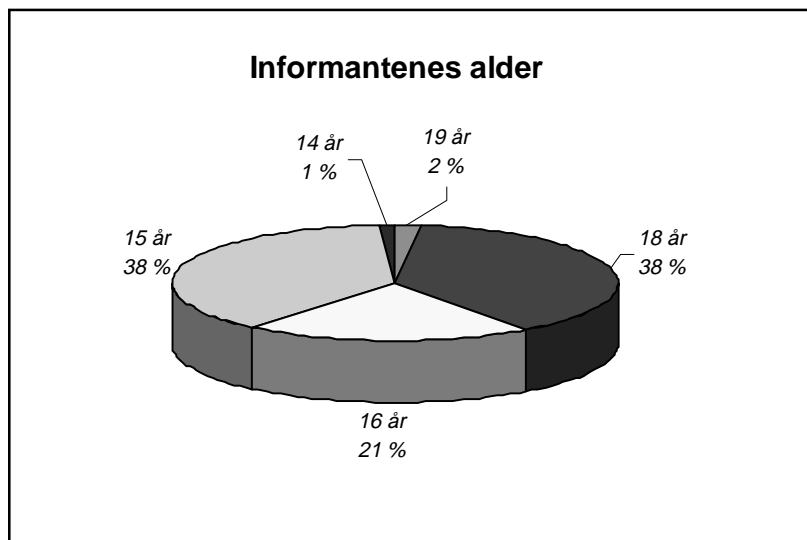
Nedenfor vil jeg presentere resultater fra kvantifiseringen av spørreskjemaene. Jeg har valgt å først presentere frekvenser framstilt i sektordiagram. Deretter kommer jeg inn på ulike korrelasjoner. Til slutt vil jeg presentere resultat fra ulike hypotesetester jeg utførte.

Frekvenser over bakgrunnsfaktorer

I "Kapittel 5" presenterte jeg forskjellige forklaringstester. Jeg fremmet en rekke faktorer som muligens kan være med på å forklare eventuell språklig variasjon og endring på Hadeland. Som vi så i "Kapittel 6" og "Kapittel 7", fungerte tesene som utgangspunkt for spørsmålene jeg stilte i spørreskjemaene og måten undersøkelsen var lagt opp på. Jeg vil i dette avsnittet se på de resultatene som kom fram fra denne undersøkelsen. Resultatene har jeg valgt å presentere under "tematiske" inndelinger.

Alder

Informantene i materialet mitt er delt i to aldersgrupper etter skolene de går på: ungdomsskole eller videregående skole. Som jeg tidligere gjorde greie for (se "Kriterier for valg av informanter" s 116), har jeg tre skoleklasser fra ungdomsskolen og to skoleklasser fra den videregående skolen. I alderssammensetning blir forholdet slik:

Figur 12. Oversikt over informantenes alderssammensetning (n = 108)

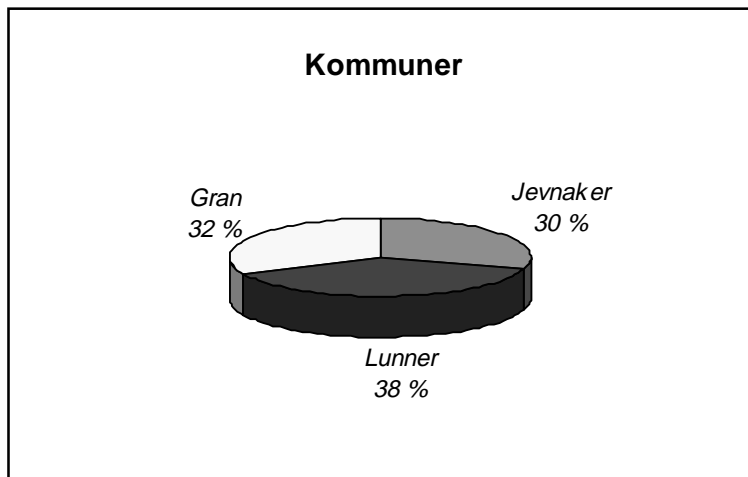
Informantene deler seg naturlig nok inn i to hovedkategorier: 14-15-16-åringene, som utgjør ungdomsskolegruppen, og 18-19-åringene, som utgjør det videregående skolenivået. Vi ser at det er flere informanter i ungdomsskolegruppen, og dette gir også mening. Årsaken til dette er, som jeg tidligere har vært inne på, at jeg har tre skoleklasser fra ungdomsskolen og to fra den videregående skolen.

Kjønn

Siden skoleklasser var utgangspunktet for informantutvelgingen min, var ikke kjønnssammensetningen noe jeg kunne styre. Variabelen kjønn var derfor ikke et utvalgsriterium i undersøkelsen, men i materialet viste seg å være omtrent like mange gutter som jenter. Av de 108 informantene er det 49 % gutter og 51 % jenter.

Geografi

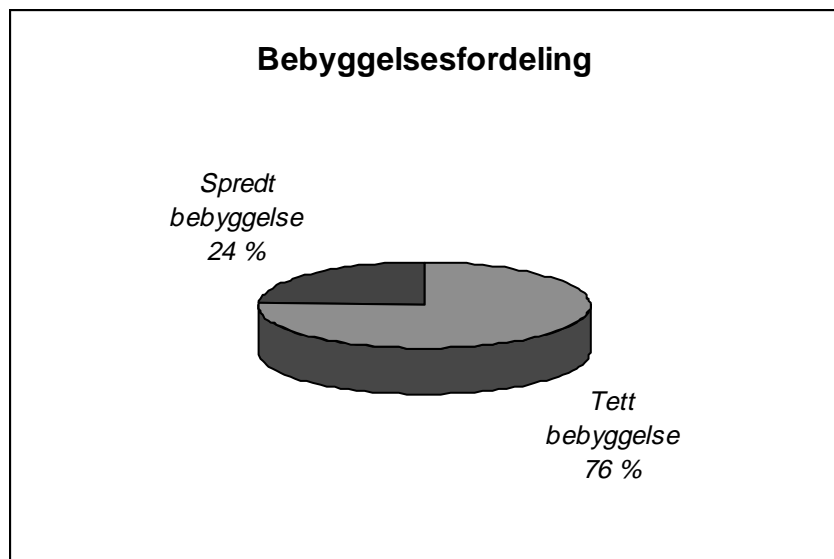
Med skoler på Hadeland som utgangspunkt, var heller ikke kommunal tilhørighet noe kriterium for utvelging av informanter. Jeg regnet med at jeg ville få tak i informanter med forskjellig geografisk botilhørighet likevel, fordi jeg hadde valgt skoler med ulik plassering på Hadeland.

Figur 13. Oversikt over hvilken kommune informantene er bosatt i (n = 101)

Som det framkommer av Figur 13, er informantene relativt jevnt fordelt i de ulike kommunene på Hadeland.

Jeg forsøkte også å få fram en oversikt over informanter som bor i spredt og tett bebyggelse. Siden jeg ikke hadde presisert dette spørsmålet grundig nok i spørreskjemaet (jamfør "Kritiske punkter ved spørreskjemaet" s 124), var det mange svar jeg ikke hadde mulighet til å kategorisere i henholdsvis kategorien "tett" eller "spredt" bebyggelse. Dette gjelder spesielt svar av typen "Lunner", "Jevnaker" og "Gran", hvor det ikke er mulig å vite om informantene har besvart spørsmålet som kommune eller sted på Hadeland. Antallet svar er derfor relativt lavt (n = 75).

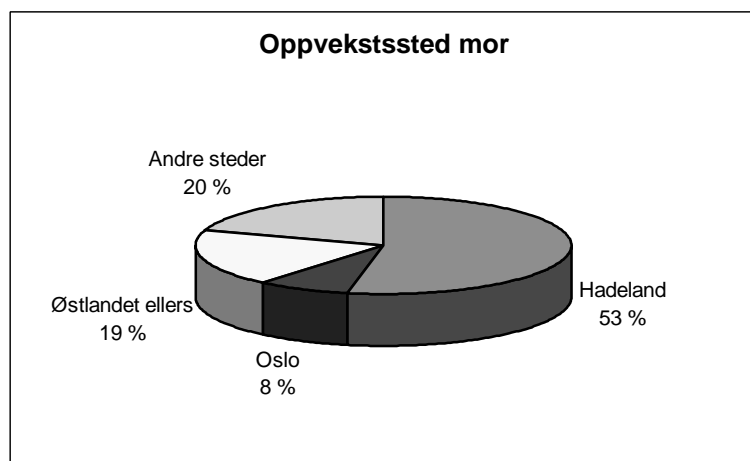

Figur 14. Oversikt over bebyggelsestilhørighet (n = 75)

Det viser seg at det er omtrent en tredjedel av informantene (24 %) som bor i spredt bebyggelse, eller rurale strøk, mens det er i overkant av to tredjedeler (76 %) av informantene som bor i tett bebyggelse (urbane strøk). Denne bosammensetningen har sannsynligvis sammenheng med at Hadeland ikke lenger har den samme nærings sammensetningen som tidligere. Fra å være et jordbruksamfunn har folk på Hadeland i dag i stor grad arbeidsplassene sine innen service- og handelsvirksomhet (se "Næringsstruktur på Hadeland" s 19).

Foreldrene til informantene

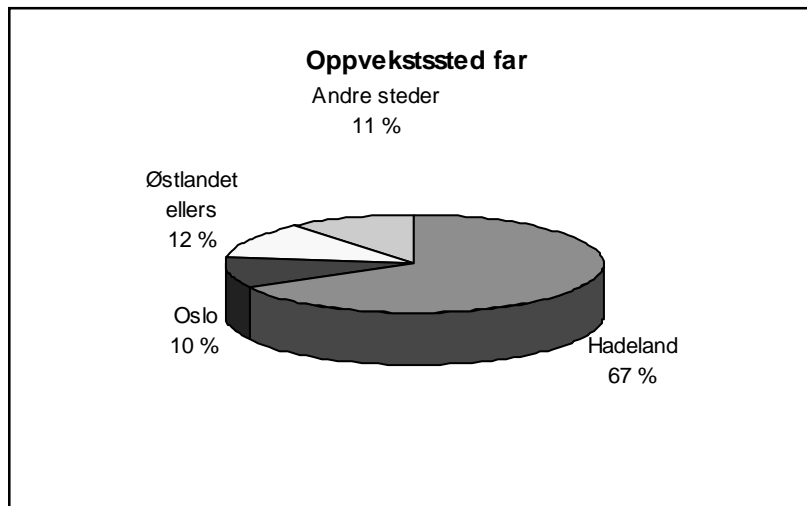
I spørreskjemaet hadde jeg stilt spørsmål om foreldrene til informantene. Jeg var interessert i foreldrenes oppvekstssted, arbeidssted og yrke. På grunn av en del ufullstendige og ubesvarte svar under disse spørsmålene, var det ikke mulig å kategorisere alle de 108 svarene her. Derfor vil antallet svar (n) variere noe fra sektordiagram til sektordiagram.

Figur 15. Oversikt over hvor informantenes mødre har vokst opp (n = 107)

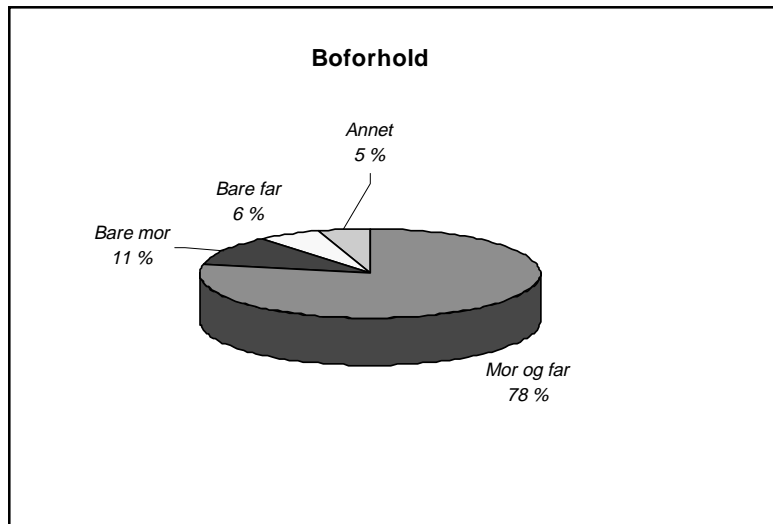
Fra Figur 15 og Figur 16 ser vi at det er flere av fedrene (67 %) enn mødrene (53 %) som har vokst opp på Hadeland. Når det gjelder inndelingen av oppvekstssteder til foreldrene i figurene, mener jeg med "Østlandet ellers" det geografiske Østlandet utover Hadeland. "Andre steder" blir dermed resten av landet og eventuelt andre land. Årsaken til at jeg har valgt å dele opp innflyttere på denne måten, kommer av språklige forhold. Folk som har vokst opp "andre steder" har mest sannsynlig et talemål som i større grad enn "Østlandet ellers" vil avvike fra talemålet på Hadeland. Vi kan derfor tenke oss forskjeller i hvordan informantene kan bli språklig påvirket av sine foreldre.

Forskjellen mellom mødre og fedre er ikke av stor betydning (14 %), men forholdet er likevel interessant. Vi kjenner til at kvinner tradisjonelt har vært mer aktive i oppdragersituasjonen og derfor også språkinnlæringen enn fedre (se "Foreldres dialektbakgrunn" s 110). Når mødrene til informantene i større grad enn fedrene er innflyttere fra andre steder i landet (47 % mot 33 %), kan dette få innvirkning på informantenes språkinnlæringsprosess.

Figur 16. Oversikt over hvor informantenes fedre har vokst opp (n = 105)

Fra Figur 17 ser vi at flertallet av informantene bor sammen med både mor og far (78 %). I kategorien "annet" har jeg tatt med informanter som bor sammen med steforeldre eller andre enn "mor og far" og "bare mor/far".

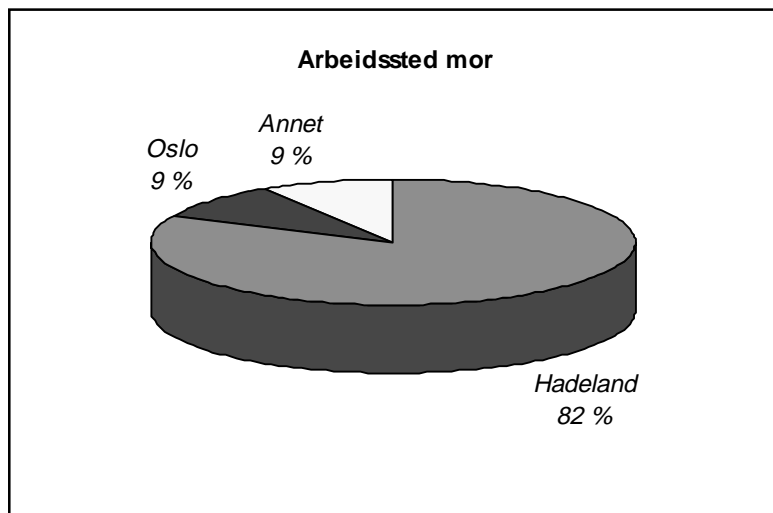

Figur 17. Oversikt over informantenes boforhold (n = 108)

Jeg har ikke gått videre for å undersøke om det er forskjell mellom de informantene som bor sammen med begge foreldrene og de som bor under andre forhold. Likevel har jeg valgt å ta med illustrasjonen fordi den gir bakgrunnsopplysninger som kan bidra til en større forståelse av situasjonen for ungdommene på Hadeland.

Pendling

Jeg har sett på hvor foreldrene til informantgruppen arbeider. Her er jeg interessert i om de har arbeidsplassen sin på Hadeland, eller om de arbeider andre steder og dermed pendler. I Figur 18 og Figur 19 ser vi sektoroversikter over hvor foreldrene til informantene arbeider.

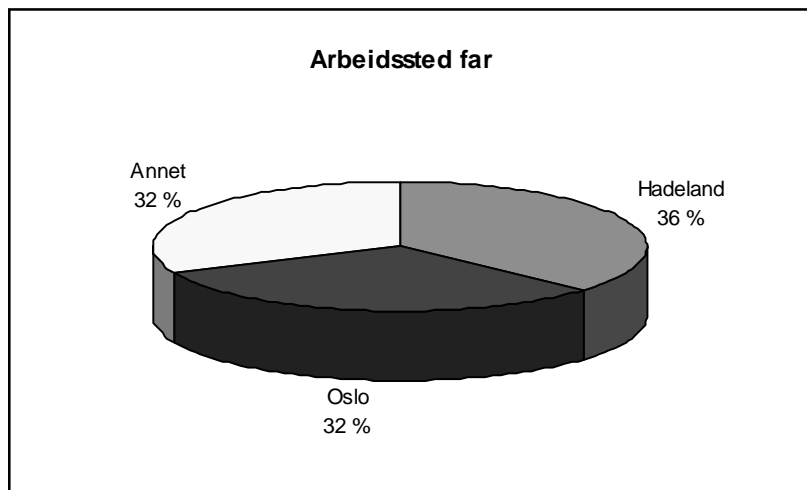

Figur 18. Oversikt over hvor informantenes mødre arbeider (n = 91)

Vi ser her at mødrene (82 %) i større grad enn fedrene (36 %) har arbeidsplassen sin på Hadeland. Det er altså betydelig flere fedre (64 %) enn mødre (18 %) som pendler i forbindelse med arbeid. Dette er et faktum som igjen kan ha mye å si for hvordan barna til

foreldrene tilegner seg språk. Vi kjenner til at mange språkbrukere som arbeider et annet sted enn der de bor, endrer talemålet sitt i arbeidssituasjonen. Forholdet kan få betydning for hvordan foreldrenes holdninger til språk er, noe de også kan formidle videre til barna. Samtidig er vi klar over at de fleste som bor på Hadeland og arbeider et annet sted, har arbeidsplassen sin i Oslo. Slik kan avstanden til Oslo ikke bare i arbeidssituasjoner, men også generelt, virke psykisk kortere for informanter som har foreldre som pendler. Igjen mener jeg dette kan ha innvirkning på informantenes forhold til Oslo, ikke bare språklig.

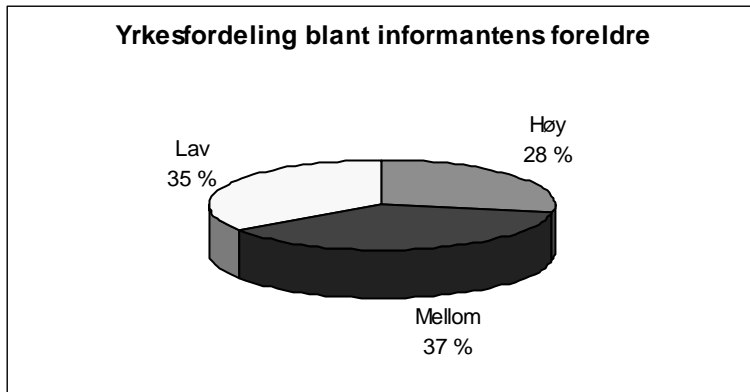
Vi skal være klar over at jeg i oversikten over "arbeidssted mor" har tatt med hjemmearbeidende mødre. Dette kan være en av årsakene til at det er så mange flere kvinner enn menn (82 % mot 36 %) som arbeider på Hadeland. I tillegg kjenner vi til at mange "typiske kvinnearbeidsplasser" er i nærmiljøet, slik som skoler og arbeid innenfor helsesektoren.

Figur 19. Oversikt over hvor informantenes fedre arbeider (n = 98)

Yrkesfordling

Når jeg har fordelt informantene etter foreldrenes yrker (se "Yrkeskategorier" s 111 for en oversikt over hvordan denne inndelingen er gjort), ser vi i Figur 20 at yrkene til foreldrene fordeler seg i tre nesten like store grupper.

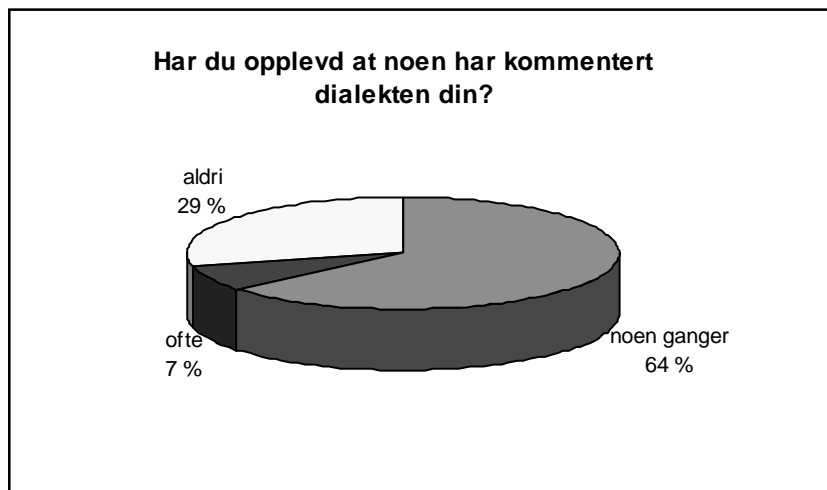

Figur 20. Oversikt over hvordan informantene fordeler seg etter yrkeskategorier (n = 101)

Etter vanlig sosioøkonomisk inndeling er det vanlig at den største gruppen er "middelklassen", mens den høye klassen pleier å være mindre. En mulig årsak til at de tre kategoriene blir omtrent like store i min undersøkelse, kan være at jeg tok hensyn til grad av språkbruk i yrkene når jeg delte de inn i grupper.

Opplevelser omkring dialektbruk

I spørreskjemaet⁶² hadde jeg stilt spørsmålene: "Har du opplevd at noen har kommentert dialekten din?" (spørsmål 8a), "Har du opplevd at noen har rettet på dialekten din?" (spørsmål 9a) og "Har du opplevd at noen har gjort narr av dialekten din?" (spørsmål 10 a).

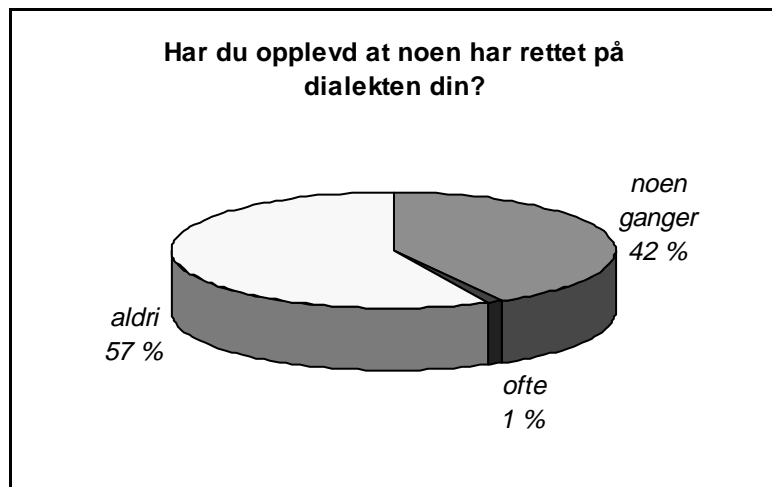

Figur 21. Spørsmål 8a (n = 108)

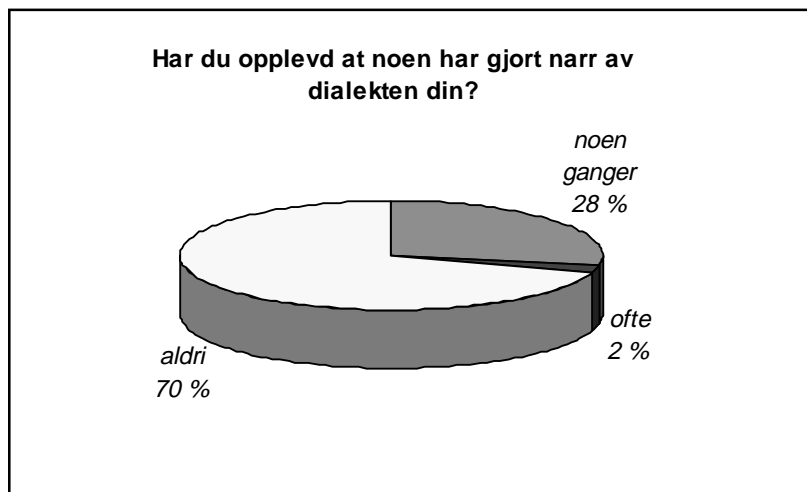
Hvis vi sammenlikner svarene informantene har gitt for de tre spørsmålene, kan vi se at andelen informanter som svarer "aldri" på spørsmål 8a (29 %), 9a (57 %) og 10a (70 %), blir større for hvert av disse spørsmålene. Dette stemmer også med hva vi kan forvente. For slik jeg ser det, er det mindre "alvorlig" om noen har kommentert dialekten din enn om noen har

⁶² Spørreskjemaet er gjengitt som vedlegg I.

gjort narr av den. Derfor er det også sannsynlig at det er flere som opplever å få kommentarer på talemålet sitt enn å bli rettet på eller gjort narr på grunn av talemålet.

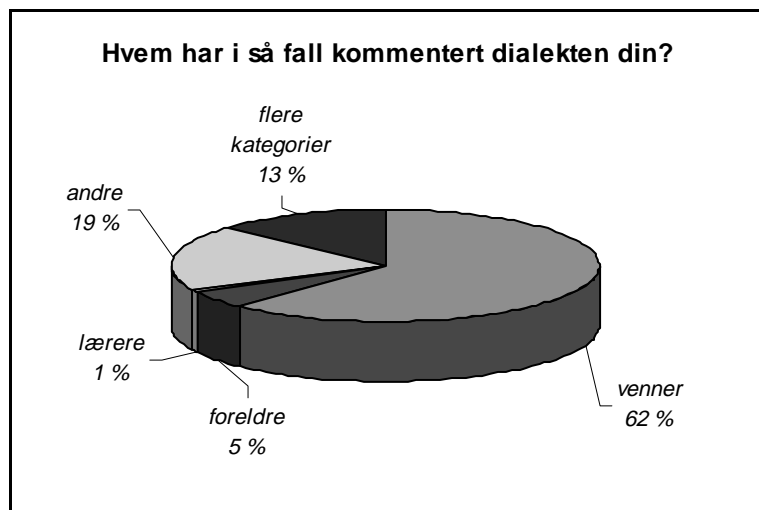

Figur 22. Spørsmål 9a (n = 108)

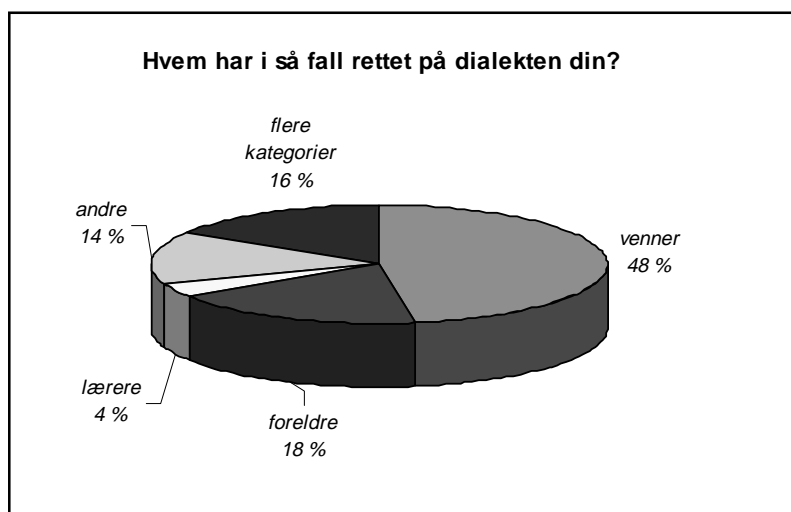
Figur 23. Spørsmål 10a (n = 108)

Det som det i neste omgang blir interessant å se på i denne sammenhengen, er hvem informantene i så fall mener har kommentert, rettet på eller gjort narr av dialekten deres. I alle tre spørsmålene er det venner som danner den største gruppen her, henholdsvis 62 % i spørsmål 8b, 48 % i spørsmål 9b og 53 % i spørsmål 10b. Vi skal samtidig merke oss at antall informanter (n) som har besvart spørsmål 8b, 9b og 10b, avtar. Dette har sammenheng med at det bare er de som ikke har svart "aldri" for de tre spørsmålene som det er aktuelt å svare for. Og denne gruppen avtar for de tre spørsmålene.

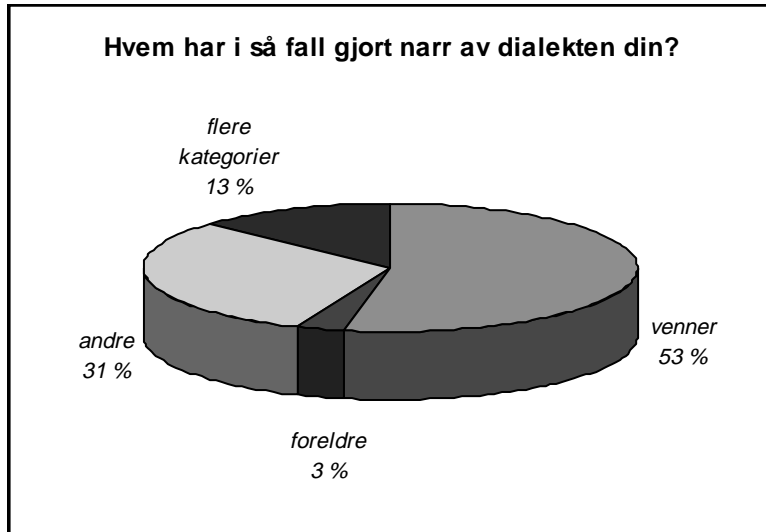
Figur 24. Spørsmål 8b (n = 78)

Noe vi kan legge merke til i sektordiagrammene i Figur 24, Figur 25 og Figur 26, er at lærere i liten grad ser ut til å kommentere, rette på eller gjøre narr av dialektene til ungdommene. Ingen av informantene mener at lærere har *gjort narr av* dialekten deres. Tore Kristiansen (1991a, 1991b) har valgt å se på folkeskolelærere og personalsjefer som språklige "normvoktere" for unge i samfunnet. Undersøkelsen hans er gjort i Næstved, 80 kilometer syd for København i Danmark. Av min undersøkelse framgår det at de unge på Hadeland mener at lærere i liten grad har uttrykt seg om talemålet deres, og derfor ikke fungerer som språklige normvoktere. Denne forskjellen mellom et norsk samfunn og et dansk samfunn, vil jeg tro har sammenheng med den posisjonen standardtalespråket har i dansk (se blant annet Tore Kristiansen 1990), mens vi i Norge ikke har et offisielt standardtalespråk (se også "Dialekt og standard" s 38).

Figur 25. Spørsmål 9b (n = 49)

Det at ungdommene mener at vennene i så stor grad kommenterer (62 %), retter på (48 %) eller gjør narr av (53 %) talemålet til hverandre, mener jeg ikke er et overraskende resultat. Vi kjenner jo til at ungdomstiden generelt er preget av et sterkt gruppepress fra venner.

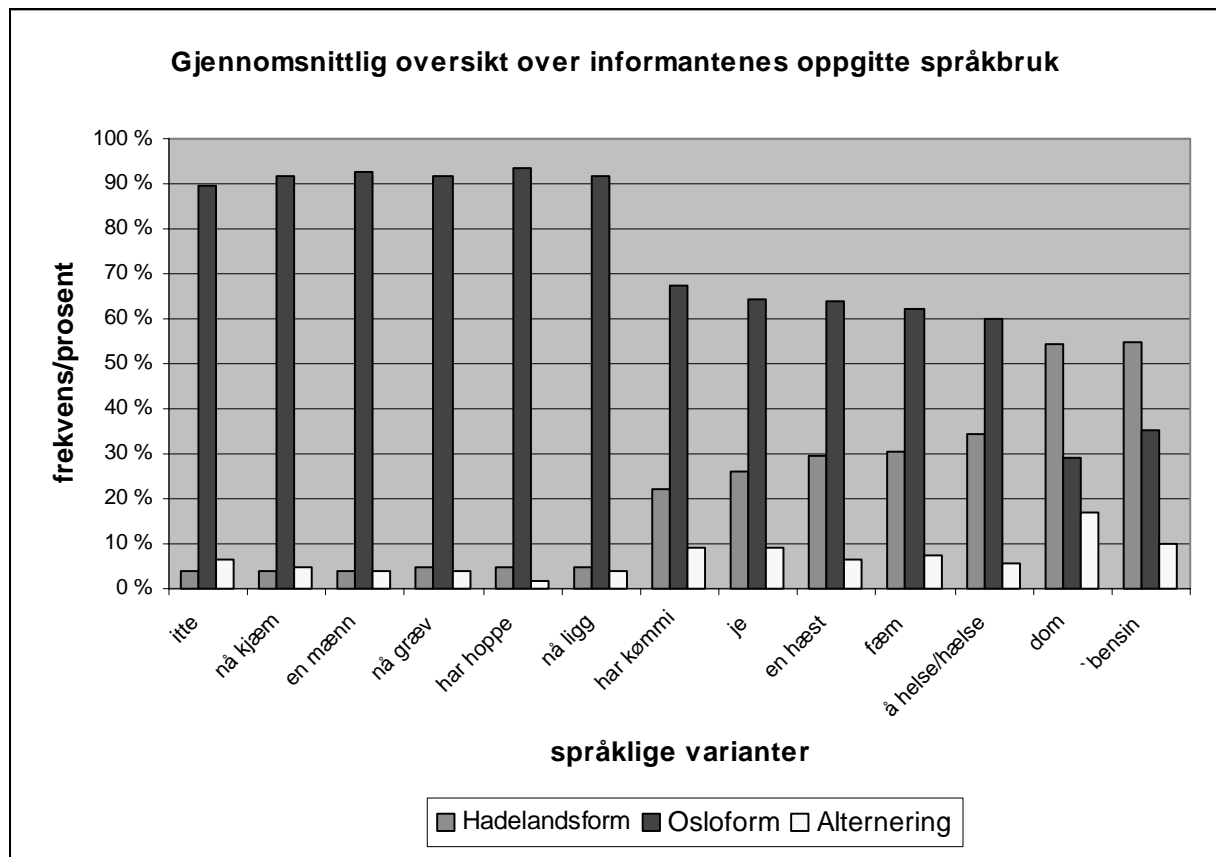

Figur 26. Spørsmål 10b (n = 32)

Som vi allerede har sett i "Kapittel 2" ("Forhold som kan tenkes å forklare språklig variasjon og endring" s 64), mener Ivar Frønes (1995) at de unge i størst grad tilbringer tid sammen med jevnaldrende. Det er derfor ikke umulig at det er vennene som øver et sterkest normativt press på hverandre. Også i følge "Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien" (s 56), vil vi mennesker forsøke å likne på hverandre. En del av prosessen mot å bli mer lik for å oppnå aksept i vennegruppen, kommer av språklige rettelsler og kommentarer fra omgangskretsen.

De språklige variantene fra spørreskjemaet

I spørreskjemaet hadde jeg stilt opp 13 språklige varianter som "eksempler" på 10 språklige variabler (se "Presentasjon av de språklige variablene" s 119). Informantene skulle sette ett eller flere kryss ved de ulike variantene for å vise hvilke språklige varianter de mener de vanligvis bruker i talemålet sitt.

Figur 27 Oversikt over de språklige variantene fra spørreskjemaet.

I framstillingen i Figur 27 har jeg bare skrevet inn variantene fra hadelandsdialekten (*itte, nå kjæm, en mænn* osv). Jeg har utelatt å føre opp osloformene i tillegg for å gjøre figuren mer leservennlig. Dessuten har jeg ordnet den grafiske framstillingen etter stigende prosent for hadelandsvariantene. Informantene kunne med avkrysningen vise om de for hver språklige variant mener de bruker hadelandsform, osloform eller eventuelt alternerer mellom hadelandsform og osloform.

I spørreskjemaet har alle språkvariantene en "hadelandsform". Med hadelandsform mener jeg den tradisjonelle realiseringen av varianten på Hadeland. I tillegg har jeg satt opp oslovarianter, og der hvor det er to oslovarianter å velge mellom, én for Oslo vest-dialekten og én for Oslo øst-dialekten, har jeg også skrevet inn disse. Mange av de språklige variantene i spørreskjemaet har derfor bare to alternative former i spørreskjemaet, eksempelvis *ikke* og

itte. Andre varianter har tre alternative realiseringer, for eksempel *har hoppe*, *har hoppa* og *har hoppet*. I tabellen har jeg slått sammen osloformene til én kategori for å oppnå en mer synsvennlig og oversiktlig tabell. Det er dessuten for få varianter som har både Oslo vest- og Oslo øst-realiseringsformer: Bare fire av de 13 trekkene i spørreskjemaet har to ulike osloformsrealiseringer i skjemaet, slik at jeg ikke har muligheten til å undersøke forholdet mellom de to sosiolektene i Oslo her (se "Kritiske punkter ved spørreskjemaet" s 124).

Når det gjelder varianten *'bensin*, vil hadelandsformen ha trykket på den første stavelsen i fremmedord. Oslo øst-varianten har også denne realiseringen, men jeg har valgt å la mangel på trykk på første stavelse være realisering under osloformen (Oslo vest-formen), og for denne varianten vil derfor figuren være noe misvisende. Men jeg ser det slik at hvis en språkbruker på Hadeland har trykk på første stavelse i fremmedord, har personen ikke gått over til å bruke en oslovariant.

Som vi ser av figuren, står osloformene gjennomgående sterkere hos informantene enn de tradisjonelle hadelandsformene. Tilsvarende står dermed de tradisjonelle hadelandsformene svakt. Et ord folk gjerne forbinder med talemålet på Hadeland er nektingsadverbet *itte*, men det er kun 3.7 % av informantene som oppgir at de sier det. Veksling mellom en hadelandsform og en osloform oppgir informantene i liten grad, og mest på *dom* og *'bensin*.

Hvis vi ser på formene som informantene har valgt mellom i spørreskjemaet, ser oslomålet ut til å erstatte det vi tradisjonelt har forbundet med hadelandsdialekten. For 11 av de 13 trekkene jeg undersøker i skjemaet, har informantene i gjennomsnitt oppgitt 50 % osloform. Det er bare for formene *dom* og *'bensin* at hadelandsformen er over 50 %. Her er det viktig å poengtere at figuren ikke nødvendigvis representerer den *faktiske* språksituasjonen hos ungdommene på Hadeland. Jeg vil derfor komme tilbake til en diskusjon knyttet til den *faktiske* språkbruken fra intervjuene i "Kapittel 9" (se "Presentasjon av språket til informantene" s 170).

Hvis vi tar i betraktning at de oppgitte formene og de faktiske realiseringene av formene ikke nødvendigvis samsvarer med hverandre, mener jeg resultatene som kommer fram i figuren likevel kan gi oss viktig informasjon. Kanskje er det slik informantene ønsker å prate, eller at dette er språkformer de ønsker å identifisere seg med? Eller det kan være at det er slik informantene tror de bør prate? Her har vi spørsmål som jeg belyser i "Kapittel 9".

Det er viktig å poengtere at variantene jeg har brukt i spørreskjemaet kun representerer et begrenset utvalg av hadelandsdialekten. Ved valg av ordene tok jeg utgangspunkt i de språklige variablene, og dessuten hensyn til hva det var lett å oppfatte i skrevet form. Selv om en informant har oppgitt at hun/han sier *'bensin*, så er det ikke sikkert at hun/han dermed har

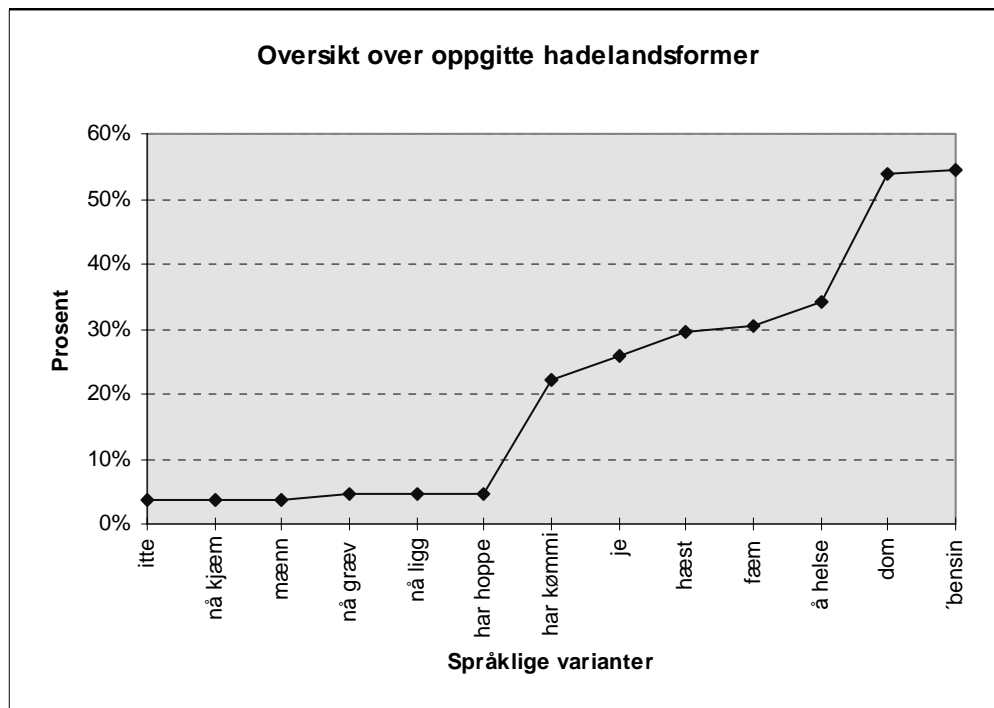
trykk på første stavelse i alle fremmedord. Dette gjør det vanskelig å generalisere, og det gjelder også hvis jeg skal sammenlikne med språkbruken i intervjusituasjonen. Også her er det vanskelig å overføre utvalget av variabler i spørreskjemaet med andre former. Derfor har jeg har valgt å sette opp en oversikt over alle de telte variantene jeg fant som belegg i intervjusituasjonen (se "Presentasjon av språket til informantene" s 170).

En mulig feilkilde i undersøkelsen er at informantene kan ha misforstått språkvariantene i spørreskjemaet fordi de er skrevet ned og ikke uttalt. Dette gjelder kanskje spesielt *'bensin*, hvor jeg skrev *bennsin* for at informantene skulle forstå hva jeg mente. I tillegg leste jeg opp ordet med de to ulike uttalene, og jeg har på denne måten forhåpentlig redusert mulige misforståelser.

Det er også viktig å påpeke at figuren gir en gjennomsnittlig oversikt. Derfor sier den ikke noe om hvordan hvert enkelt individ av ungdommer på Hadeland prater. Den forteller bare at gjennomsnittlig er det mange som prater oslomål, eller i alle fall tror at de gjør det.

Saliens

Nedenfor gir jeg en oversikt over bare de oppgitte hadelandsformene fra spørreskjemaet. I denne framstillingen kan det se ut som om de 13 variantene fra spørreskjemaundersøkelsen faller i tre ulike grupper.

Figur 28. De språklige variantene fra spørreskjemaet.

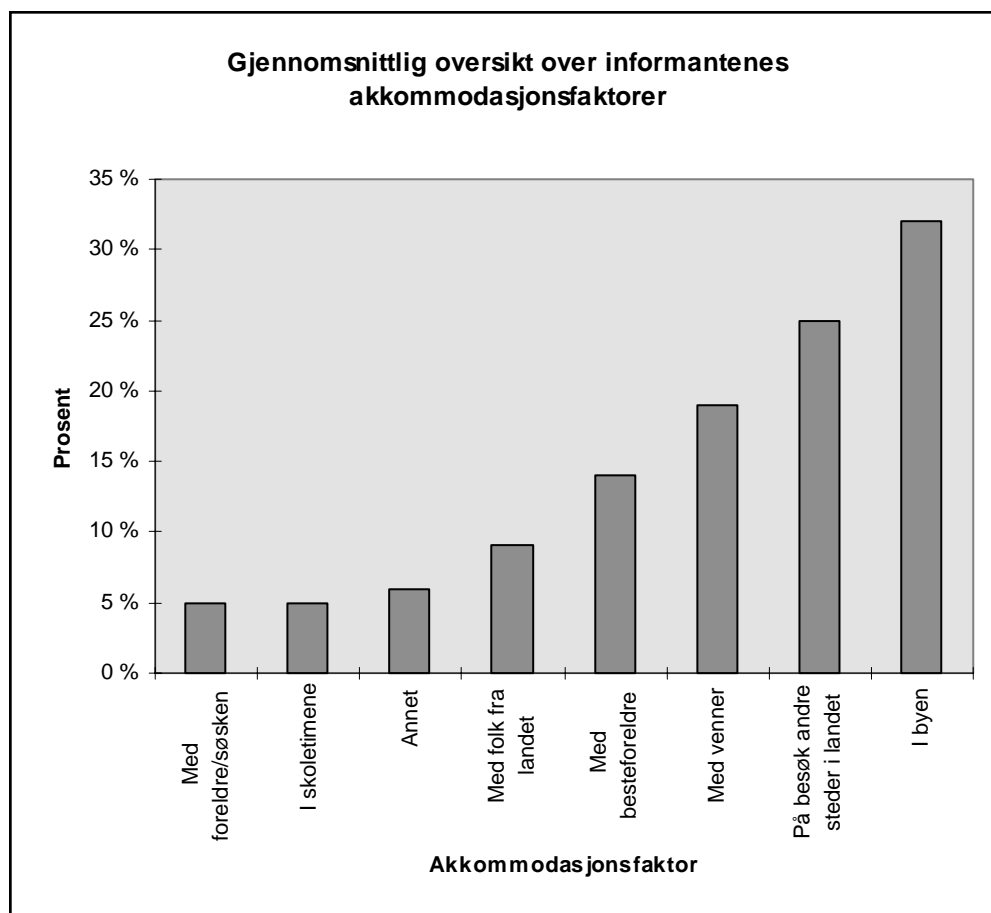
Vi ser at variantene *itte*, *nå kjæm*, *en mænn*, *nå græv*, *nå ligg* og *har hoppe* ligger på til og med 5 %. Den neste grupperingen er fra 22 % til 34 %: *har kømmi*, *je*, *hæst*, *fæm*, *å helse*. De

to siste variantene danner den siste gruppen, med *dom* på 54 % og *'bensin* på 55 %. Hva er årsaken til at variantene grupperer seg i tre kategorier?

Jeg har tidligere (se "Implikasjonsanalyse" s 53) presentert implikasjonsanalyse som en metode for å måle språklig variasjon og endring. Etter David De Camps modell (Venås 1991a) kan vi kartlegge hvordan språktrekk er rangerte i et språklig hierarki. Vi kan også finne ut om noen språktrekk er mer utsatte for utskiftning enn andre. Med utgangspunkt i en slik modell, kan vi tenke oss at de første seks formene i Figur 28 er trekk som er mest utsatte for utskiftning, de fem neste språklige variantene er mer resistente, mens de mest resistente trekkene i hadelandsdialekten som jeg undersøker er *dom* og *'bensin*.

Hva er årsaken til at disse trekkene ser ut til å være mest resistente i talemålet på Hadeland? Sannsynligvis er disse trekkene saliente, men det at de er saliente behøver ikke ha noe å si for om de er markerte eller umarkerte (se "Markerttheori" s 58). Jeg undersøker dette forholdet nærmere i "Kapittel 9".

Akkommodasjonsfaktorer

Figur 29. Akkommodasjonsfaktorer (n = 49)

Med utgangspunkt i *den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien* (se "Den sosialpsykologiske akkommodasjonsteorien" s 56), har jeg formulert spørsmål i spørreskjemaet som tar for seg informantenes syn på hvilke grupper av personer eller situasjoner som de mener de tilpasser seg språklig etter. Figur 29 viser en oversikt over hvordan svarene fra dette spørsmålet framkommer ved et grafisk bilde. Årsaken til at antallet informanter er relativt lavt her ($n = 49$), er at svarene for dette spørsmålet er en følge av at informantene først har svart ja på spørsmålet om de forandrer dialekten etter hvem de snakker med.

Som vi ser fra figuren, ser informantene på foreldre/søsken og skolesituasjonen (begge ligger på 5 %) som det som i minst grad påvirker dem språklig. Besteforeldregenerasjonen ser ut til å være en større påvirker, skal vi tro informantenes egen bevissthet om akkommodasjon. Venner (den jevnaldrende gruppen) ser ut til å være en gruppe som i stor grad påvirker. Vi har tidligere sett at det også er venner som oppfattes som den store påvirkningsfaktoren når informantene svarer på spørsmålene om *hvem* som har kommentert, rettet på eller gjort narr av talemålet deres (se "Opplevelser omkring dialektbruk" s 152). Når det gjelder språklige akkommodasjonsfaktorer, er det de to situasjonene "på besøk andre steder i landet" og "i byen" som informantene mener i størst grad påvirker dem språklig.

Sammenhenger mellom ulike bakgrunnsfaktorer

Jeg har valgt å framstille sammenhenger mellom ulike bakgrunnsfaktorer som kommer fram i undersøkelsen med spørreskjemaene. Det var flere forhold jeg ønsket å undersøke, men siden jeg flere steder hadde for lite belegg, og dermed for få celler, var det ikke statistisk forsvarlig overalt å undersøke korrelasjoner. Nedenfor har jeg i første omgang lagt vekt på informantenes svar i "dialekttrekanten" (se "Dialekttrekanten" s 122).

Foreldre

Fra Tabell 4 kan vi se at det er en sammenheng mellom hvilken dialekt informantene oppfatter sin egen dialekt som, og hvor moren til informantene har vokst opp, det vil si om mødrene kommer fra Hadeland eller ikke. Av de informantene som har en mor som har vokst opp på Hadeland, mener 80 % at de selv snakker hadelandsdialekt. Hvis moren er innflytter, er det 67 % av ungdommene som mener de snakker Oslo vest-dialekt. Det er altså en sammenheng mellom ungdommenes egenkategorisering av talemål som henholdsvis hadelandsdialekt eller Oslo vest-dialekt og morens oppvekstssted.

Tabell 4. Forholdet mellom mors oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Mor har vokst opp på Hadeland, n=56	80 %	48 %	33 %
Mor har vokst opp utenfor Hadeland, n=47	20 %	52 %	67 %

n=103, p=0.04

Hvilken betydning har farens oppvekstssted for ungdommenes egenkategorisering av talemål (Tabell 5)? For hadelandsdialekten er forholdet omtrent det samme som vi så i Tabell 4. Vi ser at hele 95 % av informantene som har krysset av for hadelandsdialekten har far fra Hadeland. Det er liten eller ingen forskjell mellom informanter som mener de snakker Oslo vest-dialekt, enten de har far fra Hadeland eller ikke. For de av informantene som mener de snakker Oslo øst-dialekt, er det mer enn dobbelt så mange som har far fra Hadeland.

Tabell 5. Forholdet mellom fars oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Far har vokst opp på Hadeland, n=69	95 %	70 %	47 %
Far har vokst opp utenfor Hadeland, n=32	5 %	30 %	53 %

n=101, p<0.01

Fra "Frekvenser over bakgrunnsfaktorer" (s 146) så vi at det er flere mødre enn fedre som er innflyttere til Hadeland, og som derfor har et annet talemål enn hadelandsdialekten (47 % mot 33 %). Forskjellen er ikke så stor at jeg tror vi kan forklare resultatene i tabellene med hvorvidt foreldrene er innflyttere alene. Det er 8 % av mødrene som kommer fra Oslo, og 10 % av fedrene. Her er forskjellen derfor enda mindre. Likevel er det altså en sammenheng mellom hvorvidt informantene oppfatter sitt eget talemål som en oslovarietet og om foreldrene er innflyttere. Det ser ut som om mødrene som kommer fra andre steder enn Hadeland fremmer Oslo vest-dialekten, mens fedrene fremmer Oslo øst-dialekten.

I spørreskjemaet har jeg ikke bedt informantene spesifisere eventuelt *hvor* i Oslo foreldrene kommer fra. Dette fordi jeg regner med at informantene ikke har stor kjennskap til dette. Likevel tror jeg ikke det er slik at fedrene fra Oslo kommer fra Oslo øst og mødrene fra Oslo vest. Jeg tror heller det er slik at mødrene og fedrene har ulikt forhold til talemålsvarieteter. Som vi så i "Kapittel 5" ("Kjønn" s 109), har sosiolingvistiske undersøkelser vist at kvinner i større grad enn menn skifter til "korrekt" språkbruk i formelle situasjoner (Labov 1978, Trudgill 1972). Trudgill så i sin undersøkelse fra Norwich at kvinner i mindre grad bruker lavstatusformer i talemålet sitt enn menn (Chambers & Trudgill 1980:97). Mulige årsaker til

at det er kjønnsforskjeller mellom kvinner og menn her, mener Trudgill kan skyldes flere forhold. For det første (samme verk:98):

[...] women have fewer opportunities, still, for achievement, and are therefore more likely to signal their social status by how they appear and behave (including linguistically) than by what they do.

En annen årsak er at kvinner i større grad er hjemmeværende enn menn, og derfor utsettes for mindre gruppepress og mindre nettverk. Noe som kan forklare hvorfor det er forskjell mellom fedre og mødre i materialet mitt, er at "[w]omen's traditionally greater role in child socialisation leads them to be more sensitive to norms of 'accepted' behaviour" (samme sted).

Når vi også vet at mødre (82 %) har arbeidsplassen sin på Hadeland i større grad enn fedre (36 %) (se Figur 18 og Figur 19), er det mulig mødrene i større grad enn fedrene er aktive i språkinnlæringsprosessen. Når fedrene pendler til Oslo eller andre steder til og fra arbeid i større grad enn mødrene, betyr dette kanskje at mødrene tilbringer mer tid sammen med barna. Dessuten er det mulig at fedre som arbeider i Oslo i større grad enn mødrene som arbeider på Hadeland får språklige impulser fra Oslo.

Tabell 6. Forholdet mellom mors arbeidssted og informantenes oppgitte dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Mor arbeider på Hadeland, n=74	94 %	84 %	76 %
Mor arbeider utenfor Hadeland, n=15	6 %	16 %	24 %

n=89, p>0.01

De to neste tabellene kan kanskje bidra til å undersøke den mulige forklaringen ovenfor. Det er viktig å påpeke at forskjellene i disse to tabellene ikke er signifikante, men bare viser antydninger eller tendenser. I Tabell 6 ser vi en oversikt over forholdet mellom morens arbeidssted og hvilken dialekt informantene selv mener de snakker. Tabell 7 viser tilsvarende forholdet mellom farens arbeidssted og dialekten ungdommene kategoriserer sitt eget talemål som.

Tabell 7. Forholdet mellom fars arbeidssted og informantenes oppgitte dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Far har arbeidssted på Hadeland, n=35	39 %	42 %	41 %
Far har arbeidssted utenfor Hadeland, n=50	61 %	58 %	59 %

n=85, p>0.01

Her ser vi at mønsteret er forskjellig i de to tabellene. Riktignok ser det ut til å være en sammenheng mellom om moren jobber på Hadeland og at informantene mener de snakker

hadelandsdialekt. Men hvordan skal vi da forstå resultatet for fedrene? Her er det flere av informantene som mener de snakker hadelandsdialekt (61 %) når faren ikke arbeider på Hadeland, enn om de arbeider på Hadeland (39 %). Dessuten er det flere som har mor som arbeider på Hadeland som oppgir at de snakker Oslo øst- og Oslo vest-dialekt, enn de som har en mor som arbeider utenfor Hadeland. Disse resultatene viser at det ikke er lett å komme fram til entydige konklusjoner her, og at det derfor vil være interessant å undersøke dette forholdet videre i undersøkelsen med de informantene jeg intervjuer (se ""Hva de sa" – innholdsanalyse" s 187).

Trivsel

I Tabell 8 ser vi en oversikt over forholdet mellom hvordan informantene trives på Hadeland og om de ønsker å fortsette å bo på Hadeland.

Tabell 8. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og om informantene har lyst til å bo der i framtiden

	Ja	Nei	Vet ikke
Trives godt, n=86	96 %	23 %	83 %
Trives passe godt, n=19	4 %	77 %	17 %

n=105, p<0.01

Ikke overraskende ser ut til å være stort samsvar mellom trivsel og framtidønsker. Av de som ønsker å fortsette å bo på Hadeland, er det hele 96 % som trives godt. Mens av de informantene som ikke vil fortsette å bo på Hadeland, er det 77 % som trives passe godt.

Tabell 9. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og oppgitt dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Trives godt, n=83	95 %	88 %	63 %
Trives passe godt, n=18	5 %	12 %	37 %

n=101, p<0.01

La oss se på forholdet mellom hvordan informantene trives på Hadeland og hvilken dialekt de oppgir at de har. Av de informantene som har oppgitt hadelandsdialekten som sitt talemål, trives nesten alle (95 %) godt på Hadeland. Av de som mener de snakker Oslo øst-dialekt, trives også de fleste godt på Hadeland (88 %). Forskjellen mellom de informantene som trives godt og de som trives passe godt, er mindre for ungdommene som mener de snakker Oslo vest-dialekten. Dette kan kanskje bety at de som identifiserer talemålet sitt til å være Oslo vest-dialekt, i mindre grad identifiserer seg med miljøet på Hadeland, og derfor også i mindre grad trives der. Interessant er det at de som oppgir at de snakker Oslo øst-dialekt trives så godt

på Hadeland. Det kan kanskje forstås som at Oslo øst-dialekten er akseptert blant ungdommene på Hadeland. For hvis du snakker et talemål som ikke er "godtatt" i miljøet ditt, er det muligens større mulighet for å ikke trives.

Alder

Tabell 10. Forholdet mellom skoletype og oppgitt dialekt

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Ungdomsskole, n=62	86 %	52 %	55 %
Videregående skole, n=42	14 %	48 %	45 %

n=104, p=0.02

Det er flere elever på ungdomsskolenivået enn på det videregående skolenivået som mener de snakker hadelandsdialekten. En årsak til denne forskjellen kan være at de yngre informantene har en større tilbøyelighet til å resonnerer seg fram til at de snakker hadelandsdialekt rett og slett fordi de bor på Hadeland. De eldre informantene har kanskje i større grad blitt bevisst ulike talemålsvarieteter og sitt eget talemål. Her er det viktig å påpeke at det ikke er stor aldersforskjell mellom ungdommene på ungdomsskolenivået og det videregående skolenivået. Ungdomsskoleelevene i undersøkelsen er 15-16 år gamle, mens ungdommene fra videregående skole er rundt 18 år gamle. Likevel kan forskjellen i tabellen tyde på at aldersforskjellen er avgjørende. Resultatet er også signifikant. Vi skal huske på at ungdommer er raske til å utvikle seg, og at ungdomsårene for de fleste arter seg som turbulente og viktige for sosialiseringen i samfunnet. Forskjellen er ikke av betydning når det gjelder de som mener de snakker Oslo øst-dialekt eller Oslo vest-dialekt.

Kommune

Tabell 11. Forholdet mellom bokommune og oppgitt dialekt.

	Hadelands-dialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Jevnaker, n=28	22 %	34 %	24 %
Lunner, n=38	33 %	38 %	45 %
Gran, n=31	44 %	28 %	31 %

n=97, p>0.01

I tabellen ovenfor er ikke resultatene signifikante, men det kan være verdt å bemerke at av de informantene som har oppgitt hadelandsdialekten som sitt talemål, er det flest som bor på Gran og færrest som bor i Lunner. Av de informantene som identifiserer sitt eget talemål som Oslo øst-dialekten, er forskjellen mindre. Men også her er det flest fra Lunner. Det virker likevel ikke som om forskjellen mellom kommunene på Hadeland framtrer så tydelig som jeg forventet i forhold til relativ avstand til Oslo (se "Kapittel 5"). Men det er interessant å legge merke til at de som mener de snakker Oslo øst-dialekt fordeler seg jevnt mellom de tre kommunene på Hadeland. Heller ikke for Oslo vest-dialekten er forskjellen mellom kommunene stor. Det ser derfor ikke ut som om avstanden til Oslo er avgjørende for om ungdommene mener de snakker oslomål.

Foreldrenes yrker

Jeg har også sett på forholdet mellom foreldrenes yrker (se "Yrkeskategorier" s 111 for hvilke kriterier jeg har foretatt inndeling etter), og informantenes egenkategorisering av talemål.

Tabell 12. Forholdet mellom foreldrenes yrker og oppgitt dialekt.

	Hadelandsdialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Høy, n=27	10 %	24 %	45 %
Mellom, n=36	32 %	47 %	24 %
Lav, n=34	58 %	29 %	31 %

n=97, p>0.01

Her ser det ut som om resultatene danner et trappeforhold. Ungdommer på Hadeland som mener de snakker hadelandsdialekt, har foreldre i den lave yrkesgruppen. Videre har de som mener de snakker Oslo øst-dialekt foreldre i den mellomste yrkesgruppen, mens informantene som mener de snakker Oslo vest-dialekt, har foreldre som arbeider i yrker som faller i den høye yrkesgruppen. Det ser altså ut som om Oslo vest-varieteteten fremdeles er en høystatusvarietet. Interessant er det å se at Oslo øst-dialekten, den tradisjonelle lavstatusvarieteteten, har flest informanter i mellomgruppen, og ikke i den lave yrkesgruppen. Dette forteller kanskje at Oslo øst-dialekten ikke lenger er et typisk lavstatus-talemål, men at det har fått andre konnotasjoner knyttet til seg.

Hypotesetesting

Jeg var interessert i å undersøke om det er forskjell på gutter og jenter i forhold til hvordan de vurderer dialekter ulike steder i Norge. Forskjellene er jevnt over så små at det ikke er noe signifikant utslag. Jentene vurderer dialektene i Nord-Norge, Trondheim, Bergen, Stavanger og Oslo vest som litt finere enn guttene. Men når det gjelder dialektene i Telemark, Hadeland,

Toten, Gjøvik, Oslo øst og Gudbrandsdalen, er det guttene som synes dialektene er litt finere enn jentene. Signifikant forskjell er det når det gjelder vurdering av Oslo øst-dialekten. Jentene synes dialekten er styggere enn guttene synes⁶³. Dette er et resultat som samsvarer med tidligere undersøkelser. Som vi tidligere har sett, så Trudgill i sin undersøkelse fra Norwich (Chambers & Trudgill 1980:98f) at

Men [...] appear at some level of awareness to be more favourably disposed than women to low status speech forms. This may well be because of the connotations of roughness, toughness and 'masculinity' associated with working class language (and other forms of behaviour).

Et annet forhold jeg ønsket å se nærmere på, var om det er noen forskjeller mellom skolenivåene (ungdomsskole og videregående skole) i forhold til hvordan dialektene blir vurdert ulike steder i Norge. Forskjellen er signifikant for dialektene på Hadeland⁶⁴, Toten⁶⁵ og i Gjøvik⁶⁶. For disse dialektene vurderer ungdomsskoleelevene dialektene mer positivt enn hva de videregående skoleelevene gjør. Vi så i Tabell 10 at ungdomsskoleelever i større grad enn videregående skoleelever identifiserer sitt eget talemål til å være hadelandsdialekt. Jeg har tidligere forklart dette forholdet med at aldersforskjellene sannsynligvis er årsaken til at ungdommene identifiserer talemålet sitt forskjellig. Sannsynligvis er det slik at yngre informanter i større grad enn de eldre informantene identifiserer talemålet på Hadeland og i nærheten til Hadeland (Gjøvik og Toten) mer positivt fordi de i mindre grad kjenner til andre talemål. Når ungdommene begynner på videregående skole møter de elever som kommer fra flere områder, mens ungdomsskolene stort sett befinner seg i nærheten av der de bor. Elevene på videregående skole utsettes av denne grunn for flere språklige koder, og blir derfor sannsynligvis også mer bevisst at det fins andre språklige koder.

Jeg undersøkte også om det er noen forskjell i hvordan informantene vurderer dialekter forskjellige steder i Norge avhengig av yrkene til foreldrene. Forskjellen er signifikant når det gjelder informantenes vurdering av hadelandsdialekten. Her er det informantene i den høye sosiale gruppen som vurderer hadelandsdialekten til å være mindre fin, mens den lave sosiale gruppen vurderer hadelandsdialekten til å være finere. Dette er et resultat som sannsynligvis kan forklares med at de som befinner seg i den høyere sosiale gruppen, i mindre grad ønsker å identifisere seg med det som har med bondekultur og Hadeland å gjøre. Foreldre som har høyere yrker har forholdsvis lange utdannelser, og har derfor også vært borte fra Hadeland for en periode. Dette kan ha resultert i at de også språklig har endret talemålet sitt til et mer standardnært talemål. I tillegg har ofte innflyttere høye sosiale yrker. De informantene som

⁶³ (p=0.03).

⁶⁴ (p=0.0172).

⁶⁵ (p=0.0007).

⁶⁶ (p=0.0015).

har foreldre som er innflyttere, snakker derfor kanskje ikke like stor grad av hadelandsdialekt som de som har foreldre fra Hadeland. Dette er et forhold som kan ha betydning for språkholdningene til informantene.

KAPITTEL 9

PRESENTASJON OG ANALYSE AV RESULTATENE FRA INTERVJUENE

MENNESKEKUNDSKAB

Om ydrer og indrer.

At vide, hvad der er
Bag folks facader,
Det kræver ikke stor
Psykologi.
Det går En
Som med fyldte chokolader:
man lærer sig,
hvad der er indeni.

(Piet Hein)

Målet for å gjennomføre dybdeintervjuer med seks av informantene, var både å finne ut "hvordan de sa det de sa" og "hva de sa". Jeg har derfor delt opp dette kapittelet i to hoveddeler, hvor jeg først går inn på det språklige forholdet, og deretter innholdet av temaene i samtalene.

Analyse av språket til de seks informantene – "hvordan de sa det de sa"

Presentasjonen av den språklige analysen av intervjuproduktet, velger jeg å gjøre på følgende måte: Jeg vil først presentere språket til de seks informantene. Deretter kommer jeg til å se på forholdet mellom den oppgitte språkbruken i spørreskjemaet og den faktiske språkbruken i intervjuene.

Presentasjon av språket til informantene

Som vi har sett i "Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk" (s 101), har undersøkelser vist at folk ikke alltid kjenner til hvordan de selv snakker. Når folk blir bedt om å oppgi hvordan de snakker, stemmer ikke den oppgitte språkbruken nødvendigvis overens med den faktiske. Den rapporterte språkbruken til informantene i min undersøkelse, kommer til uttrykk *både* i dialektfiguren hvor de selv skal sette et kryss for å beskrive sin egen språkbruk (se "Presentasjon av spørreskjemaet" s 121), *og* i de språklige variantene i skjemaet hvor de krysser av for den/de variantene som de mener de bruker⁶⁷. Den faktiske språkbruken kommer fram i intervjuet med meg, som ble foretatt over et halvt år etter spørreskjemaundersøkelsen. Ved å beskrive og analysere forholdet mellom språket til informantene i spørreskjemaet og samtalen, håper jeg at jeg kan komme fram til en bedre forståelse av hvordan talemålet deres er og hvorfor.

En språklig presentasjon av hver enkelt informant begrenser seg selvsagt til de utvalgte språklige variablene (se "Kriterier for valg av de språklige variablene" s 118 og "Språklige variabler i intervjusituasjonen" s 138). Jeg presenterer variabelbelegg fra intervjusituasjonen, og sammenlikner med variantene som informantene har krysset av for i spørreskjemaet.

Nedenfor går jeg gjennom de språklige variablene for hver av de seks informantene jeg intervjuet. For de variablene jeg har tatt med i spørreskjemaet, sammenlikner jeg resultatene fra skjemaet med resultatene fra intervjuet. Jeg har valgt å ta med alle beleggene i intervjuene, og for de variantene som det er flere av, presenterer jeg resultatene i tabeller for å skape en bedre oversikt. I tabellene summerer jeg også antall forekomster for hver variabel. Når det står et tall bak et ord, refererer dette til antall belegg jeg har funnet i intervjuet. Hvis det ikke står noe tall, er det én forekomst. Enkelte av ordene kan det være vanskelig å forstå

⁶⁷ Spørreskjemaet er gjengitt i vedlegg I.

betydningen av når de står utenfor sin syntaktiske sammenheng. Her setter jeg derfor en forklaring bak det enkelte ordet.

Else

1) *Æ-A*

Den oppgitte formen i spørreskjemaet er *en mænn*.

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>A</i>
kænskje (4) kæn	altså foLkedans kan (4) kanskje (5) landet
5	12

2) *Æ-E*

De oppgitte variantene av variabelen i spørreskjemaet er *fæm* og *hæst*.

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>E</i>
<i>bær (bedre) (2)</i> <i>bære (bedre)</i> <i>for æksæmel</i> <i>fæster</i> <i>husær</i> <i>hæljer</i> <i>kæLv</i> <i>likkavæL</i> <i>mjæLkeproduksjon (2)</i> <i>mæst</i> <i>mæste</i> <i>mæster</i> <i>stævner</i> <i>vældig (2)</i>	<i>hende (3)</i> <i>veldig</i>
17	4

3) *E-I*

Oppgitt: *å hælse* (egen form).

Intervjuet: *telknytning, tel* (2).

4) *PRESENS*

I spørreskjemaet har Else oppgitt *ligger* og *kommer*.

I intervjuet er det få forekomster av presens, men hun sier *driver* og *kommer* (5).

5) *SUPINUM SVAKE VERB*

Else har i spørreskjemaet oppgitt at hun sier *har hoppe*.

I samtalen med meg sier hun *har prate, har stusse, har snakke* og *har påvirke*.

6) *SUPINUM STERKE VERB*

Else har krysset av for *har kømme*.

I intervjuet sier hun *har kømme* og *har vøri* (4).

7) JE/JEG

I spørreskjemaet har Else oppgitt at hun bruker *je*.

Det viser seg at Else veksler mellom å bruke *je* (23) og *jeg* (25) i intervjuet.

8) DOM/DEM - DE

Else har krysset av for at hun bruker *dom* i spørreskjemaet. Også i intervjuet er det en klar overvekt av denne varianten: *dom* (30) mot *dem* (1).

9) ITTE/IKKE

Her stemmer også den oppgitte variabelen overens med den hun bruker i intervjuet med meg.

Hun har oppgitt at hun bruker *ikke*, og det er 100 % gjennomført i samtalen også (*ikke* (46)).

10) TRYKK

I spørreskjemaet har Else krysset av for '*bensin*.

I samtalen med meg:

+TR		-TR
'butikk	'kommenterer	akku'rat
'butikker	'naturlig	bygdepe'rson
'dialekt (11)	'orientering	dia'lekt (2)
'dialekta (3)	'person	dia'lekta
'dialektbruk	'respekt	u'trulig (2)
'dialekter	'spesielt	
'diskusjonen	'utrulig	
'eksempel	'nysgjerrig	
'kombinasjon	'original	
30		7

11 a) TJUKK L<L

+L<L		-L<L
bLir (2)	i hjæL	forklare
bokmål	kLesforretninger	klare
byfoLk	kæLv	klarer
bygdefoLk	mjæLkeproduksjon (2)	
fLer (4)	mjøLk	
fLeste	pLasser	
foLk	sjøL	
foLkedans	sjøLsagt	
(har) fLøtt	skoLe	
fLøtta	skoLeturer	
fåtaL	spørsmåL	
gLugg		
28		3

11 b) TJUKK L<RD

+L<RD	-L<RD
gaL (2)	
gaLemoen	
oLa (orda)	
4	0

ANNET

Else har også enkelte ord og uttrykk i talemålet sitt som hører til i hadelandsdialekten, og ikke i oslodialekten: *kjinner att, fyste, støtt, da'r, heme, hem att, lågt, somme tier, gonger, ve' sia' ta', stykkjer, i stelle for, jeburs* (bursdag) og *stuttere* (kortere).

Geir1) *Æ/A*

I spørreskjemaet har Geir oppgitt *en mann*.

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>A</i>
	<i>alle alt bare kan kanskje (5) skal tar (2)</i>
0	12

2) *Æ/E*

Geir har oppgitt at han sier *fem* og *hest* i spørreskjemaet.

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>E</i>
	<i>det (27) eksamen kjempefint lenge mest veldig (2)</i>
0	33

3) *E/I*

I spørreskjemaet: *å hilse*.

I samtalen: *fikk* og *spiller* (2).

4) **PRESENS**

Oppgitt i spørreskjemaet: *kommer*.

I intervjuet: *tar* (3), *kommer* (7), *ligger*, *trenger*, *leser* (2).

5) **SUPINUM SVAKE VERB**

Oppgitt i spørreskjemaet: *har hoppa* og *har hoppet*.

Intervjuet: Ingen forekomster.

6) **SUPINUM STERKE VERB**

Oppgitt i spørreskjemaet: *har kommet*.

Intervjuet: *har vært*.

7) *JE/JEG*

Oppgitt i skjemaet: *jeg*.

I intervjuet har Geir gjennomført bruk av *jeg* (39).

8) *DOM/DEM-DE*

Oppgitt: *dem*.

Intervjuet: *dem* (8)/*de* (5).

9) *ITTE/IKKE*

Oppgitt i spørreskjemaet: *ikke*.

I intervjuet: *ikke* (12).

10) *TRYKK*

Oppgitt: *ben'sin*.

+TR	-TR
	<i>analy'sere</i> <i>dia'lekt</i> <i>dia'lekter</i> <i>ek'samen</i> <i>fy'sikk</i> <i>fa'milien</i> <i>informa'tikk</i> <i>mili'tæret</i> <i>selv'følgelig</i> (3) <i>spesi'elt</i> <i>umu'lig</i> <i>universi'tetet</i>
0	14

11 a) *TJUKK L < L*

+L<L	-L<L
<i>bokmål</i> (3)	<i>blanding</i> <i>bli</i> <i>fleste</i> <i>mål</i> <i>oslomål</i> <i>skolen</i>
3	6

11 b) *TJUKK L<RD*

Ingen belegg.

ANNET

Geir har i tillegg enkelte ord som kan være med på å danne et inntrykk av den språklige situasjonen. Han sier *siden* (om tid), *bygden* og *tiden*. Han forteller meg at det hender han har enkelte svenske innslag i språket sitt (faren er fra Sverige), men i samtalen med meg er det ingen svenske trekk.

Henrik1) *Æ/A*Oppgitt i spørreskjemaet: *en mann.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>A</i>
	<i>aldri (2)</i> <i>alle (3)</i> <i>aller best</i> <i>bare</i> <i>ganske (5)</i> <i>handle</i> <i>kan (3)</i> <i>kanskje (6)</i> <i>land</i> <i>langt</i> <i>mange (3)</i> <i>ska'</i> <i>skal (2)</i>
0	31

2) *Æ/E*I spørreskjemaet: *hest og fem.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>E</i>
	<i>det (62)</i> <i>eneste</i> <i>mest</i> <i>vel</i> <i>veldig (6)</i>
0	71

3) *E/I*I spørreskjemaet: *å hilse.*

I intervjuet:

<i>E/Æ</i>	<i>I</i>
	<i>fikk (2)</i> <i>spiller (2)</i> <i>til (10)</i>
0	14

4) *PRESENS*I spørreskjemaet: *nå kommer og nå graver.*I intervjuet: *kommer (5).*5) *SUPINUM SVAKE VERB*Oppgitt i spørreskjemaet: *har hoppa.*

I intervjuet:

<i>har -e</i>	<i>har -a</i>	<i>har -et</i>
	<i>beskytta</i> <i>bLomstra</i> <i>fLytta</i> <i>forandra</i> <i>jobba</i> <i>klatra</i> <i>knytta (2)</i> <i>oppretta</i> <i>skifta</i> <i>slutta</i> <i>snakka</i> <i>tilegna</i>	
0	13	0

6) SUPINUM STERKE VERB

Oppgitt i spørreskjemaet: *har kommi*.

I intervjuet: *har vært (2)*.

7) JE/JEG

Oppgitt i skjemaet: *jeg*.

I samtalen med meg gjennomført bruk av *jeg (116)*.

8) DOM/DEM-DE

I spørreskjemaet: *dem*.

I intervjuet: *dem (5)/de (7)*.

9) ITTE/IKKE

I spørreskjemaet: *ikke*.

I intervjuet: gjennomført bruk av *ikke (72)*.

10) TRYKK

Oppgitt i spørreskjemaet: *ben'sin*.

I intervjuet:

+TR	-TR		
	<i>akku'rat (2)</i>	<i>konse'kvent</i>	<i>pe'rsoner (2)</i>
	<i>an'tagelig'vis</i>	<i>kon'takt</i>	<i>pri'vat</i>
	<i>dia'lekt (2)</i>	<i>mar'kant</i>	<i>problema'tikken</i>
	<i>eksi'sterer</i>	<i>mentali'teten</i>	<i>pro'blemet</i>
	<i>essensi'ell</i>	<i>mini'mal</i>	<i>spesi'elt</i>
	<i>fa'milier</i>	<i>mini'malt</i>	<i>stu'dere (2)</i>
	<i>feno'men</i>	<i>narko'mane</i>	<i>stu'derer (2)</i>
	<i>fragmen'tert</i>	<i>nar'kotika</i>	<i>ten'denser</i>
	<i>fun'gert</i>	<i>na'turlig</i>	<i>ur'bant</i>
	<i>geo'grafisk (2)</i>	<i>origi'nale</i>	<i>u'trulig</i>
	<i>identifi'sere</i>	<i>paradok'salt</i>	<i>vari'erer</i>
	<i>inn'flytelsen</i>	<i>pe'rson (2)</i>	<i>økonomi</i>
	<i>kategori'sere</i>	<i>pe'rsonen</i>	
0	45		

11 a) TJUKK L < L

+L<L	-L<L	
<i>bLitt</i>	<i>allikevel</i>	<i>hakkadal</i>
<i>bLomstra</i>	<i>bLi (2)</i>	<i>harestuamålet</i>
<i>fLytta</i>	<i>blitt</i>	<i>nittedal (2)</i>
<i>hakkadaL</i>	<i>bokmål (3)</i>	<i>oslofolk</i>
<i>sjøL (3)</i>	<i>fleste</i>	<i>plass</i>
	<i>flytte</i>	<i>skolen (2)</i>
	<i>folk (5)</i>	<i>skoleverket</i>
	<i>hadelandsmål (3)</i>	<i>talemål</i>
7	2	

11 b) TJUKK L < RD

+L<RD	-L<RD
<i>gjoLe (2)</i>	<i>enkeltord (2)</i>
	<i>forferdelig (2)</i>
	<i>gård (2)</i>
	<i>gårdsamfunnet</i>
	<i>ord (2)</i>
	<i>randsfjord</i>
2	10

Kari

1) Æ/A

Kari har oppgitt *en mann* i spørreskjemaet.

I intervjuet:

Æ	A
	<i>alt (2)</i>
	<i>kan (2)</i>
	<i>alle</i>
	<i>kanskje (14)</i>
0	19

2) Æ/E

I spørreskjemaet har Kari krysset for både *fæm* og *fem* og for *hest*.

I samtalen med meg sier hun *helst* (15) og *den* (12).

3) E/I

Kari oppgir i spørreskjemaet at hun sier *å helse*.

I samtalen med meg sier hun *te* (Gjøvik), *slepper* og *fikk* (2).

4) PRESENS

Også for presensformene oppgir Kari at hun veksler mellom oslovarianter og hadelandsvarianter: *nå græv* og *nå graver*, *nå kjæm* og *nå kommer*, men *nå ligger*.

I intervjuet: *driver*, *skriver*, *legger*, *kommer* (5), *snakker* (4), *sitter*, *hører*, *slepper*.

5) SUPINUM SVAKE VERB

Kari oppgir *har hoppa*, og i samtalen med meg har hun formene *har snakka* (3), *huska*.

6) SUPINUM STERKE VERB

I skjemaet har Kari oppgitt at hun sier *har kømmi*.

I samtalen med meg bruker hun variantene *har finni* (2), *har kommi* og *har vært*.

7) JE/JEG

I spørreskjemaet har Kari oppgitt veksling mellom *je* og *jeg*.

I samtalen med meg bruker hun bare *jeg* (138).

8) DOM/DEM-DE

Kari har oppgitt at hun veksler mellom *dom* og *dem*. I samtalen med meg bruker hun begge former, både som subjeksform (*dom* (19) og *dem* (7)/*de*) og som objektsform (*dom* (2) og *dem* (4)).

9) ITTE/IKKE

Også for nektingsadverbet har Kari oppgitt begge formene.

I samtalen med meg bruker hun gjennomført *ikke* (111).

10) TRYKK

Kari oppgir at hun sier *'bensin*. I samtalen med meg veksler hun mellom de to realiseringene:

+TR	-TR
'prosjekt	kame'rat
'trafikk (2)	na'tur
'miljø	bu'tikker
'spekulere	ven'ninne
'spesiell	pro'sjekt
'akkurat	tele'fonen
'spesielle	mil'jø
'avisinnlegg	akku'rat
	an'ledningen
9	9

11 a) TJUKK L < L

+L<L	-L<L
bLanding	gudbrandsdaLn
bLe	innfLyttene
bLi (3)	kjintfoLk
bLir (3)	kLagd
bokmåL (3)	kLe
byfoLk	kLedd
dagbLae'	kLer (3)
dåLi (6)	kLær (2)
fLeste (2)	kLubb
fLytt (2)	merkekLærne
fLytter (2)	morsmåL
foLk (3)	pLeier
foLka	røLpete (3)
foLkespråket	sjøL (10)
gamLe	skoLer
gamLinger	skoLetur
gLa	våLenga (2)
65	7

11 b) TJUKK L < RD

<i>+L<RD</i>	<i>-L<RD</i>
<i>gåL</i>	<i>gård ord ordrett ord</i>
1	4

Lars1) *Æ/A*Oppgitt: *en mann.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>A</i>
	<i>aldri alle alt bare ganske (2) handler kan (4) kanskje (6) ska' skal</i>
0	19

2) *Æ/E*Oppgitt: *hest og fem.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>E</i>
	<i>bredt (2) dette lengst med (2) meste mesteparten pent vel (4) veldig (22)</i>
0	35

3) *E/I*Oppgitt: *å hilse.*

I samtalen med meg: Ingen belegg.

4) *PRESENS*Oppgitt: *nå ligger, nå kommer.*I intervjuet: *kommer (14), forekommer, gjelder, trenger, faller (2), skriver, driver.*5) *SUPINUM SVAKE VERB*Oppgitt: *har hoppet.*

I intervjuet: *har forandra* (2), *har savna*, *har prata*, *har kåra*.

6) SUPINUM STERKE VERB

Oppgitt i spørreskjemaet: *har kommet*.

I intervjuet: *har kommi*, *har vært* (4) og *har funnet*.

7) JE/JEG

Lars har oppgitt *jeg* i spørreskjemaet.

I intervjuet: gjennomført bruk av *jeg* (113).

8) DOM/DEM-DE

Oppgitt: *dem*.

Bruker gjennomført *de* (20) og *dem* (5).

9) ITTE/IKKE

Oppgitt i skjemaet: *ikke*.

I samtalen: *ikke* (86).

10) TRYKK

Oppgitt: *ben'sin*.

I samtalen:

+TR	-TR			
'dialekt (9)	aksep'tert	interes'sant	na'tur	pro'blem
'dialekten (6)	auto'matisk	itali'ener	nat'urlig	pro'sent
'familien	bu'tikker	itali'enere	nor'mal	psyko'logi (2)
'personen	dia'lekt (3)	kame'rater	nor'male	sen'trale
'problem (2)	dia'lekten	katastro'falt	nor'malt	stu'dere
'prosent	e'lever	libe'ralt	pe'rsonlig	stu'derer
'umulig	for'eldrene	mil'jøet	pe'rsonen	tele'fonen
	genera'sjon	mo'dell	pe'rsoner	tradisjo'nelle
				ur'bane
21	35			

11 a) TJUKK L < L

+L<L	-L<L
bLir	forklare
bLei	velkledde
føLk (9)	skole
fLesteparten (2)	
dieselkLær	
kLær (4)	
kLærne	
gamLe	
fLere	
fLink	
fLinke	
sossekLær	
standardkLær	
25	3

11 b) TJUKK L < RD

<i>+L<RD</i>	<i>-L<RD</i>
<i>oL (ord)</i>	<i>gjorde i fjor ord</i>
1	3

Line1) *Æ/A*I spørreskjemaet: *en mann.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>A</i>
<i>kæn kænskje (3)</i>	<i>alle (2) bLanding danser han handle kan (2) kanskje (15)</i>
4	23

2) *Æ/E*I spørreskjemaet: *fem og hest.*

I intervjuet:

<i>Æ</i>	<i>E</i>
	<i>hende hest (3) hester med nesten penere ridehester</i>
0	9

3) *E/I*I spørreskjemaet: *å hilse.*

Ingen forekomster i intervjuet.

4) *PRESENS*I spørreskjemaet: *nå ligger og nå kommer.*Intervjuet: *kommer (2), trenger.*5) *SUPINUM SVAKE VERB*Oppgitt i spørreskjemaet: *har hoppa.*

I intervjuet: ingen forekomster.

6) SUPINUM STERKE VERB

Oppgitt i spørreskjemaet: *har kommi*.

I intervjuet: *har vært* (2).

7) JE/JEG

Oppgitt i spørreskjemaet: *jeg*.

I intervjuet: *jeg* (65).

8) DOM/DEM-DE

I spørreskjemaet: *dom* og *dem*.

I intervjuet: *dom* (13) og *dem*.

9) ITTE/IKKE

I spørreskjemaet: *ikke*.

I intervjuet: *ikke* (57).

10) TRYKK

I spørreskjemaet: *ben'sin*

I intervjuet:

+TR	-TR
'agronom	<i>bu'tikker</i>
'arrangerer	<i>dia'lekt</i>
'butikken	<i>fa'milie</i> (2)
'butikker	<i>fa'milien</i>
'butikker	
'dialekt	
'internat	
'intervjuer	
'karakter	
'karakterer	
'minutt	
'privatskole	
'situasjon	
13	5

11 a) TJUKK L < L

+L<L	-L<L
<i>bLanding</i>	<i>kLer</i>
<i>bLir</i> (2)	<i>kLubben</i>
<i>bokmåL</i>	<i>kLær</i>
<i>fLer</i>	<i>landbruksskoLe</i>
<i>fLere</i>	<i>maLer</i>
<i>fLeste</i> (2)	<i>'privatskoLe</i>
<i>fLytta</i>	<i>sjøL</i> (2)
<i>fLytte</i>	<i>skoLe</i> (2)
<i>foLk</i> (3)	<i>skoLer</i> (2)
<i>gamLe</i> (2)	<i>soLvang</i>
<i>hjemmesjukepLeien</i>	<i>spørsmåLa</i>
<i>kLedd</i>	<i>ved-skjuLe</i>
32	0

11 b) TJUKK L<RD

Ingen forekomster

Forholdet mellom faktisk og rapportert språkbruk

Hvordan er forholdet mellom den oppgitte og den faktiske språkbruken hos de seks informantene? I Figur 11 (s 133) har jeg laget en illustrasjon som viser hvordan de seks informantene har plassert krysset i dialekttrekanten. Sammen med svarene fra spørreskjemaene, representerer dette den *rapporterte* språkbruken til informantene. Hvordan er forholdet mellom svarene fra spørreskjemaene og intervjuene? La oss se på hver av informantene.

Else er en av få informanter i materialet fra spørreskjemaene som oppgir mange tradisjonelle hadelandsformer i skjemaet. Hun har også krysset av for hadelandsdialekten, og de tre andre jeg snakker med som går i den samme skoleklassen som henne, mener at Else snakker veldig typisk hadelandsdialekt. Hun er også svært bevisst på å bruke tradisjonell dialekt. Dette kan være en medvirkende årsak til at hun oppgir større grad av dialektale former i spørreskjemaet enn det hun faktisk bruker i samtalen med meg. En annen årsak til at det er færre hadelandsformer i samtalen enn i skjemaet, kan også være at hun språklig konvergerer mot min språkbruk.

Også Kari har krysset av for hadelandsdialekten i dialekttrekanten, men hun har i spørreskjemaet oppgitt mindre grad av hadelandsformer enn Else. I samtalen med meg bruker hun færre former av hadelandsdialekten enn hun har oppgitt i skjemaet, og der hvor hun har oppgitt at hun veksler mellom en hadelandsform og en osloform, bruker hun i størst grad osloformen i samtalen med meg. Kari mener at hun ikke ville ha plassert krysset i trekantfiguren (Figur 8) et annet sted på det tidspunktet jeg intervjuer henne. Hun mener at hun snakker det som er vanlig å snakke på Hadeland, og det mener hun må være hadelandsdialekten. Kari tror heller ikke at folk fra Oslo hører forskjell på en som snakker slik hun gjør og en som kommer fra Brandbu (nord på Hadeland).

En mulig forklaring på forskjellen i rapportert og faktisk språkbruk hos Kari, tror jeg kan være at hun forteller meg at språket hennes har forandret seg mye det siste halvåret. Begge foreldrene til Kari kommer fra Hadeland, og foreldrene er skilt. Kari veksler mellom hvem av foreldrene hun bor sammen med. Samboeren til faren er fra Vålerenga, og Kari sier flere ganger i samtalen med meg at hun synes det er et spennende språklig uttrykk. Slik vil hun gjerne snakke. Samtidig mener hun at hun snakker hadelandsdialekt, fordi både ord fra Brandbu (hvor besteforeldrene bor), Toten (hvor familien har hytte) og Oslo (hvor samboeren til faren kommer fra) passer inn i hadelandsdialekten.

Line har krysset av på linjen midt mellom hadelandsdialekten og Oslo øst-dialekten for å beskrive talemålet sitt. I spørreskjemaet har hun oppgitt få hadelandsformer, og i samtalen med meg bruker hun heller ikke mange hadelandsformer, men kanskje litt flere enn hun

oppga. Når jeg snakker med Line, er det mye som har forandret seg på et halvt år for henne også. I dag mener hun at hun ville ha plassert krysset i trekanten nærmere hadelandsdialekten.

Foreldrene til Line kommer fra Oslo. Line har nylig funnet ut at hun vil gå på landbruksskole etter ungdomsskolen. Hun kan tenke seg å fortsette å bo på Hadeland, og gjerne på en gård. I samtalen sier hun at hun snakker mer hadelandsdialekt nå enn et halvt år tidligere. For eksempel mener hun at hun sier *mjølk* og *mjøl*, mens dette var ord hun skrev at hun hadde blitt kommentert for å *ikke* bruke i spørreskjemaet. Line mener at hun ville ha satt krysset nærmere hadelandsdialekt hvis hun skulle ha fylt ut skjemaet på nytt. Årsaken til at Line mener hun snakker dialekt, er at hvis hun hører på folk fra Oslo, så sier ikke de *denna*, *dom* og *mjølk*.

Når jeg spør Henrik hvorfor han har valgt å sette krysset som skal vise hvordan han snakker i Oslo øst-dialekten, svarer han at "det er liksom dialekten på Harestua". I spørreskjemaet har han ikke oppgitt noen hadelandsformer, og i samtalen med meg bruker han heller ikke det. Den oppgitte språkbruken hans stemmer godt med den faktiske.

Egentlig liker ikke Henrik Oslo øst-dialekten og Oslo vest-dialekten i "sine utprega former". Han foretrekker mellomvarianter, noe han tror kan komme av at det er det han selv egentlig bruker mest. Henrik tror ikke han klarer å snakke hadelandsdialekten hvis han forsøker. Men han synes dialekten er morsom, og han liker å "erte kjærsten [s]in [fra Land] å en del andre venner å sånn .. å bruke hadelandsord".

Lars har krysset av i nærheten av Oslo vest-dialekten. I spørreskjemaet har han oppgitt større grad av Oslo vest-former enn han faktisk bruker i samtalen med meg. For eksempel mener han at han sier *har hoppet*, mens han har a-ending på de beleggene jeg har funnet i samtalen. Tilsvarende mener han at han sier *bensin*, mens han i intervjuet veksler mellom å bruke trykk på første stavelse i ord av fremmed opphav (21) og ikke trykk (33). For begge disse variantene i skjemaet, må vi være bevisste at *selve ordet* kan ha betydning for realiseringen. Det kan faktisk være at Lars sier *bensin* selv om han sier *'familien*. Samsvaret mellom oppgitt og faktisk språkbruk stemmer derfor nokså godt likevel, slik jeg ser det.

Geir har krysset av for Oslo vest-dialekten i dialektfiguren. Språkbruken hans samsvarer med den han har oppgitt i skjemaet, og han har ingen forekomster av trykk på første stavelse i fremmedord, én forekomst av tjukk l fra norrøn l, og ingen fra norrøn rð. Han sier også *bygden*, *siden* og *tiden*. Foreldrene til Geir er innflyttere, og Geir mener at dette er årsaken til at han snakker slik han gjør. Geir mener at ingen barn av innflyttere snakker hadelandsdialekt.

Forholdet mellom den rapporterte og den faktiske språkbruken stemmer derfor godt overens også hos Geir.

Jeg synes ikke vi ser noe entydig forhold mellom den rapporterte og faktiske språkbruken til de seks informantene. Henrik, Lars og Geir har forholdsvis godt samsvar mellom den faktiske og den oppgitte språkbruken når det gjelder språktrekkene. Også for krysset i trekanten stemmer talemålet overens med krysset for Henrik og Geir, men i mindre grad for Lars. Han har krysset av i nærheten av Oslo vest-dialekten, men har flere a-ender, trykk på første stavelse i fremmedord og tjukk l. Likevel mener jeg vi kan "stole på" språkbruken som kommer fram gjennom skjemaene og samtalene. Som vi har sett kan det ligge ikke-lingvistiske årsaker til grunn for talemålssituasjonen, og jeg mener at de biografiske opplysningene om informantene bidrar til en dypere forståelse omkring dette forholdet.

Det er forskjell på om informantene har overrapportert (Else og Kari) eller underrapportert (Line). Else og Kari har i spørreskjemaet oppgitt flere hadelandsformer enn de faktisk bruker i samtalen med meg. Line har oppgitt færre hadelandsformer enn hun har i intervjuet. Når det gjelder Else, tror jeg hun ønsker å snakke mer tradisjonell hadelandsdialekt enn hun gjør. Hun driver med folkedans, har vokst opp på gård, og er opptatt av å snakke dialekt. For de to yngste informantene jeg intervjuet, Kari og Line, virker det som om både rapporteringen og metakommentarene rundt språket viser at mye har skjedd på det halve året fra skjemaet til intervjuet fant sted. Hos de fire andre og eldre informantene, har talemålet kanskje i større grad stabilisert seg.

Et annet viktig moment som kan forklare forholdet mellom skjemaene og intervjuene, er at jeg i skjemaet undersøker den rapporterte språkbruken mindre grundig enn i samtalen. I skjemaet legger jeg vekt på å undersøke noen få varianter av trekk, mens i intervjuet teller jeg opp alle realiseringene av et trekk.

Karen Margrethe Pedersen (1991) undersøkte forholdet mellom rapportert og faktisk språkbruk hos språkbrukere på Langeland i Danmark (se "Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet mellom oppgitt og faktisk språkbruk" s 101). Her viste det seg at den rapporterte språkbruken var mer dialektal enn den på båndet. Pedersen argumenterer for at dette skyldes at språkbrukere snakker mer dialektalt sammen med venner og familie enn sammen med en dialektforsker. Den samme årsaken kan vi kanskje begrunne Else og Kari sine avvik mellom rapportert og faktisk språkbruk med. Også de oppgir at de snakker mer dialekt enn det de gjør i samtalen med meg.

Vi har tidligere sett at Trudgills (1983) undersøkelse fra Norwich viser at folk snakker mindre standardnært enn de oppgir at de gjør (se "Kan vi stole på rapportert språkbruk? Om forholdet

mellom oppgitt og faktisk språkbruk" s 101). Informantene Else og Kari har oppgitt mer hadelandsdialekt enn de viser i samtalen med meg. Line har derimot oppgitt mindre grad av hadelandsdialekt i spørreskjemaet enn det viser seg at hun har når hun snakker med meg. I undersøkelsen min er Lars og Geir de informantene som mener at de snakker Oslo vest-dialekt, for de plasserer krysset i dialekttrekanten henholdsvis i nærheten av Oslo vest-dialekten og i sirkelen til Oslo vest-dialekten. I spørreskjemaet har de også stort sett valgt Oslo vest-formene for de variantene der det var mulig å velge mellom to osloformer. Hvordan er talemålet de hadde i samtalen med meg?

Geir snakker slik han har oppgitt at han snakker. Han har ingen ord i samtalen med meg med trykk på første stavelse i fremmedord, og få forekomster av tjukk l. I tillegg sier han *siden* (om tid), *bygden* og *tiden* med endelsen *-en* og ikke *-a*. Han er også opptatt av å snakke "konservativt", som han selv kaller det, og han synes hadelandsdialekten er et radikalt alternativ.

Lars har oppgitt større grad av Oslo vest-dialekt i skjemaet enn han bruker i samtalen med meg. Han har oppgitt at han sier *har kommet* og *har hoppet*, men han sier *har kommi* (Oslo øst-variant) og *har forandra* når han snakker med meg. Jeg spør han om han ville ha plassert krysset i trekanten på i det samme området i dag, men det tror han ikke. Han har fått et mer positivt syn på Oslo øst-dialekten siden jeg gjennomførte spørreskjemaundersøkelsen. Oslo vest-dialekten synes han nå er "litt for snobbete":

før syns jeg det var fint med oslomålets renhet ... det stemmer ikke lenger .. har forandra meg litt der .. syns ikke all oslodialekt er ren ... oslo vest-dialekten er renest .. men nå liker jeg bedre oslo øst-dialekten ... jeg forandrer meg veldig .. hele tiden

Jeg synes derfor ikke vi kan se noe tydelig forhold mellom mer eller mindre standardnært talemål blant de seks informantene i min undersøkelse. En del av årsaken er sannsynligvis at standardspråket i England har høy *åpen prestisje* (se "Åpen og skjult prestisje" s 70), mens vi ikke har et offisielt standardtalemål i Norge (se "Dialekt og standard" s 38).

Det er delvis overensstemmelse mellom rapportert og faktisk språkbruk i min undersøkelse. Det som er det mest tydelige resultatet, er at talemålet ikke er en statisk størrelse. Mange forhold er med på å forklare hvordan informantene snakker, også forholdet mellom den språkbruken de har oppgitt i spørreskjemaet og den de bruker i samtalen med meg et halvt år senere. Nå skal vi derfor se på slike forhold som kan virke inn på hvordan språkbruken til informantene er, ved å se på innholdet i det jeg snakket med informantene om.

"Hva de sa" – innholdsanalyse

I tillegg til temaer jeg formulerte på bakgrunn av svarene i spørreskjemaene og etter samtalen med Kjersti, lot jeg informantene styre samtalen hvis de selv tok initiativ til det. Det var derfor mange temaer vi kretset omkring, og jeg har måttet foreta et utvalg her.

Forhold til dialekt

Mange av kommentarene i spørreskjemaet gikk ut på at det er mindre vanlig å høre "den helt hadelandske dialekten". Det var også flere som skrev "På vår skole snakker de fleste noe mellom hadelandsdialekten og Oslo vest-dialekten". De tre normidealene jeg antar eksisterer på Hadeland, ser ut til å være bevisst hos de aller fleste. Og jeg fikk svar som "Oslomålet er den dialekta jeg har vokst opp med og trives med. Både Oslo øst og Oslo vest er OK, men jeg snakker Oslo vest". Et par kommenterte også at "hadelandsdialekten er ikke noen spesiell dialekt. Skulle heller ønske at jeg snakket litt bredere eller en ordentlig dialekt". Kommentarene gikk også på oslomålet: "Jeg synes oslodialekta er ganske snobbete. Ville aldri i livet hatt en slik dialekt. Den er dødskjedelig". Med slike kommentarer som utgangspunkt, tok jeg opp informantenes forhold til dialekt og dialektbruk.

Line tror at det å snakke dialekt er å snakke bredt. Eller det er det du snakker der du bor. Hun tror at hun snakker dialekt, og hører det best når hun er sammen med oslofolk. Hun mener at sånn som hun prater ikke er så ulikt oslomålet. Samtidig er det "å prate fint" å prate nærme oslodialekten, og da tenker hun på Oslo vest-dialekten.

Hadelandsdialekten

I dialekttrekanten er hadelandsdialekten en sirkel i det øverste hjørnet. Da jeg spurte Line om hun kjenner noen som snakker slik, "helt hadelandsdialekt", trodde hun *ikke* at hun gjør det. Årsaken til at hun ikke har så stor kjennskap til hadelandsdialekten, mener hun må være at hun ikke har noen besteforeldre fra Hadeland, men fra Oslo. Foreldrene hennes kommer også fra Oslo.

Når jeg spør Line om hun mener hun snakker hadelandsdialekt, svarer hun:

mmmm ...eller ikke sånn som de værste da .. liksom ... de som har bodd her .. sånne gamle som har bodd her i femti år .. liksom [...] de snakker mer sånn toten lissom [...] kanskje fra gran å uttover så trur jeg det er litt breiere .. nærmer seg liksom toten ...

Kari mener at besteforeldrene fra Brandbu snakker "veldig bredt", spesielt bestemoren. De fleste gamle på Brandbu snakker "sånn som bestemoren", i følge Kari. Jeg spurte Kari hva hadelandsdialekten *er*, om det er sånn hun prater, eller sånn som bestemoren prater. "Jeg snakker liksom helt vanlig i forhold til det hu gjør, for hu snakker *veldi* bredt" mener Kari om talemålet til bestemoren. I tillegg sier hun

besteforeldra til stesøstra mi snakker *veldig* bredt .. dom har bodd der [på Brandbu] i hele sitt liv .. trur jeg .. har hørt dom i 'telefonen og lurt på om dom kommer fra toten (latter)

Det er flere av de seks informantene som har en tilsvarende oppfatning av hadelandsdialekten. Henrik mener det er lite Oslo vest-dialekt på Hadeland. Når det gjelder hans eget talemål, ser han på Oslo øst-dialekten som en basis, mens det i tillegg er innslag av ord fra Oslo vest-dialekten og hadelandsdialekten.

Lars mener han ikke prater dialekt i det hele tatt, og han forsøker å *ikke* bruke typiske hadelandsord. Det er ingen i familien hans som prater hadelandsdialekt heller, selv om faren hans kommer fra Hadeland. Han synes ikke det gjør noe om folk ikke kan høre hvor han kommer fra. Den måten han prater på, mener han at han har tilegnet seg gjennom omgangskretsen sin på Hadeland. Men når han tenker seg om så er det mange av vennene hans som snakker "ganske mye dialekt". Tidligere likte ikke Lars hadelandsdialekten, men nå synes han den er finere. Men han synes det fort kan bli for mye "æ"-lyder i dialekten, slik som *mæddan*. Det liker han ikke.

Alle de seks informantene kommer inn på at det er et skille mellom hadelandsdialekten slik den snakkes av de unge i dag, og slik besteforeldregenerasjonen på Hadeland prater:

unge snakker mindre bredt enn gamLe ... tyder på at hadelandsdialekten forsvinner... er vel oslo som kommer isteden (Lars)

Også Henrik kommer inn på hadelandsdialekten og innflytelsen fra oslomålet:

jaaa ... jeg veit ikke om du noen gang vil få en rein oslodialekt .. det tror jeg ikke .. hadelandsdialekten vil nok bli utvaska mer og mer av oslodialekten .. til et visst nivå liksom .. det tror jeg ..

Informantene mener at graden av den tradisjonelle hadelandsdialekten er avhengig av ulike geografiske områder på Hadeland. Også i spørreskjemaet blir dette ofte kommentert. Gran og Brandbu trekkes fram som sentrale områder for den tradisjonelle hadelandsdialekten. Harestua og Grua er i en særegen stilling på grunn av alle innflytterne, og Lunner, Jevnaker og Roa har også ganske stor innflytelse fra oslodialekten:

gran er liksom den sen'trale kommunen for hadelandsdialekten .. brandbu er veldig bredttalende ... alle i klassen fra brandbu prater bredt ... harestua kjenner seg ikke igjen i hadelandsdialekten i det hele tatt ... fLesteparten av de på harestua er innflyttere fra byen .. de pendler .. for det er ikke så lang vei .. foreldrene pendler .. prater veldig lite dialekt ... på grua er det et skille .. her er det noen som snakker dialekt og andre ikke .. roa er ganske mye ... lunner veldig mye .. mest vestre gran og gran (Lars)

Jeg lurte også på om det var "ord" i talemålet som informantene mente var tydeligere for hadelandsdialekten enn andre. I spørreskjemaene var det mange som trakk fram *mjælk* og

mjæl som tydelige hadelandsord. I det hele tatt er det flere som peker på "æ"-lyden som typisk for hadelandsdialekten. Også *dom* trekkes fram som et eksempel her.

Oslodialekten

Jeg spør Else om hun greier å etterlikne oslodialekten, men det mener hun er nesten umulig for henne. Geir tror han bruker lite a-former i talemålet sitt, og mener derfor at han hører til Oslo vest-dialekten. For ham er hadelandsdialekten det mest radikale alternativet, mens Oslo vest-dialekten er det mest konservative. Han pleier heller ikke å bruke begrepene Oslo vest-dialekt og Oslo øst-dialekt, men heller "å snakke pent". Line mener at å prate oslodialekt er å prate "fint". Hun kaller ikke oslodialekten for Oslo øst-dialekten og Oslo vest-dialekten, men bare for oslodialekt, og tenker da helst på "den fine", som hun sier. I følge Geir er det "en del" på Hadeland som snakker Oslo vest-dialekt, "såkalte wannabees". Kari tror det er en fordel i noen situasjoner å snakke Oslo vest-dialekt. Men hun synes *ba'nan* uten trykk på første stavelse høres merkelig ut, og tror ikke at hun kunne finne på å si det:

jeg syns det er litt ekkelt .. ba'nan høres så rart ut ... jeg sier 'banan .. har alltid sagt det ... jeg får ikke forandra på det jeg sier .. det går ikke an å si solen ... det klarer jeg ikke

Hun synes altså det er litt "ekkelig" med Oslo vest-dialekt, og det er ikke et talemål hun vil identifisere seg med. Noen i klassen hennes snakker det hun kaller "byspråk", og det vil si at de snakker litt veslevoksent og "fint".

Kari synes dialekten på Vålerenga er den fineste dialekten hun vet om. Den er "liksom litt tøff, rølpete og folkelig". Lars synes også Oslo øst-dialekten er den fineste, og det er den han ønsker å identifisere seg med. Tidligere foretrakk han Oslo vest-dialekten, men dette har altså forandret seg den aller siste tiden.

Innflyttere

Det er en relativt stor gruppe av informantene i materialet som har foreldre fra andre steder enn Hadeland (se "Frekvenser over bakgrunnsfaktorer" s 146). Jeg var derfor interessert i å høre med informantene hvordan barna til innflyttere snakker.

Kari har en venninne som er innflytter fra Oslo. Generelt mener Kari at innflyttere ikke snakker hadelandsdialekt, men venninnen hennes har fått enkelte innslag fra hadelandsdialekten, og Kari mener at venninnen nå snakker hadelandsdialekt:

har en venninne som kommer fra oslo ... vi snakket bredere enn henne før .. hun snakket oslodialekt ... men etter hvert har hun begynt å snakke mer som oss .. det har gått inn lissom ... hun kom i sjetteklasse på barneskolen' .. på nyåret ... hun pleide å si måren ... nå sier hun mårra ... merker det på ord å sånn

Geir har bodd på Gran hele oppveksten sin, og mener at årsaken til at han ikke snakker hadelandsdialekt kommer av at han har foreldre som er innflyttere. Han er av den oppfatning at dette gjelder generelt. Line har også foreldre som ikke kommer fra Hadeland, men hun har en del innslag av hadelandsdialekt. Line tror dette kan ha sammenheng med at hun føler en sterk tilhørighet til landsbygda og ikke til byen.

Stereotypier

Stereotypier er kategorier eller størrelser vi oppretter for å beskrive ulike grupper av mennesker eller fenomener. Det stereotypiene betegner, er derfor typiske karakteristika eller trekk.

Oslofolk

Jeg forestilte meg at informantene ville ha bestemte forestillinger om hva de mener om folk fra Oslo. Dette er det Else synes om en typisk "osloing":

dom har ikke så veldi mye greie på ... når det gjelder landbruk ... det er jo kanskje ikke så rart heller når dom omtrent ikke veit hva en traktor er ... når dom bare går i by`n og ... ehhhh ... ja ... je har inntrykk tå at dom ikke kLarå jøra så veldi mye praktiske ting lissom ... uhm ... her må vi kanskje kLaross me ... de vi har somme ti`er å prøvå finn opp no` sjøL ... men ... jæi har hørt ett 'eksempel ... å de er at ...viss de liksom ikke vart att no` særli mange bønnen her i lanne som dreiv me mjæLkeproduksjon .. lissom ... tenk om vi liksom ikke får no` mjøLk da a` ... jammen da går vi liksom bare på 'butikken å kjøper .. lissom ... dom tenker ikke sammenhenger liksom..

Lars har ikke hatt så mye kontakt med oslofolk. Men han drar en del inn til byen sammen med venner. Han synes oslofolk er forskjellige fra folk på Hadeland, og mener man kan se det tydeligst på forskjellig klesbruk. På Hadeland mener han det er mer "standardklær", mens folk i byen er mer opptatt av "merkeklær". De klærne som selges på Hadeland henger tidsmessig "litt etter", mener han.

Ser store forskjeller på kLær ..[...] det er mer standardkLær her ... er opptatt av merker i større grad i byen ... de kLærne som selges på hadeland henger litt etter ... kjøper skjorter og sånn på hadeland .. men det er mye bredere utvalg av levis og diesel i oslo ... det er også mer akseptert å skille seg ut her enn i oslo ... større gruppepress i oslo ... trenger ikke å ha så bevisst forhold til kLær her på hadeland

Hadelendinger

I spørreskjemaene er det flere informanter som trekker fram mediene som en kanal som har "fordummet" og "gjort narr av" hadelandsdialekten, og dermed også hadelendinger. Dette fenomenet er velkjent, og har nok vært med på å skape bestemte forestillinger om hvordan vi tror hadelendinger er. I spørreskjemaet er det også svært mange som mener at ordene *itte* og *pottit* er ord som folk gjerne forbinder med hadelendinger.

I spørreskjemaet stilte jeg spørsmålet "Hva tror du oslofolk synes om hadelandsdialekten?". En av informantene valgte å svare med denne illustrasjonen:

Figur 30. Stereotyp oppfatning av en hadelending?

Mange av informantene svarte at oslofolk forbinder hadelandsdialekten med bønder, og at bonde har negative konnotasjoner. Dette er hva Lars mener en typisk hadelending er:

han er bonde.. går i veldig tradisjonelle klær .. kjøper seg ikke så veldig mye nytt .. er veldig ålreit .. koselig og grei .. prater veldig 'dialekt ... ganske giddalaus

Lars ville synes det var greit om noen hadde oppfattet ham slik, men mener at det ikke hadde vært en treffende beskrivelse av ham. Han mener at han ikke er noen typisk hadelending. Lars tror oslofolk forventer at hadelendinger er slik som han har beskrevet. Men han kjenner såkalte "typiske" hadelendinger, og anslår at det er omtrent 30 % i klassen hans som kan gå under denne betegnelsen. Geir går i den samme skoleklassen, og anslår at det er omtrent 50 % av klassekameratene som bor på gård. Mens Elin, som går i den samme skoleklassen, mener det er 10 % i klassen som er bønder. Hun bor selv på gård, og stiller derfor muligens strengere krav enn de andre informantene i klassen.

By og bygd

De byene som omgir Hadeland, er Gjøvik i nord, Hønefoss sørvest for Jevnaker og Oslo sørover. Hadeland har flere tettsteder, men tettstedene på Hadeland mangler en rekke tilbud som vi derimot finner i byene. Jeg var interessert i å undersøke i hvilken grad ungdommene på Hadeland benytter seg av tilbud i byene som omgir dem. Og hvilken by kan vi si i størst grad virker inn på identitetsdannelsen og språket til informantene?

Av de seks jeg intervjuet, er det bare Lars som har noe særlig forhold til Hønefoss. Han drar en del til Hønefoss for å treffe venner. Men likevel er det Oslo som er "byen". Det er ingen av ungdommene jeg snakket med som drar til Gjøvik i noen særlig grad.

Jeg snakket med informantene mine om eventuelle forskjeller mellom by og bygd. Kari, Henrik og Lars synes det er for dårlig butikktilbud på Hadeland. Kari synes også kinotilbudet på Hadeland er for dårlig. Det er kino på Brandbu, men filmene kommer dit lenge etter at nyhetene har ankommet hovedstaden. Og dette gjelder generelt. For mange er det mye greiere å reise til Oslo både for å handle og foreta aktiviteter av ulik art. Lars har lenge savnet tilbud på Hadeland. Mer urbane sportsaktiviteter, som basketball, er det ikke noe aktivt miljø for på Hadeland. Else savner ikke noe på Hadeland, og drar sjelden eller aldri til Oslo. Men hun påpeker at det nok er hun som skiller seg ut fra de andre hun kjenner i skoleklassen.

Flere av informantene synes oslofolk og hadelendinger er ulike. Kari mener det er forskjell mellom menneskene i Oslo og på Hadeland:

Ja .. egentlig .. ser det utenpå .. finere kledd .. ikke i addidasdress hver dag ... det er jo ikke alle som har det her heller .. men nå har vi også begynt å kle oss litt fint sånn som byfolk

Henrik mener at først så sent som de siste tre årene har urbane fenomener spredt seg til Harestua. Nå ser han "tagging" på veggene på Harestua, et fenomen han mener er typisk for en urban kultur. Det er også mange ungdomsskoleelever som drar til Oslo med rullebrett ("scateboards"). Slik var det ikke for ham da han gikk på ungdomsskolen. Men han påpeker også at innflyttingen fra Oslo er mer utpreget nå enn den var før.

Forholdet mellom by og bygd blir derfor forholdet mellom Oslo og Hadeland. Ungdommene ser i liten grad ut til å ha noe forhold til Hønefoss og Gjøvik. Oslo er den byen de henter urbane impulser fra. Hit drar de for å handle, gå på kino, kaféer og for å kjøpe musikk. Jeg kommer også inn på informantenes forhold til Oslo i forbindelse med "Pendling" (s 195).

Språk og identitet

Vi har tidligere vært inne på at *identitet* er et komplekst begrep (se "Dialekt og identitet" s 46). Le Page og Tabouret-Keller (1985) går ut fra at vi som individer foretar språklige valg fra et register, og valgene gjør vi etter mønster av de gruppene av mennesker som vi ønsker å identifisere oss med. Hvis vi ser på språkbruken til informantene som uttrykk for individuelt motiverte "acts of identity", blir valg av lingvistisk kode en form for identitetshandling.

Kan det være bestemte ord eller uttrykk som informantene går inn for å bruke eller ikke bruke for å identifisere seg med bestemte grupper? Kari er inne på at hun aldri ville begynne å si

ba'nan. Hvis hun sier *ba'nan*, mener hun at hun bruker et trekk som tilhører en gruppe mennesker på Hadeland som hun ikke ønsker å identifisere seg med.

I intervjuet med informantene forsøkte jeg å undersøke identitet og identifisering. Med *geografisk identitet* og *regional identitet* som utgangspunkt, formulerte jeg følgende to spørsmål til alle de seks informantene: "Hvor tror du at du geografisk befinner deg om 10 år?" og "Hvis noen spør deg hvor du kommer fra, hva svarer du da?". Svarene hos informantene skilte seg fra hverandre for begge spørsmålene.

Når jeg spør Lars hvor han er om ti år, svarer han New York. Han ønsker ikke å bo på Hadeland som voksen, men vil bo i en større by som er dynamisk, urban og levende. Else vil derimot tilbake til Hadeland etter utdannelsen sin. Det er viktig for henne å studere i nærheten av Hadeland, og hun vil helst ikke studere i Oslo. Også Line ønsker å bosette seg på Hadeland. Hun skal snart ta stilling til om hun skal gå på videregående landbruksskole, og velger hun dette alternativet, er hun helt sikker på at hun vil fortsette å bo på Hadeland, helst på en gård. Geir er ikke helt sikker på hvor han ønsker å bo. Han liker Hadeland, men samtidig føler han ikke noen spesiell tilhørighet til regionen. Henrik tror han kan tenke seg å bo på Harestua, som han gjør i dag, eller et tilsvarende sted utenfor Oslo. Nærheten til hovedstaden er viktig for ham, så han tror han geografisk kommer til å befinne seg på Østlandet også om 10 år. Kari er ikke sikker på hvor hun er om ti år. Hun mener det vil avhenge av hvor hun får jobbtilbud og hvilken utdanning hun ender opp med. Jobben vil altså være styrende og avgjørende for henne, slik hun ser det i dag.

Hvis noen spør Geir hvor han kommer fra når han treffer noen utenfor Hadeland, pleier han å svare at han bor seks og en halv mil utenfor Oslo. Else sier Hadeland, mens Henrik sier rett utenfor Nittedal, og han må da ofte opplyse om at det er nord for Oslo.

"Knoting"

Opprinnelig har vi forbundet språklig "knot" med det å snakke "fint riksmål" selv om vi ikke er oppvokst med det. En "knoter" er en som bevisst forsøker å heve seg over og se ned på sin egen sosiale og kulturelle bakgrunn. "Knoting" blir ikke oppfattet som noe positivt. Enkelte har brukt "knot" om blandingsmål, men da kan lett det sosiokulturelle elementet ved "knot" bli borte (Lars Vikør 1979:151).

Talemålsendringer kan for språkbrukeren resultere i et identitetsproblem.

Knotaren vil i dei fleste miljø komme under krysspress; han vil bli latterleggjord både i det nye språkmiljøet og i heimemiljøet. Han blir ståande mellom to kulturar utan å få den godkjenninga som skal til for å utvikle tryggleik og solidaritet, som er grunnlaget for ein trygg identitet (Åge Steinset 1979:55).

Da jeg tok opp temaet "knoting" med informantene jeg snakket med, viste det seg at ikke alle kjente til begrepet. Selv da jeg forsøkte å forklare hva det var vanlig å oppfatte knoting som, kjente ikke Geir seg igjen i beskrivelsen. Han kjente ikke til noen folk som "knoter". Men Lars kjenner til folk på Hadeland som "knoter":

det finns noen foLk på skolen som pratet dialekt i fjor og som nå prater veldig .. pent ... vestkant ... det er det dummeste jeg noen gang har hørt .. de greier det ikke en gang .. heller .. det blir knot ... de kommer fra grua .. lunner og gran .. forskjellig ... de som prøver å prate veldig pent .. det blir så dumt ... blir ikke mobbet for det .. det låter bare ikke så veldig bra

Selv om Lars gir uttrykk for at han ser på "knoting" som noe negativt, påpeker han at de som "knoter" ikke blir kommentert eller ertet for det. Han understreker at det er helt greit når noen "knoter". Else prater om at hun vet om folk som prater dialekt hjemme og "fint" på jobb. Hun synes det er synd, for hun mener at det er viktig å snakke slik man egentlig gjør. Men hun påpeker at "det har jo ikkeno' å si åssen du prater".

Fra spørreskjemaene kjenner vi til at det er 64 % av informantene som har opplevd at noen har kommentert dialekten deres noen ganger, 42 % har opplevd at noen har rettet på dialekten deres noen ganger, og 28 % har noen ganger opplevd at noen har gjort narr av dialekten deres. I tillegg stiller jeg i skjemaet spørsmål om *hvem* som i så fall har gjort det, og *hva* kommentarene/rettingene har gått ut på. Her kommer det fram at bemerkninger som går på talemålet både kan gjelde dialekt og mangel på dialekt. For det kommer både fram at informanter har blitt kommentert for å snakke for *lite* dialekt, og for *mye* dialekt. Jeg tok derfor dette temaet opp med de seks informantene jeg snakket med.

Else påpeker at hun har fått kommentarer som går på at hun har stor grad av tradisjonell hadelandsdialekt i talemålet sitt. For eksempel hender det at folk på skolen ikke forstår hva hun sier, for hun har en del ord og uttrykk som er typiske for den tradisjonelle dialekten. Geir har i samtalen med meg ingen innslag av tradisjonell hadelandsdialekt i talemålet sitt. Han bor på Gran, som ligger nord på Hadeland, og dette området karakteriserer mange av informantene som innenfor det typiske dialektområdet. Geir mener at han ikke har fått noen kommentarer for måten han snakker på, og han betegner sitt eget talemål som Oslo vestdialekt. Heller ikke Lars, Henrik eller Kari har fått kommentarer på talemålet sitt. Men Line har tidligere blitt kommentert for at hun sier *melk* og *mel*. Men nå mener hun at hun sier *mjælk*.

Som vi så i Figur 12 (s 148), kommer omtrent halvparten av informantenes mødre og en tredjedel av informantenes fedre fra andre steder enn Hadeland. Gruppen av personer som snakker et talemål som avviker fra den tradisjonelle hadelandsdialekten i språksamfunnet på Hadeland, er derfor av en viss betydning. Informantene mener at dette forholdet får språklige

konsekvenser. Når de er vant til å høre en rekke ulike språkkoder i omgivelsene sine, blir de kanskje også mer tolerante overfor språkblending i form av "knoting".

Pendling

At pendlarane endrar språket sitt, syner i alle fall på ingen måte at vi har kommunikasjonsvanskar. Hovudtyngda av pendlarar finn vi i Oslo-området, og ingen vil vel på ramme alvor påstå at oslofolk ikkje forstår pendlarar frå bygdene og byane innan ein radius av 5-10 mil? (Åge Steinset 1979:41)

Jeg spurte de seks informantene om de mener det er mange som bor på Hadeland som har arbeidsplassen sin andre steder enn på Hadeland, fortrinnsvis i Oslo. I tillegg til eventuelt å referere til egne foreldre, ville jeg de skulle tenke på om det kunne være noen de kjenner som pendler også, slik som foreldre til venner, naboer og klassekamerater. Hvor utbredt er pendling på Hadeland, og hvordan oppfatter informantene pendling?

Kari har inntrykk av at det er "veldig mange" på Hadeland som pendler. Faren til Line jobber mest i Oslo i forbindelse med jobben sin som maler. Hun mener også det er mange som bor på Hadeland som pendler. Unntaket gjelder de som jobber i hjemmesykepleien, kommuneadministrasjonen eller på skoler. Årsaken til at folk pendler, tror både Line og Lars kommer av at folk som har bodd i Oslo og har hatt jobb der, fortsetter med den jobben de hadde også etter at de flytter til Hadeland. Henrik mener at det er enda vanligere å pendle til Oslo fra Harestua enn ellers på Hadeland, og han tror at det kanskje er så mange som 90 % som bor på Harestua og pendler til Oslo. Jeg spør ham om talemålet til pendlere:

de aller fleste som jeg vet om som pendler har ikke hadelandsdialekt i utgangspunktet .. de som jeg har kontakt med .. ihverfall

I tillegg til pendling som foregår i forbindelse med foreldrenes jobb, er det mange av ungdommene som pendler i forbindelse med fritidsaktiviteter, deltidsjobb og handling. For disse aktivitetene mener de fleste av informantene at mange benytter seg av tilbud utenfor Hadeland. Når jeg spør informantene om de reiser til Gjøvik eller Hønefoss for å gjøre innkjøp, avkrefter de dette. På grunn av det store tilbudet, stiller Oslo spesielt sterkt i forbindelse med å gjøre innkjøp. Else sier at avstanden dit for mange i klassen hennes oppfattes som kort:

dom sier det dom i kLassa ... viss dom skar avste å handle ... så er det nesten raskere å rese te oslo enn å rese hit .. vettu ... mer tilbud å ...

Selv drar hun ikke til Oslo. Hun mener behovet for innkjøp og fritid dekkes med tilbudet på Hadeland for henne. Og hun tror ikke at årsaken til at hun oppfatter situasjonen slik kommer av at hun bor relativt langt fra Oslo. Det kommer nok mer av at hun trives best på landet.

Generelt mener Kari, Line og Lars at det er for lite tilbud på Hadeland. Men på mange måter dekkes behovet ved at flere og flere aktiviteter for dem foregår i Oslo, som ikke er så langt unna Hadeland. Henrik mener at bare de aller siste årene har mye av aktiviteten på Harestua blitt flyttet til Oslo:

ja .. altså mye av tilbudet blir jo skapt på en måte ... med oslo .. vil jeg påstå .. i hvertfall har det blitt det i det siste .. derfor har mye av det som skjer på harestua blitt utkonkurrert .. altså .. det var ikke sånn .. når jeg var tåll .. år å bodde på harestua .. men nå ser jeg at masse folk .. asså folk som går i sjuende klasse å sånn drar inn til oslo .. for å skate et eller annet sted i oslo .. etter skoletid får eksempel .. det gjorde ikke vi i det hele tatt ... vi var på hadeland ... nå er det forandra

Den korte avstanden til Oslo gjør altså at innbyggere på Harestua er fornøyd med tilbudet på Hadeland slik det er. Tilbudet dekkes på grunn av nærheten til Oslo.

Hadeland – en enhet?

I forbindelse med identitetsbegrepet kan det være interessant å trekke inn informantenes syn på regionen Hadeland. Hvordan blir det geografiske området *Hadeland* i forhold til identitet? Oppfatter informantene Hadeland som en enhet? Gir det mening å snakke om *hadelendinger* og *hadelandsdialekt*, eller er det mer treffende å beskrive folk i kategorier av typen *harestuing* og *granasokning*?

Informantene var splittet i dette synet. Henrik mener at han ikke "føler" seg som noen hadelending, og sier om ungdomsmiljøet på Harestua:

jeg føler på en måte ikke at jeg tar noe del i .. hva skal vi si .. hadelandsliv .. for det at .. det er så langt unna alt mulig ... sånn at .. (ehm) .. jeg har jo ikke vært med på .. altså alle folk som kommer he´fra .. å gran .. jaren å brandbu og sånn .. de har jo vært sammen .. å festa sammen .. åå .. jeg .. vi har jo ikke deltatt i det i det hele tatt .. det er jo et helt lukka miljø i forhold til resten av hadeland .. i alle fall i ungdomstia´..

Ikke føler Henrik seg som hadelending eller osloboer heller. Slik mener Henrik at han ikke kan si ett bestemt sted som er det han identifiserer seg med, men han synes ikke dette er noe vanskelig for ham.

Henrik framhever at Harestua er i en særstilling på Hadeland. Årsaken til at Harestua skiller seg ut, mener Lars kommer av at det er mange innflyttere der og dessuten er det flere av foreldrene på Harestua som pendler til Oslo i forbindelse med arbeid enn i de andre kommunene på Hadeland.

Else ser på Hadeland som en enhet. Hun mener at hun ikke er "eidsværing" (hun kommer fra Eidsand på Hadeland), men hadelending. Kari mener Jevnaker og Lunner utgjør én helhet, mens Brandbu og Gran blir en annen. Slik mener hun det går et skille mellom øvre og nedre Hadeland, og årsaken til dette mener hun kommer av språket. Nord på Hadeland snakker folk den tradisjonelle hadelandsdialekten, mens sør er det mer blanding med oslomålet. Også Lars

mener at det er slike geografiske skiller, og trekker fram at den tradisjonelle hadelandsdialekten prates i ulik grad innenfor de forskjellige stedene på Hadeland. Gran er den sentrale kommunen for hadelandsdialekten, og på Brandbu har språkbrukerne det han kaller for "bred" dialekt. I tillegg til Harestua skiller også Grua seg ut fra det øvrige Hadeland. Roa og Lunner mener Lars utgjør det vesentlige geografiske området på Hadeland.

Det ser ikke ut som om informantene har entydige opplevelser omkring hvordan de opplever Hadeland som region og hjemsted. Geografiske grenser kobler informantene Kari og Lars til dialektskiller på Hadeland. Jeg mener derfor vi kan konkludere med at Hadeland ikke er en enhet, og at Hadeland heller ikke er ett språksamfunn (jamfør "Regionale identiteter?" s 49 og Språksamfunn" s 44).

Akkommodasjon

Jeg var interessert i å høre om informantene har lagt merke til at de endrer talemålet sitt i forskjellige situasjoner eller sammen med forskjellige mennesker. Fra spørreskjemaundersøkelsen kom det fram at det er flest som mener de endrer talemålet sitt når de er i byen og på besøk andre steder i landet, mens venner også ser ut til å være en faktor av stor betydning.

Av de seks informantene jeg snakket med, trodde fem av dem at de forandret talemålet sitt når de snakket med meg. Lars tror kanskje at han forandrer talemålet i forskjellige situasjoner, og at en intervjusituasjon krever et annet talemål enn han bruker sammen med venner:

jeg snakker nok mer oslo vest når jeg snakker med deg her nå .. jeg forandra meg da jeg fikk inn i rommet her .. sånn som nå ville jeg si for eksempel ... jeg forandrer uttalen til nesten hver person jeg snakker med .. men det er mer oslo øst som er harestuamålet .. det jeg på en måte er oppvokst med å har tilegna meg .. enn oslo vest .. det er det .. blant venner

Det ser ut som om informantene har et bevisst forhold til sitt eget språk og til språksituasjonen på Hadeland.

DEL IV – AVSLUTNING

KAPITTEL 10

SAMMENFATNING OG OPPSUMMERING

DET SIDSTE ORD
Gruk om diskussionstaktik.

Kunsten at få det sidste ord
er enkel som bare fanden.
Tricket består i ikke at ta
det næstsidste ord fra den anden

(Piet Hein)

Sammenfatning av analysene

Analysen i denne undersøkelsen har vært todelt. Jeg velger å sammenfatte resultatene fra begge analysene her i avslutningskapittelet. Både undersøkelsen med spørreskjemaene og intervjuene har jeg foretatt for å komme fram til en forståelse omkring hvordan vi kan beskrive og forklare en eventuell språklig variasjon og endring på Hadeland.

I "Kapittel 5 – Forklaringstester" (s 107) presenterte jeg faktorer som jeg ønsket å undersøke for å forstå språk og normer til ungdommene på Hadeland. Her vil jeg derfor gå gjennom den kvantitative og kvalitative analysen for å se hva jeg har kommet fram til.

Alder

Informantene i undersøkelsen er fra ungdomsskolen og den videregående skolen. Dette fordi jeg var interessert i å undersøke om alder er en faktor som er avgjørende for ungdommenes språk og oppfatning av språklige forhold. Det viste seg at det er flere ungdommer på ungdomsskolen enn på den videregående skolen som mener de snakker hadelandsdialekt (86 % mot 14 %) (se Tabell 10). Jeg forklarer forskjellen med at de eldre informantene kanskje i større grad har blitt bevisst sitt eget talemål, og jeg tror også at mange av de yngre ungdommene identifiserer sitt eget talemål som hadelandsdialekten rett og slett fordi de bor der.

Også i "Hypotesetesting" (s 165) så vi at det var en forskjell mellom ungdomsskole- og videregåendeskolnivået når det gjaldt hvordan informantene vurderer dialektene på Hadeland, Toten og Gjøvik. Jeg kom fram til at forklaringen måtte være den samme her som ovenfor.

Forskjellen mellom aldersnivåene bekreftes ytterligere gjennom samtalen med seks av ungdommene. To av informantene går på ungdomsskolen (Kari og Line) og fire på videregående skole (Else, Geir, Henrik og Lars). For både Line og Kari har de språklige forholdene forandret seg på det halve året som har gått mellom spørreskjemaundersøkelsen og intervjuene, mens forandringen er mindre hos de fire andre. I samtalen med de to kommer det fram at det er flere faktorer som har bidratt til denne forandringen.

Jeg konkluderer med at også andre faktorer kan bidra til å forklare denne forskjellen. Barne- og ungdomsskolene på Hadeland er desentralisert, og befinner seg derfor i nærheten av boligområdene, for barne- og ungdomsskolene. Det er bare tre videregående skoler på Hadeland. Derfor er det flere som må reise til et annet område på Hadeland når de begynner på videregående skole. Dette gjør at ungdommene møter flere språklige normidealer som de

må forholde seg til, og som også kanskje også bidrar til en større bevisstgjøring av eget og andres talemål.

Kjønn

Et annet forhold jeg også er interessert i, er om det er noen forskjeller mellom gutter og jenter på Hadeland i forhold til språk og språknormer. Når jeg ikke har presentert dette forholdet i "Sammenhenger mellom ulike bakgrunnsfaktorer" (s 160), kommer det av at det ikke var noen signifikante forskjeller mellom gutter og jenter når jeg korrelerte ulike forhold med hverandre. Men det er tendenser til kjønnsforskjeller i hypotesetestingen som jeg foretok i forhold til hvordan dialekter ulike steder i Norge blir vurdert. Her kommer det blant annet fram at jenter vurderer Oslo vest-dialekten som finere enn guttene, mens guttene vurderer dialektene i Gjøvik, på Hadeland og i Oslo øst som finere enn jentene. Jeg konkluderer med at dette resultatet stemmer bra overens med Trudgills undersøkelse fra Norwich (Chambers & Trudgill 1980), og forklarer resultatene ut fra Trudgills forklaringer.

Identitet og tilknytning

Jeg var også interessert i å undersøke om ulike former for geografisk tilknytning har noe å si for ungdommenes språk og normer. I den kvantitative undersøkelsen kom jeg fram til at sammenhengen mellom bosted på Hadeland og egenkategorisering av talemål ikke er så stor som jeg forventet. Jeg mente at avstanden til Oslo ville være avgjørende for i hvor stor grad informantene snakker hadelandsdialekt, og om de identifiserer talemålet sitt som hadelandsdialekt eller oslomål. Korrelasjon av bokommune med ungdommenes oppgitte dialekt, viser at dette forholdet ikke er entydig. Det er flere av informantene som bor i Gran som mener de snakker hadelandsdialekt, men det er ikke tilsvarende flere som bor i Jevnaker og i Lunner som mener de snakker oslodialekt, selv om disse kommunene altså geografisk ligger nærmere Oslo.

Heller ikke gjennom samtalen med informantene framkom det noe entydig forhold her. Else bor nord på Hadeland og snakker stor grad av tradisjonell hadelandsdialekt. Geir bor også nord på Hadeland, men han snakker Oslo vest-dialekt. Resultatene som kom fram fra den kvantitative og kvalitative undersøkelsen viser at oslocirkumferensen tydeligvis "strekker seg" også nordover på Hadeland.

Jeg antok også at en del av ungdommene utfører flere aktiviteter i Oslo, Gjøvik eller Hønefoss, og var interessert i å finne ut hvorvidt dette kan gi utslag i språklige forhold. Henrik er den av informantene mine som er mest i Oslo, og han identifiserer seg i like stor grad med Oslo med Hadeland. Lars er en del i Hønefoss, men det er Oslo som er "byen" også for ham. Men Else drar sjelden til Oslo, for hun synes behovene hennes dekkes på Hadeland.

I den kvantitative undersøkelsen undersøker jeg forholdet mellom hvordan informantene trives på Hadeland og om de har lyst til å fortsette å bo der. Her er det samsvar. Av de som trives godt, vil 96 % fortsette å bo der i framtiden. Det er også samsvar mellom hvordan informantene trives på Hadeland og hvilken dialekt de oppgir at de har. Av de som oppgir hadelandsdialekten som sitt talemål, trives nesten alle (95 %) godt på Hadeland. Forskjellen er mindre for mellom de som trives godt og passe godt når det gjelder de to Oslo-varietetene. Jeg mener dette kommer av at de som identifiserer talemålet sitt til å være hadelandsdialekt i større grad også trives på Hadeland. Dette resultatet kommer jeg også fram til i intervjuene. Geir, Lars og Henrik trives i mindre grad på Hadeland enn Kari, Else og Line.

Når det gjelder forholdet mellom tett og spredt bebyggelse, var det for få belegg til å undersøke sammenheng mellom talemål og boforhold i den kvantitative undersøkelsen. I den kvalitative analysen kom det fram at mange av informantene mente det var en stor sammenheng mellom "de som kommer fra gård" og "de som bor på byggefelt". Flere av informantene kommer inn på at de som bor på gård snakker større grad av tradisjonell hadelandsdialekt enn de som ikke gjør det.

Innflyttere

Jeg har også sett om det er noen språklige norm-forskjeller mellom de som har foreldre fra Hadeland og de som ikke har det (se "Foreldre" s 160). Den kvantitative undersøkelsen viser at av de informantene som har en mor eller far som er innflytter, ser det ut som om mødrene som kommer fra andre steder enn Hadeland "fremmer" Oslo vest-dialekten, mens fedrene "fremmer" Oslo øst-dialekten. Jeg konkluderer med at dette resultatet kommer av det samme forholdet som Trudgill (1972) beskriver fra språklige forhold i Norwich. I tilknytning til dette forholdet ville jeg også se på om det at foreldrene til ungdommene har arbeidsplassen sin i Oslo kan gi språklige utslag. Det er flere fedre enn mødre som pendler i forbindelse med arbeid. Her kom jeg ikke fram til noen entydig konklusjon, og resultatene var heller ikke signifikante. Da jeg tok opp temaet med informantene jeg intervjuet, kommenterte de at noen foreldre som arbeider i byen har "byspråk".

Et forhold som jeg ikke fikk anledning til å undersøke, er om det er noen språklige forskjeller mellom ungdommer som har bodd borte fra Hadeland for en kortere eller lengre periode. I den kvantitative undersøkelsen hadde jeg for få informanter som hadde bodd borte fra Hadeland for en periode, og i den kvalitative undersøkelsen har alle informantene bodd hele livet sitt på Hadeland.

Yrker

Når det gjelder forholdet mellom foreldrene til informantene sine yrkeskategorier og informantenes oppgitte dialekt, viser det seg at resultatene danner et trappeforhold. De som

mener de snakker hadelandsdialekt har foreldre i den lave yrkesgruppen, de som mener de snakker Oslo øst-dialekt har foreldre i den mellomste yrkesgruppen, mens de som mener de snakker Oslo vest-dialekt har foreldre i den høye yrkesgruppen.

Talemålet

For de språklige variablene sa jeg at jeg ville se på disse i form av det talemålet som tradisjonelt har blitt brukt på Hadeland, satt opp mot oslomålsformer fra Oslo øst- og Oslo vest-dialekten. I den kvantitative undersøkelsen så vi at osloformene gjennomgående står sterkt når informantene rapporterer sin egen språkbruk (se Figur 27). Her tok jeg bare for meg visse varianter av de språklige variablene. I analysen av samtaleene med et utvalg av informantene, gikk jeg gjennom samtlige varianter av de språklige variablene. Jeg synes da at tendensen fra analysen med spørreskjemaene ble bekreftet. For eksempel er variablene *itte* og *je* på vei ut av hadelandsdialekten. I spørreskjemaundersøkelsen er det 4 % som oppgir at de bruker *itte*, mens det er 26 % som oppgir at de bruker *je*. Ingen av ungdommene jeg samtaler med bruker disse formene i samtalen med meg. Heller ikke Else. Hun er en av informantene i undersøkelsen min som oppgir stor grad av tradisjonelle hadelandstrekk, og som også er opptatt av å bruke "dialekt".

Jeg ser på forholdet mellom den språkbruken som informantene oppgir i spørreskjemaet og språkbruken i samtalen med meg. En av årsakene til at jeg gjorde det, er at jeg tror jeg på denne måten lettere kan komme fram til om jeg kan stole på de opplysningene informantene gir meg, både i form av språk og normer omkring språk. Det kommer ikke fram noe entydig mønster her (se "Forholdet mellom faktisk og rapportert språkbruk" s 183). Men jeg synes vi kan konkludere med at vi kan *stole* på den språkbruken informantene kommer med både i spørreskjemaene (rapportert) og i intervjuene (faktisk).

Når det gjelder de språklige variantene jeg undersøkte i spørreskjemaundersøkelsen, danner disse et såkalt implikativt forhold. Det ser også ut som om to trekk er saliente i hadelandsdialekten. Disse trekkene, *dom* og trykk på første stavelse i fremmedord, er ikke på vei ut av bruk i like stor grad som mange av de andre trekkene er. Dette resultatet mener jeg også kommer fram i intervjuene.

Venner

Det ser ut som om venner er den gruppen som i størst grad "påvirker" ungdommene språklig. Dette er et resultat jeg kommer fram til både på grunnlag av den kvantitative og den kvalitative undersøkelsen. I "Opplevelser omkring dialektbruk" (s 152), er det vennene som er den største gruppen som har kommentert, rettet på eller gjort narr av dialekten til ungdommene. Også ved akkommodasjon, ser venner ut til å være en gruppe som er viktig. Også i samtaleene med informantene blir venner nevnt som en viktig gruppe som påvirker dem språklig.

Else, Geir, Henrik, Kari, Line og Lars – en oppsummering

I undersøkelsen min har jeg kommet fram til at både talemålet og holdningene til talemålet på Hadeland er avhengig av flere faktorer. Jeg skal nå raskt ta for meg de seks informantene jeg intervjuet for å belyse dette.

Geir har bodd hele livet sitt på Gran, men har ingen innslag av den tradisjonelle hadelandsdialekten i talemålet sitt. Han synes hadelandsdialekten blir et radikalt alternativ, og han ønsker å snakke Oslo vest-dialekt, noe han også mer eller mindre gjør. Geir er ikke så ofte i Oslo, og foreldrene hans er innflyttere. Også Henrik har foreldre som er innflyttere. Han bor på Harestua og er ofte i Oslo, både for å treffe venner, jobbe og drive med andre fritidsaktiviteter.

Lines foreldre kommer begge fra Oslo. Line snakker Oslo øst-dialekt, med innslag av hadelandsord som *dom*. Hun er en del i Oslo, men vil gjerne bo på landsbygda i framtiden og da gjerne på gård.

Lars har en mor som er innflytter og en far som kommer fra Hadeland. Selv snakker han ikke hadelandsdialekt, men heller en mellomting mellom Oslo vest-dialekten og Oslo øst-dialekten. Han synes hadelandsdialekten er ganske fin "men det blir fort alt for mye æ .. å det liker jeg ikke no' særlig". Lars er mye både i Hønefoss og Oslo for å treffe venner.

Else har foreldre fra Hadeland, har vokst opp på gård, driver med folkedans og er opptatt av å "holde på" dialekten sin. Hun er ikke interessert i hva som skjer i Oslo, og drar sjelden dit. Kari har også foreldre fra Hadeland. Hun mener at hun snakker "vanlig hadelandsdialekt", men hun har få innslag av den tradisjonelle hadelandsdialekten i talemålet sitt. For tiden synes Kari at Oslo øst-dialekten er spennende, og hun vil gjerne snakke slik, men mener at trekk fra Oslo øst-dialekten kan falle inn under hadelandsdialekten.

Fra de biografiske opplysningene i intervjuene kommer det altså fram at språket til informantene er noe som bevisst eller ubevisst blir endret avhengig av flere faktorer. De seks informantene representerer hver sine *språklige strategier*. Men jeg synes ikke det er mulig å sette navn eller "merkelapper" på disse strategiene.

Oppsummering og konklusjon

De som bor på Hadeland kjenner godt til oslodialekten. Det at så mange av informantene *ikke* identifiserer sitt eget talemål med hadelandsdialekten, men heller som en mellomting mellom hadelandsdialekt og en av oslovarietetene (se Figur 10), synes jeg forteller mye om hvordan språkendringsprosessen på Hadeland arter seg. Og det viser seg også at de tre språklige

normidealene jeg antar eksisterer på Hadeland er til stede. For ungdommene fungerer språket også som identitetsmarkører. De tilhører ulike grupperinger og nettverk gjennom vennskap, skole og fritidsaktiviteter.

Den første hypotesen min blir bekreftet. Oslomålet vinner terreng blant språkbrukere på Hadeland. Det kan også virke som om Oslo øst-dialekten står relativt sterkt, men også Oslo vest-dialekten synes jeg vi kan se tar over for den tradisjonelle hadelandsdialekten. Som vi tidligere har sett (se "Den oslospråklige påvirkningen" s 25) er det vanlig blant språkforskere å anta at det er det folkelige talemålet på Sør-Østlandet, det jeg kaller for Oslo øst-dialekten, som vinner terreng. Jeg synes ikke dette er et entydig resultat fra undersøkelsen som jeg har foretatt på Hadeland. Det tyder på at den mentale avstanden til Oslo vest-dialekten for mange virker stor, og at Oslo øst-dialekten mentalt er mer akseptert å bruke. Samtidig er det mange som velger å bruke Oslo vest-dialekten, og vi har sett at dette valget er avhengig av faktorer som venner, sosiale nettverk, interessefelt, innflyttede foreldre og yrkesgruppe til forledrene. Den andre hypotesen min blir derfor bare delvis bekreftet. Det kan altså se ut som om det er knyttet *både* skjult og åpen prestisje til de to oslovarietetene på Hadeland.

Hva kommer til å skje med hadelandsdialekten? Jeg synes vi skal se hva informantene tror om dette. Else mener at vi må forsøke å bevare hadelandsdialekten. Dette synes hun er viktig:

[...] jo foratte .. eee ... jeg syns det kommer til å bli veldig kjedli visst vi bare .. visst alle sku' prate helt likt ... ååå ... når vi har 'dialekter rundt omkring i landet .. så syns jeg vi ska' ta vare på de vi har

Lars trekker fram at det er sannsynlig at hadelandsdialekten forsvinner når de unge på Hadeland snakker så mye mindre dialekt enn de eldre. Han tror det er oslomålet som kommer isteden. Jeg snakker også med Martin om dette, og han sier:

jaaa .. jeg veit ikke om du noen gang vil få en rein oslodialekt .. det tror jeg ikke ... hadelandsdialekten vil nok bli utvaska mer og mer av oslodialekten .. til et .. til et visst nivå .. liksom .. det tror jeg

Ungdommene tror altså at oslomålet vil ta over mer og mer for den tradisjonelle dialekten på Hadeland, men at det ikke vil skje fullstendig.

Et mulig forbehold vi må ta i forbindelse med undersøkelsen av *ungdommers* språk og normer på Hadeland, er at vi ikke *vet* om ungdommene kommer til å forandre talemålet sitt på et senere tidspunkt i livet. Problemet med at jeg har valgt ungdommer som informantgruppe i undersøkelsen, knytter seg altså til forholdet mellom *tilsynelatende* og *virkelig* tid (jæmfør "The apparent time construct" s 90).

Jeg har flere steder i avhandlingen brukt begrepet *tradisjonell* i tilknytning til talemålet på Hadeland. Det at "noe" er tradisjonelt, vil også bety at "noe annet" er tilsvarende "ikke-tradisjonelt". Hadelandsdialekten kan beskrives som en størrelse med både tradisjonelle og ikke-tradisjonelle trekk. Jeg synes dette aspektet illustrerer at dialekten på Hadeland ikke er en statisk størrelse. Tradisjonelle og nyere former kan samtidig være til stede og brukes av de som bor på Hadeland, og dette mener jeg illustrerer at den tradisjonelle dialektdefinisjonen ikke fungerer (jamfør "Dialektbegrepet" s 33). Dette gjør det vanskelig å spå noe absolutt om talemålssituasjonen på Hadeland.

Det er tydelig at det vi har forbundet med den tradisjonelle hadelandsdialekten er en dialekt som er i forandring. Oslo har en sterk posisjon i ungdommene på Hadeland sine liv, og vi kan se at dette også gir språklige utslag. Årsakene tror jeg ligger i den store samfunnsmessige endringen vi ser på Hadeland. Fra å være et bondesamfunn med relativt stabile forhold og tette nettverk, har Hadeland delvis blitt en region som fungerer som en forstad til Oslo. Ungdommene bruker Oslo til forskjellige fritidsaktiviteter, mens mange av foreldrene har arbeidsplassene sine i Oslo. Når de geografiske grensene mellom Oslo og Hadeland blir mentalt visket ut, ser vi at dette også kan få språklige følger. Vi har her å gjøre med *identitet* og *mental urbanitet*.

Undersøkelsen min er med på å *avkrefte* teorien om *urban hopping* innenfor oslocirkumferensen. Det er tydelig at ikke impulsene kommer fra Oslo til Gjøvik og Hønefoss og deretter til tettstedene på Hadeland. Påvirkningen fra Oslo foregår direkte til Hadeland. Den språklige regionaliseringen skjer derfor *ikke* etter prinsippet *urban hopping*.

Ser vi en språklig regionalisering på Hadeland? Undersøkelsen min viser at språklig regionalisering ikke er en entydig prosess. Jeg synes språklige regionalisering er komplisert i forhold til følgende punkter:

1) Hva er en region?

Jeg mener at vi ikke kan se på Hadeland som én region, og heller ikke som ett språksamfunn.

2) Hvordan manifesterer den språklige regionaliseringsprosessen seg?

I prosjektbeskrivelsen til TEIN (1999a) blir det foreslått at språklig regionalisering skjer etter prinsippet om urban hopping. Gjennom undersøkelsen på Hadeland kommer jeg fram til at dette ikke er tilfelle. Og spørsmålet blir hvordan prosessen da skjer.

3) Er språklig regionalisering og språklig standardisering den samme prosessen?

Svaret på dette spørsmålet vil avhenge av hvordan vi definerer *standardisering*. I min undersøkelse er Oslo vest-dialekten det jeg ser på som språklig standard, men strengt tatt kan også Oslo øst-dialekten sies å være en språklig standard på Hadeland. Siden *både* Oslo øst-dialekten *og* Oslo vest-dialekten vinner terreng blant ungdommene på

Hadeland, mener jeg at språklig regionalisering og standardisering ikke nødvendigvis er den samme prosessen.

Oppfordring til videre forskning

Jeg har forsøkt å ha et kritisk blikk mot tradisjonen innen sociolingvistisk forskning. Dette mener jeg blir spesielt viktig nå som prosjektet *Talemålsendring i Noreg* er i gang, fordi prosjektet har muligheter til å arbeide videre med teori og metodeutvikling. I denne sammenhengen vil jeg ta til orde for at enkelte forhold undersøkes nærmere.

I forlengelse av forhold omkring dialektdefinisjonen, vil jeg påpeke at innføringsbøker om norske dialekter stadig er preget av synet på at språksamfunnet har et homogent språkssystem (Nesse 1999b). Den tradisjonelle dialektgeografien blir som regel presentert som en hoveddel, og kapitler om bymål og sosial variasjon kommer helst som et supplement (se for eksempel Martin Skjekkeland 1997, Helge Sandøy 1996). Det legges stor vekt på fonologiske og morfologiske trekk ved de norske bygdedialektene i disse bøkene. Dette ser jeg på som et paradoks. Det store flertallet av Norges befolkning bor i byer og tettsteder, og det er færre som snakker de tradisjonelle norske bygdemålene som beskrives i lærebøkene. Det at talemålet til folk som bor i byer og tettsteder blir beskrevet i så liten grad, mener jeg er noe som sociolingvistikken bør se som en oppgave og sette på dagsordenen. Jeg synes undersøkelsen min på Hadeland er med på å illustrere at tradisjonelle bygdemål i liten grad snakkes av den oppvoksende generasjonen.

Undersøkelsen min har også vist at det kan være interessant å videreutvikle teorier innenfor språklig regionalisering, og begrepene region og språksamfunn. Jeg mener det er viktig at det er en viss form for enighet innenfor prosjektet i forhold til hvordan vi skal forstå og bruke disse begrepene. Her har derfor blant annet prosjektet *Talemålsendring i Noreg* spennende oppgaver foran seg.

LITTERATURLISTE

- AKSELBERG, GUNNSTEIN (1994): "Paradigmetransformasjon i sosiolingvistikken. Mot ein post-labovsk sosiolingvistikk", s 153-180 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1994. Oslo.
- AKSELBERG, GUNNSTEIN (1995): *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Band 1 – Teori, metode og analyse. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- AKSELBERG, GUNNSTEIN (1997a): "Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk?", s 23-34 i *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen*. Alma Mater: Bergen.
- AKSELBERG, GUNNSTEIN (1997b): "Det norske språksamfunnet sett i det kultursosiologiske perspektivet til Pierre Bordieu", s 104-123 i *Nordica Bergensia* 13/1997. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- AKSELBERG, GUNNSTEIN (1998): Bokanmeldelse av Ernst Håkon Jahr (red) (1995): *Sociolinguistics in Norway*, s 259-266 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. 2/1998.
- ALMÅS, REIDAR (1987): "Metodetriangulering. Om kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder i kvinneforskningen", s 38-56 i *Kvinna i landbruket*, Seminarrapport, Norges landbrukshøgskole (NLH), Ås.
- AUER, PETER & FRANS HINSKENS (1996): "The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area", s 1-30 i *Sociolinguistica* 10.
- BAK, MAREN OG ANNA BIRTE RAVN (1981) [1979]: "Kvalitetskriterier for forskningsarbejde", s 78-91 i Boch, Tom (red) (1981) [1979].
- BAKKEN, KRISTIN (1998): "Forholdet mellom norsk navnegransking og språkvitenskapen", s 67-83 i *Maal og Minne* 1-1998.
- BEITO, OLAV T. (1958): "Drag av utviklinga i hallingmål i dei siste mannsaldrane", i O. T. Beito og I. Hoff (red) (1973): *Frå norsk målføregransking*.
- BERGE, K. L., COPPOCK OG MAAGERØ (RED) (1998): *Å skape mening med språk: en samling artikler av M. A. K. Halliday, R. Hasan og J. R. Martin*. Oslo: Landslaget for norskundervisning : Cappelen akademisk forlag.
- BIRKELAND, RAGNILD OG PER ERIK MØLLER (1983): *Ikke akkurat dialekt da, men mer sånn sleng, liksom: en undersøkelse av Oslo-målet blant ungdom i to drabantbyer*. Upublisert hovedfagsoppgave i norsk. Universitetet i Oslo.
- BJØRKUM, ANDREAS (1968): *Årdalsmål hjå eldre og yngre: ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BLOM, J. P. & J. J. GUMPERZ (1972): "Språkstrukturers sosiale betydning: Om kodeskifte i et norsk lokalsamfunn", s 97-127 i J. Engh (mfl) (red) (1972).
- BRANNEN, JULIA (RED) (1992): *Mixing Methods: qualitative and quantitative research*. Avebury. Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney.
- BRAUTASET, ANNE (1974): *Nordisk språkforskning og den faglige selvforståelse*. Norsk fagkritisk serie nr 1. Novus forlag. Oslo.
- BRINK, LARS & JØRN LUND (1975): *Dansk Rigsmål I-II*. København: Gyldendal.
- BROCH, TOM (M FL) (1981) [1979]: *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. København: Lejersbosymposiet 1978.
- BULL, TOVE (1991): "Språklig identitet i ei nordnorsk fjordsamebygd", s 23-35 i *Danske Folkemål* 33, Institut for dansk dialektforskning.

- BULL, TRYGVE (1980): *Språket i Oslo*. Oslo: Gyldendal.
- BUTLER, CHRISTOPHER (1985): *Statistics in Linguistics*. Basil Blackwell. Oxford.
- BYNON, THEODORA (1977): *Historical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHALMERS, A. F. (1982) [1978]: *What is this thing called Science?*. Bristol: Open University Press.
- CHAMBERS, J. K. & PETER TRUDGILL (1980): *Dialectology*. University Press. Cambridge.
- COATES, JENNIFER (1993) [1986]: *Women, men and language. A sociolinguistic account of gender differences in language*. Longman. London & New York.
- DALE, BRITT (RED) (1985): *Metode på tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer*. Tapir. Trondheim.
- DAY, RICHARD D. (1982): "Children's attitudes toward language, s 116-131 i E. B. Ryan & H. Giles (1982): *Attitudes towards Language Variation*. London: Edward Arnold.
- EJSKJÆR, INGER (1964): *Dialektstudier*. 1. bind. Institut for dansk dialektforskning.
- EJSKJÆR, INGER (1970): *Fonemsystemet i østsjællandsk*. København: Akademisk Forlag.
- ENGELSTAD, FREDRIK (1985): "Finnes det en kvalitativ og en kvantitativ forskningsmetode?", s 7-41 i *Metode på tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer*. Tapir. Trondheim.
- ENGH, JAN (RED) (1972): *Språksosiologi*. Oslo – Bergen – Tromsø.
- EVENSEN, AAGE OG TONE TVEIT (1990): *TÅG – Talemålsvariasjon åt gjøvikensere*. Novus forlag: Oslo.
- FASOLD, RALPH (1984): *Introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell
- FIGUEROA, ESTHER (1994): *Sociolinguistic Metatheory*. Oxford.
- FINTOFT, KNUT OG PER EGIL MJAAVATN (1980): *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*. Trondheim: Tapir.
- FOG, JETTE (1981) [1979]: "Om kvalitativ metode", s 29-42 i Broch (et al).
- FOLDVIK, ARNE KJELL (1984): "Dæm må no få snakk som dæm vil", i *Språklig Samling* 2/1984.
- FRØNES, IVAR (1995): *Among Peers. On the Meaning of Peers in the Process of Socialization*. Scandinavian University Press. Oslo – Stockholm – Copenhagen – Boston.
- GILES, HOWARD & PH. SMITH (1979): "Accommodation Theory: Optimal Level of Convergence", s 45-65 i H. Giles & R. N. St. Clair: *Language and Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- GILES, HOWARD & NICOLAS COUPLAND (1991): *Language: Contexts and Consequences*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- GILES, HOWARD & TORE KRISTIANSEN (1992): "Compliance-gaining as a function of accent: public requests in varieties of Danish", s 17-35 i *International Journal of Applied Linguistics*.
- GORDON, HANS (1971)[1970]: *Intervjumetodik*. Stockholm.
- GREGERSEN, FRANS & INGE LISE PEDERSEN (1991): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics I-II*. København: C. A. Reitzel.
- GRØNMO, SIGURD (1982): "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen", s 94-124 i H. Holter & R. Kalleberg (red): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget. Oslo.
- GULBRANDSEN, PER P. (1977): "Hvor går de østnorske bymåla?", i *Språklig Samling*.1/77.
- GUMPERZ, JOHN J. (1982): *Discourse strategies*. Cambridge University Press. Cambridge.

- GUNDERSEN, HELGE (1993): "Norge i 1993. En sosiolingvistisk oversikt", s 3-8 i *Språklig samling 3/93*. Oslo.
- HABERMAS, JÜRGEN (1974): *Vitenskap som ideologi*. Oslo: Gyldendal.
- HANSEN, ESKIL (M FL) (RED) (1976): *Oslomål. Talemålsundersøkelsen i Oslo* (TAUS). Skrift nr. 6. Hovedrapport. Oslo: Novus forlag.
- HAMMERSLEY, MARTIN (1992): "Deconstructing the qualitative – quantitative divide", s 39-55 i Julia Brannen (red) (1992).
- HEIN, PIET (1991) [1969]: *Gruk I – IV*. Grøndahl Dreyer.
- HELLELAND, BOTOLV og ERIC PAPAZIAN (1981): *Norsk talemål*. NRK skoleradioen.
- HELLEVIK, OTTAR (1977): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget. Oslo.
- HOGG, MICHAEL A. og DOMINIC ABRAMS (1988): *Social Identifications. A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. Routledge. London and New York.
- HOLMES, JANET (1992): *An Introduction to Sociolinguistics*. Longman.
- HOLTER, HARRIET OG RAGNVALD KALLEBERG (1990) [1982]: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget. Oslo.
- HOVDHAUGEN, EVEN (1979): "Sosiolingvistik – metoder, målsetning og ansvar", s 13-26 i Jo Kleiven (red): *Språk og samfunn*. Oslo.
- HOVDHAUGEN, EVEN (1992): Annenopponent til "Brit Mæhlum: Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. Doktordisputas ved Universitetet i Tromsø 20. april 1991", s 85-88 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 1/1992*.
- HUDSON, RICHARD A. (1980): *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAHR, ERNST HÅKON (1976): "Litt om bruken av tjukk l i Oslo bymål", I Else Ryen (red) (1976).
- JAHR, ERNST HÅKON (1979): "Er det sånn jeg snakker?", i Jo Kleiven (red) : *Språk og samfunn*. Oslo.
- JAHR, ERNST HÅKON & OVE LORENTZ (RED) (1993): *Historisk språkvitenskap/ Historical linguistics. Studier i norsk språkvitenskap 5*. Novus forlag: Oslo.
- JAHR, ERNST HÅKON (RED) (1995): *International journal of the sociology of language*. Berlin. New York.
- JENSEN, KJETIL (1996): *Språkendringsmønstre. En metodekritisk analyse av apokope i fauskedialekten*. Upublisert hovedoppgave i nordisk språk og litteratur. Universitetet i Tromsø.
- JØRGENSEN, JENS NORMANN & KJELD KRISTENSEN (1994): *Moderne sjællandsk. En undersøgelse af unge sjællænderes talesprog*. Institut for dansk dialektforskning. København.
- KALLEBERG, RAGNVALD (1982): "Kvalitative metoder i sosiologisk forskning", s 19-35 i Harriet Holter & Ragnvald Kalleberg (red) (1982).
- KARLGÅRD, KRISTINA (1997): *"Oss tållå oppdaleng". En interaksjonell sosiolingvistisk undersøkelse av fem språkbrukere fra Oppdal*. Upublisert hovedfagsoppgave. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo.
- KERSWILL, PAUL (1993): "Rural dialect speakers in an urban speech community: the role of dialect contact in defining a sociolinguistic concept", s 33-56 i *International Journal of Applied Linguistics*, 1/1993.
- KJØRUP, SØREN (1996): *Menneskevidenskaberne. Problemer og traditioner i humanioras videnskapsteori*. Roskilde.
- KLEIVA, TURID (RED) (M FL) (1999): *Austlandsmål i endring. Dialektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. Oslo: Det Norske Samlaget.

- KLEIVEN, JO (RED) (1979): *Språk og samfunn*. Oslo: Pax.
- KOTSINAS, ULLA-BRITT (1994): *Ungdomsspråk*. Uppsala.
- KRAGGERUD, BEATE (1992): *Djupinnsamling på historisk grunn. Stadnamn frå Lunner og Gran*. Upublisert hovudfagsoppgåve i nordisk språk. Avdeling for namnegransking. Universitetet i Oslo.
- KRISTIANSEN, ELSA (1995): *Holdninger til vikkærsk: en kvantitativ analyse av skoleelevers holdninger til noen trekk i drammensdialekten*. Upublisert hovedfagsoppgave ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- KRISTIANSEN, TORE (1990): *Udtalenormering i skolen: skitse af en ideologisk bastion*. Danmark: Gyldendal.
- KRISTIANSEN, TORE (1991a): *Språklige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsundersøgelser*. Upublisert ph.d.-avhandling. Institut for dansk dialektforskning. Københavns Universitet.
- KRISTIANSEN, TORE (1991b): "Sprogholdninger hos folkeskolelærere, unge mennesker og personalechefer på Næstvedegnen", s. 51-62 i *Danske Folkemål* bind 33, Institut for dansk dialektforskning.
- KRISTIANSEN, TORE (1991c): "Køn og språglig usikkerhed", s. 97-106 i Britt-Louise Gunnarson og Caroline Liberg (red): *Språk, språkbruk och kön*. Rapport från ASLA's nordiska symposium Uppsala 7-9 november 1991.
- KRISTIANSEN, TORE (1992): "Har regionalsprog en fremtid i Danmark?", s. 203-247 i *Danske Folkemål*.
- KRISTIANSEN, TORE (1994): "Sprogændringer og sprognormer i Danmark og Norge", *Nordiska dialektstudier*.
- KRISTIANSEN, TORE (1997): "Oppfattelser og holdninger: en undersøgelse af hvilken betydning de unges oppfattelser af den språglige normsituation har for deres egne sprogholdninger", s. 177-187 i Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström og Anna-Malin Karlsson (red): *Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*.
- KRISTIANSEN, TORE (under utgivelse): "Attitudes and values in representations of language: their role in language variation and change".
- KRISTIANSEN, TORE (1999): "Den norske språksituasjonen sett fra Danmark", s. 4-12 i *Språklig Samling* 2/99.
- KRISTOFFERSEN, GJERT (1980): *Dialektutvikling hos skolebarn*. Oslo:Novus forlag.
- KRISTOFFERSEN, GJERT (1984): *Språklig variasjon. Ei kritisk drøfting av bruken av kvantitative metoder i språkvitenskapen*. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø.
- KRISTOFFERSEN, GJERT (1996): "Noen grunnleggende banaliteter om tolkning av sosiolingvistiske forskningsresultater", s. 223-233 i Mats Thelander (red).
- KUHN, THOMAS (1973): "Paradigmernes prioritet", s. 75-105 i *Videnskabens Revolutioner*. Fremad.
- KVALE, STEINAR (1981) [1979]: "Det kvalitative forskningsinterview – ansatser til en fenomenologisk – hermeneutisk forståelsesform", s. 160-185 i Tom Broch (red) (m fl) (1981).
- KVÅLE, KAREN MARIE (hovedfagsoppgave under arbeid): *Eit målføre i uføre? - Talemålsendring i Valdres*. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Seksjon for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- LABOV, WILLIAM (1982) [1966]: *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics. Washington.
- LABOV, WILLIAM (1978) [1972]: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- LABOV, WILLIAM (1984): "Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation", s 28-53 i Bauugh, John & Joel Sherzer (red) (1984): *Language in Use*, University of Texas, New Jersey.
- LAMBERT, W. E., R. C. HODGSON, R. C. GARDNER & S. FILLENBAUM (1960): "Evaluational reactions to spoken language", s 44-51 i *Journal of Abnormal and Social Psychology*.
- LARSEN, AMUND B. (1897): *Oversigt over de norske bygdemål*. Kristiania: Aschehoug.
- LARSEN, AMUND B. (1907): *Kristiania bymål*. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale. Bymålslaget. Kristiania.
- LARSEN, AMUND B. (1917): "Naboopposition – knot", s 97-109 i E.H. Jahr & O. Lorentz (red) (1993): *Historisk språkvitenskap/Historical linguistics. Studier i norsk språkvitenskap 5*. Novus forlag: Oslo.
- LE PAGE, ROBERT & ANDRÉE TABOURET-KELLER (1985): *Acts of Identity*. Cambridge.
- LIEBKIND, KARMELA (1993): "Tvåspråklighet och bikulturalism – identitet och värderingar", s 44-50 i Mæhlum (red) (1993).
- LIND, MARIANNE (1995): "Diskurstranskripsjon. En elementær innføring i teori og metode", s 1-24 i *Norsk skrift 85*. Universitetet i Oslo. Oslo.
- LOMAN, BENGT (RED) (1972): *Språk och samhälle*. Liber. Lund.
- MADSEN, BENEDICTE (1981) [1979]: "Om kvalitative og kvantitative metoders videnskabelighed", s 65-77 i Tom Broch (red).
- MILROY, LESLEY (1980): *Language and Social Networks*. Basil Blackwell. Oxford.
- MILROY, LESLEY (1987): *Observing and analysing natural language: a critical account of sociolinguistic method*. Oxford: Basil Blackwell.
- MÜHLEISEN, WENCKE (1999): "Kjønn og seksualitet i endring", kronikk i *Aftenposten* 13. juni 1999.
- MYERS-SCOTTON, CAROL (1993): *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Clarendon Press. Oxford.
- MÆHLUM, BRIT (1986) [1984]: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Novus forlag. Oslo.
- MÆHLUM, BRIT (1987): "Kodeveksling i Hemnesberget – myte eller virkelighet?", s 29-42 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/1987.
- MÆHLUM, BRIT (1988): "Sosiolingvistikken og Vasco da Gama", s 183-194 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 1/2-1998.
- MÆHLUM, BRIT (1991): "Er det språket til individet eller språket til kollektivet som er lingvistikkenes forskningsobjekt? Et historisk oversyn.", s. 156-174 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*.
- MÆHLUM, BRIT (1992): *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo.
- MÆHLUM, BRIT (1993): *Hva er "identitet"? Rapport fra et tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, 7.-8. mars 1992*. ISL og Norges Forskningsråd: Tromsø.
- MÆHLUM, BRIT (1994): "Konservering eller assimilering? Noen refleksjoner omkring forhold som kan tenkes å fremme hhv. hemme, bevaringen av språklige minoritetsgrupper", (s 167-186) i *Maal og Minne* 3/4.
- MÆHLUM, BRIT (1996a): "Norsk og nordisk sosiolingvistik - en historisk oversikt" i Carol Henriksen (m fl) (red): *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden. Conference on the History of Linguistics in the Nordic Countries*. Oslo.

- MÆHLUM, BRIT (1996b): Annenopponent til Gunnstein Akselbergs doktordisputas: *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Doktordisputas i Bergen 2. desember 1995", s 170-184 i *Maal og minne* 2.
- MÆHLUM, BRIT (1997): "En apologi for den metodologiske individualismen", s 9-28 i *Nordica Bergensia* 13/1997. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- MÆHLUM, BRIT (1998): *Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap. Mellom Skylla og Kharybidis*. Upublisert manus.
- NESSE, AGNETE (1999a): "Hva vil vi med undervisningsdisiplinen 'Norsk Dialektkunnskap'?", i *Norsklæreren* 1/1999.
- NESSE, AGNETE (1999b): "Hva vil vi med undervisningsdisiplinen 'Norsk dialektkunnskap' II", s 41-45 i *Norsklæreren* 2/1999.
- NIELSEN, BENT JUL (1998): "Talesprogsvariationen i Århus – en sociolingvistisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder", s. 51-78 i *Danske Folkemål* bind 40.
- NORDBERG, BENGT (1982): "Sociolingvistisk datainsamling", s 92-119 i Mats Thelander (red) (1982).
- OMDAL, HELGE (1994): *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Institutionen för nordiska språk. Uppsala Universitet.
- OMDAL, HELGE & LARS VIKØR (1996): *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. Cappelen Akademisk Forlag as.
- PAPAZIAN, ERIC (1984): "Normaltalemål i Norge? Og hva så?", i *Språklig Samling* 2/1984.
- PAPAZIAN, ERIC (1987): "Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag", i *Språklig Samling*. 3/1987.
- PAPAZIAN, ERIC (1997): "Dialektdød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal", s. 161-190 i *Maal og minne*.
- PAPAZIAN, ERIC (1998): Anmeldelse: "Martin Skjekkeland: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*", s. 97-107 i *Maal og minne*.
- PEDERSEN, INGE LISE (1995): "Førsteopponent til Gunnstein Akselbergs doktordisputas: *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Doktordisputas i Bergen 2. desember 1995", s 145-170 i *Maal og minne* 2.
- PEDERSEN, INGE LISE (1999): "Hvornår er en kode ikke lengere den samme kode – og hvem avgjør det? Om forholdet mellom sprogbrugernes og sprogforskerens grænsedragning, spesielt i forbindelse med regionalisering", s 18-40 i *Målbryting* 2.
- PEDERSEN, KAREN MARGRETHE (1991): "Selvrapportering – kan det brukes til noget?", s. 111-121 i *Danske Folkemål* bind 33, Institut for dansk dialektforskning.
- PETYT, K.M. (1980): *The study of dialect: an introduction to dialectology*. London: Deutsch.
- PRESTON, DENNIS (1996): "Whadayaknow? The modes of Folk linguistic awareness", s 40-74 i *Language Awareness* (I).
- REKDAL, OLAUG (1986): "Snakkes språket av grupper eller personer?" Hanssen, E. (red) (1986): *Artikler 1-4. Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS)*. Novus: Oslo.
- ROMAINE, SUSANNE (1995) [1989]: *Bilingualism*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- RUDI, NINA BERGE (1999): "Skilnader i bruken av den heimlege dialketa i Hallingdal og Gudbrandsdalen", s 74-84 i Turid Kleiva (red) (m fl).
- RUDI, NINA BERGE (hovedfagsoppgave under arbeid): *Språkvariasjon i to dalføre. Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet blant 18-20-åringar i Hallingdal og Gudbrandsdalen*.
- RYEN, ELSE (RED) (1976): *Språk og kjønn*. Oslo: Novus forlag.

- RØYNELAND, UNN (1994): *Når bygdemål møter bymål. Ein individsentrert eksempelstudie av fire sunnmøringar i Oslo*. Upublisert hovedfagsoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteraturvitenskap, avdeling for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- RØYNELAND, UNN (1999): "Språkleg regionalisering på Røros og Tynset?", s 98-119 i *Målbryting 2*.
- SANDØY, HELGE (1987)[1985]: *Norsk dialektkunnskap*. 2. utgave. Novus forlag. Oslo.
- SANDØY, HELGE (1991): "Sosiolingvistikken – status i dag", s 217-220 i K.L. Berge og U.B. Kotsinas (red): *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Stockholm.
- SANDØY, HELGE (1996): *Talemål*. Novus forlag. Oslo.
- SANDØY, HELGE (1999, under utgivelse): "Utgivelseslinjer i moderne norske dialekter".
- SELJ, ELISABETH (1978): *Forsøk på språksosiologisk beskrivelse av talemålet i Hov i Land*. Upublisert hovedfagsoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo.
- SKJEKKELAND, MARTIN (1997): *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Høgskoleforlaget. Kristiansand.
- SKOGSTAD, OLA (RED) (1974): *Austlandsmål: språkarv og språkbruk på indre Austlandet*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- SKOLSEG, ELLEN (1994): *Romeriksdialektens levkår i skyggen av Osломålet*. Upublisert hovedfagsoppgave. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo.
- SLAGSTAD, RUNE (1980): *Positivisme og vitenskapsteori. Et essay om den norske positivismestriden*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- SLETTAN, DAGFINN (1987): "Kvalitative metoder med vekt på representativitet og tolknings spørsmål", s 3-19 i *Kvinna i landbruket*, Seminarrapport, Norges landbruks-høgskole (NLH), Ås.
- SPRÅKLIG SAMLING 2/1994.
- STEINSET, ÅGE og JO KLEIVEN(1979): *Språk og identitet*. Det Norske Samlaget: Oslo.
- STEINSHOLT, ANDERS (1964)[1940]: *Målbryting i Hedrum*. Universitetsforlaget: Oslo.
- STEINSHOLT, ANDERS (1973): *Målbryting i Hedrum 30 år etter*. Universitetsforlaget: Oslo.
- STRØMSODD, SVEIN ARNE (1979): *Dialektholdninger blant folk i to bydeler i Oslo*. Hovedoppgave i norsk, Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- SØRENSEN, MARITA (1998): *Vi snakka'ke 'dialekt i Moss! En sosiolingvistisk undersøkelse av språkvaner hos mossinger*. Upublisert hovedfagsoppgave ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- TALEMÅLSENDRING I NOREG (TEIN) (1999a): "Prosjektbeskrivelse", hentet fra verdensveven [<http://studier.uib.no/tein/index.nsf>] 22. mai 1999.
- TALEMÅLSENDRING I NOREG (TEIN) (1999b): Typeprosjekt "Regionalisering i Oslo-regionen", hentet fra verdensveven [<http://studier.uib.no/tein/index.nsf>] 18. juli 1999.
- THELANDER, MATS (1974): *Grepp och begrepp i språksociologin*. Lund.
- THELANDER, MATS (1982): *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*. Studentlitteratur. Lund.
- THELANDER, MATS (1992): Førsteopponent til "Brit Mæhlum: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Doktordisputas ved Universitetet i Tromsø 20. april 1991", s 66-88 i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/1992.
- THELANDER, MATS (RED) (1996): *Samspel och variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-års dagen*. Institutionen för nordiska språk. Uppsala.
- THOENGEN, VIGDIS (1994): "Hallingmål eller bokmål?", i *Språklig Samling* 2/1994.
- TORP, ARNE (1988): "Hu skøyt høl i huet", s 6-9 i *Språklig Samling* 4/1988.

- TORP, ARNE (1997): "Hva skjer med bokmålet?", 10-12 i *Språklig Samling* 2/1997.
- TRUDGILL, PETER (1972): "Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich", s 131-195 i *Language in society* 1.
- TRUDGILL, PETER (1974): *The social differentiation of english in Norwich*. Cambridge: University Press.
- TRUDGILL, PETER (1978): *Sociolinguistic patterns of British English*. London: Arnold.
- TRUDGILL, PETER (1983): "Sex and covert prestige", i Trudgill: *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*. New York: New York University Press.
- TRUDGILL, PETER & G. TZAVARAS (1984): "Language, Contact, Language Shift and Identity. Why Arvanites are not Albanians", s 127-140 i P. Trudgill: *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*. New York og London: New York University Press.
- TRUDGILL, PETER (1986): *Dialects in Contact*. Basil Blackwell. Oxford.
- TRUDGILL, PETER (1995): "Sociolinguistic studies in Norway 1970-1991: a critical overview", s. 7-23 i E. H. Jahr (red) (1995).
- TVITEKKJA, SIGFRID (1998): *Talemålsendring og sosial variasjon. Ei gransking av sosiolingvistiske tilhøve i Vinje i Vest-Telemark*. Upublisert hovudfagsoppgåve i nordisk språk og litteratur. Institutt for nordistikk og litteraturvitskap. Universitetet i Oslo.
- VANVIK, ARNE (1980) [1965]: *Kort innføring i fonetikk*. Universitetsforlaget. Oslo.
- VENÅS, KJELL (1991a) [1982]: *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Novus forlag. Oslo.
- VENÅS, KJELL (1991b): "Språk og identitet", s 5-21 i *Danske folkemål*, bind 33, Institut for dansk dialektforskning.
- VENÅS, KJELL (1997) [1979]: "Riksspråk-regionalmål-målføre", s 19-37 i Kjell Venås: *Målvitskap og målrøkt – festskrift på 70-årsdagen 30. november 1997*. Novus forlag. Oslo.
- VIKØR, LARS S. (1979): "Knot. Ein del kritiske merknader", s 151-152 i Lars S. Vikør & Geirr Wiggen (red): *Språklig samling på folkemåls grunn*. Novus forlag: Oslo.
- VIKØR, LARS S. (1994)[1988]: *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus forlag. Oslo.
- WARDHAUGH, RONALD (1992)[1986]: *An Introduction to Sociolinguistics*. Blackwell.
- WESTERN, KNUT (1976): "A-endinger og kjønn", i Else Ryen (red) (1976).
- WIGGEN, GEIRR (1974): *Sosio-syntaktisk undersøkning av talemålet til utvalgte grupper Oslo-ungdom*. Hovedfagsoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- WIGGEN, GEIRR OG ODD AALEN (1982): Anmeldelse av Fintoft og Mjaavtn (1980), i *Maal og Minne* 1-2 1982.
- WIGGEN, GEIRR (1984): I *Språklig Samling* 2/1984.
- WOLFRAM, WALT (1997): "Dialects in Society", s 107-126 i (Red) Floras Coulmas *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishers.
- WYNN, ROLF (1995): *The Linguistics of Doctor-Patient Communication*. Tromsø Studies in Linguistics 14. Novus forlag. Oslo.
- AARSETH, ARNE (1976): "Når innflyttarmålet vinn. Urbanisering som målbrytingsfaktor i Os i Hordaland", s 496-501 i *Syn og segn* 82.

Vedlegg I: Spørreskjemaet

Hei!

Dette er et spørreskjema om det å bo på Hadeland og om dialekten din. Jeg vil forsøke å finne ut hvordan ungdom på Hadeland snakker, og hvilke erfaringer du har i forbindelse med bruk av dialekt. Undersøkelsen er del av en hovedoppgave ved Universitetet i Oslo.

Mange av spørsmålene dreier seg om holdninger og meninger. Her er det viktig at du angir hva du synes eller mener - og ikke tenker på å svare "riktig" (når det dreier seg om holdninger og meninger, finnes det ikke riktig svar).

Sett bare ett kryss for hvert spørsmål (med mindre det blir sagt at du kan sette flere kryss). Hvis du lurer på noe, er det bare å rekke opp hånden. Du må gjerne kommentere spørsmålene mine eller lage egne svaralternativer hvis du synes et annet svar passer bedre. Bruk baksiden hvis du trenger det.

Alle opplysningene vil bli anonymisert. Navnet ditt vil jeg derfor kodifisere og det vil ikke bli trykket senere.

Jeg trenger noen av dere til en times samtale senere. Du må derfor krysse av for om du har lyst til å være med på en samtale. Det er også fint om du skriver opp telefonnummeret ditt hvis du har lyst til å være med på det.

Lykke til og takk for hjelpen!

1. Navn _____

Fødselsår: _____

Fødselssted: _____

Kjønn: Jente Gutt

2. Hvem av foreldrene dine bor du sammen med?

Begge foreldre Bare mor Bare far Annet _____

-Hvor kommer de fra?

Mor _____

Far _____

Annet _____

-Hva jobber de med?

Mor _____

Far _____

Annet _____

-Hvor jobber de?

Mor _____

Far _____

Annet _____

3. Har du bodd andre steder *enn* på Hadeland? Oppgi i så fall hvor _____
når _____ og antall år _____

4. Hvor lenge har du bodd på Hadeland? _____ år

Hvor på Hadeland bor du nå? _____

Hvor lenge har du bodd der? _____ år

Hvis du har bodd andre steder *på* Hadeland, oppgi hvor _____

5. Hvordan trives du på Hadeland?

Godt

Sånn passe

Dårlig

6. Hvis det er opp til deg, ønsker du da å fortsette å bo på Hadeland?

Ja

Nei

Vet ikke

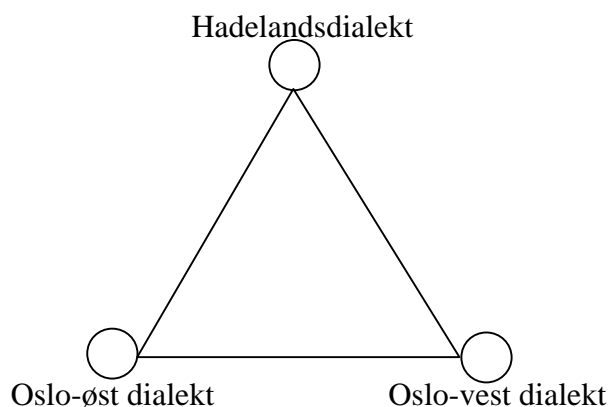
7. I figuren på neste side representerer sirklene de tre dialektene som vi normalt forbinder med henholdsvis Hadeland, Oslo østkant og Oslo vestkant. Trekanten mellom sirklene representerer språkbruk som er mer eller mindre preget av hadelandsdialekt, Oslo øst-dialekt og Oslo vest-dialekt. Din oppgave er å sette ett kryss i figuren som viser hvordan du mener at du selv snakker.

Du kan:

-enten krysse av i en av sirklene

-eller plassere krysset inne i trekanten, på det stedet som du synes gir det beste bildet av ditt eget talemål som en "mellomting".

Du har kanskje en dialekt som du ikke synes passer inn i skjemaet? Angi i så fall hvilken: _____

8. Har du opplevd at noen har kommentert dialekten din?

Noen ganger

Ofte

Aldri

a. Hvis noen har kommentert dialekten din, kan du i så fall huske...
-HVEM som har kommentert dialekten din:

Foreldre

Lærere

Venner

Andre _____

-HVA har kommentarene gått ut på? (Bruk evt. baksiden) _____

9. Har du opplevd at noen har forsøkt å rette på dialekten din?

Noen ganger

Ofte

Aldri

a. Hvis noen har forsøkt å rette på dialekten din, kan du i så fall huske...
-HVEM som har forsøkt å rette på dialekten din:

Foreldre

Lærere

Venner

Andre _____

-HVA har rettelsen(e) gått ut på? (Bruk evt. baksiden) _____

10. Har du opplevd at noen har forsøkt å gjøre narr av dialekten din?

Noen ganger

Ofte

Aldri

a. Hvis noen har forsøkt å gjøre narr av dialekten din, kan du i så fall huske...

-HVEM som har forsøkt å gjøre narr av dialekten din:

Foreldre

Lærere

Venner

Andre _____

11. Har du endret måten du snakker på opp gjennom oppveksten på en slik måte at du snakker forskjellig nå fra den første talemåten du lærte?

Ja

Nei

Vet ikke

a. Hvis JA, har dialekten din blitt mer lik...

Hadelands-
dialekten

Oslo øst-
dialekten

Oslo vest-
dialekten

Annet _____

12. Forandrer du dialekten din etter hvem du snakker med?

Ja

Nei

Vet ikke

a. Hvis du forandrer dialekten din etter hvem du snakker med...

-NÅR gjør du det? (Her kan du eventuelt sette flere kryss)

Sammen med
besteforeldre

Sammen med
foreldre/søsken

I skole-
timene

Sammen med
venner

Sammen med
folk fra
landsbygda

Sammen med
folk fra
byen

På besøk
andre steder i
landet

Annet _____

Oslo øst	☐	☐	☐	☐	☐
Oslo vest	☐	☐	☐	☐	☐
Gudbrandsdalen	☐	☐	☐	☐	☐

15. Hva tror du oslofolk synes om Hadelandsdialekten? (Bruk evt. baksiden) _____

16. Nedenfor er noen grupper av folk på Hadeland nevnt. Snakker alle like stor grad av Hadelandsdialekt, eller er det noen som snakker mer Hadelandsdialekt enn andre? Kryss av på skalaene og vis hvor typisk du mener at Hadelandsdialekten er for hver av gruppene:

	VELDIG TYPISK	←—————→			LITE TYPISK
Unge	☐	☐	☐	☐	☐
Voksne	☐	☐	☐	☐	☐
Gamle	☐	☐	☐	☐	☐
Folk i Lunner	☐	☐	☐	☐	☐
Folk på Jevnaker	☐	☐	☐	☐	☐
Folk på Gran	☐	☐	☐	☐	☐

17. Hva synes du karakteriserer Hadelandsdialekten? Er det noe du synes er spesielt med den? (Bruk evt. baksiden) _____

18. Sett kryss for den formen du vanligvis bruker. Dersom du bruker begge/alle formene, kan du krysse av begge/alle steder, og hvis du ikke finner den formen du normalt bruker, kan du skrive den inn ved siden av.

<i>fem</i>	☐	og/eller	<i>fæm</i>	☐		
<i>hæst</i>	☐	og/eller	<i>hest</i>	☐		
<i>en mann</i>	☐	og/eller	<i>en mænn</i>	☐		
<i>å helse</i>	☐	og/eller	<i>å hilse</i>	☐		
<i>ikke</i>	☐	og/eller	<i>itte</i>	☐		
<i>dom</i>	☐	og/eller	<i>dem</i>	☐	og/eller	<i>døm</i> ☐
<i>jeg</i>	☐	og/eller	<i>je</i>	☐		
<i>nå græv</i>	☐	og/eller	<i>nå græver</i>	☐	og/eller	<i>nå graver</i> ☐
<i>har hoppet</i>	☐	og/eller	<i>har hoppa</i>	☐	og/eller	<i>har hoppe</i> ☐
<i>nå kjæm</i>	☐	og/eller	<i>nå kommer</i>	☐		
<i>nå ligger</i>	☐	og/eller	<i>nå ligg</i>	☐		
<i>har kømmi</i>	☐	og/eller	<i>har kommi</i>	☐	og/eller	<i>har kommet</i> ☐
<i>bennsin</i>	☐	og/eller	<i>bensin</i>	☐		

19. Kan du tenke deg å være med videre i undersøkelsen og eventuelt delta i en samtale? Samtalen vil bli tatt opp på bånd, men det er ingen andre enn jeg som kommer til å høre på opptaket.

Ja
 Nei

Telefonnummer: _____

Vedlegg II: Spørsmål som fungerer som utgangspunkt for intervjusituasjonen

Fritid

- Hvor pleier du å reise på ferie?

Har du familie noen andre steder i landet?

Synes du at du snakker annerledes når du er på besøk hos dem enn det du gjør sammen med familien din på Hadeland?

Hvordan? Hvorfor?

- Hva pleier du å gjøre sammen med vennene dine?

Snakker du forskjellig sammen med noen venner enn sammen med andre?

Hvem? Hvorfor? Hvordan?

Om forholdet til Oslo

- Hvor ofte er du i Oslo? Hvor ofte drar du til Oslo?

Hvem drar du sammen med?

Hva pleier du å gjøre i Oslo?

- Hva slags forhold har du til Oslo? Liker du deg der?

- Kan du snakke oslodialekt hvis du vil? Kan du etterligne oslodialekten hvis du vil?

- Hva synes du om oslofolk?

Stereotypier

- Hva forbinder du med en typisk hadelending?

Hva synes du om at folk ser sånn på deg?

Er det positivt/negativt?

Er du stolt av å være hadelending?

- Hva tror du oslofolk synes om folk på Hadeland?

Hvorfor?

Hvilke fordeler/ulempes har dette for deg?

- Er du automatisk bonde hvis du snakker hadelandsdialekt?

- Hva synes du er en typisk person fra Oslo?

Spiller det noen rolle hvor i Oslo personen kommer fra (øst/vest)?

Kjenner du noen fra Oslo? Hvem? Familie/venner?

- Er folk i Oslo snobbete?

By og bygd

- Kan du tegne inn på dette kartet hvor på Hadeland du bor (Viser informanten Figur 2. Kart over Hadeland)?

- Hvilken by er "din" by?

Hvor drar du for å handle, ta utdanning, gå på restauranter, i museer, på kino, filmklubber etc.?

Finnes disse tilbudene på Hadeland? I Gjøvik? I Hønefoss? Andre steder?

Er det noen tilbud du skulle ønske det var (flere av) på Hadeland?

Eller synes du det er naturlig å dra til Oslo/Hønefoss/Gjøvik?

- Mange sier i spørreskjemaene at de vil fortsette å bo på Hadeland, men at de nok må ut for å ta utdanning først.

Hvor?

Hvis du vil fortsette å bo på Hadeland, hva vil du drive med?

- Synes du det er stor forskjell på folk fra byen/landsbygda?

- Ser du på Hadeland som en jordbruksbygd, dvs. med overvekt av bønder og primærnærings?

Om dialekttrekanten

(Vise Figur 8. Dialekttrekanten med språklige normidealer.)

- Hva er det som karakteriserer de tre normene?

- Kjenner du noen som snakker sånn?

- Kan du tenke deg hvorfor du valgte å sette krysset der hvor du gjorde det?

Dialektbegrepet

- Mener du at Hadeland har en egen dialekt?

- Hva er "vanlig" hadelandsdialekt?

Er det noe forskjell innenfor Hadeland? Kommune, tett/spredt, type mennesker.

Hvis det er noen steder på Hadeland de mer typisk snakker dialekt enn andre steder, hvorfor tror du det er sånn?

Hvorfor tror du gamle snakker mer typisk hadelandsdialekt enn unge?

- Er det en egen dialekt på Harestua? Grua?

Snakker de som bor på Harestua/Grua dialekt?

Er det mest innflyttere der?

Hvorfor/hvorfor ikke?

- Snakker du selv en dialekt? Hva snakker du?

Skulle du heller ønske du snakket en annen dialekt? Hvorfor? Hvorfor ikke?

- Hva er en dialekt? Hva er en skikkelig/ordentlig/typisk dialekt? Hva er det som gjør denne dialekten til mer typisk?
- Hvor på Hadeland synes du hadelandsdialekten er mest typisk? Hvorfor det, tror du?
- Hvilke grupper/typer mennesker på Hadeland snakker det du forbinder med hadelandsdialekten?
- Hva er den beste/fineste dialekten du vet om?

Innflyttere

- Hvordan snakker innflyttere på Hadeland?
 - Snakker de som de gjorde før de kom til Hadeland, eller går de over til å snakke hadelandsdialekt?
 - Hvorfor snakker de eventuelt forskjellig fra de som ikke er innflyttere? Er det forskjell på barna til innflyttere og foreldrene?
 - Tror du det skjer noe med talemålet der hvor det bor innflyttere?
 - Hva synes du om det?
- Har Oslo noen egen dialekt?
 - Hvorfor?/Hvorfor ikke?
 - Hvordan snakker de i Oslo?
 - Hva er det som (eventuelt) gjør oslodialekten til en nøytral dialekt?
 - Hva synes du om de to oslomålene?
- Hva vil det si at en dialekt er "bred"/"grov"?
- Hva er det å prate "fint"?
- Hva er forskjellene på å "snakke", "prate" og "tale"?
- Hvis hadelandsdialekten forsvinner, hva tror du kommer i stedet?
 - Hva synes du om det?
 - Hvem er det som først gir slipp på den opprinnelige dialekten på Hadeland?
 - Hvorfor snakker unge mennesker "penere" og "penere"?
- Tror du folks holdninger til å snakke dialekt har forandret seg de siste årene?
- Hva er å "knote"?
 - Er det greit å "knote"?
- Er det gammeldags å snakke dialekt?
- Hva synes du om bruk av dialekter i media?
 - Hva synes du om bruk av hadelandsdialekten i media?
 - Hvor i mediene passer det best/dårligst med dialekter?
 - Er det noen dialekter som passer bedre/dårligere enn andre?

Er det forskjell på lokalsendinger/rikssendinger?

Hører du på lokalradioer? Er det mer bruk av dialekt der? Hva synes du om det?

Om akkomodasjon

- Forandrer du måten du snakker på når du snakker med folk fra byen (Oslo)?

Vet du noe om hvorfor du gjør det?

Tror du det er vanskelig for folk fra Oslo å forstå hva du sier hvis du/man snakker dialekt?

Eller er det fordi du er redd for å bli gjort narr av?

Bli stemplet som noe (hva?)?

- Høres man smartere ut når man snakker oslomål? Øst/vest?

- Kjenner du noen som forandrer/har forandret dialekten sin?

Hva synes du om det?

- Er det i noen situasjoner eller sammenhenger du velger å la være å bruke dialekten din?

Har det hendt deg noen gang?

Vet du om noen situasjoner der du vet at du vil forandre dialekten din?

Hvordan? Hvorfor?

- Har du noen gang fått beskjed om å forandre/tilpasse dialekten din?

Om identitet

- Ser du på Hadeland som en enhet, eller ser du heller at du kommer fra Jevnaker/Lunner/Gran?

Eller et sted i en av kommunene?

- Hvis foreldrene dine kommer fra Hadeland og du har bodd på Hadeland hele livet, men du likevel ikke snakker hadelandsdialekt, vil du da se på deg selv som Hadelending?

Framtid

- Har du tenkt til å ta noen utdanning?

Hva slags? Hvor?

- Vil du fortsette å bo på Hadeland også som voksen, tror du?

Hvis du ikke vil det, hvor vil du i så fall bo?

- Hvor befinner du deg om 10 år (geografisk)?

Vedlegg III: Dialekttrekanten med alle kryssene

Alle kryssene skal egentlig være i trekantfiguren, men noen av kryssene kommer utenfor på grunn av plassmangel.

SAMMENDRAG

Undersøkelsen min om oslocirkumferensen og språklig regionalisering har jeg konsentrert om forholdet mellom språk og normer hos ungdommer på Hadeland. Jeg har foretatt en metodetriangulert undersøkelse: Gjennom å kombinere spørreskjemaundersøkelse med etterfølgende intervjuer med et utvalg av informantene, har jeg brukt kvantitative og kvalitative metoder.

Som et utgangspunkt ønsket jeg å undersøke om oslomålet vinner terreng blant språkbrukere på Hadeland, og informantgruppen jeg valgte er ungdommer. Jeg foretok innsamling av materialet på fem skoler, og både ungdomsskolen og den videregående skolen er representert.

Undersøkelsen min har et stort og omfattende feltarbeid. Med det store innsamlede datamaterialet, hadde jeg muligheten til å undersøke en rekke forhold, men jeg har måttet foreta et utvalg her. Derfor har jeg ikke lagt hovedvekten i denne undersøkelsen på *språket*, men like mye på *de språklige normidealene* til ungdommene.

Gjennom undersøkelsen kom jeg fram til at oslomålet vinner terreng blant språkbrukere på Hadeland., slik at oslocirkumferensen strekker seg også til nord på Hadeland. Men det ser ikke ut til at det entydig er Oslo øst-dialekten som vinner fram. Også Oslo vest-dialekten er i bruk på Hadeland. Det kan se ut som om ungdommenes språklige strategier er avhengige av flere forhold, slik som foreldrenes bakgrunn, venner, sosiale interessefelt og kontakt med Oslo.

Sentralt i avhandlingen står diskusjoner omkring begreper og bruk av teori og metode i sosiolingvistisk forskning. Med undersøkelsen viser jeg at språklig regionalisering ikke nødvendigvis foregår i form av urban hopping. På bakgrunn av undersøkelsen problematiserer jeg derfor den språklige regionaliseringsprosessen.